

MIKSZÁTH
KÁLMÁN
ÖSSZES
MŰVEI

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 31.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK

BISZTRAY GYULA

KIRÁLY ISTVÁN

31. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

V.

1880—1881

1966

MIKSZÁTH KÁLMÁN ELBESZÉLÉSEK

V
1880—1881

1966

Sajtó alá rendezte
BISZTRAY GYULA

Magy. i. T. 3.
87, 238.

© Akadémiai Kiadó 1966

A kötetért Csillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Somogyi Béla   Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1966. szeptember 21.   Terjedelem: 24^{1/2} (A/5) iv + 4 melléklet
Példányszám: 5500
66.61331 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

A LEGSZEBB

Nem a Bartók darabjáról van szó, mely ezt a címet viseli, hanem a vidéki városok apró uralkodónőiről, kiket udvaruk és a közvélemény ruház föl ezzel a titulussal.

Hajdan minden vármegyének volt egy »asszony vicispánja«. Egy tisztességes komoly arcú matróna, ki tekintélyével imponált az egész vidéknek, kinek vasvesszője és etikettkorbácsa alatt nyögött az egész vidék, kinek tudtával kötött és szakított meg minden földi házasság — ma azonban lejárt már az auktoritások kora — az öregasszony csak öregasszony, s uralkodnak a fiatalok.

A szépség trónja biztos alapon nyugszik: nénémasszonyék semmiféle praktikája nem elegendő rá, hogy az Ilonkát — nevezzük véletlenül így a legszebbet — letaszítsa onnan: mindenki maga szemével lát és a maga fejével gondolkozik.

A legszebb leány (vagy ha asszony, asszony) háborítlanul élvezi azt a befolyást, amit a szépség nyújt. Az pedig nem megvetendő befolyás.

Ha a sajtót nevezik a »hatodik nagyhatalomnak«, én a magam részéről szívesen engedem át a mellette való hetedik helyet a szépségnek.

Elmondtam már egyszer valahol, hogy véleményem szerint még a keresztény vallást is csak az tartotta fenn ilyen soká, hogy egy szép szőke asszony: a Mária bús arca van beleszöve a szent dogmákba. Enélkül már régen kikeresztelkedtünk volna töröknek. Ez az »egy« szép asszony tart vissza a »sok«-tól.

De nemcsak a vallás, hanem minden nagy intézmény valami szép szőke asszony hajszálaival van összekötve, nagy írók tollát ez mozgatja, nagy hadvezérek kardját ez élesíti.

Mikor H. . . th Elek volt a mi vármegyénkben a vicispán, hát még az akkori időben oly eleven véru volt, hogy minden évben más-más szép asszonynak udvarolt.

Letts is a nemes vármegyének haszna belőle. Mert amerre azok a szép asszonyok laktak, arra mindenfelé pompás országutakat csináltatott, hogy a négylovas hintaja vígan robogjon a székvárosból a szép asszony kastélyáig. Egy ilyen út, mely százezerekbe került, s melyen ezer meg ezer jobbágy dolgozott sokáig, akkoriba olyan illedelmi dolog volt, mint ahogy most egy virágbokrétát küld az ember.

Mikor aztán H—th után M—th Ferenc lett az alispán, aki tudvalevőleg csupán Barkóczy Gábornét szerette, nyíltan fölszólalt a nyers Harmos Péter a megyei karok és rendek előtt:

»Ha a tekintetes viceispán úrnak csak egy szeretője vagyom, akkor nekem nincsen is bizodalmam a közlekedés kijavitása iránt, de ezen konstellációk mellett kár is vala nékie elfogadni a vicekomesi officiumot.«

Hát bizony minden institúció, minden torony, minden nagy ház, sőt mint láttuk, még a jó országutak is szép asszonyok kedveért lettek. Még tán a szegedi rekonstrukció is — de ezt már nem bírom kisütni, hogyan.

Nem is töröm rajta a fejemet. Kusza szálak azok, melyek az emberi érzelmeket összekötik a cselekedetekkel. Nehéz azokon eligazodni, mert a török császár névaláírása se komplikáltabb.

Az az egy azonban bizonyos, hogy minden városban vagy minden vidéken van egy legszebb leány és legszebb asszony.

Ezek, mint valami planéták föltűnnek, uralkodnak és letűnnek. Életük egy buborék, egy nap. Azután jönnek újra más planéták, szabályszerűen, mint a csillagrendszerben. A természetben soha sincs új.

A »legszebb« nem mindig a legszebb. Mert a szépség világában is megvan a korrupció, mint a politikai világban. Az izlést megvesztegetik más körülmények, mindenféle tulajdonok, sokszor olyanok is, melyek nem az egyéniséghez tapadnak, összejátszanak arra nézve, hogy vaiaki a legszebbnek *kiáltassék ki*, mert az valóságos proklamáció — több! — egy tudat az, mely a tekintélyesség súlyával nehezedik ránk;

Andrássy a legnagyobb diplomata, Kossuth a legkitűnőbb lángelme, Jókai a legnagyobb író. . Ilonka a legszebb leány.

Ez ellen nincs apelláta fórum. Ha ez egyszer közhit, akkor az erős, ledönteni nem lehet. Minden embernek meg kell hajolni. S ha néha ellenáll is egy-egy idegen az áramlatnak, végre is mintegy belefáradva, vagy hogy az ízlése idomul át az általánoshoz, maga sem veszi észre, mikor egy napon arra ébred, hogy már ő is beadta a derekát.

Szeretem a közvélemény erejét megfigyelni ezen apró nyilvánulásaiban, az isteni voltát ez mutatja leginkább, uralmát ez szentesíti legjobban.

Jaj annak, aki megkóstolta egyszer a dicsőséget. A legédesebb méreg az. Aki abból ivott egyszer, örökös szomja támad annak, kétségbeesett, velőt égető, lelket sorvasztó szörnyű szomjuhozás.

A legszebb leány pedig térdig fürdik a dicsőségben. Rózsákra hajtja fejét, s kis lábnyomán zöldebb, üdébb lesz a mezők füve.

Virágillat a lehelete, harmat hull a szemeiből, melyek mintha a mennybolt sötétjéből volnának szebb tájakra lehozott két darab.

És mik azok a tejben úszó rózsák az arcon? Ajándéka a természetnek? Inkább tán egy örök átok. Mint a Verhovay golyója, mely testében van, örökké emlékezteti őt, hogy ő kicsoda, hogy ő a nép szeszélyes vágyainak szónoka, hogy ő a néptribun, e bűvös arccok, miket a tükör készséggel megmutogat, mindég figyelmeztetik a leányt, hogy ő a »legszebb«.

Ez a tudat viszi, vezeti az élet tavaszán s *elvezeti a boldogságtól*, melyet az élet őszén már nem lehet fölhalálni. Mert a dicsőség csalóka fény, mely mocsarakból támad, mocsarakba visz. A dicsőségnek édessége van, de tövise is. Az édesség múltó kéj, a tövis tovább fáj. . .

A szépség ragyogása megnöveli a hiúságot, s a hiúságnak udvara van a rossz tulajdonokból. Akinek a dicsőségtől el nem szédül a feje, az nagyon erős lélek, akinek a szépségtől sem szédül el, az már rendkívüli lélek.

Mikor nemrég itt járt Jenkins író s az angol parlament tagja, Pázmándy képviselővel, nagy érdeklődéssel tudakozva s nézve meg mindent, ami magyar és szegedi, megmutattuk

neki a sétányon a város »legszebb«-jét, egy pikáns szóke arcot, minőkről Albion legföljebb álmodni tud.

»Tehát ez a legszebb?« Szegény kicsike! — mondá anglius komolysággal a jeles államférfiú.

— Miért sajnálja ön? — kérdi tőle P—y.

— Mert mindig sajnálom a legszebbeket... mint akik előtt ez akadály arra, hogy boldogok lehessenek. Olyanok ők éppen, mint a fölkapott lángelmék, a nagy emberek. A nagyság átkának ónsúlya van. S azt mindenki megsínyli.

— S mégis hányan szeretnének lenni a legszebbek és leghíresebbek...

— Mert a pillék is a gyertya lángjának szeretnek neki-röpülni. Ez a tragikum magva a pillékben. Mert a gyertyaláng megperzseli, elégeti a szárnyakat.

A szép leány éppen mellettünk ment el. Suhogó szoknyái összezizzentek, mint valami szárnysuhogás, szép dereka meghajlott kissé, amint a köszönést fogadta, mosolya, mely ajka körül megjelent, megaranyozta a füveket, a fák leveleit, a gyalogutat és az angol követ borotvált kesernyés arcát... és ott lebegett egy darabig a pázsiton, majd fölcattant ajkain a csengő nevetés, hallottuk a távolból, és a füvek mintha mozogni kezdenének, a madarak pedig visszafelelgettek rá az elhagyott park néptelen szögleteiből.

— Ez hát a legszebb leány! — mondá a követ —; üljünk le ide a padra és várjuk meg, míg visszajön. Nézzék meg önök még egyszer. Mert ki tudja, ha vajon ő lesz-e a legszebb — *még holnap is?*

S ez nagyon filozofikus kérdés volt. Éppen egy vastagfejű angolhoz méltó.

HOVA LETT A BOTOMRÓL A KORONA, A MONOGRAM ÉS A PLÉH?

Az én tiszteletreméltó barátom, Pósz, olyan gyöngéd volt tavaly irántam, hogy megajándékozott egy bottal. Hanem az aztán bot volt; összes művészetét beleöntötte, az alját megvasaltatta csipkés ezüst pánntal magyarosan, a tetejére

rézszunt odaillesztette az ötágú koronát s a korona alá pedig az *M. K.* betűket, úgyhogy gyönyörűség volt elnézni.

És én aztán hordtam is sokat ezt az ezüst botot, de nem lettem vele se okosabb, se erősebb.

Nem vertem meg vele senkit, és nem volt vele semmi más kellemetlenségem, mint hogy elhagytam néhányszor, de szerencsésen mindig visszakerült: mert minden eleven ember ismerte az »Oroszlány vármegye« tájékán, s aki megtalálta, visszahozta; mert olyan szemes itt a rendőrség, hogy még tréfából sem mer lopni senki.

Hát a bot meg is volt, meg is van egész mai napig — hanem a »bádogos munka« lefogyatkozott róla egyenkint. Legelőször a címer jött le. Egy hónapig, ahány ismerősöm csak van, mind azt kérdezte: »hova lett erről a botról a címer?«

Szívesen elmondtam egynek-kettőnek — hanem aztán kezdett unalmas lenni ez az örökös kérdés, amit napjában kétszáz ember intézett hozzám. Idegessé tett: eleinte úgy segítettem magamon, hogy mindenkinek mást mondtam, de végre így is kifogytam a mondanivalóból.

Türelmem óriási próbára volt téve, meggyűlöltem e kérdést és a reá adandó válaszokat. Később már nemhogy meggyűlöltem, hanem kétségbe voltam esve.

Valami sajtószzerű érzés, inkább láz fogott el, amint a koronáról kérdezősködtek. A botot egy szögletbe szoktam állítani a kávéházban, vagy ott, hol megfordulok; sosem látta meg senki, rá sem ügyeltek, most minden ember észrevette, s mindenki kíváncsi volt hallani, hova lett róla az öt pontos korona?

Idegességem napok múltával dühhé változott, elsápadtam, majd elvörösödtem mérgemben s soha ki nem eresztettem kezemből az ominózus botot, hanem örökké rajta tartottam a hiányos részén a tenyeremet; de az ujjaimon keresztül is meglátták, hogy a korona nincs rajta.

Egyszer véletlenül lettem az asztalra, egy ismerős fiatalember figyelme azonnal oda fordult, kezébe vette és játszott vele.

Én istenem, milyen kínokat állottam ki! Remegve lestem, meg fogja-e kérdezni, szívem dobogása halkabb lett.

A fiatalember forgatta. Nem tudta a szörnyeteg, mily szenvedéseknek tesz ki! Végre lélegzetet vettem. Letette szépen a botomat, anélkül, hogy szólt volna valamit.

Némán megszorítottam kezét. Soha ember iránt még ennyi rokonszenvet nem éreztem.

— Köszönöm önnek, uram! — mondtam neki, hálás szemeket vetve rá. — Ön igazi nemes ember!

Az csodálkozva nézett rám, s hihetőleg mai napig sem tudja, miért igazi nemes ember ő.

Pedig hát az egész korona-história olyan nagyon egyszerű, hogy elmondani sem volt érdemes.

Mikor a Hatvani utcai lázadás volt a tavaszkor, egy jó barátom elvitte a botomat Pestre, hogy ott annak mintájára csináltasson egyet; mire visszajött, már nem volt rajta a korona.

— Hova lett a korona róla? — kérdezem, mintegy ösztönyszerűleg érezve a jövőt, hogy mennyi bajom lesz miatta.

Még neki állt följebb.

— Kevés híja, hogy a bőrömbe nem került a te kutya-bőröd szimbóluma. Amint ott álltam ezzel a bottal a lázadó csőcselék közt a »kaszinó« előtt, egy blúzos embert láttam gyanúsán kacsingatni rám...

— Nos aztán?

— Hát észrevette a koronát a boton s szomszédját meglökve mondá: »Itt is egy címeres betyár. Űssük agyon!« Ijedten húztam ki a bicskámot s a kabátom szárnya alatt villámhirtelen lefesztettem az ezüst klapnyit s nekihajítottam a kaszinó ablakának. Kénytelen voltam vele, életem forgott veszélyben.

Most tehát már csak a monogram díszlett ott egymásba fonódó gyönyörű gót betűkkel, és e kettős betű parányi szögecskékké volt odaverve az ezüstlemeze.

Egy-két hónap múlva megszűnt a kérdezősködés, vagy legalább ritkult, s én már a nyugalom révébe reménykedtem jutni, mikor tegnap egy hete egyszerre váratlan és megrázó katasztrófa történik.

A botomat este egy derék családnál feledtem, ahol a házikisasszony névbetűi »K. M.« Másnap elküldök érte — hát — seregeknek ura! — monogram nélkül hozza haza a hordár.

Félájultan hörgém: »hova lett erről a botról a monogram?«

Hát biz az nagyon megtetszett Mariska kisasszonynak, lefeszítette és a kendők csücskébe belenyomkodja chemikus tintával az én becsületes betűim idomait, hogy azokhoz hasonlatosakat hímezzen. Már csak ne is bosszankodjam. Ha kész lesz a dolgával, majd visszaküldi.

Borzasztó volt ez a néhány nap. Minden előlről kezdődött. Az »Oroszlány« vendégei, minden rangú és nemű ösmérőseim, akiknek azelőtt szívvéremmel elmagyaráztam, hova lett a korona, most azzal gyötörték, hova lett a monogram.

Kerültem az embereket, de fátumom mindenütt közéjük vezetett.

Ha valakinek hidegen köszöntem »jó napot«, ő nyájasan mondta vissza:

— Jó napot! De nini, hova lett a botjáról a monogram?

Amíg lehetett, elmondtam szelíden, türelmesen, de végre is idegességem fölülkerekedett, s többé már nem is köszöntem az embereknek.

Mit sem használt. Amint keresztülmentem az utcákon, úgy tetszett nekem, mindenki a botomra néz, s mindenki ajkán ott lebeg a kérdés: hova lett a monogram. Az ablakokból kíváncsi arcok leskelődnek, merev, üveges szemek tekintenek le a házak kéményeiből, kapuk hasadékai közül arra az öt lyukra a botomon, melyet a szögek vájtak oda. Nem mertem kimozdulni, otthon ültem, s mialatt otthon ültem, unalmamban a szombati bankettre egy nagyon szép beszédet tanultam be: két napig írtam, három napig tanultam. Bakait akartam felköszönteni, oly szépen, oly lelkesen, hogy még Tisza Lajos is elérzékenyedjék az ő érdemei fölött.

Föl is emelkedtem már helyemről, a szájam már neki volt hegyezve, mikor a jobboldali szomszédom, Komjáthy Béla egyszerre azon szöglet felé vetette szemeit, — ahova a botom volt állítva.

Megzavarodtam. Egy szó nem sok, de a világért sem bírtam volna kiejteni. Minden idegem megmerevedett, szemeim előtt elhomályosult a világ, s reszketve ereszkedtem vissza helyemre.

De hogy is tudtam volna szólni, mikor pallosként lebegett fölöttem azon lehetőség, hogy rögtön megszólít, — hova lett a monogram a botról?

Nem, ezt nem állom ki tovább. Másnap elmentem a templomba az »úri misére«, természetesen mint annyi mások, én is a szép Ilonkát nézni. Most ő van divatban.

Amint ott elbámézkodom termetén, arcán, egyszerre csak jön az egyházi s nyújtja felém egy póznán a csöngettyús zacskót, amibe ájtatos keresztények rézkrajcárjaikat potyogtatják.

Zsebembe nyúlok. Nem találtam egy krajcárt sem. Szinte resteltem a dolgot, mikor egyszerre pompás ötletem támad. Elcsapom ezt az átkos botot, mely annyi kellemetlenséget okozott, leveszem róla az utolsó ékességet, az ezüst lemezt.

Megfogtam; mozgott, könnyen lejött. S ahogy lejött, azon módon odavettem a csöngettyúbe, hadd csináltasson belőle az eklézsia hatosokat!

Most már tehát nem volt meg többé a bot, vagyis, hogy csak a puszta meggyfavessző volt. Abból majd fúratok pipaszárat. Most már végre megszabadultam tőle örökre.

Dehogy szabadultam, dehogy...

Mikor délután új botot vásárolva átmentem a népkertbe, minden szembe jövő ember azzal a kérdéssel gyilkolt: *»nini, hát hol van a régi botja?«*

A dühtől sziszegve és az elkeseredéstől lecsigázva támo lyogtam haza, s egy töprengésekben átvirrasztott éjszakán kifundáltam végre, hogy megírom az újságba egész részletesen, hova lett a botomról a korona, a monogram és a pléh.

Innen majd elolvassa minden ember, s nem kérdezi senki többé.

De hogy előbb nem jutott eszembe!

A RÓZSÁK HERVADÁSA

Flóra legszebb leányai: a rózsák, most voltak virulóban. Láttuk a kicsi teremtéseket, amint a haragoszöld levelek között a rügy támadt — isten csókjától fogamzott talán —, a rügyből bimbó lett, mely egyszerre szétnyitotta keblét a napsugár tüzétől, a selyemlágú tündérszárnyacsókák szétereszkedtek s titkos rétegen a legszebb virág kelyhének szerelmet látszotak lehelni. Reggelenként egy-egy fényes csillogó harmatcsöppnek jutott az a boldogság, hogy lemossa róluk a nap porát, salakját.

Oh, hogy ilyen üde csöpp csak a Flóra leányainak jut s az Éva leányainak nem.

És nem lehet teljesen boldog senki. A tavasznak várni kellett a rózsákra: megkapta későn. A nyár büszkélkedett velök: de elvesztette őket korán.

Láttuk születni, fesleni, láttuk teljes díszben (nagyon is láttuk, kivált a nőegyleti bazáron, hol hetven forintot jövedelmeztek, s hova különösen Konstantin Györgyné úrhölgy küldött igazi szép példányokat Hódmezővásárhelyről) és láttuk elhullásukat.

Milyen szomorú halál az !

Tavaszzal, napsugár, madárdal, zöld lombok itt maradnak. A nyár teljes királyi pompájában tartja bevonulását alább, s útközben egyszerre elvesznek a legszebb ékszerei. Lehullanak a rózsák.

Rózsák hullása, elhullása, mulandóság sorvasztó lehelete !

A napsugár, mely megszerette, mely a nyílásra csábította, melynek sóhajtva engedének, megperzseli tüzes nyelvcskéivel a vágyó szirmok széleit, szél, mely illatukat fölcsókolá, fölcsívá, kéjelegve, megzörögteti hajladozó ágaiakon, s ketten végzik a gyilkos munkát. A szirmok elhullanak, a mulandóság úgy tesz velök, mintha egy könyvet olvasna, s mindennap magával vinne belőle egy levelet. Elfogy a könyv, s nem marad ott, csak a rideg tábla, a rózsza zöld tartója, a szár, s a száron a tövisek.

Letarolva a kert, mint piros kagylócskák elborítják a rózsaszirmok, még halálukban is széppé, költőivé téve a földet, amely nekik életet adott.

Mintha szőnyeg volna, mintha tündérek picike lábai alá lenne megterítve; ők fognak itt táncolni harmatos csendes éjjelen.

És másnap, harmadnapra virradóra csakugyan le van gázolva a puha szőnyeg, a levelek, mik a tő nélkül is éltek még egy darabig, rothadásba mentek át, a föld párája alulról rohasztotta-e el őket, vagy az ég harmatja fölülről, vagy egyik sem a kettő közül, hanem hogy igazán eljöttek a fantáziák tündér kisasszonyai, s pergő, fűrgé táncban legázolták, színüket saját arcukra kenték, őket pedig odaadták a földnek, harasztnak ... sárnak ... pornak ... semminek.

Szegény rózsák! Hiába keres másnap a pillangó. Nem talál meg soha többé. Habozva röpködi körül a helyet, a ravatalt... a sírt.

Nem vagytok sehol.

Szárnyai hímporát nem homályosítjátok el. Most már nem féltékeny semmire, de nincsen is kit szeretnie.

S amint tovaszáll, ősz dermesztő szelét nem várva, sejtve, talán arról gondolkodik: milyen rövid ideig él a rózsza!

Hát ő?

De azért a rózsza és pillangó mégis boldogabbak az embe-
reknél.

Ők elenyésznek hamar, de nem tudják, hogy elenyész-
nek.

Mi maradunk sokáig, de tudjuk, hogy el fogunk enyészni.

Az idő új rózsákat hoz nekünk minden tavaszra.

S ugyancsak az idő új embereket hoz a rózsáknak, de
lassabban.

Ha egyszer el találná téveszteni az idő — s az embereket
vinné el egyszerre, s a rózsákat hozná vissza lassan!!...

Pedig az is megtörténhetik...

Igaz-e, jó Gül Baba, ki a budai mecsetben álmodol három-
százados hosszú álmot Schirasz suttagó rózsaberkeiről?

A KIS SZEGEDI GERGELY

Annak idején említették a lapok, hogy Kende Kanut orsz. képviselő és percsórai kormánybiztos, s öccse Kende Tibor képviselő, egy-egy szegedi gyereket vállaltak el neveltetés végett. Tibor elnevezte a magáét Csongrádi Gyurkának, mivel a »Csongrád« nevű hajón találta a gyereket, Kende Kanut pedig, mert Gergely napján lelte, »Szegedi Gergely« nevet adott a kis másfél éves porontynak.

A kis Gergelynek se apját, se anyját nem tudni, minden azt mutatja, hogy a felsővárosi áramlattal lett ide sodorva. Midőn Kende Kanut egy csónakból megpillantá, s magához vette, tarka karton kantus volt rajta, s vedlett sapka, a lábai mezítelenek voltak. — Mindamellet mindenből látszék, hogy a kis Gergely tisztességes szülők gyermeke, mert jól volt ápolva és tisztasághoz szoktatva.

Kende megsimogatta a kis barna szemű porontyot, s azt mondta, hogy megtartja, ha nem kerülnek szülei.

Míg a csónak tovább evezett, melyben a két Kende, Horváth Gyula és Verhovay ült, addig a gyereket letették a Hadszi kapitány hajójára.

— Kapitány úr! — mondá a kormánybiztos — őrizze ezt a kisiút, míg visszajövök érte.

A kapitány őrizte is, — hanem a sok dologban mégiscsak elfeledkezett róla, s íme egyszer csak azon veszi magát észre, — hogy a gyereket ellopták.

Milyen gondolat gyereket lopni e napokban, mikor ingyen is kapott az ember eleget!

— Ki vitte el azt a gyereket! Nosza, legények, keressétek tüstént, mert az a kormánybiztos!

Szerencsére meg is találták, egy vénasszony lopta el. Utolérték, elvették tőle, s menni hagyták békében: a gyereklopásra nem volt hirdetve statárium.

Gergelyt a jószívű kormánybiztos másnap hazavitte Budapestre. Valami hajóslegényt megbízott előbb, hogy vegyen neki tíz frtért garderobot. Az hozta el a vasúthoz is a gyereket, de bizony a cókómkja igen kevés volt, Kende panaszkolta is útközben, hogy túlságos kurtán ütött ki a bevásárlás, mígnem Horváth Gyula megjegyzi:

»Nini, ez a gyerek úgy néz ki, mint Komjáthy en miniature.«

Megtapogatják s észreveszik, hogy a becsületes hajós hét darab ingecskét erőszakolt Gergelyre.

Gergely dajkái, Horváth Gyula, Kende Kanut és Tibor, egész úton azt kombinálták: magyar-e a gyerek, miféle állású emberek lehetnek a szülei, mert a fiúcska nem tudott beszélni, nyájas bizalommal nézte a »bácsikat«, nem is gyanítva, hogy ő most milyen előkelő társaságban van. Parlamenti tagok adnak neki »tutut«, gombolják be az ingecskéjét s vizsik le sietve a vagonból, ha azt mondja, hogy: »e-e«.

Ceglédnél azonban nagy lett az öröm, mert a kis Gergely, amint kinézett a vagon ablakán, egy tarka ebet pillantott meg s megszólalt:

»Ku-ku-ku-kuty...«

A tisztelt képviselő urak jobban megörültek ennek a fél-szónak, mintha három óra hosszat beszélne Krajcsik Ferkó; kiszült ebből világosan, hogy magyar tejet szopott a fiú.

Ezenkívül még csak két szót tudott Gergely, azt, hogy »mama« és azt, hogy »ló«, ami azon következtetésre ad alkalmat, hogy apjának alkalmasint lovai voltak.

*

Másfél esztendeje annak a szomorú időszaknak, ahogy a kis Gergelyt Pestre vitte Kende, azóta sok dolog megváltozott a világon s a sok között a »percsórai kérdés« is.

Kende Kanut még most is kormánybiztos ugyan, de most nem »halotti torra« jött, mint akkor, hanem keresztelőre.

Megszűnt a percsórai társulat, s megszületett helyette a »sövényházi-paphalmi«.

Ez az első eset — mondá múlt csütörtökön, hogy együtt vacsoráltunk a Prófétában —, mikor össze nem vesztünk a jegyzőkönyvek aláírásánál.

Látni kellett volna a rokonszenves öregurat, milyen jókedve volt napok óta, hogy ilyen pompásan intézhette el ezt a kérdést Szeged javára.

— Pedig nem is én intéztem — hanem itt az öcsémé az érdem, szokta mondani súgva, — Horváth Gyulára mutatva.

Adott alkalm, mert jól tudja, hogy Horváth Gyula mindjárt elkezdené a disputát, hogy de bizony Kende Kanuté az egész országot őt ne átkozzák érte a szegediek, s aztán úgy kilececsné kedélyeskedésnek okáért ördögös dialektikájával ennek az egész jó dolognak a rossz oldalait, hogy a jó Kende Kanutót még a kalabriás csendes élvezete közben is folyton mardonná a lelkiismeret, hogy hátha csakugyan, hogy ugyancsak valami öreg hibát követett el megint.

Mert a pártban Horváth Gyula azok közé tartozik, *akik intriguálnak.*

Tisza Lajos azok közé, *akik cselekszenek.*

Kende pedig azok közé, ha valamelyikök hibázik, *aki vállal.*

De ne turbáljuk a kis Gergely dolgát országos politikával, — mert a vacsoránál csakhamar őreá vittem a szót, s az ő életének piciny epizódjai képezték a társalgást egész este.

Mi lett a kis Gergelyből?

— Hát a bizony most már a negyedik esztendőbe lépked, s el van odahaza — mondja Kende, s még eddig semmi nyomot nem bírtam felföldözni, kinek a fia, mi a neve, milyen vallás szerint van keresztelve. — Pedig szeretném, ha kitudódna, s a felsővárosi anyakönyvből némi ügyel-bajjal tán ki is lehetne okoskodni — ha a papok ráérnének.

— Van-e valami anyujegye?

— Egy ismertetőjele van csak. Az alsó állkapca közepén egy foga hiányzott, mikor magamhoz vettem, s mai napig sem nőtt ki.

Ez is valami kevés. Hátha a szomszédok visszaemlékezé-
nének rá! mert ha a család ol is, de az egész szomszédság el
nem pusztulhatott. Legalább nem valószínű. Egyébiránt mire
neveli Szegedi Gergely uramat?

— Gazdának — mondja a jó öregúr, s élénk fiatalember-
res arcán a szeretet sugárzik, — magamnak is négy gyermekem
van, nem csinálhatok belőle nagyságos urat, — hanem hadd
legyen ő gazdaember, gondoskodom, ha megnő, hogy legyen
vagy ezer forintja. Ha megtanul olvasni, írni, kiviszem a
birtokomra.

— De hátha beleszokik otthon a fényes szálláson az úri
élethez?

— De nem hagytam ám rászokni: magam is gondoltam; aztán lehet, rosszul is bántak volna vele a cselédek. — Egy gépésznéhez adtam, innen jár az »óvó«-ba. — Tisztességes derék asszony, anyailag gondoskodik »Gergely úr«-ról, gyakran látogatom meg; az asszonyt mamának hívja, engem pedig papának nevezett sokáig. A gépészné aztán megmagyarázta neki, hogy nem én vagyok az apja; azóta »papabácsiká«-nak hí.

— Tehát abszolúte semmit sem őrzött meg az emléke, ami valami nyomra vezetne, sohasem bukkan elő lelkéből valami fogalom, valami homályos sejtés?

— A »ló« szón kívül semmi. Egyszer mégis. A Duna-partra vittük sétálni a lányommal. Hát amint nyugodtan mellettem poroszkál, egyszerre csak elsikoltja magát s arcát kis kezeibe temetve hátat fordítva a partnak, futni kezd: »víz, juj, víz!« kiáltja kétségbeesve.

— Persze most már folyékonyan tud beszélni?

— Ez idén tanult meg csak, s az a csodálatos, hogy dacára a gépész család jó kiejtésének, a gyerek mégis a *Szegedi Híradó nyelvén beszél*.

...Mindnyájan mosolyogtunk, mialatt a »papabácsika« egész híven reprodukálta Gergely úr párbeszédeit a gépész-nével.

»Hogy hínak, fiam?«

»Szögedi Gergöly.«

»Kell-e kenyér Gergely?«

»Köll.«

»Eszel e húst?«

»Öszöm.«

A szegedi dialektust tehát *éppúgy*, mint a palóc kiejtést, az anyatejjel szívja be az ember.

.....
Erről diskuráltunk csütörtökön. Minthogy azonban a vacsora elején három embert elűztünk az asztaltól az unalmas »percsórai kérdéssel« — nem akarom őket megkárosítani, s ahogy volt, úgy s itt beszéltem el nekik a kis Szegedi Gergely dolgát.

A »KIS GAZEMBER«

Rajz

A kis »hitvány«, a kis »nyomorult«! Hát ő is belekerül az upángba, mintha valami híres perszóna volna, valami nagy generalis vagy nagy gazember, pedig szegényke még csak nem is ember, hanem csak egy árva, hétéves fiú.

De hiszen mindnyájan ösmeritek. Bizonyosan találkoztatok vele vagy az újszegedi parkban, vagy a Hungáriában, amint megáll előttetek kis összenyomott arcán fanyar világyűllőlő mosollyal, karján viseltes kézikosárral, melyből üde rózsabimbók kandikálnak ki, míg a másik kezében egy-két nagyobb bokréta terpeszkedik.

Amilyen üdék, mosolygók a »kis hitvány« virágai, éppen olyan fonnyadt, szomorú gyermek ő maga.

Savószinű szemecskéi könnyel tekintenek szét az embe-
reken, a tárgyakon, az ebédlőszobák fényes terítékein; van a szemekben valami megtört, valami homályos fény, minő a kocsonyáé, s ezen az arcon bizonyos saajtszerű melankolikus bánat ömlik el.

A hitvány nem jár fényes öltözetben, egy nagy gérok van rajta, mely valamikor a forradalom előtt lehetett új, ki tudhatja, milyen híres dandy viselte egykor, a kabát hajdani színét már Rómer Flóris sem bírná kivenni, tele van az zsír-, petróleum- és mindenféle természetű, színű és alakú foltokkal. A kis nyomorult összes élettörténete rajta van e kabáton. Az a nagy szakadás a hóna alatt onnan datálódik, mikor tavaly az újszegedi hídon kiszóródtak a virágai, s lemászott értük, mert egy-két csokor a Tiszába esett a hasadékokon keresztül.

Fürge ugrándozással sietett át, talán először volt jókedve ólotében, először próbált játszani víg gyerekek szokása szerint, s azt is megkeserülte. Nem, ő nem született a játékra, ő a nyomorúságra született.

Bölcsője fölött, ha volt bölcsője, sohasem hangzott altatódul, az az édes kedves anyai zsongás, melyben a puszták költözete nyomja le a csecsemő szempilláit.

Mikor tarkabarka pólyáiból kivették, már ott volt színtelen ajkai körül a fáradt, fájdalmas mosolygás, s szűk, lapos

homlokán ott voltak a redők. Redők a gyermekarccon! Penész a rózsabimbón...

Mikor megtanult járni, — az első lépése is a nyomor felé volt. Annak a gyermeke ő. Hát csak az anyja mellett van.

Álmaiban nem látogatják angyalok, kik légiesszárnyaikkal lesöpörnék éjjelenként kis szívének keserúségeit, apró napi bajait, mint ahogy a többi kisfiúkkal teszik, szelíd kezökkel nem simítják meg a »kis nyomorult« arcát, mindössze friss fehér cipők víziója lebeghet szegényes vacka fölött. Pékek kirakatában látja ő azokat nappal. — Oh, hogy ezek a cipők csak kísértetek ónála éjjel!

Én rendes vevői közé tartozom. Mindennap bevár reggel a küszöbömön, mikor kelek.

»Itt vagy, nyomorult?«

»Itt vagyok« — mondja szenttelen, tompa hangon.

»Van-e szép rózsád, te hitvány?«

Némán mutatja a kosarat.

»Ejnye, gazember, hiszen ezek már mind el vannak fonyadva.«

Szelíden mosolyog, azután szomorkásan tekint végig ő maga is a satnya, hervadó bimbókon: mintha magamagát nézné.

De vannak boldog napjai is, ilyenek: ha »Pepike-estély« van, vagy »Pepike-színház«, ilyenkor nagy gavallér »a hitvány«, letaroljuk az egész kertjüket, úgy, hogy már öt órára elfogynak az összes aznap nyitott rózsák.

A »nyomorult« kevélyen sétál üres kosárral a többi virágárus gyerek és kamasz között, mert Szegeden megvan az az ízléstelenség, hogy általánosan fiúgyerekek árulják a virágot.

De ezek között csakugyan legelső a »hitvány«. Szó ami szó, neki van a legnagyobb népszerűsége, a legjobb üzleti arca. Próbálják is utánózni a többiek azt az utolérhetetlen szájalomra gerjesztő kifejezést, de bizony nem megy, mert mindenre születni kell.

Ne hagyd magad, »nyomorult«! Te vagy a legnagyobb virágcsiszár Szegeden! S ahány rózsabimbó, annyi hatos terem a kertetekben reggelenként! ...

Ne hagyd magad, »gazember«! hiszen ezek a többiek mind csak kontárok. A Máriás Gazsinak fogalma sincs a

virágokhoz, se a »nagyságos urak« ízléséhez, a tearózsát nem különbözteti meg, a duplát nem tudja fölismerni a szimplától, a Köhögős Misi pedig a száját sem meri kitátni, márpedig kínálat nélkül nincs kereslet. Zsup Ferkónak a kosár sem áll a keze ügyében s ríva fakad, ha a »drót« elromlik a csokor alatt. Egyszóval az egész virágáruló banda nem ér egy levendulaágot. A kis nyomorult úgy kimagasodik közülök, mint egy — Hunyadi János.

Emberismeret, ész és ízlés kell ide is s az aztán bőven van a »Hitvány«-ban, ki főbenjáró dolgokra is alkalmas egyéniség.

Sőt néha még úgy is szerepel mint zsüri.

Az újszegedi bálokon ugyanis sokszor vesszük meg tőle úgy a csokrot, hogy adja a legszebb asszonynak a saját ízlése szerint.

S a kis nyomorult mindig eltalálja. Mert jól tudja a selma, kinek ki tetszik.

Egyszer azonban rászédett a gazember. A nőegyleti bálon nyertem egy bonbonos skatulyát, hát rábízтам, hogy válaszon ki valakit, kit a legszebbnek talál s adja oda neki.

Kereste, sokáig kereste, sorba nézte a kisasszonyokat, meg-megállt habozva egyiknél vagy másiknál, de csak mindig odább vitték meztelen lábai, melyeken az ujjak között és körmök alatt találni tán még harmadévi agyagot és sarat is.

Egyszer csak látom lopva félresuhanni a körönd rekesztékén kívül a bokrok közé, honnan három kis parasztlányka nézte félénken, vágyón, hogy táncolnak benn a selymes ruhákba öltözött tündérek.

A három parasztlányka között a középső volt a legvénőbb. Finom metszésű, szelíd arcocská nagy fekete égő szemekkel, melyekben a gyermeki ártatlanság glóriája ragyogott. Ennek a kis öt éves lánykának adta oda a cukordobozt a mi Hitványunk.

»Hoho, te világcsaló! Hát kinek adod te a cukrokat?«

»Annak ott ni« — mondá a »hitvány«, öklével mutatva a lányka felé, ki úgy kipirult a doboz kincsei láttán a boldogságtól, hogy akár beillett volna kis fejcsékéje a »nyomorult« kosarába fészlő piros bimbónak.

»Aztán kicsoda az, te gazember?«

»Hát az a legszebb« — felelé durcásan és elfutott. Lábai csak úgy csamcsogtak a puha, sáros talajban.

De szerencsére mindjárt ott termett Máriás Gazsi és a mam-lasz Köhögős Misi. Azok árulták el, hogy az a kislány a hit-vány kis testvérkéje. Abból is virágárus lesz. De már az majd csak az új, fényes Szegednek fog árulni: a mai erkölcsös nem-zedéknek elég jó a mi derék »hitvány«, »nyomorult« »gazem-berünk« is.

EGY JELENET A VÉSZ NAPJAIBÓL

Mindenki emlékezni fog még arra az időre, midőn a mentés idejében a kormánybiztosság ott székelt a Tisza-par-ton, a gőzhajózási társulat irodájában. A káosz első napjai voltak ezek. A kormánykörök az öreg Lukács ijedt jelentései folytán azt hitték, lázongás tör ki a sok nyomorra jutott ember között, kikről föl lehet tenni, hogy miután mindenüket elvesztették, el fogják veszteni a türelmet is, az eszüket is. Az alsóvárosi követet, az ősz Kállay Ödönt küldé le ily viszo-nyok mellett kormánybiztosnak Tisza Kálmán. Abban mégis lesz valamennyire bizalma a népnek.

És az jó intézkedés is volt. Az öreg hagyta magát kapa-citáltatni azzal, hogy hiszen az ő kerülete ez, és úgysem kap a kormánybiztosságáért semmi fizetést. Lejött és szeretetre-méltó modora, jó arca, egyéni tekintélye bizalmat öntött a népbe, s hihetőleg sok kellemetlenségnek, félreértésnek vette elejét.

Vele jött egy csomó képviselő is, Rohonczy Gida, Beöthy Aldzsi, Krajcsik, Horváth Gyula s több mások.

Volt elég dolguk ez uraknak és elég mulatságuk. A jó Kállay Ödönnek csak dolga volt. Reggeltől estig ott ült az emberekkel tömött irodában, s csinálta köztük a rendet. S a rendcsinálás fogalmával már együtt jár az, hogy mérgelő-dött, vesződött, veszekedett, — sőt káromkodott is.

Egy ily rossz percében, mert szabadszájú ember volt az öregúr, s nyers, ha megharagudott, kiutasított az irodából egy feleselgető közöshadseregbeli hadnagyot.

Bezzeg lón nagy izgatottság a csillagos gallérok között. A dolognak gyorsan híre ment, s a tábornok, ki a szabad Tiszán a hajón tartózkodék, nagyon fölindult e sértésen, s tanácskozássra gyűjté össze a hajóra a tisztikart. — Mindenekelőtt is kiadván a rendeletet, hogy a katonaság minden segítséget megtagad egyelőre, s a kormánybiztos parancsainak nem engedelmeskedik addig, míg ezen ügy nem lesz elintézve.

A képviselők váltig könyörögtek az öregúrnak, hogy tegye jóvá valahogy a tisztikaron elkövetett sértést, engesztelje ki őket valami úton-módon, nem a »férfiúi virtus« napjai ezek, hanem a könyörületé. Most csak a szegény szegediek-ről lehet szó, akiknek vissza kell szerezni a katonai támogatást.

Az agg puritán makacs maradt. Amit tett, az meg van téve, amit mondott, az meg van mondva. Egy Kállay Ödön nem szokott visszavonni soha semmit. Csak hagyják őt, majd rendet csinál ő a katonaság között.

De bizony nem hagyták, mert Horváth Gyulának egy jó ötlete támadt, s titokban keresztülvitte.

Midőn a hajón javában tanácskozána a katonatisztek a teendők fölött, s már éppen a királyhoz menesztendő panasz-sürgönyt fogalmazták, egyszerre csak megjelent Horváth Gyula a fődélzetben, s kijelenté, hogy a tábornokkal kíván beszélni.

— Rendelkezésére állok, uram! — mondá a tábornok előlépve.

— Én Horváth Gyula, országos képviselő vagyok — szólott a jött —, s azért jöttem, hogy Kállay Ödön és a magam nevében bocsánatot kérjek önöktől az elkövetett sértésért.

A tábornok homloka haragosan vonódott össze, de azért mégiscsak megkínálta helyel Horváthot.

— Nem tehetjük, képviselő úr! a nyilvánosan elkövetett sértés sokkal eklatánsabb elégtételt igényel.

— Igazuk lehet önöknek — ellenveté Horváth Gyula —, de vajon lehet-e most elégtételről szó, midőn mindnyájunknak egy sokkal nagyobb, sokkal fontosabb dolgunk van, a halottakat temetni, az élőket megmenteni? Önök megtagadták a katonai segílyt. De ki szenved ezáltal? Kállay Ödön bizonyára nem. Hanem ez a szegény város, melyet az egész világ sirat, és csak mi vesznénk össze benne, akik hivatva vagyunk azt, amennyire lehet megmenteni.

— Uram, ön el akar engem érzékenyíteni.

— Nem, én csak azt akarom, hogy tegyük félre a haragot addig, míg a baj elmúlik. Akkor aztán kapni fognak elég tételt, aminő tetszik. Hanem addig legyen úgy, mintha semmi sem történt volna . . .

— Minden késő — mondja a tábornok, kissé engesztelőbb arccal —, már megvan a sürgöny a kabinetirodába. *Be fogjuk várni őfelsége rendelkezését.*

Horváth Gyula látta, hogy nem boldogul, a végeszközök-höz nyúlt, s elővette az ő cinikus logikáját.

— Minek az a telegram őfelségéhez? Nem lehet annak semmi jó eredménye, tábornok úr.

— Ön nem beszél elég világosan.

— Világosan fogok beszélni. Őfelsége legjobb esetben azt fogja tenni, hogy megharagszik e dolog fölött és megbüntet valakit.

— Nos, nem elég az?

— Nem elég. Mert minket nem büntethet meg őfelsége, nincs rá hatalma, a parlament tagjai vagyunk — ha hát büntet, csak önöket fogja büntetni.

— Hüüm, hüüm! Mond ön valamit . . . csakugyan mond ön valamit — mondja a tábornok, a logika ereje által mosolyra kényszerítve.

— Várom szíves rendelkezését.

— Jól van tehát, uram. Nem küldjük el a sürgönyt, engedelmességni fogunk — *de ehhez az emberhez sohase szólnunk többet.*

S így lőn, hogy csodák csodájára, ezentúl az azelőtt örökké bakafántoskodó csapatparancsnokok, ha Kállay valami rendeletet adott ki, soha egy mukkot sem ejtettek ki, hanem végighallgatva parancsát, szó nélkül szalutáltak és megfordultak.

— Látjátok! — mondogatta hetykén az öregúr — ők már nem feleselgetnek; mégis ráncbaszedtem én a katonaságot, két hét kell hozzá, gyerekek, s az egész ármádiába behoznám a rendet.

Ezzel a hittel is halt meg a jó öregúr, áldja meg az isten a haló porában.

A MAKÓI TÁVGYALOGLÁS

Írta: János

Mindétig mondják az »arany orosz lány«-ban: »Adj hangot, Dóczy !«

Adok hát, mert nekem való téma ódzkolódott ki az világesemények ködmönéből.

Bizony hiába hozta meg Apafi Mihály jó erdélyi fejedelem ónagysága törvénynek, hogy »akinek lova nincs, járjon gyalog«, megfordult a világ csikorgó kereke, s nagyobb virtus már manapság a lúval versenyezni, mint jámbor keresztény cselekedetekben előzni meg egyiknek a másikat.

Sport, meg sport ! Mindenki bomlik utána. Ami hajdanta éds apám fiatal korában a fejekben volt értékes, az mostanság már mind az inakba szállott, onnan mutogatja azt a gyenge matériával oltott fiatalság.

Zmertych hitvány »velecepeld«-en gyűtt ide Párizsból, ide, hol hajdanta a talyigás embert, a »tragacsost« kinevették, a kutyák megugatták, hollók, varjak agyonkárogták, most pedig bankettet ad neki a megromlott generáció.

Szekrényesi meg a Balatont úszta át. Órákon köröszkül ott lubickolt a nyomorult vízben, s mégsem változott el se csukává, se durbinccsá, — pedig megérdemelte volna. Mert amelyik ember, ember, ne kívánkozzék békának !

No, ez mind csak semmi, hiszen hadd szalajtsa meg az egész világot a hivalkodó divat, meg a cafrangos civilizáció, de már azt nem tűrhetem békén, hogy az édes szülőfalumat, Szögedet is megmozdítsa; annak úgy kell itt állni örökkön-örökké, ahogy az úristen ide teremtette !

Ki azzal a pennával most, János, ha okos ember vagy, s csördíts közzéje annak a sok vékony lábikrájú magyarnak, kiknek olyan nagy a mehetnékjük, hogy üresen ballagtatják maguk után a fűrhéces szekereket, s ők gyalog mennek melllette !

Egy jó cimborám beszél, hogy a város lovai meglátván az úrias voltában megfogytakozott tempót, mély gondolkodóba estek a fölött, lovak-e ők csakugyan, — vagy hogy csak paszszionátus turisták ?

Hanem hát tudom, hogy honnan fúj a szél. Mind a köngräczi csata ennek az oka! Ott kapott vérszemet arra az osztrák—magyar ember, hogy öneki vannak a világon a *legjobb lábai*.

Ez a lábak korszaka!

Én uram teremtem! Valaha a magyar úri ember csupán-csak egyedül arra használta a lábát, hogy a sarkantyús kordován csizmát legyen mire fölhúzni, aztán legyen mivel elaprózni a csárdást s megrúgni a Kata szolgálót vagy a »Kullancs« agarat, ha nem engedelmesködnék.

De nem így ezek a fiúk! Kilencen indultak neki Makónak, per pedes apostolorum, garibaldianus ingben és mazurka schrittekben.

Egész processzió volt körülöttük, mintha valami isten csodája lenne kilenc gyalog embert látni; nagy csoport vergődött össze, s integette a végbúcsút, mintha a harcba menő hősöket üdvözlé az újszegedi hídfőnél.

Oszténg megindultak a jóslatok, az egyik aszongya: X fog győzni, mert a már baka volt és ki van próbálva a lába, a másik aszongya: Y fog győzni, mert a még nem volt baka és nincs elrontva a lába.

Melyik oszt a helyesebb kombináció?

Fölharsant az »éljen«, elindultak; por előttük, por utánuk, ezeket már a forgószél sem állítja meg híros Makó városáig, ahol kiosztják a prémiumot, az ezüstkelyhet (megisszuk azt üvegedényből is!), meg az aranymedaliont, akiben a szeretője haját szokta tartani az ember. (No, én magam legjobban szeretem a markomban tartani a Katám haját.)

Hogy ím elmenének, elgondolkoztam az világ folyásán, s eszembe jutott a palóc újságíró cimborám mesebeszédje a hajdani fullajtárokról, kiket régenten a felsőmagyarországi urak használtak kengyelfutóknak, s az erre a hivatalra szánt jobbágy-gyerekeknek idejekorán kivágatták a lábszárukból a vastagabb inakat, úgyhogy mikor a beforrt, olyan lábuk lett, mint a zergéé.

Egy ilyent ösmert még a palóc kollegám, ha ugyan el lehet a szavát hinni; Majgónak hitták, s amint sebesen vágatató jó lovakon menne Balassagyarmatra, meglátja az öreg Majgót az országyúton.

— Hova megy kend, Majgó?
— Gyarmatra.
— Én is oda tartok. Üljön föl kend a kocsira, elviszem.
— Nem lehet, kérem alássan — feleli kelletlenül az öreg —, *mert nagyon sietek. A patikában van dolgom.*

Aminthogy igaza is volt, mert mire a palóc kollegám beért, addig az öreg Majgó már meg is reggelizett az »*arany vászoncseléd*« című korcsmában.

No, az öreg Majgó kellett volna ide tegnap, akkor nem vallottuk volna azt a szégyent, hogy a makói ember három minitummal sebesebb a szegedinél, — pedig még csak prémiomot sem kapott érte.

Ha már a makói ember ilyen, hát még milyen gyors lehet ott a lú?!

Röstellem a dolgot, de nem tehetek róla. Sajnálom, ha a jó szittyavér így alul kerekedik, — de legjobban mégis a vallásos kegyeletem és érzelmeim vannak megsértve, mert a buzgó radnai búcsúsok, kik útközben találkoznak a vörösinges távgyaloglókka, szent áhitattal és mormogással vetettek magukra keresztet, s csodák csodájának beszélték itt Szegeden, hogy a tizenkét apostol megjelent előttük, azon módon a bibliai ruhájában, de olyan bomlottul siettek Makó felé, alkalmasint Jeruzsálembe, hogy a jámbor búcsúsok szentül hitték, magukkal viszik a Jézus Krisztust, minélfogva az elöléneklő bíró-gazda, hogy meg ne lássák: a szűre ujjába dugta.

AZ ÖRÖKÖS VŐLEGÉNY

A budapesti lakásváltoztatás kellemetlenségét és borzalmait húsz év óta minden esztendőben megírják a tárcarovatokban százféleképpen. Azt hinné az ember, hogy ez a jövő nemzedék elrettentésére fog szolgálni. Oh, dehogya! Az egész világ hurcolkodik s fog is hurcolkodni örökké. A változtatási vágy benne rejlik az ember természetében.

Engem már gyermekkoromban meglepett az emberi természet e félszége.

Egyszer Budapestre mentem a bátyámmal, hogy ott töltsük mulatságból a húsvéti ünnepeket, midőn Rétságon Kovács Miklós nevű rokonunkkal találkoztunk, aki Budapestről Csoltóra sietett jól eltölteni a húsvéti ünnepeket.

Ez volt az első eszméletem arra, hogy az ember bolond, s egész élete egy nagy unatkozás s keresgélése a szórakozásoknak, de sohasem találja meg véleménye szerint az igazit.

Tizenöt esztendeje kóvályog bennem ez a gondolat, most merem csak kimondani itt a »hét történetében«. Igenis, a »hét történetét« szoktam megírni e rovatban — azért kezdtem a hurcolkodásokon, amik Szegeden is uralják a novemberi első négy-öt napot; nem járnak ugyan annyi kényelmetlenséggel és annyi költséggel, mint a fővárosban, de azért mégsem nevezhetők mulatságosaknak.

Mozgásba hozatik itt minden talyiga és minden hordár. Az utcákon vánkossal, dunyhákkal, családi képekkel, kávéőrlő masina, sifon, kredenc és ágytapétákkal megrakott szekerek döcögnek, s a kapuk alatt igazi keresztezése vagyon két vagy több família cókmojkjának.

Házmaster nincs, csak ritka helyen, ki szűrő pillantásokkal méregetné a beköltözött család holmiját, abból kívánva következtetni a jövődöbeli lakók egyéni jellemére, vagyoni helyzetére és minden gondolható viszonyaira, — de öregasszonyok mindenütt vannak, akik kötényük alá dugott, vagy csípőjükre tett kezekkel megjelennek az ambituson, hogy az »új eseménnyel« tisztába jöjjenek.

Hja! ma ez úgy van! E »nagy kritikán« keresztül kell esni. Hozzászokik az ember mindenhez, az ember, aki mindég az újat keresi. Órajta nem is történt semmi, mi bosszanthatná. Hanem a kiscica, amit a nagyobbik lányka az ölébe hozott át a régi szállásról, meg a kis »cukri« kutya, amit madzagra kötve terelt ide a Pista gyerek, azoknak bezzeg rosszul esik a lakás-változtatás.

Szomorúan ódöngnek az udvaron, a törzsökös házbeli kutyák és macskák idegenszerű pillantásokkal méregetik őket, sőt a kis cukrira még a fogát is rávicsoritotta a garádics ajtó melletti lakosztály tulajdonosának nagy szelindeke.

A gyerekek is idegenek eleinte, ki-kimennek az udvarra, szétnéznek, megbámulják a közös tyúkketrecet, ha egy-egy

patkány sétál át az udvaron, öröme gyulladnak a csinos állatka láttán, de bár igen sok érdekeset találnak az új otthonban és környékén, a pajtásságot nélkülözniök kell. No, de nem tart soká. A gyereknép könnyen ösmerkedik. Egy-két hét múlva már egyszerre boldogok lesznek, s a lakásváltoztatás kellemetlenségeiből az utolsó órák is elenyésznek.

*

De tán messze is tértem a fölvetett címtől az »örökös vőlegénytől«, akit leírni akarok, akit mindnyájan ismerünk s mindnyájan úgy ösmerünk, hogy örökké jegyben jár.

Ez pedig senki más, mint Zsiga. Igenis a Zsiga sógor, aki huszonkét esztendő óta mindennap úgy kel és úgy fekszik le, hogy »no, két hét múlva megtartom a lakodalmat«.

A legelső menyasszonyai már körülbelől nagymamák azóta, mert rettenetes sok menyasszonya volt már Zsigának, kiket vagy ő hagyott el, vagy pedig ők hagyták el őt a halasztgatások miatt.

Voltak már szőke menyasszonyai, barna menyasszonyai, szépek, jók, gazdagok, de a vége mindig az lett, hogy két héttel az esküvő előtt »összement« a parti.

Mi volt az oka, élő ember azt ki nem tudhatta, asszonyi agyvelő ki nem találhatta, s ő maga Zsiga soha el nem árulta.

Pedig nem titkolódzó ember. Ami a szívében, az a nyelvén, hanem csak akkor ilyen őszinte, ha becsíp.

De mivelhogy minden este becsíp, tehát minden este őszinte.

Valóban az. Az első pohár bor után minden áldott este annak az elbeszélésébe fog, hogy miért nem tud ő megházasodni huszonkét év óta s miért kellett halasztania mához két hétre az esküvőjét. Miért kopott már ez az arany karika is, mely annyi kézen megfordult már!

Samint ennek az elbeszéléséhez fogna, szokott bőbeszédűsége viszi mint a fékvesztett paripa tuskón, bokron keresztül.

— Miért nem házasodtam meg, barátim. Annak nagyon egyszerű oka van. Az ember — azt mondja Madách — gyenge. Én meg azt mondom, hogy az ember egy nagyon pedáns teremtés. Madáchnak is igaza volt, nekem is igazam van.

Eközben megint fölhajt egy pohár bort.

— Mert az igazság relatív fogalom, fiúk. Kant azt mondja az asszonyoknak: »Legyetek olyanok, mint a csiga.« Az asszonyok ezt úgy értik, hogy mindenüket magukon hordják — mint a csiga, Kant meg alkalmasint úgy értette, hogy mindig a hajlékukban legyenek — mint a csiga.

Megint egy pohár következik.

— Hja, a derék csigák! Olvastátok a regényüket Jókai-tól? Valóságos Jules Verne-utánzás. Valóban alig lehet föl-fogni, hogy miért akar az ágyú pisztoly lenni...

Még egy-két korty, és Zsiga úr mindig tovább, tovább megy az eszmetársítás görbe útján a kitűzött céltól, s ahelyett hogy elmondaná, miért múlt el annyi házasság, összebeszél prűcsköt-bogarat, míg végre feje fáradtan hanyatlik alá a vendéglő asztalára, s egy nagy fölharsanó hortyanás mutatja, hogy elaludt, s még álmában is motyogja: »Mához egy hétre«.

Vége huszonkét év múlva e héten sikerült kitudni, miért nem házasodott meg Zsiga, s miért csalt meg annyi lányt és özvegyasszonyt.

Óreg takarítónője beszélte el.

Hát az egész titok abban van, hogy Zsiga huszonkét év óta mindig szállást keres Szegeden, ahova két hét múlva a menyecskét elhelyezi, — talált is már sok szállást, de egyik sem volt még eddig ínyére: ahol a szobák megfeleltek ízlésének, ott az ablakok voltak rosszak, vagy a kályhák füstöltek, vagy az udvar nagyon lármás, vagy az utca nagyon piszkos.

Egyszóval mindennap egy nappal odább halasztja az esküvőt (mert menyasszonya mindig van), miután megírta, két hét szükséges a szállás rendbeszedésére. Minden reggel azzal kél, hogy no ma bizonyosan találni fog alkalmas szállást. Mikor a hivatalba megy reggelenkint, gépiesen megáll minden kapu előtt s fölneéz, nincs-e rajta cédula.

Ha nincs, egykedvűen ballag a másik kapuhoz, ha van, megnézi a helyiséget s morogva jön le, hogy: »nem jó, nem egészen jó«.

Így lett agglegény, s az is lesz már a koporsóig. Ahol végre talál egy szállást — ami ellen majd nem lesz kifogása.

Különben az ördög nem alszik, nincs többé lehetetlenség ezen a világon sem. Ha az új házak fölépülnek... Ki tudja... hátha?

A FEKETE HAJ, MEG A SZŐKE

Tegnap éjfél tájban jöttünk haza egy biztosi tanácsostól. A lámpák már csak imitt-amott pislogtak. Néma csend terült el a rekonstrukcionális város fölött s sűrű, átláthatatlan köd ült a házakban és a Dugonics tér fáin, csupa meredező kísértetnek rajzolva azokat.

Egy nyári éjszaka szebb, de egy téli éj fonságesebb. A metsző hideg, mely az arcot csapkodja, a fakó szürkeség a természetben, fogékonyabbá tesz a gondolkozásra, mint a nyári este, melynek bűvös-bájos harmóniája inkább az érzelmekre hat.

Gondolatokba mélyedve ballagtunk, míg a szögleteken következtek az elválások. A társaság egyik tagja képviselő, az az indóházhoz hajtata, hogy holnap reggel (szombaton) Budapesten lehessen leszavazni a kormány mellett. A társaság másik tagja egy náthás ember: az lefeküdni siet, a harmadik tagja egy szerelmes ember, az még egy sétát kockáztat meg éjnek idején a korzón. Hiába, ezek a szerelmesek nem tudnak aludni, eleget álmodnak ők ébren is.

Én magam nem vagyok sem képviselő, sem náthás, sem szerelmes, minélfogva nyugodtan kocoghatok a Szegfű utca felé. Úgyis még keseregnem kell a zágrábiak fölött az éjjel: megígérttem a rendező bizottságnak már hatodszor szentül, hogy de már holnap okvetlenül megírom a hangversenyünkre a »Prológot«. Meg is írom, mert még rám is azt találják mondani, hogy »elrágtam a kötelet«.

A szalonkabátom oldalzsebe tele van virginiaival, a téli kabátomban pedig a kapukulcs, s mi kell nekem más egyéb arra nézve, hogy teljesen rendezett viszonyok között levő embernek tartsam magam?

A »Szegfű utca« Szeged legregényesebb utcáinak egyike. Minden ablakban egy virágcserep, s minden virágcserephez

egy leányfej. De ezeket nem látni éjjel. Azonban ehelyett úgy tetszik nekem, mintha sóhajoktól lenne itt terhes a levegő. Titokzatos méla suttogás kél, mintha az Amor rebentgetné piciny szárnyát...

Jó utcából és ódon lakásomból, mely az én elkeresztelesem folytán ezen név alatt volt ismeretes: »Pillich utca, Salamon-ház«, a poloskák kényszerítettek ki. Ezek az apró, igénytelen állatok, akiknek én sohasem vétettem semmit, s akiket én igen szeretetreméltóaknak találok egyenkint, de nagy tömegben kissé kellemetlenek. Próbáltam őket pusztítani, nem használt, végre is az okosabb enged, én költöztem el.

Pedig sohasem felejttem el ezt a kedves lakásomat. Érdekes annak a háznak minden zigzuga. A sok szép menyecske, a sok pajkos gyerek, s a Muci patkány, aki mindennap eljárt a kúthoz, s olyan barátságosan nézett rám apró csillogó szemével, mintha ösmerne.

Szegény kis patkány, aki annyira kivált társai közül, akinek olyan kedves szürke szőre volt, mint a bársony, de sajnálom is, hogy elszakított tőled a fátum, mennyit incselkedtem veled egykoron, s te már kutyába sem vetted ember-voltomat.

Éppen reád gondoltam az este, mikor benyitok rideg szobámba, hol a nagy tágasság, a rend és a nagy, impozáns bútorok barátságtalanul tekintenek rám. Olyan kicsinek érzem itt magamat a nagy almárium és szekrények, a vaskos íróasztal mellett, mint sehol egyebütt.

Meggyújtom a gyertyát a kis kályhában, melyből kevés változtatással lehetne pipát rögtönözni, már kialvóban a tűz, ebben a sivár temperamentumban bizony nehéz lesz fölmelegedni Zágrábért.

De nini, egy levél, a kékkői postabélyeggel, mit a levélhordó távollétem alatt hagyott itt. Kiscsoltóról írják, ott, ahol az öreg nyárfák ráhajlanak az ódon házra, komoran, sötéten. Hajdani lakói de széjjel is vannak!

Drága levél ez most nekem, hiszen születésem helyéről jön. Millió emlék kél életre tőle, kiscsoltói erdő idején egészen, hallom a kürtösi patak locsogását. Megszólít a bokor, rám kiált a fenyves, a szántóföldek barázdái élém területnek, mint egy érdekes könyv ékesszóló sorai... hadd olvassam.

De nem, hisz a levelet kell olvasnom előbb. Olyan elfogódás szorítja össze szívemet, mint egykor talán a Jókaiét, mikor tízmillió forint volt a kezében az osztrák bankban.

Nincs pedig a levélben egy garas sem, hanem van benne egy szőke hajfürt édesanyám hajából. Abból a hajból, melyet annyiszor csókoltam össze szeretettel. Őcsém őrizte azt meg, sokszor kértem tőle, soha ide nem adta. Most küldte el nekem a drága emlék felét.

Istenem, mikor még nekünk obból a hajból annyi volt, hogy a fésűnek is jutott mit kitépni belőle naponkint!

Megörültem a szőke hajnak s elővettem zsebemből a kis medaillont, melyen egy dombormű sarló van kívül s belül benne egy fekete hajfürt. Hogy sötétlik ott az üveg alatt, mint az éj, hogy szúr, milyen éles, mint a gyilok. Minő lágy selyem ehhez képest az én szőke hajam.

Hogy fog ez a kettő megférni egymással vis-á-vis? Van-e jogom összetenni e két haját? Vagy hogy éppen összeillenek: az egyik a szeretet, a másik szerelem jelképe és emléke, az egyik melegít, a másik éget.

Oh, nem, nem. Ez a haj nem együvé váló. Az angyal és a démon nem összeillők.

Föl kell szítani azt a tüzet a kis fekete kályhában, melyre szeszélyes táncoló alakok vannak kimetszve... valami pokoli szörnyek, nagy hajjal és hosszú lábakkal.

Lobog a tűz már. Kiveszem a fekete haját, e makacs, erős hajszálakat, melyek ruganyosak, mint a drót, s élni és mozogni látszanak az ember kezében.

Kiveszem. Ezek az utolsó emlék tőle. A többit már mind elvettem egytől egyig. Most már elvetem ezt is. Ne maradjon semmi, semmi.

Bedobtam a kályhába, a láng tüzes nyelvecskéi körülnyaldosták, mint valami drága csemegét. Egy darabig tiltakozólag percegtek a hajszálak, de végre is megadták magukat az enyészetnek, s olyan hamu lett belőlük éppen, mint a többi.

Milyen kedves hajszálak voltak nekem ezek egykor! Az ostoba tűz nem tudja azt, mit falt föl. Hogy ez egy regénynek a vége!...

Nagyot sóhajtottam s mereven, mozdulatlan álltam ott a tűzbe bámulva.

Bizony kár volt értük! Hogy szeretném még egyszer látni
e szép fekete hajszálakat, amik egyszerre szürkék lettek...
hamuszürkék.

Mégis megtartottam hát a szavamat.

Mert azt ígértem annak, aki adta, hogy addig őrzöm,
míg megszürkülnek.

Most már igazán szürkék.

A lobogó láng kialudt, s a szeszélyes alakok a kályhán,
amint folyton odanézttem, olyan gúnyosan vicsozították rám
a fogaikat, mintha mondanák:

»Ti, eleven emberek mindig változtok, de mi élettelen
figurák, mi örökké egyformák vagyunk.«

REGÉNY A VASÚTON

Unalmas egy utazás az, hogy az ember éjjel után kiindul a Pillich utcai Salamon-házból, megáldja a házat, a lakókat, rongoteg sárban kihajtat iszonyú zökkenések közt a vasúti indóházba, ott megáldja a fiakkerost és a lovakat, akik idehozták, beül a vasúti kocsiba egy hortyogó ember mellé s meg nem áll egy szuszra — Párizsig, már ti. a Budapesten levő Párizs korcsmáig, ahol megreggeliz és lefekszik, korán reggel egy kis nyugalomra.

A szegedi indóház tele volt filiszter utasokkal. Hiába kerestem magamnak valami rokonszenves arcot, akivel átbeszélgessem az utat, nem találtam.

Ott lépegette végig a szurtos éttermet a derék Szende miniszter is, kialudt ábrázattal és megnagyobbodott szemekkel. Némileg vigasztaló rám nézve, hogy ő is jön, mert hiába, ezek a leszidott miniszterek valóságos kedves ismerősök gyanánt tűnnek föl. Az a jó honvédelmi fizionómia, mely különben elég mogorva, olyan biztató, nyájas volt most nekem, mint valami kedves kép, valami kedves szoba faláról. Aztán valljuk meg az igazat, kiben ne volna meg az a hiúság egy és ugyanazon a vasúton és alkalommal utazhatni egy valóságos eleven miniszterrel? Egy nagy ember fényt vet a csoportunkra is, mely mellette van. Milyen édes tudat, hogy Clio közvetlen közelben leselkedik.

A harmadik csengetésre azonban egy első osztályú kupé elzárta földi szemeim előtt az excellenciás alakot, s én taláломra léptem be egy másodosztályú kupéba.

Mint már említém, egy körülbelül negyven éves ember hortyogott ott mély álomba merülve, nagy lócsös lábait szétterelve a foteleken, mellette jobbra-balra kufferek, ládák és

skatulyák töméntelen sokasága, s ezek közt az iskátulyák közt egy gyönyörű, fiatal, barna asszony.

Az az arc volt, ami nekem mindég a legjobban tetszett: fekete arcbőr, kék szemek, hosszú és hegyes vonások, sasorr és duzzadt ajkak.

Andere Städtchen, andere Mädchen. Nyomban elfelejtettem összes szegedi ideáljaimat. A Marcsák, Borcsák, Pepikék és Ilonkák alakjait elnyelte a füst, melyet a gőzgép eregetett, szürke csíkot festve vele az éjszakába.

Mindég az emberiség szerényebb fájához számítottam magamat, nem tudom, joggal-e vagy sem, de annyi bizonyos, hogy a fiatal hölgyet nem mertem megszólítani, pedig csak ketten voltunk a kupében (mert aki alszik, az nem létezik); a harmadik idegen úr pedig ugyancsak mélyen aludt.

A magányosan utazó hölgyekről már Plinius mondja, hogy igen kellemetesek, s én magam azon rossz nevelésnél fogva, amelyben részesültem, bizonyos elővéleménnyel viseltetem irántuk, mely rendszeren a kellőnél több bátorságot szokott kölcsönözni. De ezt a királynét nem mertem megszólítani. Ez még, ha igazán »olyanféle« is, többet ér egy leánynevelésénél egymaga!

Míg én ezeket így jártattam eszemben, azalatt egyszerre csak megnyíltak a duzzadt ajkak, s egy csengő hang ekképpen csiklandoztatta meg füleimet:

— Mi történt, hogy ilyen lassan megy a trén?

— Ez már így lesz egész Szatymazig — mondom. — Az árvíz elrontotta a pályát, s pilótákra csinálták. Ez az ideiglenes pálya, és nem lehet rajta sebesen hajtatni.

— Micsoda az a Szatymaz?

— Ami Párizsban Versailles vagy jobban mondva, ami a bundán a gallér. Ez a szegediek egész kirándulási helye. Kedves hely nagyon. Egy-két jó órát én is szívesen töltöttem itt nyaranként.

— Hogyan, ön szegedi? Ezzel a kiejtéssel? Ne mondja?

— Nem. Én majdnem szegedi vagyok, hanem mégis inkább nógrádi volnék és csak egy hajszál híja, hogy még nem vagyok pesti lakos.

— Ah, az derék. Én magam is Pestre költözöm.

— Vigasztaló rám nézve. Egy szép hölgyel több.

— Egy csöpp a tengerben — mondá mosolyogva.
— A tenger, igaz, hogy nagy — szóltam —, de ha az ember abból iszik, nem tudja, nem-e éppen neki jut az az egy csöpp.

— Biztosítom, uram, hogy...

— Csak folytassa, nagysád.

— Hogy ön nem olyan szomjas, amilyennek mutatja magát.

— Honnan gondolja? Tudja-e, hogy az kihívás?

— No, vegye annak, ha tetszik.

— Ah! Nagyon jól van. Félek azonban, maga vagy nem érti, amit beszél, bocsánat, nem vigyázza jól, amit beszél, vagy pedig én vagyok a legboldogabb ember ezen a vasúton. Pedig esküvel biztosítom, hogy egy miniszter is van rajta.

A szép barna asszony lesütötte a szemeit. Aztán sóhajtott.

— Nem mindig a nagyok és hatalmasok a legboldogabbak.

Mintha most is hallanám, mennyi kacérsággal vegyes hübánat volt e szavakba fektetve!

— Nős ön? — kérde aztán álmodozóan, a legyezőjével hajtva el virginiam füstjét.

— Nem én.

— Mi annak az oka?

— Az, hogy még nem akadtam soha női aróra, amely mélyebben érdekelt volna.

— Sohasem is gondolt a házasságra?

— Nem én, soha.

— De csak szeretett valamikor?

— Az édesanyámat.

— Lássá, maga nekem tetszik ezekkel a hóbortos beszédeivel.

— Köszönöm. Hanem, aki állít, annak bizonyítania is kell.

— No, no, no... de hamar akar maga mindent. Apropos, hogy is hívják önt?

Minthogy előttem lebegett a *kecskeméti precedens*, egy őrdemes képviselőnk és volt biztos tanácsos nevét diktáltam be a szép idegen emlékezőtehetségének. Ezzel a revanssal magam részéről is tartozásban voltam.

— Ahá, ahá... ön hát az a híres ember? Ejnye no, hisz most emlékszem már, hogy láttam is a vicclapokban. Hanem átkozottul lefogyott ön! Talán beteg volt?

— Nem biz én, hanem már egy év óta valami titkos vágy emészt, melynek tárgyát csak most két órája leltem föl.

— Ej, ej, uram! Gondolja meg, hogy...

Mindent meggondoltam. És csak azt sajnálom, hogy egy szegedi bicsakot nem hoztam magammal, hadd hasítanám szét ennek a részeg embernek a torkát: ne legyen még lehetősége sem annak, hogy fölébredhessen. De különben is úgy hortyog, mint egy medve. Én nem látom be, hogy miért kellene respektálni. Vegyük úgy, hogy nincs itt.

A szépasszony mosolygott és a fejét rázta... Megfenyeggett az ujjaival...

— Pszt! Lassabban... Úgy tetszik, mozdult ez a csúf majom.

Csakugyan. E pillanatban megrázkódott a hórihorgas filiszter egész testében, egy irtózatossá csuklott s kinyitotta apró, kékes szemeit.

Meglátva, hogy szétterpesztett lábaival felöltömet beszárította, szelíd hangon mondá:

— Bocsánat, uram, a neveltlenségért... igazán sajnálom...

— Nem tesz semmit — feleltem bosszúsan —, feküdjön ön egész kényelemmel.

— De nem addig az, uram. Én mívelt ember vagyok. Én tudom, mi az a modor. Legyen ön elnéző, kérem, ilyenkor... igenis, ilyenkor. Az ördögbe is, uram, esküvője napján a legszolidabb ember is többet iszik egy-két pohárral a szokottnál. Úgy van, uram, egyedüli mentségem ez az átkozott... vagy mit is beszélék... ez a mai esküvő. A vőlegényi állapotom az oka. Hiszen ön meg fogja azt érteni. Te is bocsáss meg, kicsikém, hogy unatkozni hagytalak. De látod, a bor, a sok étel... Vagy elszenderültél? No, csak aludj, édes szívem.

Nagy szemeket meresztettem. Most már világos volt előttem minden, s tévedésem egész nagyságában feküdt előttem. Hogy is nézhettem demimonde-nak egy menyasszonyt? De hogy is lehet ilyen egy menyasszony?

A hölgyecske olyan piros lett, mint a bíbor, s lecsukva hosszú selyem pilláit, alvást színlelt férje előtt egész Pestig.

A derék embernek szemeiből egészen kiment az álom Ceglédnél, s mint az a boldog emberek szokása, egész végig eltartott szóval.

— Megházasodtam. Viszem a Rózsikát. Bizony, messziről hozom. Nagy fáradságomba is került. De most már az enyém, hála istennek, és senki másé. A pesti barátaim váltig biztattak, hogy nősüljek otthon. Én? Pestről? Soha! Oh, ott, uram, le van törülve a nőkről a zománc, az a hímpor... igenis, le van törülve. El, el a vidékre. Ott nyílnak a szerény ibolyák. Szakítsunk egyet. Szakítottam, uram, s büszke vagyok rá. Mert ő maga az erkölcs és az irántam való szerelem.

Az aluvóra néztem.

— Igen, igen... ő maga a mocsoktalan erkölcs... — dörmögé útitársam. De nini, Pesten vagyunk már. Hopp. Ébredj, kis feleségem, megjöttünk, itthon vagyunk.

A mocsoktalan erkölcs férje egy gyöngéd érintésére kinyitotta szemeit s a leírhatatlan szerelem perzselő tűzével függeszté azokat a legboldogabb emberre.

Engem észre sem vett. Midőn a kupéból kilépve, köszöntem, még biccenteni is elfelejtett szép fejével.

A GAVALLÉR ASSZONY

Vannak botrányok, melyek csilognak.

Ilyen volt valamikor az Asbóth Jánosé a Zichy-ügyben, de viszont vannak botrányok, amik értéktelenek, és ilyen a mostani plágium-ügy.

Csiky Gergely ellen kelnek vádak, hogy darabjait és elbeszéléseit olvasott művekből meríti, hogy annektál itt is, ott is, hogy az »Ellenállhatlan« meséje azonos a »szép Diegó«-éval, »Proletárok E. Gy. »Gavallér asszony« című rossz regényéből vannak merítve, maga pedig a jóízű Mosolygó bácsi Dickens »Pikvick club«-jából lemásolva.

Így zúgtak-búgtak a poeták és novellaírók, míg végre »rompóba lépett Ujvári Béla a váddal, miszerint a »Múlt«

című beszély, melyet újév után közöltek a »Főv. lapok«, az ő előadásra el nem fogadott darabjából van kiaknázva.

E vád nagy eseményt képez az irodalmi körökben a »kis család«-ban, de amely örökké marakodik egymással, mégis szereti egymást.

Lázás izgatottsággal folynak a viták pro és contra, már napok óta Csiky és Ujvári mellé csoportosul összevissza az írói világ.

A legtöbben persze a gyengébb mellé állnak. Régi magyar virtus az már.

De azért mégis az fogja húzni a rövidebbet, akinek a többség ad igazat, mert az erősek mind ott vannak az erős mellett. Ez is már régi magyar virtus.

*

De minek is hozom én most föl az irodalmi plágiumokat, mikor magam is plágiumot akarok elkövetni egy oly munkán, amelyik még meg sincsen írva, legföljebb homályos köd alakjában kóvályoghat szerzője, Eötvös Károly fejében.

Hogy most Kónyi Manó sajtó alá rendezi Deák Ferenc összes beszédeit, Eötvös Károlynak most az jut eszébe, hogy »azok nagyobb víz lesznek a szélsőbal malmára, mint a Kossuth könyve«, egyszersmind elhatározta megírni az öregúr élettörténetét és jellemrajzát oly gondosan, amint kellene, amint méltó lenne úgy irodalmunkhoz, mint történelmünk ezen nagy alakjához.

Eötvös kétségkívül hivatott ember erre nemcsak képességeinél fogva, de főleg azon viszony folytán, melyben Deákhoz állott; nemcsak sok új adatot fog fölhozhatni, hanem kidomborítva s valóbb színben tüntetve föl a nagy ember jellemét, kitűnő szolgálatot tesz az irodalomnak.

Kávészás közben elmondta a reménybeli könyv egy bizonyosan igen érdekes fejezetét, miként lett Deák Ferenc oly gyorsan vezére a pozsonyi dietáknak?

1833-ban, körülbelül május elején jött föl Zalából bátyja helyére s azután mindjárt másnap egy jeles beszédet mondott a botbüntetés eltörlése mellett. E beszéd lesz az első a műben, melyet a Franklin-társulat fog kiállítani lehetőleg díszesen.

A boldogok (I.)

Illusztráció az *Ország-Világ* 1881. évf. 11. füzetében

II.

A boldogok (II.)

Illusztráció az Ország-Világ 1881. évf. 11. füzetében

Deák ebben az értelem volt, rokonszenves és megnyerő modorú. Minden feltételen kiváló tapintat vezetett. Néha ravaszkodás és taktilitás is.

A pezsgővel, aki habulmas volt, de gyűlölt, mindjárt az első napokban összeköcsönt, amiért hibásan, úgyszólván szándékosan meghamiltva vétette be a vallásegyenlőségre vonatkozó hullóvályót.

A nemem és népszereit Palóczyt, ki meglehetősen lusta volt s a diéta alkori jegyzője, azzal kötelezte le, hogy önként ajánkozott neki a jelentések szerkesztésére, amikkel Palóczy nagy előreléteket uratott.

Benthyt, Nagy Pált, Baloghot s az akkori primipilusokat, kiktől elég ügyetlenségnek látszik az, hogy Deákot fejükre hagyták nőni, akként nyerte meg, mint azt ő maga is többször említette, hogy minden új eszméjét oly módon találta föl a diétán vagy a konferenciákon, mintha az tulajdonképpen egyik-másik vezérnek lenne ideája. A vezérek hiúságának hízelgett a dolog s gyanútlanul nézték Deák emelkedését, míg egy napon azt vették észre, hogy az már óriás, s ők mindnyájan kisebbek egy fejjel, mint a gyerek.

Volt akkoriban Pozsonyban egy gavallér asszony, valami Kirinszkyné. Ennek a házához járt a követek elitje vidám tea-estélyekre. Fiatal is, szép is volt a menyecske, s bizony akadt elég udvarlója a tekintetes karok és rendek közül.

De a gavallér asszonynak Deák Ferenc tetszett meg a karzatról.

— Kicsoda az a barna, kerekkepű fiatal ember ott azzal a falusi modorral — kérdé Fráter Pál nógrádi követtől.

— Az a Zala megyei süldő követ. Úgy nézem, nem sok ember válik belőle, nagyon mutogatja, amit tud.

— No, már akár válik, akár nem válik, hanem azt az urat okvetlenül mutassa be nekem, hozza el hozzám holnap.

Meg is kísértette Fráter Pál. Deák beleegyezett, elmegy a szép asszonyhoz látogatóba, midőn azonban tudomására jutott, hogy termeiben nem szabad szivarozni, visszavonta ígéretét.

Másnap kérdőre veszi a szép asszony Frátert.

— Nos hát, miért nem hozta el Deákot?

— Makacs vidéki ember: nincs elég nevelése, nem jön.

Azt mondta, még a császár kedvéért sem hagyja abba a szivarozást két órára.

A szép asszony bosszús arcot vágott és az ajkaiba harapott.

— Azért is megmutatom, hogy abbahagyja.

Hanem bizony nem hagyta abba, s beteljesedett a szava egészen, mert csakugyan megtörtént rajta később, hogy őfelsége a királlyal is szivarozva beszélgetett a budai várpalotában.

De ki hitte volna azt még akkor...

A szép Kirinszkyné legkevésbé, kit Deák szívós makacssága annyira kihozott sodrából, hogy a pozsonyi sétányon, mikor Deák is ott sétált követtársával, *palam et publice* szivarra gyújtott a gavallér asszony.

Deák megadta magát most s mindennapos vendég lett a háznál. S e »diadalát« sokat emlegette bizalmas körben politikai célzatképpen élemedett korában is.

— Ha én akkor abba hagyom kedvéért a szivarozást, mindig azt hitte volna, megfúl a füsttől, mint ahogy Ausztria hiszi, hogy az alkotmánytól megüti a guta.

Ebből a viszonyból (melyet mellesleg legyen megjegyezve, már nem Eötvös Károlytól, hanem egy más, nem kevésbé hiteles forrásból tudok) később egész regény lett, mely apasági keresettel végződött.

Az öregúr régi barátai egész haláláig tréfálózta ezzel a históriával.

A BOLDGOK

— Két képpel —

I.

A tisztelendő páter váltig mondogatja azt a történelmi tanulságot, hogy: »Szárz-Brézón a ludak, mert nem ittak, csak ettek, mind kivesztek.«

Hogy úgy ne járjon, eszik is, amikor éhes, és iszik is, amikor szomjas, arról ő éppenséggel nem tehet.

Boldog, ha délutánonkint, mikor a konfráterek ott fenn celláikban a délutáni álmot pihenik, le-lelopózhat a föld gyomrába, ahová a szent vallás igazságtalanul helyezte csupán a poklot, mert de bizony ott alant van a *mennyország* is. Ott, az izmos dongájú, rozsdás abroncsú hordók között, a klastrom pincéjében.

Most is ott ül könyökével rátámaszkodva a legvaskosabb hordóra, hogy az valahogy el ne szaladjon mellőle, míg a kezében levő pohárban csábítóan csillog a hordó aranyszínű nedve.

De az a pohár nem mindig áll úgy ott mozdulatlan, ahogy a piktör odarajzolta, hanem túlságosan is gyakran van költözködőben majd a tisztelendő atya ajkaihoz, majd pedig a bal kezében látható tartalék-kancsóhoz, amely arra vagyon főképp hivatva, hogy ama rokonszenvnek, mellyel a kedves hely és tárgyak iránt viseltetik a derék páter, még akkor is hű emlékeztetője és fenntartója legyen, mikor ő már fent a föld felett lesz, az élet sivár folyásába temetkezve.

Ezek az igazi élvezet órái. E titkos, lopott boldogság pótlója annak a sok örömmek, melyet a klastrom kapuja elzár előle örökre. Sovány kárpótlás, de mégis valami. A néma csendet beváltja képzelete zajjal, a pince félhomályát fénnel... a nyirkos falak kitágulnak, mint a Hatvani professzor bűvös szobája, s ezernyi tarka képpel, valódi étellel telik meg a végtelen tér.

Ilyen csodálatos a bor... az az aranyszínű folyadék, mely mégis rózsaszínűre fest mindent.

A bor, az a hetedik nagyhatalom, mely erősebb a királyoknál, mert azokat is földhöz üti, és hatalmasabb a prófétáknál, mert már mielőtt Józsuá megállította volna a napot, a bor mindenkor megmozdította a földet.

Hanem akármilyen erős és hatalmas is, páter Franciscus-szal azért nem egykönnyen boldogul. Nemigen hagyja magát legyőzni, s olyan kedélyesen eltársalognak együtt, hogy egyáltalán nem lehet e délutáni enyvelgést ellenséges birkózásnak tekinteni.

A tisztelendő atya vidáman szólítja meg kedvenc folyadékát:

»Jó napot, borocská!«

A bor — vagy hogy talán maga a páter — enyelegve felel:

»Adjon isten, páterka!«

»Jó vagy-e, borocska?«

»Kóstolj meg, páterka.«

S ez így foly néha órákig, úgyhogy a szellemes eszmecsere egészen derült hangulatba hozza a jámbor férfiút; nagy, gömbölyű, piros arca, melyről pongyolán lecsúszott a fehér csuklya, vidámságban úszik, apró szürke szemei tűzben égnek, homlokán elsimulnak a redők, s mennyei kéj önti el egész valóját.

Jó szerencse, hogy oda van támaszkodva a hordóhoz, mert előbb lassan, majd sebesebben mozogni kezdenek a tárgyak, táncolnak az abroncsok és a csapok, táncol az ajtó fölötti rostélyos ablak, a rézkancsó fedele, minden, minden... s amint valamelyik hordóból, melynek az abroncsa nyilván megereszkedett, csepeg a nemes nedv... »poty, poty«... az egy olyan fönséges zene ehhez a tánchoz, melynél szebbet még az angyalok sem tudnának kigondolni.

Agyára sűrű nehéz köd ereszkedik, de ez nem nyomja le ónsúlyal, hanem ringatva röpíti az ábrándok és víziók honába.

Régen elfojtott vágyaknak szárnya nő.

A káprázat tündére kibontja előtte ingerlő selyem hajszálait, s ő gyanútlanul játszik azokkal...

Látja magát szépnek, fiatalnak, sűrű fürtökkel, hús erdőben bolyongva, madarak dalát hallgatni, s ibolyát szedni — *őneki*. Mert hiszen valaha ő is fiatal volt, s az ő múltjának is van egy csücske, honnan, ha elmosódva bár, kedves leányarc vethet reá szelíd sugárt.

Majd miniszternek képzei magát talán. Püspököket nevez ki, pinceegyleteket alakít, szőlőket ültet.

Kevés vártatva már középkori hős, dübörgő hadakat vezet páncélos lovagruhában, prüszkölő paripán ülve. Bizony pedig az nem egyéb, mint egy hordógerendára támasztott donga, amin ül.

Mindig más-más képek hazudják magokat valóságnak. Fölmerül előtte talán a paradicsom itt a földön felejtett szebik fele is, a nyájas otthon, a családi tűzhely, feleség, gyermek. Lehet, éppen ez az ígész jelenet a túlsó lapon.

És így kergetné az ábrándok színes pillangóit, ki tudja meddig, ha meg nem csendülne ott fönn a klostrom estimára hívó öreg harangja, s annak a beszűrődő hangjaitól szét ne futnának az »édes kísértetek«.

Mennie kell, hogy újra visszatérjen holnap s előlre kezdje boldogító ábrándjait. *Arany* álmok, amikből nem marad meg más valóság, csak a *rezes orr*.

II.

Mennyivel fényesebb, igazibb a boldogságnak e másik képe.

A kis Gyuszika ma nagyon rossz, mert szokatlan jókedvében van. Egész nap ott helytelenkedik a gyerekszékben, melynek korlátait már unni kezdi; pedig lassan a testtel; még csak rövid ideje, hogy csak »bölcsős gyerek« volt, s ma már még azzal sem elégszik meg, hogy úri módra karszékben ülhet, akár egy vicispán, nem ő, a földön szeretne hemperegni.

Valóságos rontópáli tulajdonságokat produkál, mióta beszélni kezd.

Hogy-hogy nem, az az ötlete támadt, hogy az édes mama fordítsa föl a széket. A mama fölfordította, a Gyuszika nagyot tapsolt húsos pirinyó kezecskéivel, s morzsányi lábacskaí megelégedetten doboltak a szék alsó fáján.

Hanem ezzel is csakhamar betelt; a kis mamától most már azt kívánta, hogy az asztalt fordítsa föl. Mit volt mit tenni a »petite maman«-nak, hogy ne sírjon, fel kellett fordítani a toalett-asztalkát, melynek fiókjai szertehullottak tartalmukkal.

Tetszett a kis gonosznak, s új követelésekkel állott elő, mert, hiába! az ember telhetetlennek születik.

»Moszt máj fojdztsd fel a házat!«

No, már az egész házat — még ha nem lenne is kétemeletes — mégis bajos lett volna felfordítani a zsarnok kedvéért, amiből aztán bezzeg nagy harag lett; a kis Gyuszika sírt-rítt keservesen, s kövér lábacskaíval rúgott, kapált, úgy hogy madame Jolly, ki a kis úrfit úgy akarja a francia nyelvbe

bevezetni, hogy az észre se vegye, komolyan megapprehendált s ki is ment a szobából mérges arccal.

Könnyű neki. A Gyuszika, amilyen kedves, csókolni való csemete, annyi bosszúságot tud okozni, melyet nem enyhít madame Jollyban az anyai szeretet. Neki csak kötelességei vannak. De a mama bosszankodásán, még [ha] igazán bosszankodik is, átsugárzik a büszke szeretet öröme. Ő ott marad a kis kedves mellett, hogy a haragvó óriást kibékítse, ami bizony nem könnyű feladat, mert Gyusziban megvan a nemes kitartás, s ha ő egyszer megharagszik, azt meg kell érezni a háznál mindenkinek.

Hanem azért mégis sikerült.

A »Krampusz«-t, mely tulajdonképpen a Charlotte tulajdona, az ő kizárólagos tulajdonába bocsátották, mert persze a kis Charlotte most odakünn van a papával a kertben, s nem érvényesítheti igényeit; szorítja is Gyuszi erősen a markába, mintha sejténé az ideiglenességet, míg a másik kacsójával a papa újságát akarja hatalmába keríteni, mely most jött a bécsi postával.

Halandó ember ugyan be nem látja, minek az neki, mert ha még olvasni tudna is, németül nem tud, vagy ha németül tudna is, olvasni nem tud.

Gyuszi azonban nem tágít, s addig-addig dacol a mama fenyegetéseivel, míg egyszercsak... rpsz... széttépi a hírek lepedőjét.

De még e rombolás műve sem hökkenti meg, sem a mamácska bosszúra összeráncolt szemöldöke, mert a kis kópé megérzi a szemek haragjának fátylán át az ott lappangó mosolyt, s bátran folytatja csintalankodásait.

A szeretet derűje önti el az egész szobát. A »petite maman« akármint mutatja is a haragot, repeső örömmel nézi a »Boglyoska« elevenségeit.

A kis Gyuszi nagy diplomata. Tudja ő, meddig mehet és kivel van dolga. Az igazi haragot is észreveszi azonnal. Igazán csak a madame Jolly tud haragudni, hanem a mamácska nem, s mikor nagy fenyegetéssel mondja, hogy »Majd kapsz!« akkor ő csakugyan kap — csókot, de özönével.

Hányszor nem tapasztalta már rövid életében a kis gonosz az anyai kényeztetésnek ezt az üdvös voltát! Hiszen

a minap is, mikor a drága kínai vázát ledöntötte a virágasztalkáról, úgyhogy milliom darabra töredezett, a mamácska — megverte, vagy megpirongatta? Dehogy! Összevissza csókolta minden porcikáját, hogy »milyen erős már az édes!« s a dörmögő papának oly örömmel beszélte el a kárt, hogy még ez is kénytelen volt — »faire bonne mine au mauvais jeu«, mint madame Jolly mondá, s megjövendölte, hogy atléta lesz a fiából!

Persze a madame Jolly hozzátette, hogy ha majd ez az »enfant terrible« felgyújtja a házat, hát akkor meg azt fogják mondani, hogy »tüzér« lesz. A Gyuszi tudja is azt, hogy a madame részéről nem számíthat elnézésre, s mikor a mama véletlenül nincs velök, akkor egész illedelmesen viseli magát, már csak azért is, hogy annál jobban essék azután a csintalankodás, és a mama annál édesebbet csókolhasson rajta, mikor hazajön, s meghallja, hogy a bóbó jó volt.

És mikor a »petite maman« végre hazajön, a kis Gyuszika elébe fut és csókra nyújtja pirosposzsgás kis orcácskáját meg kis kezecskéit.

S ezekbe a csókokba a kis mama belefoglal minden kellemetlenséget, s minden egyebet, ami még ezen kívül történik a világon.

A SZALMAÖZVEGY

— Rajz —

Üres a nagy kastély: csak itt-ott lézeng benne egy-egy cseléd. Ha ajtó nyílik valahol, az már nagy zaj itt, s össze-rezzen rá mindenki.

A zsaluk le vannak eresztve egész nap, mind a tizennyolc ablakon. A pajkos napsugár végigtáncol néha a zsaluk zöld bordácskáin, abban a mindennapi csalódásban, hogy talán élő falevelek, mert sohasem hatolhat odább.

Enyelgő napfény nem kell annak, aki ott benn lakik egyedül. Az már kivette osztályrészét: az örök felhőt.

Néha egy-egy cserebogár koppantja meg a lécpáncélzatot, s ez a koppolás is olyan kísértetiesen hangzik odabenn . . .

Mindenütt mindenben az elhagyottság látszik. Mintha valami nyomasztó lehelet vonná be fűnek, virágnak, lombnak a színét, s az attól bágyadt lenne és szomorú.

A park sűrű fái keresztül a legforróbb nyári délben is valami sajátságos hideg légáramlat suhan el.

A galagonyabokron fejletlen bogycsok között egy félig rakott madárfészek himbálózik. Vajon miért nem rakta meg egészen a madár? Miért hagyta el idő előtt, hogy másba kezdjen egyebütt?

A nagy jegenyefák komoran nézik lerajzolt árnyékukat a selyem gyepen. Mintha az az árnyék is csak árnyék fölé lenne terítve.

A kapu küszöbét beverte a gyom, paraj és laboda. Kocsi ide nem jön, kocsi innen nem megy esztendőik során át.

Kihalt, csendes minden. A két nagy fehér komondor unatkozva ügyeleg az udvaron. Roppant egyhangú a hivataloskodásuk; hónapok elmúlnak, míg valami megugatni való kerül.

Még a galambdúc lakói is olyan csendesek, olyan némák, turbékoló szavakat alig hallani, s a színük meg többnyire fekete. Ki öltözteti föl ezeket ide illő gyászruhába?

Vagy már mindennek mutatnia kell, hogy köröskörül mindaz, ami itt van, egy szomorú koporsó, amibe egy szép asszony van temetve.

Özvegyasszony házatája.

Itt lakik már évek óta, lemondva a világról, amelyik a földön van, elvesztve azt, amelyik ott fenn van, s nem bírva azzal, amely odalenn van. Nem viszi az emlék a sírokhoz, ahol megpihenne lelke, mint más özvegyasszonyoké.

Mert ő csak szalmaözvegy.

S nincs a természetben szűrőbb tövis, mint a szalma, amelyből az ő koszorúját fonják.

Csak azt tudja, hogy szeretett, s hogy szeret még most is, csak azt tudja, hogy volt férje, s csak azt tudja, hogy nincs férje. Ami e két nagy tény között fekszik, egy rettenetes üresség, egy ködgomoly, melybe belemerül az elme.

A gondolat, mely nem talál alakot, a fájdalom, melynek nincsen jogcíme, a remény, melynek nincsen neve: ez az ő élete.

S ezt az életet hurcolja itt, mint rab a láncát, napról napra, évről évre, ezekben a tágas nagy szobákban, hol megszólítják az emlékek, s meghorzsolják minden nyomon a nyitott sebeket.

Sírna. De hát kit sirasson? Föltenné özvegyi fátyolát, kiért? Él a férje.

Hiszen ha csak meghalt volna, milyen »közel« lenne hozzá. Tengerek se választhatnák el olyan nagyon, mint az a »szalma« állapot.

A törvény nem választotta el, csak asztaltól, ágytól. Azt mondta: nem öllek meg, csak beleteszlek a koporsóba.

S az aztán egészen mindegy, virágos-e a koporsó, aranyozott arabeszkekkel van-e cifrázva, vagy csak gyalulatlan, egyszerű négy deszka.

Egyhangúan folynak a napok, a szalmaözvegy nem megy sehova, nem fogad senkit. Egyik napja olyan, mint a másik, s ebben az örökös egyformaságban nem változik semmi semmi, — csak ő maga.

Arca rózsái elhullnak egyenkint, nagy kék szemei elvesztik fényüket, a büszke márványhomlok ráncokat vet, a piciny kezek elsóványodnak, a ruganyos délceg termet összeesik.

Nem ő az már; nem ő.

De a megtagadott örömeket, az elvesztett életet visszakéri a szív. Az nem számít a Gregorianus naptár szerint, az nem feled, de emlékezik, annak csak »tegnap« volt, amikor a férj elment, hogy vissza ne térjen; a szív nem számít, nem kombinál, követeli a »tegnap« után mindennap a »holnapot«.

»Itt ült ő ezen a széken ...« A szegény szalmaözvegy odalaborul reá, mintha még most is meleg lenne az a hely. Pedig már tíz hosszú éve annak! ...

Igen, ott ült utoljára. S a »kis feleség« feje ott pihent domború, erős vállán; fekete hajfürtjei, jól emlékszik, beleakadtak az arany inggombba, alig bírták kioldozni mind a kettőt. Milyen boldogság volt az akkor! El is tréfálózta rajta: »Most vagyunk még csak igazán összekötve.«

S mánnap már el voltak szakítva örökre.

»Boldogtalan ój! Igen igen, úgy kellett történnie. Az az örült fiú eljött éjszaka idején, kétségbeesett szenvedélye hajtottá utánam. Átkozott legyen az a kéz, mely levelét átvette,

hogy hálósobámba behozza ... Oh, minek is engedtem a kísértésnek, a hiúságnak? Minek is mentem ki a parkba? Őrült voltam, tehetetlen voltam. Tudom is én, mit tettem. Meghatott a levél, megijesztett a fenyegetés, hogy ablakom alatt lövi főbe magát, féltem a botránytól. Le akartam beszélni. Tudtam, ha nyájasan távozásra kérem, engedni fog szelíden. Minek is mentem ki? Hisz úgyse szerettem ... soha nem szerettem.

Igen, úgy kellett történnie. Észrevette, hogy fölkeltem, hiszen a szomszédban volt a hálósobája. Utánam jött a kertbe s meglátott mindent. Oh, ha már meglátta, miért nem avatkozott bele, miért nem büntetett meg... miért ment szó nélkül, panasztalan, hogy soha vissza ne térjen.»

Elment, hogy a híre sem jött évekig. Mikor aztán a kis Péter öt éves lett, egyszerre csak egy ember jelent meg, aki elvitte a fiút fél évre az atyjához, mert úgy ítélte a törvény, hogy a fiú közös legyen. A szalma-asszony meg a szalma-férj ügyvédei úgy egyeztek meg erre a pontra: hat hónapig lakjon évente az apjánál, másik hat hónapig az anyjánál.

Egyik sem engedi a maga hat hónapját, s a szegény szöszke fiú olyan, mint a mesék bolygó embere, ki az egyik planétából a másikba jut, s sehol sem bír átmelegedni.

Milyen hat hónap az, mikor az a fiú távol van!

És milyen másik hat hónap az, mikor az a fiú az apáról cseveg esténként az anyjának.

Föl van találva az a mesterség, hogy lehet egy egész életet alaposan keserűvé tenni.

»Édes kis Péterkém! Hát láttad? De mit is beszélek, hát hogyne láttad volna, mikor együtt voltatok! Szeret-e? csókol-e sokszor? Őszül-e már a haja? Milyen ruhát visel? Milyen házban lakik? Ott vannak-e még azok a nénik? Te okos fiú vagy, Péterkém, jól vigyázz, amit kérdezek, te olyan cukros vagy, és olyan szépen tudsz felelni. Mik azok a papának? Nem hallottad a cselédektől, vagy valahol? Szépek-e? No, ne mondd, hogy tudod is te. Nézz jól rám, szebbek-e, mint én? Oh, te kis bolond. Hogy én vagyok a legszebb? Az ám neked, te édes apróságom. Felelj, kis porontyom, de emlékezz vissza mindenre, mindenre... emlegetett engem valaha a papa, említette-e úgy a nevemet valamikor, mondott-e

neked rólam valamit, mikor haragos volt, vagy amikor víg volt? ... Vagy semmit sem mondott, hogy nem emlékszel. Eredj, kis cudar, te kiállhatatlan vagy ...»

Ezer meg ezer kérdés. Egy szomorú szívnek, egy egész életnek apró kérdésekre szétszedett fájó titka.

De a kis Péter nem tud felelni azokra a kérdésekre. Ostobán bámul a »petite maman«-ra s mindig csak az olyan dolgokat hajtja, amik azt nem érdeklik.

Oh, ha ő csak egyszer egy percre láthatná. Oh, ha neki olyan bűvös tükre lenne, amibe ha belenéz, látná, hogy *ott* mi történik, egyszerre kitalálna mindent, amit még tudni akar ezen a világon.

De nincs olyan tükre.

Ha írna, ha üzenne. Nem, nem, azt nem teszi. Levelét viharoküldéné nyitatlan, üzenetét kikacagná.

Hanem ha majd ez a gyerek nagyobb lesz. Akkor *talán* ...

S ez a *talán* az, amiből él. Ezt szívja be a levegőben. Érdő, lugas ezt hajtja, *onnan* jövő felhők ezt beszélik... szegény szalmaözvegy, ezekkel beszélgcss!

MINISZTER KERESTETIK

Hogy lett meg országgyűlési képviselő tekintetes és nemes Domány György uram, azt bizony csak a dományi pince tudná megmondani s Czibere Muki, a híres kortes, aki de sok százas bankót elhordott a nagyságos asszonytól, hogy a közvéleményt kiformálhassa ilyenre.

Egy szóval megválasztották, s már két esztendeje ült ott a miniszter-padokban, elterpeszkedve, álmodozó tekintettel és sokszor álmosan is.

A magypolitikára soha életében nem gondolt, s bár kora ifjúságától nem csinált egyebet, mint ivott, evett és aludt, mégsem álmodta meg soha, hogy ő valaha honatyja legyen. Napyon napra állásnak hitte ő azt! Egy honatyát örökösen úgy képzelt, mint valami rendkívüli lényt, ki összes idejét a közügyeknek szenteli, kinek nemes domborodású homlokán a honfitól bántat borog, hangjában a haza fájdalma rezeg.

Nem, nemes és vitézlő Domándy Gábor uram, aki ugyan a leggazdagabb és legtektélyesebb sarja az egész Domándy-hadnak, sohasem vágyott ilyen nagy kitüntetésre, mely csak a vármegye négy lovon járó nemeseit illetné voltaképpen.

De hát mindennek a tekintetes asszony az oka, az ő ideája az, hogy a Domándy-család hírnevét túl kell vinni a megye szűk határain, s hogy ím a kis Erzsike levetette a rövid ruhát, ki fogja magát legrosszabb esetben is fizetni, három farsangot a fővárosban tölteni. Aztán milyen szépen hangzik majd a bemutatásoknál: »Domándy Gábor országos képviselő neje és leánya.« Csak más az, egészen más, mint egyszerű komposzesszornénak lenni odahaza s a kis »libácskát« legfeljebb a szurdokházi bálókra vinni be a családi bricskán.

Egy szó, mint száz, Domándy Gábor, ki egykor »tehetségeinek igénytelensége folytán« — hogy a saját szavaival éljünk — a bolyki-járási szolgabírószéket sem merte elfogadni, a tekintetes asszony rábeszélésére zsebre tette harmadéve a mandátumot, szállást fogadott a Zerge utcában, felköltözött feleségével és leányával egyetemben. minden áldott este elment a klubba tarokkozni, minden áldott reggel átolvasta az Ellenőr-t, melyet két példányban járát, és soha nem mulasztott el egyetlen ülést sem a Házban, bármilyen halálosan unta is magát rajta, s ezzel aztán belátta, hogy mégsem olyan nagyon nehéz parlamenti tagnak lenni, mint gondolta.

De ha nehéz nem volt, könnyű sem volt. A nagyság átka az ő poharába is vegyített némi keserűséget; nemcsak az, hogy a gazdaság odahaza idegen kezelés alatt mindinkább oszlott, foszlott, azt is elszenvetde volna, hogy a tarokkban néha túlságosan megkopasztották tisztelt képviselőtársai, sőt még az sem esett neki szörnyen zokon, hogy a háztartás rengeteg sokba került, mert hiszen az egészen a Vilma dolga, a Vilma okos asszony, több esze van, mint egy vicispánnak, eladó lány van a háznál, tudja ő, mit csinál, ha fogy, az övé is fogy... hanem az fájt az öregúrnak nagyon, hogy a Szurdokházi Híradó című ellenzéki lap majd minden számában le volt rántva, sőt némelykor a fővárosi sajtó hasábjain is.

Hát azért őszült meg az ő haja tisztességben, hogy becsületes neve meghurcoltassék, hogy éretlen tacsok a »bolyki

kerület élheteretlen képviselőjének», »hallgató mameluknak«, »néma Lycurgusnak« s a jóisten tudná még, minek gúnyolják, mert hiába, tekintetes Domándy Gábor úrban is volt hiúság, de ez a hiúság nem terjeszkedett ki hírnév, szereplés, hanem csupán nyugalom és tisztességes, nemes úri embert megillető auktoritás után.

A tekintetes asszony, valahánvszor egy ilyen gyalázat érte a cselédot, görcsöket kapott, Gábor úr pedig bezárkózott szobájába s dült-fült, mint a medve, mindössze talán a szép Örszel kisasszony örült neki, mert... mert az ő édes céljai így kívánták.

Bizony, ha nem mondjuk is el, kitalálják. Hiszen már mindenki tudja, a cselédek, a rokonok, az ismerősök, csak talán a »nagyságossá« lett mamának derogál észrevenni, hogy az a csinos, barna fiatalember, aki egy faluból való származás a képviselő úrral s aki mindennap eljár a házhoz azzal a »széld ürüggyel, hogy »itthon van-e az urambátyám?« már egy fölév óta az Erzsike kisasszony szívéen kopogtat, s jelek mutatják, nem hiába.

No, de isten mentsen ilyet a nagyságos asszonymak csak előhozni is, az öregúr pedig, amilyen jámbor ember, azzal a »cepp ésszel észre nem vesz semmit a világon, kivéve, ha notán a kospallagi dohánya megnyirkosodik.

A fiatalembernek dr. Fekete János a neve, nem valami regényesen hangzik s talán a Nagy Ivánban sem fordul elő, hanem azért talpig derék ember a viselője, csakhogy szerencsője nincs. A vármegyében, odahaza nem tudott boldogulni.

Talán azért, mert nem rangbeli vagy azért, mert tudós híróben állott, aminthogy az is volt. A vármegye kapacitásainál nem szabad többet tudni senkinek.

Tanulmányai végeztével megválasztották a fiatal jogtudóst segédszolgabírónak, s ki tudja, meddig vihette volna máir azóta, — ha kevesebbet tud.

Egyszer értekezletet tartottak a megye kormánypárti urai, hogy mit csináljanak a bolyki kerület szélsőbali követjelöltjével, akinek kilátása van rá, hogy leveri a kormánypártot.

El kell fogatni — mondák a korifeusok. — Börtönbe vetni s ki nem eresztetni onnan, csak a választások után.

A programbeszédjeire könnyű ráfogni, hogy tele vannak felségsértéssel.

— El kell fogatni — volt az általános határozat, s az elfogatással a fiatal segédszolgabíró, dr. Fekete János bízott meg.

Fekete arcát pír öntötte el, s fölemelkedvén helyéről, ékes szavakkal fejtegette az alkotmányosság legsarkalatosabb posztulátumát, a legszentebbet, amihez nyúlni nem szabad, a személyes szabadság jogát, ekként kiáltva föl egy helyütt:

— Igenis, tekintetes megyei bizottság, a botnak két vége s az önök által szándékolt tettnek két oldala van...

— Meglehet, öcsém — kiáltott bele a vármegye hatalmas oligarcháinak egyike —, hanem akkor nem is lesz tebelőled vicispán.

Nem is lett, de még szolgabíró sem. Ettől a naptól fogva üldözni kezdte mindenki. Hogy is mert ő kétféle szempontot észrevenni ott, hol a nemes vármegye csak egyet lát? Hogy mert ő, a szerény féreg, odaállni a kerék alá, melynek világmorzsoló küllőit a megyei kastélyok tulajdonosai mozgatják? Nagy nevek, melyek mögött cifra címerek és nagy tradíciók állanak.

Meg is bűnhődött érte, egy félév alatt kimarták hivatalából, kénytelen volt Budapestre költözni, ahol nagy nehezen kinevezték a közoktatásügyi minisztériumba segédfogalmazónak.

Tanulmányai ugyan más szakhoz utalták volna, mert Fekete János főleg a nemzetgazdászattal, a pénzügyi tudománnyal foglalkozott legszívesebben, de hát Magyarországon ez nem irányadó. A magyar ember beleszületik minden tudományba s egyformán érti.

Évek óta nyomorgott nyolcszáz forintból, s még mindig nem léptették elő, mert nem volt semmi protekciója, csak ügyessége és szorgalma. Ez pedig nem elég egy befolyásos képviselő-nagybátya nélkül.

Más téren is megkísérlé a siker aranyos szárnyaiba kapaszkodni. Hasztalan! Írt egy vaskos kötet munkát Magyarország pénzügyeiről. Megvolt a rengeteg kéziratcsomó, amelybe lelkét, tudományát lehelte, cipelte fűhöz-fához, kiadótól kiadóig, bizony nem vette meg azt senki. Név kell ahhoz, név — mon-

dák neki. Végre már odaadta volna ingyen, csak hogy napvilágot lásson, de még így sem kellett senkinek. Még a Gábor bácsi protekciója sem használt, mert az utóbbi napokban már ő házalt a nagy paksamétával, melynek, úgy látszik, immáron az a sorsa, hogy az ő almáriumja tetején küzdjön meg az enyészettel és a penésszel, mert János elkeseredésében megfogadta, hogy ha kezébe kerül, mindjárt a tűzbe dobja.

No, márpedig azt mégsem lehet engedni, mert hátha sok figyelemre méltó dolog is lehet benne. Ki tudja, — ezek a kiadók, mióta a világ áll, úgyis mindig ostoba emberek voltak. De meg ott van a Katona Bánk bán-ja, eleinte az ördög sem hitte volna, hogy az irodalomnak egy drágagyöngye. Fekete Jani nem bolond ember, még hasznát is veheti valamikor, úgy lehet, annak a kéziratnak. Ő hát nem engedi azt ki a kezéből, hogy a kályhába dobja. Az ember későbbi korában még egy hajdan elégetett szerelmes levelet is megsajnál, szinte szomjúhozza a vonásokat, amiket a tűz elhamvasztott, gyönyörködni tudna most bennök, nemhogy egy egész megsemmisített könyvet ne sajnáljon.

Könyvet, nemzetgazdászatot, mindent felejtett mostanában dr. Fekete János. Aki a paradicsomban van, az nem vágyik még talán a tudományos akadémiába sem. Aki egy egész méztengerben úszik, azt nem hozza ki sodrából egy-két csöpp keserűség.

Mit tesz az, hogy hivatali pályáján nincs előmenetele, ha viszonya Erzsikével napról-napra halad? Nemrég még csak néma tekintetekben nyilvánult a szerelem, olyanok voltak a tekintetek, mintha milliárd hangya mászkálna az ember testén; égetők, de tűzük édes zsbongást okoz; azután a kéz-érintés jött, a »költészet kapcsa«, kéz kezét fog, mintha két pulna fészkek tapadna egymáshoz... milyen csodálatos villany-rodrony szívtől szívhez.

Most már a csókoknál vannak. A mama a másik szobában telejt a kőtestet vagy valami dolga van a cselédszobában, akkor aztán meg van engedve a lopás. Hiszen a szerelem maga lánca, a ha már valaki úgyis láncon van, hadd legyen legalább igazi talvaj annak az úgysem árt már.

De amennyire haladt Fekete az Erzsike kegyeiben, éppen annyira nőtt ellene a nagyságos mama ellenszenve, ki, vala-

hányszor az öregúr beküldte: »Eredj, öcsém, mulattasd egy kicsit a famíliát is«, mindig vasvillás szemekkel fogadta és föltűnő hidegséggel társalgott vele, mintha ő is azt akarná mondani: »név kell ahhoz, név, név.«

Hátha még tudta volna, hogy az ifjúnak mi a célja, s hogy a leány, az ő szép, ünnepeelt Erzsikéje, teljes szívéből az övé már!

A legköltőibb összeesküvés a szülők háta mögött, melyen keresztülmegy minden leány, a legédesebb áruulás, mely okvetlenül felfödöztetik, mert a nyilvánosság a célja. Oh, hogy a szerelem a legboldogítóbb, ha titkos, s mégis keresi a módokat, hogy világosságra jöhessen!

Fekete látogatásai mindig sűrűbbek lettek, úgyhogy a nagyságos mama elérkezettnek látta az időt azoknak végét vetni.

— Hállod-e, Gábor — mondá egy napon, mert ő viselte a háznál a kalapot —, én ezt a helyzetet nem tűröm tovább.

Gábor úr szelíden simította meg szürkülő hajfürteit s idegesen hol kinyitotta, hol becsukta a pipakupakot.

— Miféle helyzetet? — mondá lassan.

— Azt a helyzetet, hogy én az ablakon dobtam ki anyai örökségemet, tizenötezer forintot a megválasztásodra, csak azért, hogy nevetségessé légy. Én azt hittem, családunkat emelem ki. Forgós teremtette, Gábor, te nem vagy jó család-apa, de még jó keresztény sem. Te pogány vagy, valóságos pogány, aki tönkreteszed saját magadat s veled együtt benünket is.

— De hát mivel, kedves Vilmám, mivel? Mondd meg legalább, mi a bűnöm?

— Ostoba, tehetetlen ember vagy, ennyi az egész. Az egész világ kinevet és nem vesz semmibe. Ujjal mutogatnak rád az emberek: »Ni, a vén Domándy, ez is egyike a truncusoknak az országházban, aki még a száját sem meri kinyitni.« Megöl a szégyen, Gábor, ha ez így lesz, lányod elsorvad, elepeszti magát, megölsz mindnyájunkat. Nincs lelked, Gábor, nincs, nincs, nincs...

Tekintetes Domándy Gábor úr összefonta kezeit mellén, letevén természetesen előbb a hosszú szárú pipát, s elszontyodott arccal hebegé:

— Legalább mondd, hát mit tegyek?

— Nézz magad körül. Ki vagy te? Egy nagy nulla? Ki látogat meg téged, kivel barátkozol, milyen társadalmi állást foglalsz el? Semmilyen. Néhány név nélküli, ágrólszakadt képviselő jár hozzád, ezek előtt azonban nincs tekintélyed: a borodat megisszák, a pénzedet elnyerik. Na, de a bolondnak a fapénz is jó: neked ez is grácia. Menjünk tovább. Mit tettél vajon értünk, a családotért? Bírtad-e központtá tenni házadat, bírtad-e megnyitni előttem s lányod előtt azokat a köröket, amelyek nevelését s atyja állását megilletik? Nem. Gábor, Gábor, te tévúton jársz, te veszedelmes barázdán lépkedsz!

— Asszony, ne kínozz engem! Eluntam már...

— Mit untál el, a semmittevést, a tarokkozást vagy az alvást? Melyiket untad meg a három közül? Nos? Nem felelsz, ugye? Találva vagy! Gábor, Gábor, térj lelkedbe s ne szaporítsd azok számát, kik a saját családjuk sírjának megásói. Neked becsületes, jó szíved van, s meg fogsz érteni. Ha pedig nem, mordizom adta, akkor váljunk el... ma jobb, mint holnap.

— Vilma, Vilma, csillapodj... hiszen hallgatlak, hiszen tanácsod szerint akarok cselekedni.

— Az már más. Ülj ide mellém, öregem, s hallgass meg... Neked beszédet kell tartani a parlamentben.

— De, édesem, én nem tudok...

— Meg kell lenni. Megteszed, kedves öregem? Ugye megteszed, családotért, értem?

— De mikor abszolúte semmi mondanivalóm.

— Dehogyan nincs, dehogyan nincs.

— Becsületesemre mondom.

— Tehát megtagadod? — pattant föl az asszony dühösen.

— Nem, nem — makogá Gábor úr szórakozottan. — Csak arra akartalak kérni, ha lehet, engedd el, mert úgyis mi hasznod lesz belőle?

— Mi hasznom? Ne tettesd magad oly együgyűnek, aminő nem vagy. Tudod te azt, hogy kétféleképpen lehet emelkedni az embernek: vagy a vagyona, vagy a politikai befolyása által. Hidd meg, édes öregem, egész más szemmel fog a világ rád nézni, ha egyszer beszédedet lenyomva látja a lapokban, vastag betűkkel: Domándy Gábor, s utána: »T. Ház!«

s a többi, Oh, Gábor, de szép is az a politika, de szép is a férfiúi hivatás!

Az öreg szomorúan dörmögte, hogy nagyon szép.

— Mit morogsz? Igen vagy nem? ez a kérdés.

— Igen, kedves Vilmám! — tagolá Domándy — majd a tavaszra.

— Nem! Most, holnap vagy holnapután. Legfeljebb négy napot adok. Most vagy soha!

— De, kérlek, angyalom, vedd tekintetbe, hogy most nagyon nehéz, komplikált viták folynak a »Ház«-ban, ember legyen az, aki most felszólal. Tudod, én sohasem bolondultam a könyvek után...

— Miféle nehéz tárgyak? Engem meg nem csalsz. Én is olvasom az országgyűlést. A pénzügyi vita van napirenden. Nos, te el fogod mondani nézeteidet.

— De ha nincsenek! Aztán vedd tekintetbe, hogy miniszterkrízis van...

— Baj is az... Legalább a leköszönt pénzügyminiszter, ha nincsen ott, rád nem pörkölhet, hogy nincs igazad. A többi úgysem érti.

Gábor úrnak tetszett ez az ötlet és megfogódzott benne:

— Persze, nem érti... hüm, hüm... nem érti azt talán senki a világon.

— Hogy is értené? Ha értenék, nem utasította volna vissza már a negyedik kapacitás a miniszterelnök által fölajánlott tárcát. Hát csak iratkozz föl, édes férjecském, a szólásra, de még ma... Három napnál előbb úgysem kerül rád a szó, addig van időd átgondolni, amit mondj.

— Igazán kívánod?

— Követelem, Gábor.

— Isten neki! — felelte Domándy egy mély sóhajjal.

— Legyek hát én az áldozat tiértetek; föl fogok iratkozni.

— De ne úgy, hogy az elhatározó pillanatban aztán »elállj«, mert ösmerlek benneteket, hallgató mamelukok, de esküszöm, többet nem leszünk egy fedél alatt. Tovább már nem tűröm e megaláztatást.

— Mindent ígérek, Vilmám, csak ne haragudj.

— Mindent, tehát még azt is, amire ezentúl megkérlek

— Hogyan? Nem elég ennyi erre az egy napra?

— Nem, mert az egyik összefügg a másikkal. Mondd meg nekem, Gábor, mit keres nálad annyit az a Fekete-gyerekek? De hogy mit keres nálad, ahhoz semmi közöm, hanem abba igenis van beleszólásom, hogy a szalonba küldözgeted a mi nyakunkra. Talán bizony a lányodhoz — tette hozzá gúnyosan.

— Csinos pár válnék belőlük.

— Ne ingerelj, Gábor, ne lázíts... az ilyen beszédekkel rövidítet életemet, pedig úgylis csak árnyék vagyok ezen a világon, s csupán az irántatok való szerelem tartja itt lelke-
met a földi rökökhöz kötve. De amíg erő lesz bennem, addig mindig élő tiltakozás leszek e frigy ellen. Nem akarom, Gábor, jegyezd meg jól magadnak, nem engedni a természetem. Tudod, hogy a Szentillésy-családból származom, s azoknak a címerén az a körirat: »Följebb!«

— Én pedig, megvallom, nem voltam idegen ez eszmétől. János jeles fiatalember, nagy tudománya, jó modora és nemes jelleme van: ritka tulajdonok a mai világban.

— Nem lesz semmi a dologból.

— Amint te akarod, meg a leány. Nagyon jól van, édesem, én nem fogom őt többé hozzátok küldeni, hacsak magától nem megy...

— Mely esetben mi küldjük hozzád.

— Ahogy tetszik. Én mindenben kapitulálok a házi béke kedvéért.

A béke, a nyugalom, ez volt a Domándy Gábor összes vágya, de bezzeg mennyire fölzavarta azt most az elvállalt nagy kötelezettség. Izgatottan járt-kelt az utcán, a klubban szórakozott volt, úgyhogy minden este elfogták a »huszon-egyest« vagy négyszer.

Pokoli kínok dúlták belsejét.

A tragikum magva el volt hintve. Az alaphiba el volt követve. Főiratkozott a szólásra, s a nagy politikai lapok közölték is a hosszú névsorban, egyik pláne malíciából oda-
jegyezte, hogy ez szűzbeszéde lesz az ötvenéves tapasztala-
tokkal dicsekvő férfiúnak.

Oh, hogy hazudik a gézengúz! Nem dicsekedett ő soha semminemű tapasztalatokkal, nem irigyelt ő meg sohasem borostyánt, sem tapsokat. Szeretne a föld alá bújni inkább,

vagy hogy sohase virradjon föl az a végzetes keddi nap, amikor a jegyző valamely nagyszabású beszéd után e nevet fogja leolvasni: »Domándy Gábor«.

S őneki föl kell állania akkor, és minden szem rá lesz függesztve.

Oh, bárcsak a folyosón lenne az összes ház, és ne hallgatná senki, vagy ha már hallgatja, hadd siketüljön meg egy fél-órára minden honatya, hogy csak a szája mozgását lássa, de ne értse.

Sem az nem történt, hogy a parlamenti tagok megsike-
tültek volna, sem az, hogy a keddi nap föl ne virradjon, hanem az történt, hogy mikor tekintetes Domándy Gábor úr egy komfortáblin hazaért a képviselőházi ülésről, az elmondott beszéd után lázban, vacogó fogakkal, az volt a legelső dolga, hogy az előtte ajtót nyitó inast úgy nyakon teremtette, miszerint az meinten az asztal alá gurult.

— Mit nevensz rám olyan furcsán, te gazember — hörgé dühösen. (Első eset, hogy a tekintetes úr igazán mérges.) — Csukd be az ablaktáblákat, ereszd le a függönyöket, ne lásson be senki, még a napfény sem. El vagyok veszve... brr... brr... (ez a fogak vacogását jelenti). Oh, milyen csodálatosan nézett reám a premier azokkal az előkelő üvegszín szemekkel! Megfagyok! Miska! Tegyetek fát a kandallóba. Vajon mit akarhat velem a premier... Csukd be a kaput Miska, reteszeld be valamivel, be ne jöhessen egy lélek sem. Nagy bajban vagyunk, édes Miskám. Ha valaki kérdez utánam, mondjad, hogy nem lakom itt, hogy nem ösmersz, mondj akármit, de be ne ereszd. Brrr... Beteg vagyok... Tégy egy vánkost a fejem alá, egyet meg a hasamra. Hadd melgedjen föl. Fogd meg csak, milyen jéghidegek a kezeim. A miniszterek szorongatták. Oh jaj, oh jaj...

A hú Miska kétségbeesve sürgött-forgott ura körül, ki ónszínűvé vált arcával és síri hangjával olyan volt, mint egy kísértet.

— Talán jó lenne, ha zacskót melcigittetnék a szakács-
néval a nagyságod gyomrára.

— Ne nevez engem nagyságosnak, nem vagyok én csak nemzetes úr vagy talán még az sem. A feleségemet, leányomat pedig különösen be ne ereszd: nem akarom őket látni.

— Őnagyságaék a sánta bárónénál vannak ebéden, addig úgysem jöhetnek. A zacskót hozzam? Vagy hogy talán mégis jobb lenne a meleg lepény szervétába betakarva? Nekem az használt egyszer.

— Azért beszélsz, gazember, hogy az elhasznált orvosságot te ehesd meg aztán.

Az ajtón kopogás hallatszik.

— Ki az, mi az? Nem szabad! — hörgé Domándy Gábor mérgesen.

— Telegramm! — hangzik kívülről.

— Vedd át, Miska, s olvasd föl hangosan.

Miska fontoskodó arccal fejtette le róla a papírpecsétet s következőleg sillabizálta:

— Dicső hazafi!

— Te számár! — fordítsd meg és nézd meg még jobban az adresset.

— Domándy képviselő, Zerge utca.

— »Dicső Hazafi! — folytatja Miska az olvasást. — Táviratilag értesülve azon óriási sikerről, melyet mai remek beszéde a parlamentben aratott, büszkék vagyunk, hogy a nemzet tapsai kerületünk képviselőjét illetik. Üdvözljük önből a gyakorlati államférfiút. Ön az újonnan fölgyúlt csillag. Lelkesedéssel nézzük innen ragyogó fényét.« Aláírva a bolyki kaszinó.

— Tépd össze s dobd a tűzbe! — kiáltá Gábor úr, s habár foga vacogott is a hidegtől, arca lángba borult.

Megint kopogtatás. Új telegramm. Ebben a szurdokházi intelligencia fejezi ki elragadtatását a beszéd fölött s rakja le hódolatát a megye nagy szülőtte előtt.

— Föl ne bontsd a többit, ha még jönne!

És jön; mindig több-több, magánosoktól és testületektől, nagy nevű államférfiak, kik eddig hidegen nézték le Domándy Gábort, ha köszönt is nekik a »Ház«-ban vagy azon kívül, alig biccentették fejüket, most névjegyeiket küldik és baráti kézszorításukat. Livrés inasok egymásnak adják a kilincset a Zerge utcai csendes polgári házban. Miska nem bírja elképzelni, mi történhetett.

Majd egyszerre fölpattan az ajtó, s maga a nagyságos asszony rohan be s egyenesen a férje nyakába ugrik azzal a repeső örömmel, mellyel valaha régen... régen.

A kezében egy esti lapot lobogtat, arcán a diadal mosolya virít.

— Gábor, édes Gáborom!... Ki hitte volna, ki gondolta volna... Én, csak én tudtam azt egyedül, Gábor, hogy benned nagy talentum rejlik.

Gábor úr egy hörgő nyöszörgéssel válaszolt erre a bókra.

— Rosszul vagy, édesem? A nagy öröm levett lábadról. Mutasd csak a homlokodat. Láza van, majd elmúlik. Úgy szokott az lenni az ilyen nagyobb emóciók után. Ne főzessenek egy kis herbateát?

— Ne, ne! Hagyj magamra. Egyedül akarok lenni.

— Oh, dehogyan hagylak, édesem, van énnekem olyan orvosságom, mely minden bajt nyomban begyógyít. Nézd csak, olvasd csak, »kis öregem«, mi van itt.

Abban az esti lapban pedig az a kombináció volt megírva, ritkított betűkkel, a vegyesek között, hogy a pénzügyminiszteri tárcára mai beszéde után, mely oly behatóan tárgyalja közgazdasági viszonyainkat, az egyedüli komoly jelölt csupán Domány Gábor lehet. Sőt — mint a lap biztos forrásból értesül — gróf Cserényi Pál miniszterelnök még a mai nap folyamán föl fogja azt neki ajánlani.

— Ámulat ez, mese ez, Gábor. Nem, nem, hiszen itt áll megírva. Jó, hogy jössz, Erzszi, olvasd el te is, hadd győződjem meg, hogy nem álmodom.

Egy fiatal, délceg leány lépett be, gyönyörű szőke fürtökkel és a legszebb kék szemekkel, amiket csak képzelni lehet. Piros korall ajkai ingerlően mozogtak, valami pajkos operett-dallamot dúdolt, hanem attól a néhány sortól egyszerre elhalt a dal, s arcáról a gondtalan pajzanság eltűnt, helyét sápadtság foglalta el.

— Te is elsápadtál a nagy örömtől, éppen mint apád. Benneteket minden meg tud zavarni. Örömben, búban legyetek erősek, mint az anyai nagyatyám címerirata mondja: »In prosperis et asperis.« Bizony, csak különös nyilvánulásai vannak az örömelek.

Pedig hát a szép Erzsike éppen nem örült a dolognak. Nagyon jól tudta ő, hogy a magaslat távolítja attól, akit ő oly nagyon szeret. Mit ér neki az, ha apja a piros széken fog ülni, mikor neki csak a boldogtalanság padja jut!

E pillanatban fölemelkedett az öreg Gábor a díványról, ahol eddig összekuporodva feküdt, s egy miniszterhez éppen nem illő összegörnyedt pozitúrában állott meg neje előtt.

— Asszony! — mondá, talán először életében férfias, kemény hangon. — Eddig mindig te hurcoltál az orromnál fogva, most már én akarok az úr lenni a háznál. S az is leszek, becsületedre fogadom. Dixi.

— Az leszesz, Gábor. Az egész ország fölött úr. Kegyelmes urunk.

— Asszony! — szólott Gábor úr tompán és ridegen — ha még egy ilyen hivalkodó szót kiejtesz, megfojtalak. Pusztuljatok a szemem előtt a szobátokba. Akarom, parancsolom!

— De, Gábor, az isten szerelmeért, mit gondolsz?... Értekezünk kellene... a miniszterelnök mindjárt jöhet. Ember, ember, hogy lehetsz ilyen könnyelmű! Téged elvakított a szerencse, pedig nekem köszönheted azt...

Domándy állati dühvel toppantott egyet a padlón. Arcán kidagadtak az erek. Még sohasem látta neje ilyennek.

— Egy szót sem többet. Pusztuljatok.

— Reám is haragszol, édesapám? — kérdé lágy, szelíd hangon Erzsike.

Rád is. Te vagy minden bajomnak az oka.

A nők távoztak.

Apúd megholondult — mondá a mama —, megártott neki a nagy öröm, és rohamai vannak. De majd kitombolja magát. Most pedig siessünk s hozzuk kissé rendbe a szalont, mert a gróf jöhet. Oh, lányom, milyen dicső pillanat! A miniszterelnök, Magyarország miniszterelnöke a Domándyné szalonjában.

— De hátha csak levelet ír?

— Nem, nem. Nekünk, idősebb nőknek, hatalmas előérzetünk van. Én hiszem, tudom, hogy ő itt lesz még ma.

— Te könnyen hívó vagy, mama. Egy hírlapi hír légből kapott is lehet. Én nem értek a politikához, de énnekem mégis különösnek látszik az, hogy az én papám olyan nagyon okos dolgokat mondott volna.

— Gyermekek vagy, nem érted, hogy kis ésszel kormányozzák a világot, s hogy ezerféle körülmény játszik bele az ember

ejti ki. Egyszóval, meg van áldva a miniszterelnökök összes szükséges tulajdonaival.

— E nagy szerencse — mondá Domándyné fölkelve — bizonyosan férjemet illeti, gróf.

— Oh, éppen nem, asszonyom. Én megvallom, egy kevésé politikus vagyok s szeretem megkerülni az esélyeket.

— És ez a leghelyesebb is, úgy hiszem — mondá Domándyné nyájas, de bágyadt előkelőséget szenvelgő hangon, midőn magas vendégét a legfőbb helyre, a sárga selyem díványra ültette, melyet még valamikor Domádon vett a postames-terné irigylésének felköltésére. — Gróf úr, van szerencsém leányomat, Elizt bemutatni.

Erzsike mélyen elpirult a gróf tekintete alatt, mely kissé szemtelen is volt.

— Valóban, asszonyom — kezdé meg a társalgást Cserényi —, az esélyeket az igazi diplomatának elő kell készíteni, s erre nézve legjobbak a szövetségkötések.

— Értem önt.

— Igen kellemes rám nézve, mert éppen önnel akarok szövetségre lépni, asszonyom.

— Hogyan? Énvelem? Ki ellen?

— Természetesen a férje ellen — mondá a gróf mosolyogva. — Azt akarom, hogy ketten vegyünk rá a miniszteri tárca elvállalására.

— Nehezen fog menni — szólta Domándyné, alig palástolhatva el nagy örömét.

— Nehéz dolog, de nem hiszem, hogy könnyen ne menne. Önnek, asszonyom, nem lehetetlen semmi.

E finom bókra elpirult Domándyné s aggályosan tekintett a nyíló ajtóra, melyen Gábor úr lépett be.

— Kegyelmes uram, te itt?

— Testestül-lelkestül, Gábor barátom. Ha nem jössz, viszlek. Kaptam leveled, de nem vehetem komolyan a kosarat.

— Pedig elhatározásom megmásíthatlan.

— Gondold meg, hogy az egész kabinet sorsa téled függ. Ha holnap estig nem bírok minisztert találni, be kell nyújtatnunk lemondásunkat. Éppen a tizedik ember utasította vissza tegnap. A mai beszéd után te vagy az események által előtérbe tolva, s ha csak egy csöpp hazaszeretet lakozik benned,

nem teszed ki a kabinetet, s ezáltal a hazát kimondhatatlan zavarnaknak.

Nem bírok megfelelni annak az állásnak.

A polvarba is, ne beszélj! Te, aki egyetlen beszédedben több tapasztalatot, több tudományt és készséget árultál el, mint amennyit mi mindnyájan. Barátom, gondold meg, hogy vannak kötelességek, amelyek előtt meg kell hajolni a térlőknek.

Ugy van! — mondá Domándyné kenetteljesen.

Domándy megsemmisítőleg rogyott egy karszékbe s halántékát szorította össze a tenyereivel.

Már habozik sűgá Domándyné.

Nem lehet, nem lehet — hebegé Domándy sápadtan.

Olyan vagy, barátom, mint egy szfinx vagy mint egy gyerek . . . titokzatos és érthetetlen. Nem lehet, mondod, nem lehet; de hát van-e alapos okod arra a nem lehetre? Mert ha nincs, én szavamra mondom, egy tapodtat sem mozdulok innen addig, míg nem adod beleegyezésedet.

Jól van tehát — kiáltá Domándy fölkelve, egy hirtelen határozat szilárdságával —, gavallér ember vagy, kegyelmes uram, neked elmondom az okot, ha mindjárt el kellene is állnyednem a föld alá miatta szégyenletemben.

Nem! Isten! Mit fogok hallani.

E súlyos pillanatban halk kopogás hallatszott az ajtón, s anélkül, hogy bevárná a választ, belépett a kopogtató: dr. Fekete János.

A nyugtákos asszony szigorú, fagyasztó tekintettel nézte végig, Erzsike fülig pirult, a miniszterelnök pedig megbotránkozó pillantást vetett rá.

Bocsánat! — mondá a fiatalember, visszavonulni készülve — nem tudtam, hogy háborgatni fogom.

Maradj itt, öcsém, mert amit mondani fogok, szorosan összefügg veled. Neked okvetlenül itt kell lenned és hallanod. Kegyelemes uram, van szerencsém neked bemutatni földimet, dr. Fekete János segédfogalmazót.

Ökellendéje föltette a monoklit, s mint ahogy valami apró rovar az okos, futólag végignézte Fekete Jánost.

Hallgass meg tehát, kegyelmes uram, és el ne ítélj kezdé Domándy töredelmesen —, mert ha lumen nem, de

becsületes ember vagyok. Hibámat jóvátenni kötelességem. Ez a fiatal barátom egy vastag kéziratot nyújtott át nekem ezelőtt hetekkel...

— De, Gábor, ez tán mégsem tartozik a dologra.

— Sőt éppen oda tartozik. A kéziratot át kellett volna adnom valamely kiadónak, de senki sem vállalkozott rá, mert nem fantasztikus, ledér regény, hanem komoly mű a magyar pénzügyi viszonyokról.

— Ah, ah! — csudálkozott őexcellenciája. Nos, aztán?

— Aztán... aztán... itt állok, kimondom az igazat — szólt az öregúr egy mély sóhajjal —, én bizony ebből a kéziratból mondtam el egy fejezetet tegnap a képviselőházban; nem értek én magamtól a pénzügyekhez annyit sem, mint a körmöm feketéje.

A nagyságos mama egy halk sóhajjal összerogyott a karszékekben. Őrsike arcán a diadal glóriája tündökölt, csak Gábor úr állott ott bűnbánólag, s a szerző elpirulva.

Gróf Cserényi Pál hidegen fölkelte ülőhelyéről s fitymáló hangon tagolá, egyetlen ujját nyújtva oda Domándynak:

— Ah, ah! Nos, így csakugyan be van ez a dolog végezve. Szervusz! Isten önnel kisasszony!

— Kegyelmes uram — szólt Domándy megkönnyebülve —, a műnek, mely engem majdnem a miniszteri székbe vitt, e fiatalember a szerzője, mint mondtam, s e fiatalember már öt év óta csupán segédfogalmazó. Ha tán kegyes lennél kiterjeszteni figyelmedet... előléptetésére vonatkozólag.

— Hja, az nagyon nehéz, édes barátocskám... sőt mondhatnám, lehetetlen most, midőn redukálunk. Adieu!

A LEGJOBB DIÁK

— Rajz —

Mikor a mostani lakásomra költöztem, ezelőtt négy évvel, nem ösmertem utcámat a legkevésbé sem. Csendesesen laktam az első emeleten, s szinte jól esett nézni ki az ablakon, nem annyira az örökké idegen járókelőket, mint inkább a közelben lakó embereket.

Legtöbbször az átellenes ház két szögletablakán pihent meg szemem. Két kis módos ablak ez, melyen a zsaluk egész nap le valónk eresztve, kivévn, mikor a szolgáló a szobát szellőztette. Akkor jobban szemügyre vehettem én is. A kopott, igénytelen bútorokról és a berendezésről azonnal észrevettem, hogy az hómpos szoba.

Vajon ki lakik benne? Egész nap otthon szoktam lenni, de soha annak függőnye föl nem lebben. Csak olykor hallottam onnan víg kurjongatásokat.

Borzasztó korhely lakhatja e pici szobát, ki soha sincs otthon, csak éjjel botorkál haza.

Egyezzer vélotlenül nálunk volt a szomszéd háznak a házmestere, Porhanyós Gergely gazda. Nem tudom, miféle indokoltan kíváncsiságból, megkérdeztem tőle:

Ki lakja azt az emeleti szobát, Gergely gazda?

Egy gyeennára való vásott diák, valami Cséry Pista. No, abból is szép mákvirág lesz, ha megéri. Nagy öröme lesz apjának.

Hűm! Cséry Pista — gondolám —, hisz ez az én kedves unokaöcsém Bihar megyéből, akire holtom után minden vagyonomat hagyom. Igen, a gyerek, ha jól emlékszem, említette is, hogy itt közelemben lakik valahol, mikor a minap az öt forintot kérte.

— Hát nem tanul az a gyerek semmit, ugye?

— Nincs annak egyetlen könyve sem, uram. Mikor megjön az év elején, alig bírom a kufferjét leemelni a fiákerből, mikor elmegy haza az év végén, a félkezemmel vágom oda a bakra: csak úgy kong az ürességtől.

Ejnye, ejnye — mondám magamban bosszankodva —, mégsem illő dolog tőlem, hogy semmi gondot nem fordítottam erre a fiúra. Hagytam elcsenevészedni, elrontani, pedig az adományja hogy rám kötötte.

Elküsimeretfurdalást kezdtem érezni s elhatároztam, hogy a jövő félévben olyan lakást fogadok, melyben neki is szoba jusson: majd kordába fogom én a gaz kópét, ha még nem késő.

Elkészíttem tanáraitól kérdezősködni. Azok bizony mind azt mondták, hogy már elkéstem, Cséry Pistából sohasem lesz semmi, országos korhely és léhűtő. A betűt alaposan gyű-

löli, akár írva, akár nyomtatva. Hanyag, rossz magaviseletű, s még a többi fiúkat is elrontja. Csak az ördög vinné el innen minél előbb.

Ilyen nagybátyai örömtől áthatva, hagytam ott a tanárokat, s magamnak tulajdonítottam, hogy unokaöcsém enygyire elromlott, magára lévén hagyatva; hosszan törtem fejemet, miképp segítsek rajta.

Végre egy barátom azt tanácsolta, hogy jó volna elvinni a fővárosból, hol sok az alkalom a rosszra, valami kisebb vidéki helyre: ott örökösen szem előtt lesz.

Ez a mód látszott leghelyesebbnek előttem is.

Írtam Kecskemétre, anélkül, hogy Pistával csak beszéltem volna, mert meg volt hagyva inasomnak, be ne bocsássa többé. Kecskeméten lakik megboldogult nóm anyja, az örömmel kapott az ajánlaton, legalább, mint írta, nem lesz olyan rideg, csendes a ház, mint egy kriptá.

El voltam tehát határozva. Húsvét előtt a második fél-évre Kecskemétre fog menni a fiú. Írtam szüleincik is tervemről, azok hálás szavakkal köszönték meg gondoskodásomat, s mindenben rám bízták gyermeküket, akit olyan forró szeretnek s akiről fájdalommal hallják, hogy olyan gonosz.

Alig vártam, míg elmúlik a két hónap. Végre megérkezett a kitűzött nap, inasomat átküldtem korán reggel a szomszédhoz, hogy tudassa Pistával, miszerint csomagolja be holmiját, mert az esti vonattal Kecskemétre viszem. Semmi ellenmondást vagy választ nem fogadok el. Megmondtam, meg fog történni.

Az inas azzal jött vissza, hogy az úrfi nagyon csodálkozott, de azt üzente, hogy engedelmeskedik és készen lesz.

— Csodálom! — szóltam önkéntelenül és siettem a tanárokhöz, hogy bizonyítványát kivegyem.

Az igazgató úr szívesen fogadott, mert ismert a természettudományi társulat üléseiről.

— Mivel szolgálhatok, kedves barátom? — kérdé nyájasan.

— Öcsém, Cséry István bizonyítványát kérem. Viszem Kecskemétre a második félévre.

— Oh, oh, milyen kár! — mondá az igazgató sajnálkozó hangon. — A legderekabb fiút. A legjobb diákot!

Negatív. Ugye, kedves direktor úr!

Nem, uram, pozitíve. Cséry István az osztály dísze, nemcsak példás magaviseletű, hanem a legjellemesebb, legesze-
sebb és a legszorgalmasabb tanuló. Igazi dísze az oskolának.

Trófolni méltóztatik, vagy az én eszem kezd megzavar-
odni, hogy az ellenkezőjét értem annak, ami mondatik.

Oh, oh! Ön nem hisz nekem. Nos, tehát kérdezzünk
meg másokat. Íme, itt van Bonyvay tanár úr... mondja meg
 Ön, ki a legjobb diák az iskolánkban?

Bonyvay tanár úr Cséry Pistát nevezte meg.

Hogyan, Bonyvay úr! — kiáltám ámulva. — Hisz
 Ön mondta ezelőtt két vagy három hónappal, hogy az osztály
 méltó.

Hja, uram, az akkor volt!

Ön mondta, hogy sohasem lesz belőle semmi.

— Hja, uram, én nem tehetek arról, ha csodák is tör-
tőnnek...

— Ez igazán csoda! — mondám. — De hol van az a
gyerek? Hadd tudjam meg magától, mi változtatta így át?

— Azt én is szeretném tudni — szólt Bonyvay.

Pistát kihívtam a leckéről s meghíttam ebédre hozzám.

Ebéd alatt így szóltam hozzá:

— Meg vagyok veled elégedve, öcsém. Most már szabad
bejárásod van hozzám. Vasárnaponkint nálam ebédelsz s
havonkint tíz forint zsebpénzt kapsz tőlem.

— Köszönöm, bátyám, de a pénzre nincs szükségem.
Amit otthonról küldenek, sem tudom mire költeni.

— Éppen ez az, amire kell hogy megadd nekem a felvilá-
gosítást, mi változtatott meg annyira? Azelőtt adósságokat is
csináltál, a havi pénzeddel nem jöttél ki, ruháidat eladtad,
nem tanultál, szüleidnek és tanáraidnak keserűséget okoztál
most pedig ember vagy a talpadon. Mondd, mi vezérelt
a jó útra?

— A szeretet, kedves nagybácsi!

— Ah, mesebeszéd. A szeretet inkább el szokott benne-
teket rontani.

— Meglehet, de énrám az hatott. Különben elbeszélem
egőmz őszintén.

Hallgatlak, kedves öcsém.

— A nagybácsi nagyon jól tudja, hogy szüleim nem gazdagok s keserves verejtékkal szerzik a pénzt; én is tudtam ezt, de sokkal könnyelműbb valék, hogy ez szabályozott volna cselekedeteimben. Február elsején megküldték kezemhez a szállás- és kosztpénzt, meg a zsebpénzemet: negyven forintot. Én ez összeget átvettem és néhány nap alatt haszontalan-ságokra elköltöttem, anélkül, hogy csak valamely hasznos szükségletemet is fedeztem volna belőle. Igen, bátyám, nagyon könnyelmű voltam s azonfelül az iskola söpredéke, a legrosz-szabb diák. Nincs nekem semmi veszteni valóm a jó hírem-ből! Ez a tudat könnyedén vont egyik bűnből a másikba. Felmondták szállásomat és kosztomat, midőn a háziúr meg-tudta, hogy a pénzt elköltöttem. Nagy zavaromban önhöz akartam folyamodni, de ön nem engedett magához.

— Hát mért nem írtad ezt meg nekem így? — szakítám félbe szemrehányó hangon. — Szegény fiú.

— A szüleimnek írtam egy válogatott hazugságokkal telt levelet, melyben soha meg nem történt dolgokkal hoztam kapcsolatba azt, hogy pénzem nincs, s kértem, küldjenek még negyven forintot.

Harmadnap, ahogy a levelet elküldtem, a Mari húgom jött erre keresztül, ki Pozsonyban jár az apácákhoz. Remegve kérdeztem:

— Hoztál nekem pénzt?

— Nem hoztam — felelé kis nővérem szomorúan.

— Micsoda dolog az? — fakadtam ki indulatosan. —

Talán nem kapták meg a leveletem?

— De bizony megkapták tegnap.

— Nos, és?

— Sírtak mind a ketten.

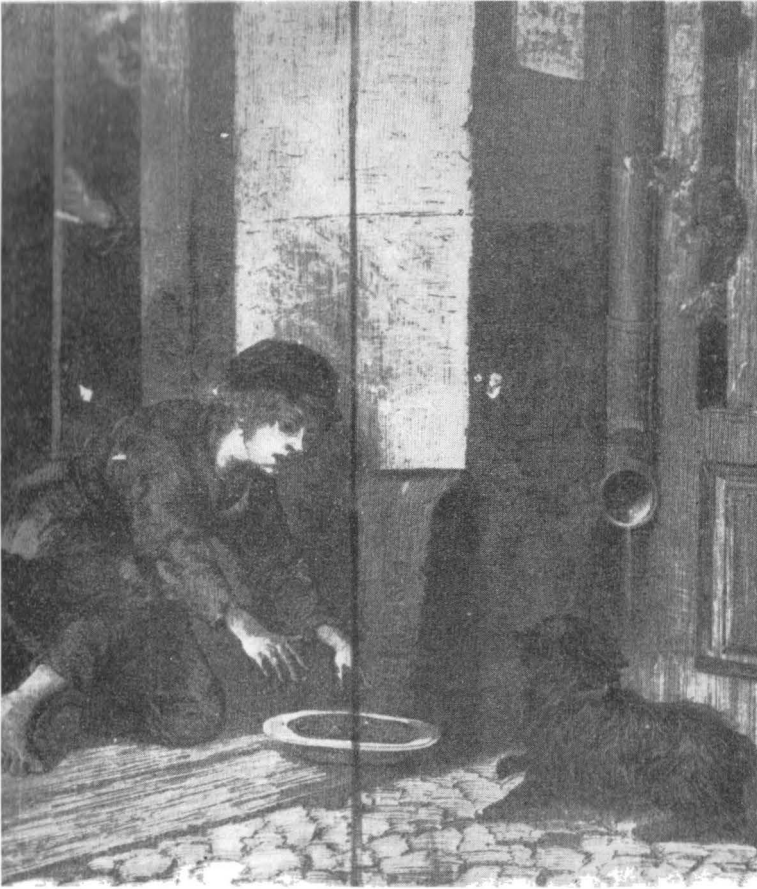
— Apa is? — kérdém félénken.

— Ő is — szólt kishúgom halkán.

— Tehát nem küldenek pénzt?

— Szegény Pista! Csakugyan azt határozták, hogy nem küldenek. Nagyon fel vannak indulva ellened. Békítsd ki őket, kérlek, valahogy... Talán egy szép levéllel...

Meg voltam semmisülve. Midőn húgom tovább utazott, kétségbeesve rohantam haza, s a díványra rogyva sírtam, s a szívem majd megszakadt attól, amit éreztem.

„Harc a kenyérért”

Illusztráció a *Kenyérharc* című „rajz”-hoz
(*Hasznos Mulattató* 1881. március 27. sz.)

7-ik évi folyam.

11-ik füzet.

LÁNYOK LAPJA

Feloldó szerkesztő és kiadó-leptudajdonos:

Dolinay Gyula.

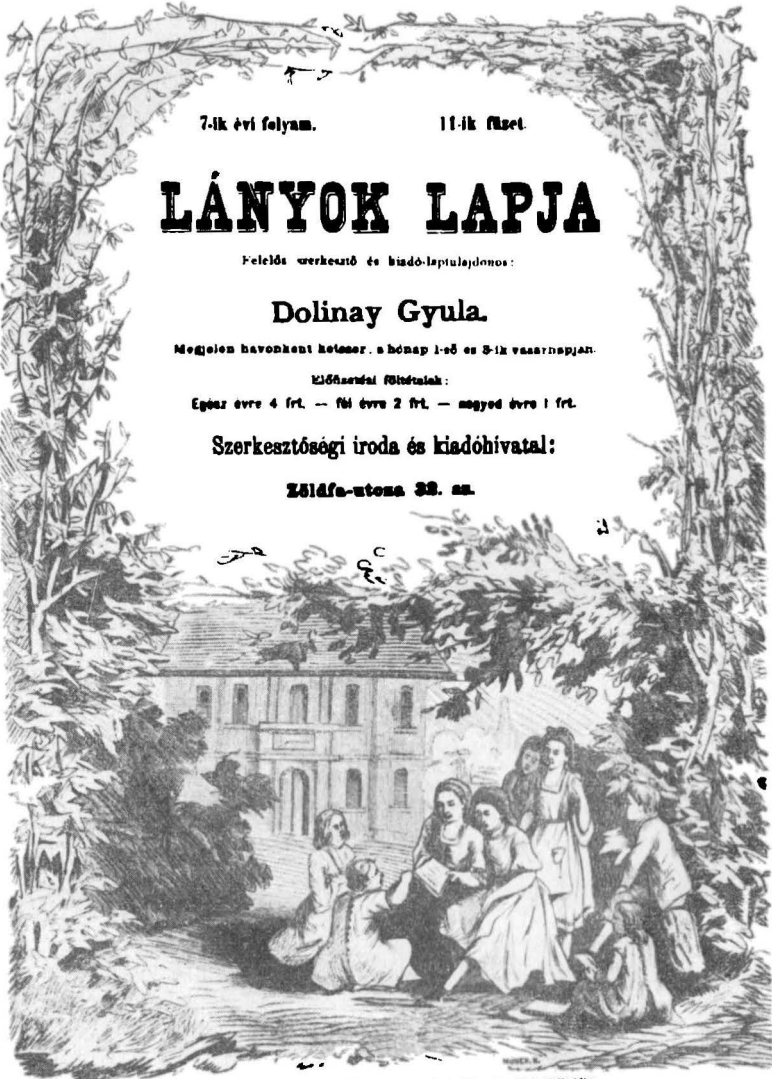
Megjelen havonként kétszer, a hónap 1-én és 3-án vasárnapon.

Kiadásdíj főtartalék:

Egész évre 4 frt. — fél évre 2 frt. — negyed évre 1 frt.

Szerkesztőségi iroda és kiadóhivatal:

Zöldfa-utona 33. sz.

WILKINS & CO. PRINTERS BUDAPEST

E folyóiratban jelent meg először a
Két rózsabimbó története

Tompa alóltáságból a levélhordó zavart fel.
— Csóry István! — kiáltá a szoba közepén. — Pénzes
levél.

Felvillanyozva ugrottam föl. Tehát megbocsátanak.

Átvettem a levelet és aláírtam. Ott fénylett a borítékon:
»terhelve 40 forinttal«.

Még egy levél — mondá a levélhordó s átnyújtott egy
másik levelet. Édesanyám írását ismertem fel rajta, s annak
a borítékján is ott volt: »terhelve negyven forinttal«.

Felbontottam mind a kettőt. Igen, negyven-negyven
forint volt bennök.

Remegő szívvel fogtam az olvasáshoz.

— Kedves fiam! — írja atyám. — Te sok szomorúságot
okozol nekünk, anyád nagyon fel van indulva fájdalmában,
s annyira is haragszik rád, hogy talán sohasem is bocsát meg.
Hallani sem akart arról, hogy negyven forintot küldjünk.
Egy garast se, kiáltá s rám csapta az ajtót. De én még ez
egyszer megkönyörültem rajtad s tudtán kívül eladtam a kis
tarka csikót ezért az összegért s titokban küldöm a Miska
kocsistól a postára stb.

Szívem elszorult az önvád miatt e levél olvasására, min-
den tagom megzsibbadt.

Hát még midőn anyám levelére került a sor.

Szegény jó édesanyám! Azt írja, hogy az istenért vala-
hogy az apámnak el ne áruljam, miszerint ide mellékelve küld
negyven forintot. A libákat vitte eladni a Borcsa szolgáló, meg
az úszót. Abból megy az a pénz. »Atyádnak erről — fejezé
be — sohasem szabad tudni, mert tán meg is ölné, amennyire
dühös rád, kedves, édes gyermekem.«

Záporként omlottak a könnyeim. Ez a nagy szeretet keresz-
tüljárta szívemet, mintha egy éles kés lenne, s kivágott onnan
mindent, ami tisztátalan. Megesküdtem, hogy ezután csak
örönmöt fogok nekik szerezni.

S meg is tartottad, kedves öcsém — mondám magam
is meghatva. — Az isten tartson meg ebben örökké!

KENYÉRHARC

— Rajz —

(Képpel)

Szepi egész nap nem evett. Szomorúan őgylgett az utcákon farkaséhségével. Az emberek közönyösen mentek el mellette, hiába nézett fel rájuk, arról a beteges halvány arcról senki sem olvasta le az éhséget. Vagy hogy leolvashatta volna mindenki, de az emberek szeretik észre nem venni a szenvedés elmosódó betűit.

Aztán könyörtelenek is. A kisfiú csak tűrte egy darabig, de mikor szája egészen kiszáradt, lábai pedig elerőtlenedtek, ledőlt egy fal mellé s megpróbálta, hátha el tudna aludni. Nem lehetett.

Éhsége űzte. Felkelt. Tovább vánszorgott. A lacikonyhák pecsenyeillata felé vitte ösztöne. — E sátorok előtt állott meg és sokáig nézte, nem-e ejt le valamely néni, ki a sátorban árul, egy-egy darabkát. De bizony nem ejtett le. Ez asszonyok nagyon vigyáznak a portékájukra.

A kisfiú szeme szikrákat hányt a vágytól. Mindig közelebb-közelebb ment a sátorokhoz. Az éhség nagy szörnyeteg és leleményessé, vakmerővé teszi azt, akin erőt vett. A kisfiú elhatározta, hogy megkerüli az asszonyok valamelyikét, s hátulról ravaszsággal hirtelen kivesz egy darab húst és elfut vele. A szelíd árvából tolvaj lesz! Tolvaj egy falat végett. De mikor ez az egy falat kínokat enyhít s tán az éhhalástól ment meg, oh, akkor az egy szörnyű hare az életért.

De ez a harc vesztett csata lett. A hadicselt észrevették jóeleve az óvatos kofaasszonyok, és elkergették a gyermeket:

— Eltakarodj innen, te csavargó, mert tudom istenem! lesz mindjárt nemulass. Ni, a gazemberje, hogy settenkedik itt!

A szónokló asszonyság magasra emelte a piszkafát, melyel a tüzet szokta igazgatni az üst alatt, s felemelkedett, hogy utána iramodjék a fiúnak, vagy csak mutatta, hogy kedve volna egy harcias rohamhoz.

— A rendőrség is mire való — dűnnyögé aztán —, ha az ilyen tolvajpalántákat jóeleve fogságra nem veti...

De a fiú ezt már nem hallotta. Elfutott, nagy szívdobogva, mert még csak kezdő. Ez lett volna tán az első bűnös lépése, s azt hiszi a szándék is már nagy bűnbe keverte; ijedten megiramodva fut hát, s tán meg sem állana sokáig, ha egy úri ház udvarán meg nem állítaná egy mennyei jelenés, ha nem tündéri álom, de való.

Egy tál ételmaradék mosolyog az udvar közepén, amit bizonyosan a kiskutya számára hoztak ki, mert a földön van a tál a kutya mellett, ki most kezdi azt úri nemtörődömmel nézegetni, mielőtt hozzányúlna.

Az emberektől nem lehetett lopni. Hátha a kutya türelmesebb, elnézőbb lenne!

Egy perc műve a gondolat és a kivitel. Mint az éhes karvaly, csap le a tál mellé, s mind a két kezével mohón utána kap az ételnek.

Jogos tulajdonát tiltakozás nélkül nem hagyja az eb sem. Ráviczorítja fogait s hatalmas ugatásban tiltakozik ezen jogtalan eljárás ellen, de a tetteleges ellenszegülésre nincs ereje és bátorsága.

A hadi kocka már-már a fiú részére dől, ő van közelebb a tálhoz, s az erősebbé a jog, az eb hátrálni kezd — midőn egyszerre váratlan külbeavatkozás vet véget az éles kenyérharcnak.

Megint egy ember — egy könnyörtelen ember.

Kidugja fejét az ajtón, rákiált a fiúra:

— Eltakarodj innen, te csavargó! Nézze meg az ember, még a kutyát is meglopja.

Szegény fiú, hova takarodjon hát.

Miért nem mondták neki akkor is, midőn a világra jött:

— Takarodj innen.

A VÁSÁRFIA

Rajz

Szomorú az a ház, ahol asszony nincsen. Olyan elhagyott, rideg az udvar, a kert, a ribizkebokrok, a rózsatők, minden, minden. A szoba, tornác, mind olyan üres, pedig bizony a Máthé János házatája derekasan meg van rakva cseléddel. Van ajtócsapkodás, elevenség, nyüzsgés aztán, mivelhogy bíró is a faluban; egyik ember a másiknak adja a kilincset reggeltől estig szakadatlan, ki panasszal, ki a porciós könyvvel; de azért mégis olyan néptelen, üres, elhagyott az a Máthé-ház, mióta kivitték az asszonyt az örök nyugalom helyére.

Nem is bírja elfelejteni Máthé János; komor az ő arca, örökös felhő az ő osztályrésze e naptól fogva.

Pedig folytatása is maradt a derék nőnek, egy szép rózsabimbó, a szőke Mariska. Alig van még hét éves s mégis olyan kedves, okos, mintha már nagy lenne. Engedelmes, szófogadó, szelíd. Az elkényeztetés sem árt neki, pedig ugyancsak kényezteteti ám Máthé János az ő »báránkját«.

Neki él, érte fárad, minden gondolata az ő kis leánya; térdein ringatja esténként, kártyavárákat épít neki, ajándékokat vesz, még a gondolatát is kilesné, még azt a helyet is megfűja, ahová ülteti, óvja széltől, hidegtől, napsugártól, hajsza! híja immár, hogy üveg alá nem teszi.

De hát csoda-e ez a túlság, mikor két nagy szeretetnek az összeadása! Az anya is benne van, a gyermek is. Képzete körmeivel nem kell kiásnia, kikaparnia a földből a kedves halottat, — itt van, bírja képét elevenen.

Csak hogy ez a kép olyan búbanatos, szomorú — —

Mariska azon gyermekek közé tartozik, kik nem betegek, de mégis úgy tetszik, mintha azok volnának; a hangjukban valami részvétgerjesztő, valami fájdalmas rezgés, az arcukon, a mosolyukban szenvedés van lefestve, halántékaikon kék, duzzadt erek futnak összekuszálva, egész egyéniségök egy megtestesült fájdalom.

Szegény Máthé Jánosnak sokszor elég volt egyszer nézni a méla, elbáméskodó gyermeki szemekbe, hogy könnyekre fakadjon.

Valami titkos baja van ennek a gyermeknek! Miért lenne olyan halovány különben? Elégedetlen, néha elgondolkozik, homloka ráncokat vet, s akkor úgy néz ki a kis báránka, mint egy százesztendőös öregasszony, mint egy nagyanyó. Vajon miről gondolkodik az akkor?

Soha ennek a csengő kacaját nem hallani, mint más gyermeknek. Csendesen meghúzódva ül egy szögletben s közönyösen nézi a szebbnél szebb játékszereket, vagy ha a mezőn van, mézes virágokat tép, vagy az Ipoly folyó partján ül ki a homokba s órákig is elnézi némán, egyedül a víz folyását. Vajon mit néz rajta?

Pedig azt szeretné Máthé János, ha vig lenne, ha ugrándozna; nem bánná ő, ha azt mondanák, hogy vásott, rossz gyermek, hogy betörte a szomszédok ablakait, agyontaposta vigyázatlanságból a kis kacsákat, vagy csinálna, amit akar, csak ilyen szomorú ne lenne az ő lelkének élő mása, — s mégis neki egy örökös szemrehányás ez a bánatos gyermek, ez örökös törszúrás. Szemrehányás azért, mert nem bírja boldoggá tenni, tördőfés azért, mert mindig úgy tűnik fel Máthé János előtt, mintha nem is ide tartoznék a földre azzal az ábrándozó arccal, azzal a légies, sovány alakkal, hanem mintha a menny lakója lenne már, ki csak ideiglenesen van még itt.

Ezerjófű vagy gyógyító balzsam nincsen ez ellen. A doktorok azt mondták, semmi baja a kis Mariskának, legfeljebb hajlandó a melancholiára. Nem kell sokat magányosan hagyni, mert embergyűlölővé lesz később sat. . .

A gondviselőnője, aki egyszersmind gazdasszony is a háznál, özvegy Kubek Mártonné pedig azt állítja, hogy ennek a gyereknek már a természete ilyen; hanem hát majd másforma lesz, ha eladó sorba kerül. . . más a bimbó, más a rózsza.

Vannak azonban lelketlen, szószátyár vénasszonyok is a suluban, akik meg-megijeszték Máthé Jánost meggondolatlan beszédeikkel.

— Nem telelni való gyerek az! — mondá az egyik. — Angyalnak termett az, Máthé János uram — mondja a másik.

Máthé János pedig sehogy sem akarja angyalnak nevelni: többet ér annak a földi leány, ha jó, ha szép, ha erkölcsös.

Innen a nagy szeretet, innen a túlság benne. Remeg, hogy elveszti, hogy azok a kék szemecskék egyszer csak örökre behunyódnak, és sohasem fognak olyan szomorúan mosolyogni többé.

Hej, ha Máthé János tudná, mitől gyógyulna meg az ő bányakája! Bezzeg, ha térdig koptatná is a lábát, ha a világ végén lenne is az orvossága, mégis elhozná, hogy víg legyen, hogy pajkos legyen az ő Mariskája, mint a többi gyerekek.

Pedig hát annak a kis Mariskának semmi baja sincs, csak az ő aggodó, képzelődő lelke festi azt bajnak, ami csupán a környezet kifolyása.

Mikor estéinkint hazajön a mezőről, útközben mindig elképzeli: hátha a picikének baja történt otthon, hátha a kutya megharapta. Vagy a méh megcsípte, vagy valaki bántotta, s lihegve fut az önalkotta veszedelem érzetétől sarkallatva hazafelé. Ilyen a szeretet, többet lát a valónál.

Váltig mondják rokonai Máthé Jánosnak, hogy házasodjék meg, hiszen még harminc éves, csak nem akarja oly siváran tölteni el egész életét, aztán a gazdasága is elpusztul asszony nélkül, mindenét szétszedik az idegenek, kivált ha ez a becsületes Kubik Mártonné is be találja hunyni a szemeit.

Megvallva az igazat, volna is kedve hozzá, mert azokhoz az emberekhez tartozik, kik szeretet nélkül megélni nem tudnak. Sőt van is valaki, aki szívesen néz rá vasárnaponként a templomban, és a Mariska arany haját is gyöngöden megsimogatja, amikor meglátja, — de nem, mégsem teszi, mostohaanyára nem bizza a kis Mariskát; azt a szeretetet, mellyel Borcsája (úgy hívták a szegény boldogultat) leánykájának tartozik, fel nem aprózza a netalán még születendő gyermekek közt. Ő sohasem fog megnősülni többé. Hiszen elég életcélnak, amit ő kitűzött: ennek a gyerekeknek élni, isten szeretetében és a jó erkölcsben dúsnak fölnevelni.

Alább is hagytak ezzel a jó tanáccsal a rokonok, látván, hogy az kivihetetlen. S neki magának sem jutott eszébe semmi.

Egyszer azonban csakugyan beteg lett Mariska, valami jelentéktelen láz fektette le ágyacskájába. Bezzeg lett nagy ijedtség s szörnyű futkosás. Hívták a doktort azonnal, aki szokás szerint megnézte a Mariska nyelvét és medicinát írt.

— Valami ápoló asszony kellene — mondá a doktor —, az öreg Kubikné nem arra való.

— Kit kellene? — töprenkedék Máthé János. — Mit gondolsz, kis aranyom, kit akarnál ide magadhoz? Kit szeretsz legjobban? Kitől vennéd be legszívesebben a medecinát?

— Hivassák el nekem a Rózsa nénit! Én a Rózsa nénit szeretem.

Máthé János elpirult, mert ő is azt a Rózsa nénit szerette, az tetszett neki a faluban a legjobban.

Nem volt mit tenni egyebet, mint hogy Kubiknének át kellett szaladni a felvégbe Rózsa néniért. Nem is vetette meg az a szép kérést, ott termett azonnal, még egy tiszta ruhát sem vett: az igazi szeretet egyszeribe hozta s elfelejtette vele a legközségesebb asszonyi hiúságot.

No, de hogy megörült a kis beteg, amint meglátta. Sápadt arca egyszerre kipirosodott, amint Rózsa néni puha kezeivel megsimogatta; aztán elkezdett beszélni mindenfélét, ahogy szokás a gyerekekkel, hol tréfásan, hol komolyan. Mariska nagy figyelemmel hallgatta, belefecsegett maga is, aztán közbe nevetett, és olyan víg volt, mint egy szarka. Hogyne, mikor a Rózsa néni olyan jól tud az ő nyelvén szólni.

Máthé János elhallgatta volna ítéletnapig. Ugrált, reszketett a szíve örömében, hogy az ő kis madara milyen vígan csiripel! Hej, mert a tavaszt hozta neki ide az a másik meleg szív, a Rózsa nénié. A madarak sem énekelnek télen...

No, már nem lesz semmi baja — hála istennek —, de ha már az orvos megírta a receptet, s a kocsi be van fogva, mely Jánost a városba viszi a patikába, hogy elhozza az orvosúgot, ha netán kellene még...

Mikor Rózsa néni kimegy, hogy tejeskását hozzon be a kis betegnek a konyháról, a fiatal apa lábujjhegyen lopózik oda a gyerekekhez, s befogja kezével a kis szemeket.

— Tulóld ki, hogy hívnak? — kérdé átváltoztatott hangon.

Maga az, édesapám!

Én hát. Tudod-e, hogy a városba megyek. Hozzak-e nekem vasárfiút?

Bánom is én... hanem hát mégis hozzon!

Ugyan mi legyen az, amit az én kedves leányom szíve kíván?

- Tudja mit, édesapám, bozzon nekem egy... egy...
- Mit no? ... Ne félj semmit, kicsikém, mondd ki!
- *Hozzon nekem egy mamát!*

Máthé János uram meghökkenve hátrált egy lépést a kis virágos ágytól, azután meghajtotta fejét szelíden, megcsókolta hevesen a gyerek arcát, s így szólt:

— Válassz magadnak!

Rózsa néni belépett a tejes bögrével.

A kislányka átkarolta nyakát görcsösen.

— Ezt! ezt! — kiáltá, s mikor lefejté kezeit a szép özvegyasszony nyakáról, vígan tapsolt s dobolt velök a vánkoscihán.

A DIPLOMATA LEVELE

— Novella az életből —

Neczpály Miklós egy szegény nemesi család utolsó sarja Felső-Magyarország egyik zabtermő megyéjéből.

Hórihorgas hosszú fiú, kinek arca, ha igazat lehet adni azon elméletnek, miszerint minden ember hasonlít valamely állathoz, legközelebbi rokonságban áll a kiéhezett agáréhoz: beesett, bizonytalan színű szemek, kidudorodó arcsontok, rőt pofaszakáll, olyan ritka mintha ültetve lenne, és előre álló hegyes áll. Miklós úr éppen nem mondható szép embernek, s midőn protekciója folytán (mert két nagybátyja van beválasztva a magyar parlamentbe tagnak s mind a kettő a hatalom fényénél sütkérezik) egyik közös minisztériumhoz Bécsbe fogalmazónak neveztetett ki, senki sem jósolta meg, hogy a fényes birodalmi székvárosban asszonyok által csinálja meg a karrierjét, pedig minden fiatal embert ozzel a szóval szoktak útnak ereszteni: »igyekezz barátokat szerezni és főleg barátnőket.«

Nem is azoknak a fájából volt Miklós faragva, kiket a sors már mintegy előre csodálatos dolgokra szemel ki. Egyszerű, igénytelen ember, ki két kézzel kapaszkodik bele kötelességeibe, ki szorgalmas és tevékeny s földi hiúságokkal vajmi keveset törődik. Bizony, nem fogja szegény sokra vinni!

Csendesen húzódott meg búrójában festetlen, rideg asztalnál s egykedvű megadással őrlötte a napokat. A hivatalos órák után egyet sétált valamely szép kertben vagy a Grabenen, aztán megvacsorált és hazament kis szobájába, hol könyvei közt érezte magát a leboldogabbnak.

S ezek a könyvek többnyire utazási munkák valának, a világ minden nyelvén, mert Miklósnak az utazás volt szenvedélye, idegen országok látása, ezek népeinek megismerése, társadalmi institúcióik, szokásaik tanulmányozása érdekelte.

Ábrándjai, vágyai odavonzották Amerika őserdeibe, Szibériába az ólombányákhoz, Ukrania sivatagjaira a kozákok közé; szeretne volna fölkeresni a magyarok elődeit Ázsia belsőjében, képzelete egyik álmában ott kóborgott valahol a fényes Granadában, a mórok között, és a jó isten tudná elmondani, hol mindenütt.

Nincs a világon komikusabb szenvedély, mint az, hogy egy tintatartójához láncolt bürokrata a világot akarja bekalandozni. És mégis oly természetes, mert az emberi természet szükségképpen az ellentéteket keresi.

Csekély fizetésének fölöslegét könyvek vásárlására fordítja. Egy egész halom volt már a szobájában. Mikor kifogyott a magyar és német útleírásokból és utazási almanachokból, megtanulta a francia nyelvet, hogy a franciák e nemű termékeit is átolvashassa, majd ezek fogyatékán az angol nyelvet sajátítja el. A szenvedélyek megvalósításaért nagy áldozatokra képes az ember s kicsinyelve hozza meg azokat.

Ha Miklósunk nem volt megelégedve állásával, anyagi viszonyaival, ha fájlalta, hogy dacára tevékenységének, már hat év óta nem léptetik elő, csak azért történt, mert sötét szobájába is, hol olyan bután meredtek rá a császári királyi miniszteri akták, bevilágított a reménynek az a halavány sugara, hogy hátha... ki tudja, mit rejt a jövő... egyszer még ő is tohet egy utazást, — valamikor, osztályfőnök korában, ha pénzre lesz s hosszabb szabadságot is kaphat.

Híú álom! Futó bolond! Mikor leszel te osztályfőnök, ha ugyan egyáltalán leszel valaha! Mint törődött öreg ember juthatsz te csak ily magas polcra, mikor már a köszvény fogja a lábadat hasogatni... akkor te már nem fogsz sehova utazni, hanem a meleg kályhát és a puha ágyat őrzöd otthon.

Ilyen kételyek borították be lelkét, de mégsem tudott lemondani. Minden hónapban félretett egy kisebb összeget a takarékpénztárba, az »útra«.

Mennyi boldogságot, örömet jelentett előtte ez a szó: az »útra«. Éppúgy elpirult, ha rágondolt, mint mi, többi közönséges szegény halandók, abban az életkorban, ha a kedves lányka jut eszünkbe. Neki is mindig hevesebben dobogott a szíve, valahányszor erre az útra emlékeztette valami.

Pedig folytonosan előtte lebegett az éjjel és nappal, az utcán és a hivatalaszobában, hol a fekete dülékény betűk az iratokban amerikai tájképekké változtak át, s az esti szürkület, mely ónszínűvé festette a kis cellát, London ködévé alakult.

S mindez olyan nagyon reménytelen volt, mint annak a szenvedélye, aki egy álmoképet kerget.

Évek jöttek, mentek, miniszterek letűntek és támadtak, a világ forgott a maga hatalmas küllőin odább-odább, Ukrania sivatagjai megtermették a selyem-füvet, a kozákok lovai meg is ették, a Guadalquivir partjain ott csóválták fejüket a fehér liliomok, Andalusiában a szép señorák már évekig ábrázolhattak ablakaiknál, de Miklós még mindig ott ült egyik napról a másikra, a festetlen íróasztalnál.

Mindig csüggedtebb, szomorúbb lett. De azért még most sem mondott le. A pénzt gyűjtötte, mint ahogy illik egy pedáns hivatalnokhoz, ki sohasem felejt el betölteni egyetlen rubrikáját sem — még ha az a rubrika képzeletbeli is.

Barátai már gúnyolták is; nemegyszer hangzott háta mögött: »Ott megy a nagy utazó.«

Miklós arcát láng borította el ilyenkor, s olyan szép volt a harag villámaival szemeiben és összeszorított ökleivel, hogy szinte elfelejtette az ember azt a rút szóko szakállát.

Még otthonról is bosszantották a rokonok, minden levél végén ott volt rendesen: Mikor indulsz az amerikai nagy útra?

Azt gondolták, kedélyes tréfáikkal kigyógyítják utazási mániájából.

Féltek, hogy bele fog bolondulni egyszer.

Hanem hát fordult a szerencse kereke, s egy napon az osztályfőnök szobájába hívatta Miklóst.

— Ön a fogalmi szak legszorgalmasabb tisztviselője — mondá.

– Köszönöm ezt a jó véleményét, főnök úr.
– Önnek, mint látom, az egészsége nem áll a legjobb
lábbon, barátom, önnek elkélne egy kis pihenés.

Miklós meghajtottta magát.

– Félre ne értsen, barátocskám. Nálunk hivatalnokoknál csak egy igazi pihenés van: a halál után. Én a pihenést úgy értem, hogy az ember egyebet dolgozik, mint amit szokott.

A derék principális sokatjelentően köhögött, azután sokatjelentően felszított egy csipet burnót az orrával s így folytatá:

– Öccellenciájával, a miniszterrel beszéltem önről.

E szavakat oly kevély hangnyomattal ejté ki, mint egy spanyol hidalgó.

– Egy szó mint száz, fiatal barátom. Egy memorandumról és respektive egy jelentésről van szó, melyet ön fog elkészíteni. A pihenést, respektive az elkészítést úgy értem, hogy ön azt három hónap alatt készíti, ott, ahol akarja.

Miklós arcát az öröm élénk derúje öntötte el s önkénytelenül kiáltott fel:

– Mily szerencse!

– Igenis szerencse és respektive kitüntetés, mert akár-milyen emberre ilyesmit nem bízhatunk. A munka azonban nem követelhető, hogy itt készüljön a lármás falak között, ön utazhat, megírhatja valami csendes fürdőn, a lombok között a zöldben. Én nem tudom, de a poéták, mintha olyasvalumit hallottam volna, olyan helyre mennek, midőn számár-mágusokat költik.

Miklós a világ legboldogabb embere lett. Most már elérte, ami után oly rég sóvárog.

Egy perccet sem akart veszteni. Azonnal útlevél iránt tétőzkedett Amerikába.

Csak egy darabig habozott, nem-e inkább Oroszországba menjen. Nem, nem a szabadság, a civilizáció hazájáé legyen az elhatározás.

Érkezését összeolvasta: bizony szűken volt, de annyi mégis, hogy két hónapra szigorú takarékoskodás mellett éppen elég lesz.

Éppen csomagolni sietett, vagyis inkább rohant haza, midőn a Schullerstrasseban beleütközött nagybátyjába, ki ma jött fel, mint delegátus, a szép birodalmi fővárosába.

— Hallá! gyerek! Hát már rá sem ismersz a nagybátyádra? Talán bizony fogadásból szaladsz?

— Nem biz én, Pali bácsi. Hanem siket is, vak is vagyok a nagy örömtől. Képzeld csak, utazom Amerikába.

— Tyű, öcsém! Ez nagy szó. Hát aztán értesz-e angolul?

— Akár a folyóvíz.

— Valahogy félre ne érts — mondja Pali bácsi, ki Deák óta a legjobb adomázója a képviselőház folyosójának. — Mert azt egészen úgy vedd, ahogy Teleki Mihály uram vette egykor, ki beállítván Köprili nagyvezérhez egy ékes magyar orációval kérni valamit, az csendesén végighallgatta, majd így szólt: »Egy szót sem értettem, édes fiam, a szavadból; eredj vissza és tanulj meg előbb törökül.« Teleki Mihály uram visszament s tíz zacskó arannyal térvén vissza, elmondá ugyanazon beszédét szóról szóra még egyszer, mire a derék nagyvezér egyszerre megértette és teljesíté minden kérését. No, hát tudsz-e mármost angolul?

— Nem mondhatnám, hanem talán csak megérttem valahogy szótár segítségével a nyelvet. Pali bácsitól csupán azt kérném, ha jó viszonyban van Andrássyval és ha terhére nem esik, hátha ki lehetne tőle eszközölni valami ajánlólevelet, valahova...

— No, még csak az kéne, hogy ne adjon. Hát mért volnék én másképp mameluk? Eredj, siess haza, húzz fel magadra valami fekete gérokkot, és menjünk el hozzá. Addig megvárlak a kávéházban.

Miklósnek sem kellett több. Ez már több is a jóból, mint amennyit egy szegény hivatalnok megbírhat. Mégis csak szép dolog az a »nexus«.

Mire visszakerült, addig Pali bácsi már mind kiolvasta a német újságokat.

— Mind minket szidnak, édes öcsém. Éppúgy, mint Pesten. Az ember azért érzi magát itt olyan otthon.

Azzal szép csendesén megindultak a Ballplatz-i fényes palota felé, hol »Gyula« lakik.

Igen, a »Gyula«.

Vajon nem-e csakugyan Magyarország fénykora volt ez?

Volt valami varázsszerű abban, hogy a birodalom sorsát az a gavallér úri ember intézi, aki Pali bácsiékkal »per tu« van.

aki Cselei néninek valamikor táncosa volt az ajnácskői fürdőben, akit gyakran láttunk négy lovát végighajtani a magyar falvakon, akit fővénnyel és uralmókkal nemegyszer szóba is keveredett a németet szidni.

No, már ez mégsem egészen tréfadolog.

És pedig csakugyan az a Gyula volt. Hogy megörült Pali bácsinak, mikor meglátta, majd hogy a nyakába nem ugrott.

Eljöttél No, csak hogy eljöttél. Bizonyisten nem hittem, hogy teveled találkozom ma, ebben a nagy német városban. De ha már itt vagy, bátyám, hát csak viseld magad tisztességesen; szavazz meg mindent, amit elébe tesznek.

Hát kötözködtem én valaha? Hát nem mindig elől-jártam én a haza elárulásában? — dicsekedett Pali bácsi tréfásan, engem is bemutatva.

Andrássy könnyű fejbólintással viszonzta meghajlásomat a kérdőleg nézett Pali bácsira.

Látom már — szolt az öreg —, azt akarod kiolvasni belőlem, hogy ugyan mit jöttem kérni. No, ne ijedj meg csak egy kis ajánlólevél kell. A fiú Amerikába utazik, hát egy kis pakszussal szeretném ellátni, ha netán baja akadna, lássák, hogy nem éppen valami sehonnai. Ha talán valami lennél, kegyelmes uram, néhány sort...

Neozpály szíve hangosan dobogott.

Szívesen tenném, kedves Pálom, de bizony én alig ismerlek ott valakit, hacsak egy-két balett táncosnét vagy énekesnőt nem. Azokra pedig, azt hiszem, rátalál az öcséd maga is...

Talál ez az ördögre. Élhetetlen ez, nem a mi fajtánk. Ez legfeljebb a gyarak kéményeit veszi észre New Yorkban.

Hanem megállj csak — mondja hirtelen Andrássy —, ha jól emlékszem, éppen ma ígérkezett hozzám Mr. Clark, az amerikai nagykövet. Ha egy félórát vártok, itt lesz, s ha én megkérem, nem hiszem, hogy ne kapnánk ajánlólevelet tőle.

Alig kellett várni egy negyedórát, mialatt a gróf szögrülvégre kikérdezte Pali bácsit, hogy odahaza mi újság, a klubban, a kaszinóban, a folyosón, egyszóval az eseményeknek azon csemegeszerű részét, mely a sajtó hasábjaira nem kerül, melyet a nyomdafesték nem foszt meg a zománcától.

Pali bácsi tudott is rengeteget: a Stefinek kétszer fogták el a »huszonegyesét« tegnapelőtt; oly dühbe jött, hogy nyomban elrohant s az igazságügyminiszter felsőjét vette fel magára tévedésként. Csak másnap gombolyított le a kabátcsere-ügy, mikor aztán Stefit azzal bosszantották, hogy a törvényszéki elnökké való kineveztetése éppen abban a felsőkabátban volt, valahol a belső zsebben — hanem kiveszítette. Gyuri most a szép Altorjainénak udvarol. A csinos özvegy még mindig hódító — csakhogy nincs benne politikai karakter. Még mindig Laciba szerelmes, pedig az most már átment a szélsőbaloldalra.

Ideje is, hogy nyílik az ajtó és megérkezik Mr. Clark, mert már Pali bácsi esemény hiányában (kitelik tőle) pletykacsinálásba keverednék.

Mr. Clark apró töpörödött arcú férfiú, izgékony és eleven, mint a halcsík. Külseje után bizony nem gyanítaná senki, hogy a hatalmas egyesült státusokat képviseli itt.

— Sir, ön nagyon pontos — mondja a gróf szívélyesen rázva meg öxellenciája kezét.

— Csak önző vagyok, kegyelmes uram, ha egy percet sem kívánok elmulasztani az időből, melyet önnél tölthetek.

— Mindenekelőtt azonban menjünk reggelizni. Bemutatom önnek a magyar képviselőház egyik veteránját, Pált és Neczpály urat. Mindkettő nagy angolbarát. De menjünk, hisz a reggelinél visszatérhetünk erre...

— Annál is inkább — mondá Mr. Clark mosolyogva —, mert nem fogunk a politikáról beszélni.

— Azon hatalmas birodalomnak, melyet ön képvisel, Sir, nincs szüksége arra, ha nem akarja, hogy a politikai élet hullámai iránt érdeklődjék. Neki nem árthat semmi.

E kölcsönös udvariaskodások, melyekben Andrássy oly felülmúlhatatlan mester, folytak a reggeli mellett is, mely nem kevésbé volt jó és ízletes, mint a bonmot-k, melyek azt fűszerezték.

A szegény Neczpály tükön ült ezalatt. Meg nem álmodta volna soha, hogy ő valaha még Andrássyval fog reggelizni szemtől-szembe, négyesben. Bizony csak sok minden furcsa dolog esik meg a világon!

Vajon mikor térnek vissza őrái. Hogy fogja előhozni Andrássy?

Pali bácsi összes angol tudományát összeszedte ma s még adomákat is ezen a nyelven mondott, amiket ugyan Mr. Clark nem értett meg, de megnevetett.

— A mi parasztjaink azelőtt sokat ábrándoztak Amerikáról; mióta azonban köztudomású dolog lett, hogy egy Majthényi ott tejet árult, mióta kitudódott, hogy ott dolgozni kell, — azóta nem kell félnünk a kivándorlásoktól.

— Pedig még most is, ha jól tudom, elég magyar fordul meg nálunk — mondá Mr. Clark.

— Leginkább tapasztalatszerzés miatt utaznak oda — jegyzé meg a gróf. — Íme, szomszédja is, Sir, a fiatal gentleman is éppen Amerikába utazik néhány hétre.

— A szép Amerikába... Ah, uram, ön sokat fog élvezni sóhajta Mr. Clark, egészen elérzékenyülve, szülőföldére vonatkozó emlékeiben.

— Kár, hogy nem élünk már a középkorban — szólt Andrássy —, mikor még nem volt távirda, posta, most milyen fényes alkalom lenne — ön ezer meg ezer üzenettel bízna meg e fiatal urat.

— S kegyelmességed persze hallaná, hogy mit üzenek. Valóban — nevetett kedélyesen — ez lenne a legjobb mód bolátni a kártyáimba.

— Az ön kártyái, Sir, csupa ászok: nem vagyok kíváncsi rájuk, mert úgyis tudom, hogy csupa ütőkártyák. Azonban, hogy visszatérjünk e fiatalember utazására, nekem egy kérésem lenne önhöz...

Excellenciád szerfelett kitüntet engem.

Egy ajánló levelet kérnék e fiatalember számára.

Mr. Clark ki sem ürítvén poharát, melyben ott csillogott a Muldru szemes nedve, a legnagyobb udvariassággal azonnal felkelt a sző nélkül az íróasztalhoz ült, mely felett öfelségek arcképei függtek, csak alább a szép Katinka grófnőé.

Keresszél utazik ön New Yorkon, uram? — kérdé Neuzpálytól.

Több napot szándékozom ott tölteni.

Telát a főpolgármesterhez fogom ajánlani, Mr. Bradley igen derék, szeretetreméltó ember. Bocsánat, uram — foly-

tatá kevés vártatva, félbeszakítva az írást —, a nevét elfeledtem. Ezeket a magyar neveket oly nehéz megtartanom.

— Niclas Neczpály.

— Köszönöm, uram! Így, ni. Még egy borítékot, s azzal készen vagyunk.

Az ajánló levél pedig szórul szóra így hangzott:

Tiszteletreméltó Sir Bradley.

Neczpály Miklós urat, ki jelen soraimat átadja, különös figyelemmel fogadják s mindennemű kívánatában támogassák. Óhajtandó, hogy ő magát jól érezze a szabad Amerikában. Fogadja stb. stb.

Clark.

Mielőtt a kis ideges emberke borítékba tette volna e sorokat, még egyszer átolvasta s szórakozottságból-e vagy szándékosan, a »különös figyelemmel« szavakat még alá is húzta.

S csak akkor adta át a magát mélyen meghajtó Neczpálynak.

— Köszönöm, Sir — mondá Andrássy. — Ha egyszer Pestre megy ön, örömet viszonozom — barátnőimhöz fogom ajánlani.

— Én már nem venném annak semmi hasznát — szólt nevetve a kedélyes aggastyán —, de talán barátnői sem.

Ezen azután elnevettek egynéhány percet, majd más tárgy vetődött föl, s Neczpályval többé senki sem gondolt, ki csakhamar otthagya a Ballplatz-i palotát Pali bácsival egyetemben s sietett csomagolni.

Nem volt ma nálánál boldogabb ember abban a nagy, fényes városban, hol ahány fej, annyi a cylinder-kalap.

Még az éji vonattal elutazott, s ma már csak ott vesszük fel elbeszélésünk fonalát, midőn őt New Yorkban a »Kék hering«-hez címzett hatodrendű szállodában találjuk.

Ha ugyan rá lehetne ott találni, mert hősünk mindenfelé lőt-fut, nem pihen egy percet sem, kergeti a tapasztalás-vágy. A nagy Babylon szokatlan zajával, óriás kereskedelmével, feltűnő sajtóságaival annyi anyagot nyújt, hogy máris

szomorúan látja, mily kevés pénze és ideje van neki ahhoz, hogy Amerikát alaposan megismerhesse.

És különösen pénze van hozzá kevés. A derék Montecuccolinak igaza volt, hogy ez kívántatik a hadviseléshez elsősorban; de higgye meg, hogy a békéhez is, vagy hogy a helyesebb szót használjuk, a nyugalomhoz.

Miklós, mikor pénzét összeolvasta, nagyon meg volt ijedve s kezdte egészen szűkre vonni össze a kiadásait. A félelem, a pénzzavar elrontotta egész tervét, egész multságát s szomorúan mondogatta: »A szegénység nem szégyen ugyan, de nagyon kellemetlen állapot.«

Hogy még valamit lásson New Yorkon kívül is, csomagolni kezdett s sietett otthagyni a várost anélkül, hogy látta volna, mert az újkori Babylon áttekintéséhez nem elég egy-két nap. Csomagolás közben akadt kezébe a Sir Bradleyhez intézett levél, melyről már egészen meg is feledkezett volt.

»No, ezt a levelet még átadom. Ámbár nincsen reá semmi szükségem — monologizált magában —, mert okvetlenül elmegyek innen, látni akarom a vidéket is, az őserdőket, a növényzetet, a gazdálkodási rendszert, a farmokat. De a levelet okvetlenül át kell adnom, mert Pali bácsi tudom kivallat otthon s nagy tiszteletlenségnek venné, ha az általa szerzett ajánlólevelet, melynek diadalmas megszerzését a rokonoknak százszor is elmagyarázta azóta otthon, még át se adtam volna.«

Sietett a polgármesteri hivatalba, melynek előszobájában egy kiborotvált képű gentleman állta útját.

— Kicsoda ön, Sir? — kérdé Neczpály.

— Én a polgármesteri szolga vagyok, Sir. Mit akar ön, Sir?

— Be akarok menni a polgármester úrhoz.

— Nem lehet, Sir.

— Ej, nekem ajánlólevelem van hozzá, a nagykövettől.

— Az itt nem ér semmit, Sir.

— Hogyan? Mi foglalja le annyira a polgármester úri időjét?

— Egy napszámos van odabenn.

— Igazán nem ereszt ön be?

— Nem tehetek kivételt.

— De legalább jelentsen be, mert én a következő vonattal utazni akarok.

— Hiába jelenteném be, uram: nálunk nincs protekció, sem kivétel. Az sose történt, hogy a polgármester úr valakit elfogadott volna, míg nem jut sorba, vagy hogy valamely kihallgatást félbeszakított volna valaki kedvéért. Pedig már tizenhét éve vagyok itt.

— Nos és soká lesz bent az az ember?

— Ej, uram, nekem sem időm, sem kedvem sokat beszélni önnel. Önre, hadd lássam csak — (egy jegyzőkönyvet vett elő) — három óra és tizennégy perc múlva fog kerülni a sor.

— Hogyan? Addig lesz bent az a napszámos?

— Ej, dehogy, hanem mindazok ön előtt következnek, akik előbb vannak följegyezve nálam a kihallgatásra.

— Ön tréfál velem. Nem látok én itt senkit.

— Látszik, Sir, hogy ön merőben idegen, mert tudhatná, hogy Amerikában pénz az idő; senki sem fogja itt idejét várakozással tölteni. Mindenki azon percben jön, amely neki előírva van. Íme, nézze...

E pillanatban megnyílt a polgármester ajtaja, s kilépett a kék blúzos egyén, ki bent volt, s ugyanakkor már szemközt rá jött be az előszobába egy öregúr arany pápaszemmel s egyenesen benyitott a polgármesterhez.

— Uram, ez bámulatos pontosság.

— Igaz, itt minden embernek tíz perce van. Addig igénybe veheti a polgármestert, azontúl nem. Itt mindenki röviden mondja el a dolgát, mert érdekében fekszik s ez gyorsítja az ügymenetet.

— Nos, uram, ez igen szép dolog. Nekem azonban semmi kedvem három órát várakozni. Legyen ön szíves, adja át a polgármester úrnak e levelet.

*

Mr. Bradley egyike volt azon képzelődő embereknek, aminőket sűrűn nevel a XIX. század. Azt hitte magáról, hogy ő nagy diplomata, pedig csak jó közigazgatási hivatalnok volt.

Magas, szikár ember, à la Gladstone, haja à la Pitt. Ajkain mézédés mosoly s homlokán örökösen három mély

ránc. A diplomatak összes külsőségeit szerencsésen egyesíté.

Mikor megkapta a nagykövet levelét, melyet félnéken vitt be a szolgál, mihelyt elolvasta alul a »Clark« nevet, arcát szokatlan láng önté el, szemci fényleni kezdtek, mint szentjánosbogár, s szíve hangosan dobogott örömeben.

Íme, annyi mellőztetés után végre mégis fölismerik, ki ő! Igen, igen, az Egyesült Államok nagykövete ír hozzá, őhozzá. Istenem, istenem, vajon mit írhat?

Lázás izgatottsággal olvasta el a levelet kétszer-háromszor, összefolytak előtte a kövér betűk egy fényes, biztató csillaggá s újra meg újra olvasta azt, míg végre megérté alaposan.

— Ohó! Hohó! — ütött kedvtelten homlokára. — Ez nagy dolog. Itt sok fekszik . . . nagyon sok fekszik. Ön jól számított, Sir Clark. Teringette, ön jól számított, hahaha. Ön úgy kombinált, mint egy diplomata. Vannak dolgok, amiket nem szabad papírra írni, de teringette, ösmerem az öreg Bradleyt . . . az ki fogja találni, mi van a dologban s aláhúzom neki a »különös figyelemmel« szavakat. Értem, Sir, értem. Az ördögbe is, hogyne érteném. . . Itt állami érdekek. . . messze kiható szövetségek forognak szóban. Úgy van, úgy. Igen, igen a helyzet magaslatán vagyok. Ő különös figyelemmel fog fogadtatni . . .

— Jim, az ördögbe is, csak megkérdezte ön, hol lakik ezen úr?

— Nem, Sir, nem kérdeztem meg. Azt mondá, még ma elutazik.

— Ennek nem szabad megtörténni, Jim. Menjen azonnal a rendőrfőnökhöz, itt a jegyem. Várjon, megírom. Azon úr szállása rögtön kipuhatolandó s díszőrség állítandó a szállodához, melyben lakik. Egyszersmind küldje be ön a titkáromat is.

A titkár megjelent.

— Mr. Toby, fogalmazzon ön meghívókat. Holnap díszbált adunk, Sir . . . mindjárt megmondom önnek . . . Sir Necz-pály tiszteletére.

Bradley hamisan hunyorított szemeivel.

— Most pedig intézkedjék ön, hogy a szolgál készítse ki azonnal ünneplő ruháimat. Senkit sem fogadok ma. Látogatást

kell tennem magas helyen... érte ön, Mr. Toby, igen magas helyen.

— Értem, Sir! — mondá a titkár meghajolva.

— Még egyet, Toby. Menjen családomhoz s értesítse a leányaimat, hogy toalettről gondoskodjanak holnapra. Isten önnel.

*

Miklós a bőröndét rendezte, aztán órájára nézett, nehogy elkéssék a Bostonba induló vonatról, midőn egyszerre kocogás hallatszik az ajtón, s teljes díszben belép New York polgármestere.

— Én Bradley polgármester vagyok szolgálatára, uram, — mondá s a legalázatosabb szelídség és hódolat ült viasz-sárga arcán.

— Mily nagy szerencse, Sir! — szólt Neczpály ámulva.

— Azért jöttem, hogy felajánljam magamat s mindazt, amit e város élvezhetőt nyújthat.

Miklós hátratántorodott zavarában. »Ez az úr bizonyosan bolond, gondolá. De nem hiszem, a dolog mégis összefügg. A levelet a polgármesternek küldtem, egy idegen nem tudhatná ezt.«

— Sir — Bradley — igen le vagyok kötelezve e nagy kegy által...

— Tréfálni kegyeskedik. Oh, igen, igen, értem a gúnyt. De vajon tudhattuk-e, hogy ön itt van. S az ostoba szolgál, ki engem oly magas szerencsétől fosztott meg...

— Hagyjuk kérem e túlzó kifejezéseket...

»Tehát mély inkognitó — dörmögő magában a polgármester. — Úgy látszik, a legmélyebb inkognitó.«

— Sir, remélem, ön nem utazik el — mondá aztán hangosan.

— De igen, körülbelül az a szándékom.

— Oh, Sir, ne fosszon meg bennünket a szerencsétől.

— De, uram, ha úgy beszél, azt kell hinnem, hogy ön tréfál velem. Ez a hang, ez a modor...

— Bocsánat, Sir... beszéljünk másképp. Amint parancsolja, Sir. Tehát... önnek nem lehet elmennie, nem szabad

elmennie, kell, hogy részt vegyen a holnap tiszteletére rendező bálon, melyre ezennel tiszteletteljesen meghívom.

— Köszönöm, Sir. Ez az ajánlat olyan, hogy elfogadom. Arra csakugyan nem gondoltam, hogy ilyesvalamit kellene látnom itt. Ennél mi sem lehet érdekesebb.

Mr. Bradley meghajtá magát és távozott.

Miklós egyedül maradván, csengetett.

Egy fényes ruhába öltözött szolga jelent meg, egészen olyan ruhában, minőt a bécsi udvarnál viselnek a lakájok.

— Kicsoda ön? — kérde Miklós.

— Én, Sir, az ön szolgálatára vagyok ide rendelve, valamint másik két társam is.

— Én nem rendeltem, nem fizetem.

— Minket a város fizet, Sir.

— Az ördögbe is — kiáltá Neczpály —, az Ezeregyéj tündérmeséjét álmodom én, vagy pedig ébren vagyok?

— Parancsol valamit, Sir?

— Hozzon ön kocsit számomra...

— A kocsi lent várja önt, Sir.

— Csakugyan álmodom hát.

Miklós lement a lépcsőkön, s egy bécsi udvari kocsi állt a foyerben, parókás kocsissal; a lovak szerszáma ménkő kétfejú sasokkal volt díszítve.

— De hát mi az ördög ez? — dörmögé megriadva. — Az ördög játszik káprázatos játékot velem?

Aztán megadva magát sorsának, beült s így szólt:

— Kocsis, hajtson egy szabóhoz.

A hintó kirobogott. A szálloda kapujában két fegyveres katona állott és tisztelgett.

*

Másnap reggel az egyik lakáj egyebet sem tett, mint a névjegyeket hordta be egy ezüst tálcán. Bankárok, nagy urak jöttek tisztelegni Miklóshoz.

De még ez mind semmi az esti bálhoz képest, melyben ő volt az egész társaság központja.

A bál egyike volt a legfényesebbeknek, melyekre New York városa valaha emlékezik. A pénz-, szellem- és mindenomú arisztokrácia képviselve volt.

Midőn Neczpály belépett, a zenekar az osztrák himnuszt játszotta. A polgármester egész a lépcsőházig eléje jött nejevel és egész családjával.

A család pedig két szép leányból állott, kiknek egyike, Miss Edith, New York legszebb hölgyének tartatott s nem éppen joggal.

Barna szépség volt, ébenfekete erős hajjal, szép metszetű szemekkel, s ami New Yorkban ritkaság s a női szépség tökélyének tartatik, római orral. Alacsony leányka volt, tehát nem mondható délcegnek, de termete ruganyos, s annyi báj ömlött el minden mozdulatán, hogy az ember igazán nem találhatott, őt látva, semmi, de semmi kívánni valót az ő tökéletes szépségéhez.

Mikor Miklós belépett a terembe, általános lett a suttozás: látta, hogy mindenki őt nézi, érezte, hogy mindenki órára beszél.

Szédülni kezdett e szokatlan helyzetben, alig bírta erejét összeszedni, hogy a bemutatásoknál, melyeket részint a polgármester, részint neje végzett, ostobaságokat ne kövessen el.

Ezek után is ő maradt állandóan az est napja: akihez hozzászólt, arca felragyogott a boldogságtól, a nők egyetlen tekinteteért epedtek.

S amint végigment a termen, itt-ott hallotta a megjegyzéseket a háta mögött.

»Hasonlít, nagyon hasonlít« — mondá egy hang.

»Én, ha nem tudnám is, felismerném, hogy az. A családi vonások annyira eminensek« — mondá egy másik.

— De hát miféle családi vonások? — töprengett magában Miklós. — Hát mikor voltak ezek az emberek Bugy-Kutyamándfalván, hogy a familiámat így felhánytorgatják.

— A »Graphic«-ban láttam a múltkor I. Lipót arcképét. Szakasztott olyan — jegyzé meg egy női diszkant.

Miklós végre is úgy gondolkozott, hogy abbahagyta a gondolkozást s nekiesett egészen az örömeknek. Hej, sose volt ő még ilyen kapós a lányoknál.

Táncolt is inaszakadtig, s a szép Edith, kivel a legtöbbet táncolt, ott is hagyta nyílát a szívében csakhamar. De nem sokáig fájt a seb. Mert — nem csoda, hogy Amerikában gőzzel megy minden — éjfél után két órára már bevallották

egymásnak a közös szerelmet s megesküdtek, hogy holtig fogják egymást szeretni.

— Atyám nagyon gazdag — mondá a leány biztatólag.

— Ha Európában élnénk, ő bizonyosan herceg is lehetne.

— Én pedig nagyon szegény vagyok. Egyszerű hivatalnok. A mi szerelmünk egy chiméra, egy szép álom csak.

A szép leány álnokul mosolygott arra a szóra, hogy ő nagyon szegény.

— Oh, hogy is mernék arra gondolni — rebege reszketve —, hogy mi valaha... Istenem, milyen bohó vagyok. Hiszen ön válogathat szebbek közül, ön előtt az egész világ. Mi önnek egy miss Bradley... egy kis bimbó, amely elég jó arra, hogy egy pár percig játsszék vele.

— Edith... szerelmem, ne beszéljen így, mert megöl.

S Miklós arca kipirult a szerelem csodás tüzétől. Biz isten, még szép is volt ebben a pillanatban.

Egy szó, mint száz, Miklós az első szerelem kínját a boldogsággal kezdé érezni. Egész erejével lépett fel benne ez érzelem. Halálosan beleszeretett Edithbe.

Ilyenkor pedig a legokosabb ember is hiszékeny, fantaszta és légvár-építő.

Dehogy távozott másnap New Yorkból, maradt és látogatást tett sir Bradleynél; maradt azonban harmad- és negyedik nap is, mialatt folyton nagy ünnepélyességeket rendeztek tiszteletére, melyeken természetesen Edith is részt vett.

Nem akarom toldani-foldani a történetet, hanem elmondom röviden az eredményt, hogy ötödnapra Miklós egy vakmerő pillanatban lehúzá karikagyűrűjét ujjáról és az Edithére fűzte.

Edith boldogan hajlott vállára:

Én vagyok a földön a legboldogabb.

Miklós is az volt.

— Én tehát menyasszonya vagyok, Miklós, isten előtt suttozá.

Igen, Edith — ön az.

De az emberek előtt még nem. Szóljon ön atyámnak is.

— Én félek, Edith... ő nem fogja engedni.

— Biztosítom róla.

— Ah, ön biztosít! De lássa, én olyan szegény ember vagyok... míg önök...

Edith gúnyosan föl kacagott.

— Igen, ön szegény. Szegény! Ugyan, hogy is fogunk mi megélni. Mikor ön csak egy szegény királyi főherceg.

Miklós elhalványodott:

— Mi vagyok én?

— Ej, ej, fenség! Kedves jegyesem! Hát még előttem sem veti le az álarcot. Ön igazán makacs egy hallgató. Mint-ha az titok maradhatott volna, *hogy ön egy inkognitó utazó osztrák főherceg.*

Miklósban elhűlt a vér. Mintha hideg zuhannyal öntötték volna nyakon. A falnak tántorodott és sápadtság öntötte el.

»Tehát azért szeretett« — rebegé halkán magyarul és összeesett.

Letű szörnyű ijedtség, lárma. A táncot azonnal abbahagyták, a zene azonnal megszűnt játszani, a lakájok orvosokért futottak. Edith az otkolonos üveggel serénykedett ott.

— Köszönöm a figyelmet — mondá Miklós —, az egész csekélység. Heves szívdobogási rohamaim vannak. Már elmúlt, de kissé gyöngé vagyok, engedjenek távoznom.

Eltávozott s bemálházván, még az éjjel tovább utazott New Yorkból egy összetört mennyország emlékével.

*

De hiába utazott tovább, ahol kiszállt, ott mindenütt a hatóság fogadta, ékesen berendezett lakosztályba vitték, díszfogatok, ünnepélyek ünnepélyeket követtek.

Miklós most már könnyölgésre fogta a dolgot, mennyre, földre esküdözött, hogy ő nem osztrák főherceg, hanem csak egy szerencsétlen miniszteri fogalmazó, hagyják őt békén. Nem ért semmit. Senki sem hitte el neki.

Lélekben megtörve, testben a sok élvezetektől elbágyadva, végre is kénytelen volt megszökni a túlságos jóléteből.

Szabadságideje hátralevő részét otthon, Bugy-Kutymándfalván töltötte. Midőn váratlanul megjött, Pali bácsi éppen kint pipázott a tornáccon.

— Te vagy, Miklós?

— Én ám, Pali bácsi. Hanem nem is kérek többé Andrásytól ajánlólevelet.

— Hát mi történt? Gyerünk no be, beszéld el!

A »KOMORNYIKOM«

Rajz

Nehogy azt higgyék rólam, hogy hirtelen meggazdagodtam, ami ma már csak az állami liferánsoknál és minisztereknél megy, mindenekelőtt kijelentem, hogy a régi szegénységben vagyok, s hogy mégis ilyen hercegi luxust űzhetek, annak sajtászerű okai vannak.

Ami a passzióimat illeti, azokat családi betegségképpen örököltem az apáimtól s azok teljesen egybevágóan azzal, hogy komornyikom legyen, aki fölügyeljen arra, hogy rendszeren öltöztem-e föl, ki van-e a kabátom kefével rajtam, jól szelel-e a virginia szivarom, aki megmondja, hova ígérektem ma délelőttre, akit összeszidhassak, ha haragszom, aki tőrje szeszélyeimet és jókedvemnek örülni tudjon.

No, hát nekem ilyen komornyikom az a jó öreg Dénes bácsi. Sajtáságos egy alak. Az összes fiatal literatúrai körök ismerik, ahol én megfordulok, mert mindenütt a sarkamban van. Magas, sovány alak, arisztokratikus arccal, mélyen bentülő szemekkel, kopasz homlokkal és aranyszínű körszakállal, melyet két helyen szel ketté a lekonyuló, hosszú, veres bajusz.

Aztán egészen furcsa dolog az, ha akarom, bátyám, mert távoli rokonom, ha akarom, úr (mert valaha nagyon gazdag ember volt, jó modorral bír s őseit II. Endre koráig viszi föl), ha akarom, szolgám, mert minden dolgaimat ő végzi (ő viszi el még ezt a megírt tárcát is a postára), ha akarom, hős, mert végigküzdötte az olasz légióban Garibaldi minden harcát, s csodálatos dolgokat tud regélni a saját vitézségéről és szerelmi kalandjairól.

Délelőtt, mikor még alszom, a statisztikai hivatalnál írok, ahol mint írók van alkalmazva, egy volt szegedi biztos tanácsos protekciója folytán, délután pedig az én rendelkezé-

semre bocsátja magát, rettentő könnyedséggel hidalva át a statisztika és a szépirodalom közötti úrt.

Fizetsége, hogy rossz napokon kap két hatost, a mellé összeszidom és lebecsmérem. Káromkodni neki is szabad.

Verőfényes időkben sokszor egy forintot is kap és »Déneskének« szóliítatják. Ünnepeles ígéretet teszek neki, hogy a jövő héten már komolyan az ő sorsa javításával kezdek foglalkozni. Ő aztán boldog ebben, pedig tudhatná, hogy sohasem jön el az a jövő hét, amikor már a magam sorsának a repterálásával annyira készen legyek, hogy az övéhez foghassak.

De ő türelmes, csendes, s néha vannak igazi úri napjai is mellettem, amikor nagy a bőség, amikor ő is dúskálhat a sok jóban. Sorsát tökéletesen azonosítja az enyimmel, s ha pénzem nincs, az ő aggodalmas arcáról látom azt, ha valami örömteljes dolog ér (no, az ugyan ritkán van), a kopasz homlokán fényes napsugarak tündökölnek.

Tömérdek idegen nyelvet tud, s minthogy megtörtént rajtam a múlt hónapokban az az érdekes eset, hogy tolmács útján udvaroltam egy szép asszonynak, Dénes bácsi is ott ült az asztalnál és fordította, amit egymásnak mondtunk. És e fordítási tiszt eltartott néha esti hét órától kezdve éjjel után egy óráig, de ő csak nem unta meg, hanem olyan jól mulatott mellette, mintha ő érezné át ennek a késő virágzásnak az édességét.

Én sokszor oda sem hallgattam, mit felel az ideálom a nyilatkozataimra. Amint hogy minek is? Hiszen ott van a komornyikom. Az evidenciában tartja a viszonyt. Attól mindég meg lehet kérdezni: »mennyre mentünk már a menyecskével?«

A legnagyobb öröme és a legnagyobb kilátásba helyezett fizetése azonban azon ígéretem, hogy le fogom őt írni. (Íme, beváltom a szavamat.)

A »Szegedi Napló«-t délben, mikor hozzám jön, rendszerint ő hozza föl a portástól egyéb leveleimmel együtt a harmadik emeletre, s minthogy más lapom nem jár, elolvassa az utolsó betűig. Olyan járatos már ő a szegedi dolgokban, mintha negyven éve ott lett volna városi szenátor. Összes dolgaimat tudja, a lapot át sem kell futnom, megmondja ő, megérzi ő, mi érdekelhet belőle. Most, hogy már tizenöt napja nem volt kezemben szegedi újság, ma délben így szólt:

— Az ördög tudja, miféle unalmas időket élünk. Kezdek életunt lenni. Hanem rájöttem, hogy az onnan van, mert erről a Szegedről nem veszünk semmi hírt. Sürgesd már meg a kiadóhivatalt, hogy küldje már azt a lapot!

A derék Dénes hasonlít még azokhoz az eredeti régi jó magyar ragaszkodó alakokhoz, akiből már alig van imitt-amott egy-két példány.

Első éves jogász koromban ösmertem egy éppen ilyen fajú fizető pincért a jogász kávéházban. Az is úri családból származott s megtartotta úri természetét ez alárendelt állásában is. »Péter bácsi«-nak hittuk, ő pedig »te«-nek szólította a jobb családból származó jogászokat.

Emlékszem, mikor először maradtam adós, pirulva mondtam neki:

— Az enyimet is írja föl, Péter bácsi!

— Jól van, no — dörmögte az öreg, ki már ötven éve volt ott pincér —, majd fölírom, az apádtól meg a nagyapádtól is van még egy kis kapni valóm.

Szegény Dénes! Prototípusa vagy te a magyar kivesző, nyomorba jutott nemességnek. Egy az ezer közül.

Vannak reményeid, de azoknak nincs alapja; vannak álmaid, de nincsen nyugalmaid. Van múltad, de nincs jövőd!

S szebbnek találod a semmittevést a munkánál; a tervek, melyeket aranyos szálakkal szősz, gyönyörködtetnek, — csatlod önmagadat, s ez boldoggá tesz.

Ha a XVI. században születnél volna, a Balassák, Drugethek és Omodék udvarában lehetnél »lengyel«.

A Balassák, Drugethek és Omodék nincsenek többé. Az új földesurak kapuja be van csukva.

Az én szívem megnyílik előtted, Dénes, csakhogy az én szívémben nincs se konyha, se éléstár, se hálószoba.

De te azért mégis meg vagy velem elégedve s éppen olyan kevélyen lépegetsz be hozzám, mintha valami fejedelem volnál.

Mikor jogász voltam, akkor is mellettem sürgőtél-forogtál már én nemegyszer mondtad, magadról egészen lemondva:

Mikor majd főispán leszel odahaza... akkor leszünk csak igazi urak.

Hogy aztán nem lettem főispán odahaza, te azért nem

vetettél meg, tudtál nekem fantáziáddal annyi ragyogást, annyi dicsőséget találni, hogy a királynak sincsen több.

Mikor az első rossz szárnypróbálgatást megírtam, hallottam, amint ságva mondtad az idegeneknek a hátam mögött, hogy valahogy ne halljam:

— Jobban ír, mint Jókai. Ez a gyerek éppen úgy ír, mint Kossuth. Nagy ember ez!

A bohát csak ezerszeresen nagyítja a mikroszkóp, te százezerszeresen nagyítod környezetet, hogy majd fényes környezetben lehess. — Micsoda önzés az, Dénes?

De ha téged boldoggá tesz, én nem bánom.

Mikor jössz, lábujjhegyen lépkedsz, hallom, milyen óvatosan nyitod az ajtót, nehogy felkölts, mert érzed, tökéletesen meg vagy győződve, hogy az egész Európára ártalmas dolog lehetne, ha idő előtt költenél föl.

Ha leküldlek, hogy eredj le a boltba és hozzál négy virgniát az utolsó forintomon, látom az ablakból, mikor jössz, és leolvasom az arcodról, amint a hatosokat csörgeted, hogy ekképp gondolkozol:

— Tejbe-vajba fürdünk! Szörnyű nagy úr ez az én öcsém. Csak már hamar lenne meg palatinus, hogy én is zöld ágra vergődjem.

Te vagy, öreg Dénes, a legboldogabb ember a világon!

EGY MESEBELI KIRÁLYFI KALANDJAI

Egyszer egy királyfi mit gondolt magában, sok meséket hallván udvari népektől távoli országokról, hol forróbban süt a nap, hol a pálmafák mennyei illatot lehelnek, hol aranyhalak úszkálnak az ezüstszínű folyamokban, s így szólt felséges atyjának tele vággyal, epedéssel:

— Felséges király-atyám! F fiatal vagyok, mindent élveztem, láttam, engedj engem mielőtt hétszer feljönne és lenyugodnék a nap, elutazni oda, ahol a nap istennője kél tüzesen, vérpirosan. Szeretném az ágyát látni.

A király jámbor és szelíd vala, s mindeneket megengede fiának, ki trónusát vala öröklendő, csupán egy ellenvetést tón:

— Te mégis nagyon messze utazol, édes fiam. Gondold meg, hogy menyasszonyod van, a Csipkeország királyának a lánya, akinek fényes nap tündököl homlokán, s két bágyadt csillag a mellén. Miként fogod itt hagyni menyasszonyodat, kívül egybe fogsz kelni, mihelyt az első piros rózsza kinyílik a királyi kertben.

— Oh, édes atyám! éppen azért kell elmennem, mert itt nem bírom bevárni a hosszú időt. A rózsák hava messze van még!... a nagy szerelem kerget... hogy szórakozzam, hogy az epedést a meglepetések enyhítsék az ismeretlen földön, melyet beutazok.

— De miként hagyod itt kedves városodat és kedves népedet, a nagyfűléket, kiket annyira bálványozol?

— A tudományt jobban szeretem még náluknál is.

— Igaz, te könyvet is írtál. Menj hát, fiam, nem bánom. Hanem azt az egyet kikötöm, végy búcsút a menyasszonyodtól tisztességesen, hogy valami kellemetlenség és harag ne legyen elmeneteledből.

A királyfi megígérte ezt, s mihelyt királyi atyjától elvált, álruhát öltött magára, s elhagyva a rezidenciát, szűk sikátorok között lopózkodva suhant be egy házba, hol egy szép tündérleány kitért karokkal várt már reá.

A tündérleány, kinek igazi hamis kék szeme s hosszú, murkig érő s tán szinte hamis aranyszínű haja vala, szeretője volt a királyfinak.

A királyfi imádta őt, rajongott, bolondult utána, a szép szirón pedig szinte szerette a királyfiat. Hiszen a királyfiak oly végtelenül szeretetreméltók egytől egyig.

Örömhírt hozok — szól a királyfi egy szenvedélyes átkos csók után, mely neki olyan volt, mint a szirup —, el fogok utazni veled együtt. Itt már nem lehattünk egymásé, csak nagy titokban látogathattalak. Mióta vőlegény vagyok, két oldalról is leselkednek utánam. Olyan vagyok, mint az üldözött orlo...

Mondd inkább, mint a megriasztott majom... De beszélj tovább, kedves majmom!

A majom nagyon kedves volt a szirónnak, mert nagyon sokat jövendölözött neki.

Igen, el fogunk utazni, messze, túl a fényes tengeren

— folytatá a királyfi —, honnan a hír sem juthat ide, hol nem lophatja el senki az édes titkot, mert jaj nekem, ha valaha kitudódik, hogy te az enyim vagy. Mialatt odamegyünk, egy fényes kalitkába zárva viszlek, emberi szem rád ne vesse fényét, senki se tudja, senki se lásson, csak én... csak én...

— Jó van, királyfi. Én veled megyek, hanem azt kívánom, hogy abban az új országban gyémánt legyen a fű, mit megtaposok, s édesapád képe legyen rajta a papyruson, mellyel pihenő párnáimat kibélelem. Mert én a tied vagyok az esküvődig, de az édesapád arcát jobb szeretem, mint a tiedet.

Minden úgy történt, ahogy tervezve volt. A mesebeli királyfi, ki az Aladin csodalámpáját is bírta, tüzes szekeren utazott napkelet felé, de atyja parancsához híven még egy kitérést kellett tennie a Csipkeországba, hogy mennyasszonyától búcsút vegyen.

A Csipkeország királynéja és királyleánya nagy pompával fogadta a fiatal vőlegényt, lakomákat rendeztek tiszteletére, kíséretét is gazdagon megvendégelték, s általában nagy ünnepélyek valának Csipkeországban, s üdvriadal hangzott hegyen-völgyön.

A királyfi kísérete előre jött és huszonegy aranytól, karbunkulustól csillogó termet bérelt ki egy vendégfogadóban a királyfi számára. A király és kísérete csak huszonháromat foglalt el. A huszonnegyedik szoba zárva volt. Hogy mi van abban a szobában, az titok. Azt csakis a királyfi tudta, ki abban tölté az éjjelek egy részét, és a leghívebb emberei, kik lopva ételt vittek annak az aranyos madárnak odabenn.

Hét nap tartottak már az ünnepélyességék, a fejedelemfi számos esküvésekkel búcsúzott el királyi arájától, mondván, hogy reggel, mielőtt a nap fölkelne, el fog utazni. Ördögös szekerét már éjfélkor fűteni kezdik.

A királykisasszony ekkor mit nem gondolt magában — hátha ő meglepné az ő vőlegényét és már előbb ott lenne az indulás helyén, mint maga a királyfi. Mennyire megörülne az menyasszonya érdeklődésének.

A királykisasszony anyjával közlé a tervet, s az anyakirályné beleegyezett a regényes udvariasságba. Mert a királyoknak minden regényes és furcsa, ami szívből jön.

A gondolatot tett követte. Királyleány és anyja percekkel előbb ott voltak, mintsem a királyfi jött egyszerű ruhába öltözve.

Maga a királyfi is egyszerű kocsiban jött, hogy a rangját föl ne ösmerjék.

Nem is ösmerte volna föl senki, csak éppen a menyasszonya. Repeső örömmel szaladt eléje.

De a kocsiból egy tündér szép leány is kiszállott. A királyleány lába a földbe gyökerezett. A leány, amelyik kiszállott, szebb, sokkal szebb volt, mint ő. Itt megszűnt a rang. Érezte, hogy ő a kevesebb és remegve, sápadtan húzódott vissza anyja mellé.

A szép nőnek karját nyújtá a királyfi s úgy vitte az induló-hely felé.

— Nézd csak azt a kis libát amott — mondá a szirén és egy lenéző tekintetet vetett a királyleányra —, mennyire megbámul bennünket.

A princ odanézett, elsápadt s reszketve ereszté el a szeretője karját.

— Menyasszonyom — hebegé s lángvörös arccal tett feléje néhány ingadozó lépést.

De a királyi hölgyek megfordultak s nem várták be. Hirtelen felültek kocsijokba és elrobogtak nehéz szívvel, könnyes szemekkel. A csipkeországi királykisasszony majd fölverte hangos sírásával a rezidenciát.

A királyfi pedig elutazott a szép szirénnel napkelet felé és azt gondolta magában: »ahogy lesz, úgy lesz... Találok én még különb partit is.«

A népeknek azonban jó orruk van... megtudták ezt a ciferu kalandot, mely szájról szájra járt most a Csipkeországtól, s elkezdtek rebesgetni, hogy a házasságból nem lesz semmi.

Ők nem gondolták meg, hogy a királyfiaknak nem okvetlenül szükséges erkölcsösöknek lenni.

A KORMÁNYZÓ ÚR ISKOLALÁTOGATÁSA

— Elbeszélés az iskolai életből —

I.

VÁRJÁK A NAGY URAT

Volt egy idő, fiúk, amikor az iskolák is el voltak nyomva, amikor katona volt úr az országban, és küzdöttek még a kisgyerekek is az alkotmányért.

Nem volt ez háború, csak ellenállás. Nem kellett ahhoz fegyver, csak erő és szívósság.

Mi, akik abban a korban voltunk gyermekek, elevenen emlékszünk még mindenre: a fényes, pompás temetésre, midőn Széchenyi meghalt, s az ő porából is erőt szítt magába agg, ifjú, gyermek; emlékszünk, mikor édesapánk az első magyar ruhát varratta, és az első sarkantyús csizmát; azt az időt is jól tudjuk, mikor meg volt hagyva a tanár uraknak, hogy tiltsák be nekünk az árvalányhaj viselését. A szép gyönyös nemzeti szín kokárdákat, miket a hűgünk küldtek otthonról a pénzeslevélben, újra le kellett szedni. És azt a korszakot akkor úgy hívták az öregebbek, hogy »provizorium«, és mindig szomorú volt az arcuk, valahányszor kimondták.

Azután megint más idők jöttek.

Egyszer ezekkel a szavakkal nyitott be a tanárunk:

— Ez a mappa, fiúk, már nem ér semmit! (ti. Ausztria és Magyarország közös térképe függött egy szögletben). Egy nagy darabot elvesztettünk belőle, Velence többé nem tartozik Ausztriához.

És olyan gúnyos volt az arca, mikor ezt kimondta, és úgy ragyogtak azok az apró, szürke szemek, hogy mi mindnyájan boldogok voltunk attól a ragyogástól.

Az osztályban egy társaság szövetkezett, mely elhatározta, hogy ezentúl nem jár németórákra, és nem tanulja a német nyelvtant. Csinált is ilyen értelemben egy kérvényt, és azt benyújtotta a tanári karhoz, hogy nekik engedessék el a német.

A derék Berkes Ferenc professzor urat bízta meg a tanári kar, hogy válaszoljon erre a kérvényre.

Magához hívatta a német nyelvellenes társaságot, s így szólt:

— Olvastuk kérvényeteket, fiúk. Helyes dolog az, nagyon helyes. A német nyelvre csakugyan nincs szükségtek, de csak egy esetben, ha július 26-áig, amikor a nagy vizsgák lesznek, amennyi német csak van Európában, mind kikergetitek például Ázsiába. Ez esetben, mondom, belenyugszik a tanári kar kívánságotokba; de ha netalán ki nem bírjátok pusztítani a mondott határidőig, és nem tanultok németül, akkor irgalmatlanul meg foglak benneteket buktatni. Ehhez tartásátok magatokat. Elmehtetek.

A nagy forradalmi kérdés, mely már két hét óta tartotta izgalomban a gimnázium összes rétegeit, ezzel meg volt oldva. A fiúk lehorgasztották fejüket. Az ügyes válasz hatott, viszszatértek a grammatikához.

Furcsa idők voltak ezek! Tudományszomj mellett szabadságszomj epesztette a gyermekek szívét. A levegőben volt valami, hogy aki azt beszívta, dacot, haragot szívott be vele, mely ezer meg ezer alakban nyilvánult.

Nem értettünk mi a politikához, azt sem tudtuk, mi fáj, de éreztük, hogy fáj valami. Mikor a »Szózat«-ra gyűjtött rá száz meg száz torok, öregek, ifjak, asszonyok, volt abban az égbeszálló dallamban valami rettenetes keserűség, valami szörnyű harag, mely mindent áthatott, a mi gyermekszíveinket is.

Egy napon tisztára ki volt seperve a gimnázium épülete előtt az utca, valamint a nagy udvar is, melynek közepén a harangláb állott. Derék öreg csengettyű, de sok jó órát is mért ki nekünk, melyeknek derült fénye bearanyozza emlékeimet.

A tisztára sepert udvar általános feltűnést keltett a városrészben és a diákok előtt. A pedellus, az öreg Dankó bácsi alig tudott felelni a sok kérdezősködéésre.

— Hát bizony nagy dolog történt — mondá a katonaviselt ember némi hetykeséggel. — Itt van a kormányzó úr a vármegyeházán, megüzente reggel, hogy a gimnáziumot is megnézi. Az igazgató tanár úr meghagyta, hogy mindent rendbehozzak tíz óráig, mert tíz óraker fog eljönni a nagy úr.

Ebből aztán megtudtuk a nagy eseményt, hanem az értelmét nem fogtuk fel. Nem gyermekésznek való dolog az,

amit a legfurfangosabb agyvelő a nemzet vesztére sötétben fogamzó gondolatokból kiforralt. Megpróbálták, hátha olyan alakban lehetne tönkretenni legjobban az országot, megsemmisíteni, elfojtani benne az ellenállási erőt, hogy a fiatalság nevelését vezessék. A hatalmas, mindenható kormányzó volt megbízva e rettenetes terv keresztülvitelével, s ez sorba járta az ország valamennyi iskoláját.

Csakhogy ezt a tervet még akkor nem sejtette senki, még tanáraink sem. Díszesen öltözve gyülekeztek fel valamennyien, s az igazgató sorba járván minden osztályt, ünneplés hangon adta tudtára a tanulóknak azon magas kitüntetését, hogy öccellenciája, a kormányzó úr szerencsésítettni fogja a tanodát, s mivel bizonyosan tudni nem lehet, mely osztályokban tesz látogatást, felszólította a fiatalságot, hogy hazamenve, aminő gyorsan csak lehet, tegyék magukat vasárnapi burkolatba.

Mikor mindnyájan kiöltözködve, tisztességesen megfésülködve újra összegyűltünk, osztálytanárunk, Berkes Ferenc megpattogtatva a szavakat, ezeket mondá:

— Aztán ha ide jön az az »úr«, és kérdéseket talál tenni, azt mondom, fiúk, helyén legyen az eszetek, okosan kell felelni.

És jelentőségteljesen hunyorított szemeivel.

Berkest nagyon szerettük, megértettük, hova céloz, valami ösztönszerű volt az bennünk. A mai nemzedék már nem képes ilyenre.

Nagy izgatottsággal vártuk a magas vendéget, minden kocsirobogás megrezzentett. A tanár úr fel s alá járt a tágas teremben és gondolataival volt elfoglalva. Az óra lomhán járt s egyhangúlag ketyegett a falon, mi suttogva beszélgettünk, s bizonyos szorongással vártuk a nagy pillanatot, midőn egy olyan nagy urat fogunk színről színre látni, akinek az a kevély címe van, hogy »Magyarország kormányzója«. Hej, hol van az most, ki öelötte viselte ezt a címet akkor, mikor mi születünk?...

De ha lassan is múlt az idő, eljött a 10 óra, el a 11 is, de a kormányzó úr még mindig nem mutatkozott. A tanár urak türelmetlenkedni kezdettek. Dankó bácsi, a pedellus nem győzött kiszaladgálni az utcára, nézni, vajon nem jön-e már kíséretével a megyeház felől, de bizony csak nem jött.

Mi azalatt szintén türelmetlenkedve találgattuk, milyen ruhában lesz? Aranyban-e, ezüstben-e, vagy pedig hermelinprémesben, bíborosban, mint aminőben a színpadi kormányzók öltöznek? Vajon, hogy fog kinézni, ősies, megdöbbenő arca lesz-e, méltóságosak-e a léptei, királyi a magatartása?

Ezalatt a 12 órát is elütötte. A déli harangszó is hangzott mind a katolikus, mind a kálvinista templom tornyáról, és a kormányzó mégsem jött.

A tanárok most már bosszúsak voltak. Hogyisne, mikor otthon azalatt elhűl a leves s elromlanak az ételek.

Előre lehetett látni a végét, pedáns emberek nem állják ki. Ha minket nem eresztenek is szét, ők magok hazaszökdősek egyenként, egymás tudta nélkül, Dankó bácsira bízva, hogy sebes híradással legyen, ha a kegyelmes úr csakugyan közelednék.

Dankó bácsi különösen úgy 1 óra tájban távozni látva őket egyenként, valamennyit, azon hitben, hogy a többiek mind ott vannak, (mert mindenki szigorúan ráparancsolt, hogy ne tudassa a többiekkel, hogy ő elment) nagy feladatot érzett vállaira nehezíteni. Kevély volt arra, hogy most kezeiben van a gimnázium becsülete, sőt több, most ő egymaga a gimnázium. Kiállt az utcára, s ernyőt csinálva kezeiből szeme elé, a világért sem vette volna le tekintetét azon irányról, honnan a kormányzónak jönnie kellett. Osztályunkból, mely a földszinten volt, (a többiek mind az emeleten valának) irtóztató zsvaj és láрма hangzott füleibe, a rend és fegyelem teljesen meg volt bomolva. Az éhség forradalmat csinál mindenütt, itt is háborút idézett elő. A nemes ifjúság komoly és tréfás színezetű bírkózásokkal töltötte idejét, némelyek zúgtak, hogy ily soká kell maradniok, mások ismét szenvedélyes veszekedésbe bonyolódtak valamely kérdés fölött, mert sok ember közt sok kérdés támad, kivált ha az a sok ember unatkozik.

Abban a pillanatban, amidőn legnagyobb volt a zűrzavar odabenn, ember ember hátán, letepert alakok a földön, heperolt ruházattal, és diadalmas alakok a katedrapadokon feltett kalappal, egyszerre minden kopogtatás nélkül megnyílik az ajtó, s egy hórihorgas ember lép be rajta, utána mintegy hatan, csupa tekintélyes emberek, díszmentében,

kócsagos kalpaggal. A hórihorgas ember szélesen jártatja körül szemeit, mire mint egy varázsütésre helyeikre ugrálnak a diákok, olyan néma csend lesz, mint a tengeren szokott lenni vihar előtt.

— Nos, hát tanultak-e sokat? Tudnak-e valamit? — kérde a hórihorgas ember, akin tábornoki ruha lötyög, s kinek vékony lábszárai hasonlítanak a szúnyogéhoz, hosszukás arcán fanyarság látszik, apró kékes szemei bágyadtak, mégis fürkészőleg tekintgetnek jobbra-balra, mialatt a főispánnal halk társalgást folytat.

II.

AZ ÁLPROFESSZOR

Dankó bácsi, ki ezalatt még mindig az utcáról lesi őket, el sem gondolhatja, hogy hátha az udvar felől a hátulso kapun is bejöhetnek a magas uraságok, egyszerre figyelmessé lesz arra a feltűnő körülményre, hogy az óriási zaj, melyhez füle már annyira hozzászokott, egyszerre megszűnt, s halotti csendesség váltotta fel.

— Teremtő isten, mi történhetett? Tán bizony megsiketültem?

Egyébre persze nem is gondolhatott a jó öreg, mert olyan csoda csakugyan nem eshetik a XIX.-ik században, hogy a diákok maguktól hagyják abba a zsvajt, lármát.

Ijedten kapott füleihez, de egy arra elhaladó kocsí robotgását meghallván, megvigasztalódott s csendesen és nyugodtan nyitotta ki az osztály ajtaját, hogy a csodálatos csendesség okát megtudja; és éppen jókor, mert abban a pillanatban, midőn őexcellenciája elvégezvén halk társalgását a főispánnal, mérgesen kérdezé:

— Hát a tanár nincsen itten? Ah, ah, ön itt van! Semmi szónoklat, semmi beszéd kedves tanár úr! Nem szeretem az efféléket.

Nem is akart Dankó bácsi beszédet tartani, sem szónoklatot, úgy állt ott az ajtónál megmerevedve, mint egy kőszobor, ijedtében a saját nevét és kilétét is elfelejtette, hanem gör-

csösen megfogózkodott a tulajdon zöld színű gérokjában, melyet Berkes tanár úr viselt még tavaly, s mely fiatal korában igen csinos szabású kabát lehetett. A viláért sem bírt volna egyetlen értelmes mondatot kiejteni.

— Engedje meg, kedves tanár úr! — mondá a kormányzó —, hogy kikérdezhessem tanítványait, mert nekem szívemen fekszik a fiatalság nevelése. Te, szóke fiú, hogy hívnak, ott a második pad elején?

— Lengyel György.

— No hát, Lengyel György, mondd meg nekem a történelemből, mikor uralkodott Lipót császár?

Lengyel György a »magolók«-hoz tartozott, amint belekezdett, egy szuszra fújta el az egész fejezetet, amit e császárról írt meg a szerző, mígnem odáig jutott, hogy: »és az ónodi országgyűlés trónvesztettnek nyilvánítá Ausztriát«.

Az államférfi önfeledten ütött kardjára haragosan.

— Ki merte azt cselekedni?

Lengyel Gyuri ijedten, zavarodottan tekintett köröskörül; jószerecse, hogy az első padban ülő Nagy Pista odahajolt hozzá s halkan mondá:

— Mondjad, hogy a lázadó Rákóczi.

— A lázadó Rákóczi! — felelt Lengyel Gyuri fennhangon.

Az államférfi arcán édes mosoly ült ki.

— Helyesen van, igen helyesen van. Kitűnően feleltél, édes fiam. Leülhetsz.

Azután odalépett Dankó bácsihoz, ki még mindig nem bírt magához térni, megveregette vállát és a kezét is megszorította.

— Gratulálok, kedves tanár úr! Fogadja teljes elismerésemet. Ebből az egy szóból is látom, hogy itt az önök tanintézetében kitűnő szellemben neveltetik az ifjúság. Lesz gondom rá, édes öregem, hogy érdemeit illetékes helyen is méltányolják.

Dankó tehetetlenül hagyott magával tenni mindent, ajkai mozogtak ugyan, mintha valami tiltakozó szavakra készülénének, de nyelve megtagadta a szolgálatot, s lábait, amint ott állt a fekete, három lábon elterpeszkedő táblához támaszkodva, csendes reszketés fogta el.

Őexcellenciája mindezeket a tisztelet azon külső jeleinek magyarázta, melyeket egy szerény professzornak éreznie kell,

midőn ily magasállású személlyel áll szemtől szemben, és nem tűnt fel neki a főispán és a kíséretében levő városi urak zavara sem; mert azok igen jól tudták, hogy az öreg Dankó József h pedellus, de nem merték felvilágosítani a nagy urat, kinek aaragjából, ha megtudja a valót, hogy a tanárok nem várták be, nekik is jut.

Ezalatt a kormányzó egészen belemelegedett az examinatori tisztbe.

— Nos, a német nyelvben járatosak vagytok-e? Akik a német nyelvet szeretik, lépjenek ki a középre.

A fiúk egyszerre ugráltak ki a padokból, mert Nagy Pista hátrafordult és egy hamisat kacsintott a társaknak hátrafelé, kik Pistának, mint a legértelmesebbnek tanácsait tiszteletben tartották.

Az egész osztály a fórumra lépett ki. Mind szerette a német nyelvet. Öexcellenciája szíve csak úgy dagadozott a fényes egyenruha alatt az örömtől.

— Ha ez így megy minden iskolában — dünnyögé magában —, akkor húsz év múlva még a szegedi tanyákon is németül fognak beszélni az emberek.

Egy hálás pillantást vetett Dankó felé, aztán még egyszer odajárult a jámbor férfiúhoz és a kezét is megszorogatta. Az olyan szemérmesen sütötte le a szemeit, mint egy menyasszony, és olyan bárgyú arccal bámult vissza őexcellenciájára, mint egy újonckatona. Szegény öreg, még így nem volt megzavarodva — pedig már sokszor állott még az ágyúk torka előtt is.

De most magához jöven átértette a helyzetet, a huszár esze gyorsan jár. Itt most már le kell játszani a rátukmált szerepet emberséggel, nehogy a tanár urak becsülete szenvedjen csorbát, vagy a gimnáziumó.

Égészen kevély lett, mire ezeket elgondolá s bizonyos önérzetes nyugalommal várta a történeendőket, bátorságot véve magának fölnézni az excellenciás úrra és környezetére, de a tanulókra nem, mert attól félt, hogy a selmák közül (ott ült a saját fia is, mégpedig az első padban) el találja magát valamelyik nevetni, mire aztán ő sem fogja megállhatni, hogy hangos kacajban ki ne törjön, s vége lesz az egész komédiának.

A kormányzó — kinek nevét nem írjuk ki egészen, de megjegyezzük, hogy születésére nézve magyar gróf volt — örömmel legeltetné szemeit a derék fiúkon, kik olyan nagyon szeretik a német nyelvtant. No 'iszen tudta volna csak, hogy mind ott vannak a »német nyelvellenes társaság« tagjai is!

Csupán egyetlen fiú maradt ülve az első padban, magas, izmos gyerek, értelmes, hamvas arccal, eszes szemekkel. Az bizony éppen a Dankó bácsi fia volt, Dankó Miklós.

A hatalmas úr szeme most odatévedt s dühös villámokat szórt, de Dankó Miklós visszanézte keményen és nem mozdult.

— Hát te nem szereted a német nyelvet? — kérde tőle élesen.

A fiú felemelkedett ülő helyén s határozott hangon mondá:

— Nem szeretem.

Hiába rángatta az öreg Dankó nagy szemöldökét jobbra-balra a tábla mellől, hiába dübnyögte: »Ez a szerencsétlen fiú még veszedelmet hoz mindnyájunknak a nyakára« — a fiatal Dankót ki nem hozta sodrából. Mindig is olyan határozott szellem volt. Amit egyszer a fejébe vett, azt nem lehetett onnan kibeszélni.

— Derék fiúk vagytok! — szólott a hatalmas úr nyájasan — szeressétek is, fiaim, a német nyelvet, mert világnyelv az, s ez a nyelv a kulcs, mellyel felnyílnak előttem a tudomány kincseinek tárházai. Az isten éltesse benneteket velem együtt. Most menjetek helyeitekre.

A fiúk arcára oda volt írva, hogy: »Hát csak ennyi?« Azok szentül azt hitték, legalábbis annyit jelent a Nagy Pista szemhunyorítása, hogy pénzt fog kiosztani a »németek« között öccellenciája. Ez pedig azon egyedüli eset, amelynek tartamára érdemes beállani németnek.

Homlokát haragos ráncokba szedve szólalt most meg a gróf:

— Most pedig állj fel, te fekete fiú ott, aki előbb nem jöttél ki: ha nem szereted a német nyelvet, hát lássuk mit tudsz a többi tantárgyakból? Vegyük elő például a természetrajzot, az állattant.

Gondolkozni kezdett, hogy ugyan melyik állat felől kérdezősködjék, de egyik sem jutott eszébe; azok pedig, amik

eszébe jutottak, mint például ló, kutya, tehén, macska, olyan túlságosan könnyűek, hogy egy cseppet sem fogja megizzasztani azt az átkozott rebellis gyereket, pedig nem ártana egy kis zavarba hozni.

— Melyik állatot szereted a legjobban? — kérde aztán, hogy hadd adjon a fiú maga magának tárgyat.

— Az oroszlánt — mondá Dankó Miklós hirtelen.

A fiú elmondta mindazt, ami a tankönyvben meg volt írva az oroszlánról, milyen a szőre, milyen az alakja, mennyi az életkora, mivel él, hol tartózkodik, — de a gróf mindenáron akadályoskodni akart, hogy megzavarja.

— Mármost mondd meg nekem azt, mit szeret az oroszlán legjobban?

Miklós megsimította jobbkezevel a homlokát s bátor, merész hangon felelé:

— A s z a b a d s á g o t !

Ez az egy szó végigsüvített a termen, mint az orgona-hang, megrezegtette a levegőt s olyan felhőt gyűjtött a kormányzó úr homlokára, hogy a főispán és társai félve a kitörő vihartól, kezdték magukat kényelmetlenül érezni. Hát még a szegény Dankó bácsi!

Dankó Miklós feleleteire a kegyelmes úr ajkaiba harapott és azt mondta:

— Úlj le!

Nem akarta magát nevetségessé tenni, hogy ennek a gyerekek a feleleteiben célzásokat lásson, igyekezett nyugodt maradni, de azért mégsem állhatta meg, hogy egy haragos pillantást ne vessen Dankó felé.

— Hm! — gondolá magában az öreg. — Ez is a professzoromat illeti.

— Van-e itt közületek valaki, aki katona akar lenni? — kérde aztán szétnézve. — Aki katona akar lenni, lépjen ki.

Senki sem mozdult. Csupán Lengyel Gyuri ugrott ki a padból.

— Labanc! — sziszegték a fiúk, s a »labanc« szó szájáról szájra járt suttogva, hogy rajta maradjon örökké.

— Hát más senki sem akad ennyi egészséges fiú közül, aki katona akarna lenni? — kérde a kormányzó még egyszer. — Szégyen, gyalázat, hallja, professor!

Most Dankó felé fordult a kegyelmes úr egész haraggal.

— Maga egészen elrontja ezeket a fiatal embereket. Micsoda szellem ez itt? Ön vadakat, tigriseket nevel itt! Ezek a fiúk gonoszszággal vannak tele... Hogy hívják azt a fekete gazembert ott? hadd írjam fel a nevét. Hallja maga, professzor, maga nem érti a szakmáját, én magát vasra fogom veretni.

Az öreg Dankó most már nem állhatta tovább az alakoskodást.

— Kegyelmes uram, könyörgöm alásan, nem a professzor uram ám az oka annak, hogy az a fiú ilyen gonoszul felelt, hanem én... Engem tessék büntetni.

— Hiszen önt fogom; elcsapom, elmozdítom.

— Csakhogy kérem alásan, bibéje van a dolognak.

— Micsoda? Ön még feleselni merészel? Tudja-e, kivel beszél?

— Pedig meg kell mondanom akárhogyan haragszik is kegyelmes uram.

— Beszéljen hát.

— Azt akarom mondani, hogy ne tesszen excellenciás szívében haragot elvinni innen a professzor úr ellenében, mert ártatlan szegény, mivelhogy most odahaza ebédel a professzorné asszonnyal, és bizonyára semmi része abban a bolond feleletekben, amiket a fiam adott: az én nevelésem ez a gonosz gyerek, én öntöttem szívébe ezeket a gázságokat, mert az én fiam... engem tessék hát büntetni, ne a professzor urat.

— De hát kicsoda ön?

— Én? Hát én a pedellus vagyok, az iskolaszolga, öreg Dankó József, volt Miklós-huszár, kegyelmes uram szolgálatára.

A kormányzó fülig elvörösödött. Egész életében az az egy remegtette, nehogy nevetségessé legyen, s íme megint egy helyzet, ahol nevetségessé vált; igaz, hogy apró dolog, de mégis erősen bosszantotta. Hirtelen magára rántá köpenyegét, bejegyezte a Lengyel Gyuri nevét a könyvébe, és mint akit leforráztak, eltávozott.

Dankó bácsi utána cammogott. Amilyen gyáva volt előbb, olyan bátor most; az akkor a professzori állapot volt, ez meg

most a kiszolgált huszáré, aki a pokol minden ördögétől sem ijed meg.

Az excellenciás úr, most hogy kívül érezte magát, jóízűn nevetett maga is a történteken, és megveregette a Dankó vállait.

— Nos, öreg, tiszteltetem a tanár urakat, mondja meg nekik, ha megjönnek, hogy meg voltam elégedve.

— Köszönöm alásan kegyes gráciáját, majd el fogom nekik mondani.

— Egyébként pedig mi újság, jó öregem, itt, ezen a tájon?

Az öreg Dankó vállat vont s azután jó humorral mondá cserepes hangján:

— Szedik az adót mindenfelé, kegyelmes uram!

De már erre nem állott vele többé szóba. A főispánt szólította meg s kalapját megbillentve, sietve távozott a megyeház felé.

*

Ekképpen végződött ezen nagy jelentőségű látogatás, melyről akkorában igen sokat beszéltek és beszélnek még mai napság is, mert Dankó bácsi bizonyára még mai napig is él, s dicsekszik vele — mivel ha még száz esztendeig fog is élni, soha olyan nagy tisztesség nem éri, mint ezen a napon.

A tekintetes tanári kar összegyűlvén a gyűlésteremben, miután szögről végről, ki hüledezve, ki mosolyogva végigtárgyalták a leírt nagy eseményt, melynek részleteiről pontosan értesültek, határozatba ment, hogy az öreg Dankónak fizetése negyven forinttal évenként emeltetni fog s hogy azon felül érdemeinek elismerésül és jutalmául fel fog hívatni a tanári kar elé, itt az igazgató nyilvánosan, emelkedett szavakban megdicséri, a tanár urak egyenkint kezét szorítanak vele, s neve, mely a tanár urak részéről eddig »Dankó«-nak lett kiejtve, »Dankó bácsi«-ra fog átváltoztatni.

No, ilyen nagy dolog soha nem történt még tán a királlyal sem. Ha már ennyi dicsőség alatt sem roskadt le Dankó bácsi, most már bizvást élél akár ezer esztendeig.

Hanem a könnyei megindultak, mint a záporosó.

— Nagyon meg vagyok jutalmazva... túlságosan meg

vagyok jutalmazva, — rebegé fuldokló hangon, mint egy gyermek.

Hanem mikor aztán újra lement a lépcsőkön s könnyei felszáradtak, szíve a kevélységtől kezdett dagadni.

— Hja, csak nincs a világon — dünnyögé — többet érő dolog, mint a virtuscselekedet.

Hanem hiszen éppen jókor gondolkozott úgy, éppen a fia jött vele szemben, a Lengyel Gyurival: azok is a tanári kar elé voltak idézve.

— No, te pernahajder, jó, hogy itt vagy. Szép örömet értem meg miattad. Hát te még az ország kormányzójával is ki mersz kötni, átkozott gyereke!... Tudod-e, hogy mekkora úr az! Hát ha felakasztat? Akkor is én vegyelek le az akasztófáról ugye? No, hiszen csak azt lesd, hogy én könnyögjek érted. Nem én!

A fiú szó nélkül hagyta az öreg szavait, aki meg markába nevetett titokban, s büszkén gondolta: egészen rám ütött az a gyerek.

A fiatal Dankó Lengyel Gyurival benyitott a tanács-terembe. Ott voltak a tanár urak valamennyien, s bizonyos ünnepélyes hangulat uralkodott bent. Talán a tanár urak fekete kabátjai és hófehér inggalérjai okozták azt.

Berkes tanár úr felkelt a székről amint a két tanuló belépett, egy feltört levelet vett föl a zöld asztalról s így szólott:

— Kedves fiam, Lengyel György! Te igen megnyerted őexcellenciája, a kormányzó úr magas tetszését, s íme jutalmul két aranyat küld számodra. Ezennel átadjuk azt neked s magunk részéről is megdicsérünk mai magaviseletedért. Te igen derék fiú vagy, engedelmes a felsőség iránt, szelíd, jó erkölcsű és okos, szülőidnek valóban öröme lehet benned. A kormányzó úr őexcellenciája azt is írja, hogy ha az iskolai óvóvívól megmaradsz kívánságodnál katona lenni, pártfogóúru számíthatsz. Most pedig lépj elő, Dankó!

Dankó előlépett, nagy fejét magasra emelte, olyan volt most, mint egy atléta; vastag fekete haja rendetlenül folyta körül halszáj arcát.

No, te ugyan szép mákvirág vagy, Dankó. Te haszon-
talan guzember, naplopó! Hát micsoda ostoba dolgokat beszél-

tél te összevissza a felsőség előtt iskolánk szégyenére és gyaláztatára?

Berkes tanár úr egészen belelovalta magát, valódi düh rajzolódtott le arcán, s mérgesen suhogtatta a kezében levő írót.

— Sohasem lesz belőled becsületes ember, te semmiházi, te ostoba fráter.

A fiatal Dankó arca kigyúlt, ökle hevesen mozdult, homlokán kidagadtak a felindulástól az erek, — de még tartotta magát s vad erővel harapott ajkaiba, mialatt mereven, kihívólag nézett a tanár arcába.

Berkes tanár úr mindig mérgesebb hangon folytatá:

— Rólad is megemlékezett őexcellenciája és rosszallja gonosz indulataidat. Mi pedig ezennel ünnepélyesen megdorgálunk, te gazember, és becsukatunk a karcerbe. Menj csak le, fiam, Lengyel, a pedellusért.

Amint Lengyel Gyuri kiment az ajtón, a Berkes tanár úr arca egyszerre megváltozott, mint a téli tájkép, ha a nap rásüt, csupa mosoly, csupa rokonszenv sugárzott le a nemes vonásokról.

— Az a másik a gazember, édes fiam! Hanem azért te fogsz elmenni a karcerbe. A feleségem pecsenyét sütött számodra, ott fogod találni.

Ezekre a szavakra a fiatal Dankó arca is kiderült, s vidáman, boldogan ment a fogságba.

III.

A »KURUC« MEG A »LABANC« SORSA

Ezentúl az volt a Lengyel Gyuri neve, hogy »labanc«, a Dankóé meg, hogy »kuruc«, és az egész gimnázium ezen a néven ösmerte őket, később pedig az egész város.

Az iskolai élet végén, mikor az érettségi vizsgát letették, a fiúk közül tizen kötelezték magokat arra, hogy tizenöt év múlva összejönnék Budapesten.

Éppen tavaly nyáron telt le az a tizenöt év, az aláírt nevek között ott volt a Dankóé is, a Lengyel Gyurié is, s többek között e kis beszélyke szerzőjeé.

Tizenöt év alatt keveset hallottunk egymásról, a hír csupán a Dankó nevét emlegette néha. Országgyűlési képviselőnek lett megválasztva. Ő vitte legtöbbre valamennyiönk közül. Nagy Pista gazda otthon. Lengyel Gyuriról meg azt tudtuk, hogy csakugyan beállott katonának.

A tízek közül csak heten jöttünk össze. Mint gyerekek váltunk el, s mint meglett férfiak találkoztunk viszont.

— A Lengyel Gyuri, a »labanc« — kiálták — hol van?

— Mi lett a »labanc«-ból? Ki tud róla valamit?

— A szegény »labanc« — vette át a szót a képviselő —, őneki csakugyan rossz sorsa lett. Nem is csuda, mert rosszul indult. Azt mindnyájan tudjátok, hogy katonának állott be, mert azt hitte, hogy ama nagy úr pártfogása mellett fényes állást szerez magának a katonai pályán. De nem vitte semmire, kényelmesebb élet után vágyódott. Az excellenciás protekciója folytán kinevezték hivatalnoknak csakhamar. De éppen olyan hamar vége lett ennek a hivatalának is. A kormányzati rendszer megbukott, s vele a nagyhatalmú úr is. A porszemekkel, kik e kormányzat apró részei voltak, senki sem törődött, azokat elfújta a nemzeti gyűlölet szele, mint a szemetet.

Lengyel Gyuri ekkor átkozta magát, átkozta az excellenciás urat, és átkozta a magyarokat.

Aki polgártársaival meghasonlik, az okvetlenül meghasonlik önmagával is. A végzet következetes.

Lengyel Gyurival is ez történt. Kiköltözött hazájából, ahol olyan csúfosan bántak vele, s a Bécsben lakó kormányzóhoz ment. De annak már nem volt ereje többé, nem bírt neki hivatalt szerezni. Egypárszor kihallgatta, biztatta. Később azután megszunte látogatásait, és »nem volt többé otthon« a számára.

Lengyel Gyuri elbúsulta magát, inni, korhelykedni kezdett, majd kártyás lett. De a szerencse itt sem kedvezett neki. Midőn tavaly fönn voltam a delegációban Bécsben, egy alkalommal egy rongyos külsejű, sovány ember szólított meg.

Hátrafordultam. Az alak, mely előttem állt, legalább ötven évcsnek nézett ki, fésületlen haja, nagyranövesztett, rondotlen szakálla borzasztó külsőt kölcsönöztek neki. Cipője el volt szaggatva s meztelen lábujjai néztek ki, s kellemetlen pálinkabűz torjongett körülé.

- Nem ösmerem önt — szólék s tovább akartam haladni. Arca lángba borult, amint végigtekintett önmagán.
- Igen, ebben a ruhában. De én szándékosan öltöztem így; titkos rendőr vagyok.
- Semmi közöm önhöz. Én a törvényhozó testület tagja vagyok.
- Én Lengyel Gyuri vagyok — tört ki végre.
- Te a Gyuri vagy. A Lengyel Gyuri — mondám meglepetve. — De hát hogy jutottál ennyire?... titkos rendőr vagy?
- Nem vagyok én semmi! Csak úgy hazudtam... Ölni, gyilkolni szeretnék...
- Mert most már persze rebellis vagy te is.
- Igen, az vagyok.
- Köszönjük alásan nem kérünk belőled.
- Ajánlj be valahova, te nagy befolyású ember vagy...
- Azt nem teszem, hanem íme, itt van tárcám tartalmának a fele, vedd ezt és segíts magadon.
- Vigy haza inasodnak.
- Én bizony haza nem viszlek. Ilyen cikkeket én nem származtatok be az országba. Maradj te csak idekünn. Van nekünk efféle emberünk otthon elég.

A VÁSÁRHELYI EMBER

A kedves jó Alföldnek, mely olyan szomorú húsvét-napot ül az idén, ha nincsenek is várkastélyai, s ha nincs is tipikus dzsentrije, de vannak originális parasztjai, kikről éppúgy, mint a görbe Felföld táblabírói világáról, jóízű adomák keringnek, — öregbítve a derék alföldi atyafiak iránti nimbuszt és szeretetet.

Ott van például a derék Kérdő Márton uram Hódmezővásárhelyen, éppen olyan híres ökigyelme, mint Józsa Gyuri volt a maga idejében, csakhogy Kérdő Márton uram mégis sokkal különb ember.

Németh Albert valahányszor Vásárhelyre megyen, sohase mulasztaná el egy világért betérni ökigyelméhez is, mert Kérdő

Mártonnál mindig történik valami, amit idefönt a képviselőházi folyosókon szívesen meghallgatnak az örökké derült kedvű honatyák. Kivált a Németh Berci szájából.

Németh Berci valahányszor megy valahova, vagy jön valahonnan (pedig mindig jön-megy), megszedi magát adomákkal, de mindezek az adomák nem olyan érdekesek, mint a Kérdő Márton uram dolgai.

— Mit csinál Kérdő Márton? Hogy van a jó öreg Kérdő Márton? — kérdik Némethől, ha Vásárhelyről jön, mert ki ne ösmerné őkgyelmét. Még a legnagyobb államférfiak is érdeklődnek utána.

Németh Albert minden évben meglátogatja Kossuthot Baraccoban. Olyan már ő az »öreg kormányzóknak«, mint egy évenként megjelenő kassai kalendárium, az ő megszokott jóslataival és anekdotáival. Ha nem jönne, még el sem hinné Kossuth, hogy már egy évvel lett öregebb. Nagyon örül a látogatásnak. Nem is csoda, mert olyan naptár Németh Berci, amelyik mindég derült időt mutat.

Számúzóttnek, bujdosónak jószerencse a derült égből egy sugár...

Őt, hatszáz adomát visz el évenként Németh Berci Kossuthnak, amiknek a slágvortjait pontosan följegyzi a »Notesz-könyvébe«. — Kossuth nagyokat nevet ezeknek, mert csak az illedelmesebbeket meri elmondani, de a legjobban mégis azokat szereti, amik a magyar népet karakterizálják.

Kossuth előtt sem ismeretlen már Kérdő Márton. Németh Berci minden évben beszél róla eleget, sőt Németh Berci nélkül is ösmerné már őt Kossuth, mert hiszen éppen Kérdő Márton uram az, aki neki a legnagyobb híve és már pénzzel is segíteni akart rajta.

De sorjában maradjunk a Kossuth iránti ragaszkodás példáival.

Mikor 1857-ben divat lett megtagadni az adófizetést, bizony fölösleges elmondani is, hogy Kérdő uram is bezzeg tele torokból kiabálta a tetszetős nemzeti nótát: »nem fizetünk!«

Megfogadta szentül, hogy nem fizet s meg is tartotta volna, ha olyan körülmény közbe nem jön, mely a ládafiókba nyúlni ösztönöz mindenáron.

Már hat év óta két fehér tulkot nevelt azon célból, mire azok megnőnek és meghízhatnak, akkorára be kell hogy jöjjön Kossuth. Mindig hitt, s mai napig is hisz a Kossuth bejövetelében. Azokat a tulkokat azon a napon fogja levágni olyan dáridót csap, hogy egész Vásárhely egy hétig lesz részeg.

A tulkok éppen ebben az időben eredtek rendkívüli hízásnak, midőn az egzekútorok ott garázdálkodtak nála, fölírva mindenféle eleven és nem eleven tárgyat. Bánta is a gazda, jut is, marad is még; hanem mikor a tulkokat is el akarták hajtani, rimánkodásra fogta a dolgot, hajtának el mindent, csak azokat hagyják.

Az egzekútorok nem engedtek, s teljesen csúffá tették Kérdő Mártont, mert az kénytelen volt az utolsó fillérig kifizetni az »átkos adót«.

Hanem a két tulok közül még ma is megvan az egyik (a másik szegény határozottan bebizonyította, hogy nem várja tovább a szentnek sem Kossuthot, s jobb létre szenderedett). Ez is nagyon öreg és vézna már, csak a csont zörög rajta, — de egy jóraivaló vacsora mégis kitelik még belőle, ha »a kormányzó hazajön«.

Mikor — nem nagy ideje annak — arról panaszkodott Kossuth levelében, hogy folyton zaklatják egyes alkalmatlan emberek, váltsa be nekik a Kossuth-bankót osztrák pénzre, minek következtében az is előfordult levelében, hogy neki nincsenek kincsei, hogy szegény stb., Kérdő Márton uramat nagyon meghatotta az az egy szó, hogy Kossuth szegény, s mindjárt másnap egy picike bőrzacskót varratott az anyjukkál s abba a zacskóba 5 darab aranyat pakkolva elküldte Kossuthnak, megírva az ő tört ákombákomjaival, hogy »csak ne sajnálja magától az ételt-italt, semmiben se lásson szükségét«.

Kossuth nagyot nevetett a naivságon, de nem sérthette, — az öt aranyat Németh Alberttel küldte vissza, hogy az adja át Kérdő Márton uramnak, — s jelentse ki neki, hogy még annyira nem jutott, miszerint másokra szorulna.

Egyszer »mameluk tisztviselőre« szavazott Kérdő Márton odahaza, mert nagyon közszeretben álló egyén volt az illető, s a város java úgy kívánta, hogy tehetségeinél fogva ő viselje ezt az állást.

Németh Berci elhatározta megpirongatni ezért s a választási napon a szokott beszélgetést kezdi meg vele:

— Hja bizony, nagy ember volt az a Kossuth Lajos, Kérdő Márton uram!

— De még milyen, nagyságos uram. Előre látott az mindent.

— Hanem jó járt kigyelmed, hogy a mai cselekedetét mégsem látta előre, mert akkor másképp szerkesztette volna a 48-iki törvényeket.

— Hogy, hogy?

— Hát úgy, hogy ehelyett a mondat helyett: »és az egész nép az alkotmány sáncái közé vétetik föl«, odatette volna még azt a négy szót: »Kérdő Márton uram kivételével«.

Elvörösödött az öreg, s mikor Németh Albert eltávozott, félénken súgta a fülébe:

— Aztán arra kérem, ha már *így elszóltam* magam a mai közgyűlésen, legalább ne tessék elmondani Kossuthnak.

Azóta nem is hisz a mamelukokban. Mikor most nemrég díszpolgárrá választotta Kossuthot Hódmezővásárhely és egy aláírásokkal megtöltött díszalbumot szándékozott neki küldeni, Kérdő Márton uram volt az egyedüli, aki a polgármester által küldött ív aláírását megtagadta. Ő nem írja alá semmi áron, mondá ravasz diplomatikus mosollyal.

— De Kossuthnak, akit annyira szeret kigyelmed?

— Neki se.

— Mondja meg legalább miért?

Márton csak a fejét rázta és begombolkozott a kérdés elől.

Hanem Németh Bercinek aztán szépen kivallotta, hogy nem bízik ő az előljáróságban, tudja a gonosz praktikájukat, mikor már készen lesz az album, kocsira ülnek vele s elviszik Bécsbe — a koronaörökösnek.

A SZÜRKE ASSZONY

Csöndesen ültem tegnap szobámban, a XIX-ik század legostobább könyvét, a tegnap megjelent »Rejtelmes édes«-t lapozgatva, s koronkint kitekintve a nyitva hagyott ajtón át a folyosóra, ahova éppen most csinálják a telefont.

Bizonyos türelmetlenséggel várom, míg elkészül, mert valóban mulatságos lesz távollakó ismerőseimmel itthonról beszélgetni s végighallgatni azoknak a feleletét.

Az épület, ahol lakom, a Népszínházzal fekszik szemben s kedvenc szállóhelye a színészeknek. Van is itt az én emeletemen vagy negyven színésznő (köztük a szegedi társulattól is sokan), s olyan nyögést, vihogást visznek végbe a gangon, hogy az ember majd belesiketül.

Egy szürke ruhás délceg nő lenyírt hajjal köztük a királyné. Arcában valami szomorú van; tétovázó, de mégis ruganyos lépésein költészet ömlik el. A szürke ruha suhogását még a becsukott ajtón keresztül is kiismerem a többi közül. Varázs és bűbáj van abban a suhogásban...

A szép asszony maga van egy udvari szobában. Olyan fiatal és olyan szomorú! Aztán milyen szép! Bizonyosan akadnának elegen, akik megvigasztalnák...

Semmi közelebbit nem tudhattam meg róla senkitől, mindössze azt, hogy a pécsi társulatnál volt szende, s hogy férje az idén halt meg, s hogy a nyárra Aradihoz szerződött, tehát a jövő téldre Szegedre kerül.

A portás leveleimet hozta föl ebéd után. Mindössze három levél volt. Az egyik, aranyos-betűs Szegedről, a szép Ilonka — a »második legszebb« — eljegyzését tudatja. Bizony nem hittem volna, hogy így megszomorít!

A másik levél azé a poétáé, akit az »Űstökös« adomája szerint én vicceltem le a palóc dialektusommal. Aprehensivus keserű levél, — pedig nem igaz egy szó sem a nekem tulajdonított rossz viccből: nem bántom én a poétákat sohasem, inkább kezdenék ki a hétfejű sárkányokkal.

A harmadik levelet már nem volt időm feltörni, a portással elegyedtem beszédbe:

- Kap-e leveleket ez a szürke szép asszony?
- Milyen leveleket?

— Hát tudja, illatos, rózsaszín leveleket. Hiszen ösmerik már önök az efféléket...

— Nem tudok semmit, uram.

— No, ha semmit sem tud, küldje föl nekem a borbélyt. Borotválkozni akarok... és keféltesse ki a fekete kabátomat.

Feljött a házban lakó borbély, s mialatt megmagyaráztam neki, hogy engem Asbóth János mintájára borotváljon meg, elhatároztam magamban, hogy ma este, amikor lent a vendéglőben vacsorázni fog a szép, szürke asszony, megszólítom. Egyéb bajom nem történhetik, mint hogy legföljebb összeszid.

— Nagy sérelem, uram — kezdé a borbély, a szappanhabokat kéjjel kavarva. — Rettentő dühös vagyok Tisza Kálmánra. Irtóztató sérelem, uram! Miért nem vagyok én a toll embere... mint ön. Hogy lesujtanám most ezt a zsarnokot...

— Mi baja, kedves Sprenger úr?

— Honnan tetszik tudni a nevemet?

— Hát a firmáru. Az ilyen becsületes magyar nevet megjegyzi az ember magának kegyelettel, a sok pipogya Rákóczy, Nádasdy és Árpádffy nevek között.

— Hogy mi bajom Tisza Kálmánnal? Hát képzelje, kérem, az iparosokról szóló törvényben úgy definiálta az iparosok fogalmát, hogy: iparosok mindazok, kik részint kézi, részint gyári munkával valamely használati cikket produkálnak...

— Nos aztán?

— Ön még kérdi? Valóságos merénylet ellentünk! Valódi orvtámadás kerülő úton! Mert mi, borbélyok, sohasem *produkálnunk*, mi *irtunk*, uram... mindig csak irtunk — tehát nem is vagyunk iparosok. Hanem megállj, Tisza...

— Ah, bah! Önök művészek.

Sprenger mosolygott.

— Van benne valami, uram. Mert nem tréfadolog az, amivé ön lesz például a kezem alatt... Én tetszés szerint teszem az ön arcát, ahogy kívánja, tekintélyessé vagy ellenállhatlanná... Melyiket parancsolja.

— Tegyen ön ellenállhatlanná, kedves Sprenger úr! Látta

ön azt a szép szürke ruhás asszonyt, aki ott lakik a hotelben... Szeretném, tudja... hiszen ért ön engem.

Sprenger úr kedvtelenül húzta szét nagy száját.

— Oh, oh! Annyira már nem megy a művészetem. Az egy nagyon furcsa, különös asszony.

— Miért furcsa, és miért különös?

— Azért, mert nagyon erkölcsös.

— Tehát ismeri?

— Hat év óta minden húsvétkor ide száll hozzánk.

— Hogyan, mindig húsvétkor?

— Annak sajtószerű története van.

— Mondja el, kérem.

Csak azt várta Sprenger úr, hogy beleszabadítsam a beszédbe.

— Most hat éve volt itt először. Olyan gyöngö volt, mint a harmat, és már férjes, sőt egy kis három éves, angyalarcú, szőke leánykája is volt. Csupa gyönyörűség volt megnézni a szép gyermeket, okos kék szemével, pajkos, csintalan mosolyával.

Éppen a húsvét közelgett. Az asszony és férje szűkecskén lehettek pénz dolgában. Amiről persze a szegény kicsike nem tudhatott. Oh, ezek a gyermekek olyan naivok, uram! Én ha még egyszer születnék, első dolgom volna széttekinteni a szobában, hogy van-e bent Wertheim-kassza? Mert ha Wertheim-kasszája nincs a szüleinknek, meg sem érdemes születni.

A kis Elza, mert így hítták (ezek a színészek mind olyan szegényes neveket keresnek a gyermekeiknek), folyton kuncsgott az anyjánál, hogy lesz-e húsvétra kalács és tojás? A mama mondta, hogy lesz, de a kisleány nagycsütörtökön mindenáron látni akarta volna az említett kincseket, s addig-addig szekirozta a mamát a kalácsért meg a tojásért, mutassa meg, hogy az kijött a türelemből és megverte a kis Elzát.

Elza kiment a szobából, leszaladt a lépcsőkön könnyű perkál ruháscskájában, s ott ácsorgott a kapu előtt, nem mert fölmenni egész estig. Mikor a mama meglátta ott este, egészen át volt fázva, meg volt kékülve.

Megbocsátott neki, összevissza csókolta, de a csók már nem bírta fölmelegíteni. Ágyba fektette — s reggelre a kis

Elza megkapta a torokgyíkot, s nagyszombaton kivitték a Kerepesi temetőbe, hol akkor sok száz ilyen kis sírocská domborodott egy végbe. A halál apró játékszerceket ígért a Krisztuskának, ezer apró sirt — mire föltámad. S még talán ez az egy hiányzott...

Képzelné, hogy a szegény asszony fájdalma milyen volt! Majdnem megőrült. Húsvét vasárnapján kiment a temetőbe, s kivitte Elzájának a piros tojást és a kalácsot.

— Elhoztam a tojást és a kalácsot — mondá zokogva a sírnál.

De onnan alulról nem jött semmi felelet.

Apró bogarak mászkáltak ki s be a rögök között: azok se szóltak semmit.

És azóta minden évben húsvétkor itt terem ez a szegény asszony az ország bármely részéből is, s húsvét első napján kiviszi kicsikéjének a tojást meg a kalácsot.

— Hisz ez egy rettenetes érzékeny történet, Sprenger úr. Szegény szürke asszony! Remélem, készen van ön?

— Egészen, uram. Méltóztassék magát megtekinteni.

— Meg vagyok elégedve. Isten önnel!

— Ne feledje, kérem, Tisza Kálmánt! Oh, a zsarnok! Volna csak toll a kezemben... Vagy ha már toll nincs, legalább azt engedné az úristen, hogy az én borotvám járjon egyszer a nyaka körül. Majd megmutatnám én, hogy kell az alkotmányt kireperálni!

KÉT RÓZSABIMBÓ TÖRTÉNETE

I.

A MENEKÜLŐK

Mikor az árvíz elborította Szegedet, azon a sötét éjszakán, mielőtt rémletes kongással vészit hirdetve megkondukt volna a Rókus-külváros nagy harangja: rohanó emberek, szaggatott felkiáltások jelezték a rettenetes veszélyt. A vihar irtóztatóan süvöltött, mintha bekiabálta volna az ablakokon, amint meg-

recsegettette azokat: »Most még csak én vagyok itt, hanem mindjárt itt lesz hét testvérem közül a leghatalmasabb és a legkegyetlenebb: az árvíz!«

Ott is volt, ott állt már napok óta a város kapuinál, és rést nyitott magának, betört zuhogva, hömpölyögve, nem kímélt semmit, sem életet, sem vagyont.

A Felsőváros egy alacsony házikójában két gyermekleány feküdt az ágyban egymás mellett, orcácskáik kigyúlva és felpuffadva, mint általában az alvó gyermekeké. Szőke hajfürteik összekuszálva vegyültek össze, kövér karocskáik összeszonodtak, mint két rózsató.

Csak jóízű szuszogásuk hallatszott a néma szobában. Vajon miről álmodhattak? Talán ugyanegy dologról: aranyos bábukról, amik selyem viganót hordanak, selyem derékaljjal takaróznak, mézes kalácsos figurákról, parányi székek- és asztalokról, apró dézsáról és mozsárról, aminő a szomszédban lakó gazdag mézárósné kis Laurájának van.

Az asztalon petróleum-mécses pislogott, vékony lángnyelvecskéjével alig egy félarasznyi sötétséget bírt elnyelni, de azért mégis némileg megszűrkité a homályt a szegényes szobában, melynek bútorzatát egy almárium, egy asztal, néhány szék és még egy nagyobb ágy képezte, közvetlen közelségében annak, ahol a kis ikrek aludtak, semmit sem sejtván a rettenetes veszélyből, mely odakinn tornyosul fejük fölé.

Éppen a kicsinyek ágya fölött függött az egyetlen kép, a Szűz Mária a gyermekkel.

Az a szent gyermek odafönn mintha szemcit mereven az alvó gyermekekre függesztené. De vajon az anya, az isten anyja meg fogja-e látni őket, örködni fog-e felettük?

E pillanatban zuhogva kezd a víz beömleni az ablakon. Mindig jobban, jobban. Már eléri a mécsést is, mely egy alacsony padra van helyezve. A padot fölemeli a víz, a mécsést eloltja, s koromsötétség lesz a szobában.

És a két gyermek még mindig alszik.

Még jobban összebújnak s a derékaljat önkénytelen magukra húzzák. A víz nagy hideget hozott be.

Borzasztó éj! Köröskörül dülnek a házak, egy-egy tompa zuhanás jelzi. E pattogások, melyek nem nagyobbak a zúgó

orkánban, mintha valaki egy nagyot dobbant a lábával, mindig egy-egy ház összeomlását jelenti.

De hát mit tudnak erről a gyerekek, és az alvók?...

Aki ott künn jár a gyilkos hullámok között csónakán, az az evezőlapátok loccsantásától még a zuhanásokat sem hallja, a sötét éjszakában úgy tűnedeznek fel előtte a házak, mint meredező kísértetek, s e kísértetekből minden percben leguggol egy-egy, hogy soha többé föl ne keljen.

Majd csak a reggel mutatja meg a szörnyű drámát — ha ugyan megvirrad még, ha ez irtózatos isteni harag után mosolyogni és világitani fog még a nap.

Megvirradt. A szürkületben egy csónak hasította át a piszkos, hömpölygő habokat a még tegnap népes, élénk utcákon, vagy hogy talán nem is egészen virradat az, hanem egy égő gyár szórja rémletes fényét nagy darabon. Alant víz, fent tűz. A víz a falakat ostromolja és repesztgeti, a tűz a fedelet falja mohón; mintha vitatkoznának: »Melyikünk hatalmasabb?«

A csónakban katonák eveznek, s tele van felszedett menekülőkkel, kik némán, batyuk nélkül ülnek szerteszt, arcukon elfásultság és a rettenetes megdöbbenés, melynek nincs már panasza és könnye.

— Segítség! — hangzik e pillanatban egy tompa, hörgő hang. Az emberek körülnéznek, de sehogy sem jöhetnek rá, honnan származik a hang, mely olyan, mintha a föld alól jönne.

De hisz ez már csak egy üres fogalom, hogy föld alul. Van is itt már föld! A tenger alól, — de onnan meg nem jöhet... Ép ház nincs messze a környéken, pusztasík tenger lett a tegnapi háztömbökből. Honnan kiáltottak hát »segítség«-et?

— Hol vagy? Ki vagy? Merre vagy? Nem látunk! — kiáltott a kormányos megállítva a csónakot, mely ide-oda lóbálózott a szélben.

— Itt vagyok, édes uraim! — kiálta ugyanolyan tompán az előbbi —, itt vagyok a fán, de már az is ingadozik, mindjárt kidől.

Csakugyan egy nagy akácfa állt alig öt-hat ölnyire a csónaktól, tegnap még hihetőleg valamely udvaron, ma már a pusztaságban.

A fa ágai közt egy öregember guggolt hosszú, összekuszált ősz hajjal, görcsösen kapaszkodva az ágakba, kalap nélkül. A vihar vadul vagdalta a vén fát, s az jobbra-balra hajladozott, de az öreget nem bírta lerázni, az életösztön óriásinak nevelte meg erejét, szívósságát, a száraz gallyak recsegtek, ropogtak s verték a hátát és lábait, de az öreg nem engedett.

A csónak menekülő embereit ez a megrázó kép sem hatotta meg. Nem volt itt már semmi rendkívüli.

— Kicsoda kend? — kiáltott rá a kormányos. — Hogy jutott kend oda?

A szerencsétlen ember most oldalt fordult kissé, s fogainak a vacogását lehetett kiérezni reszkető hangján, mert minden szótag külön-külön hangzott.

— Midőn az éjjel hazasiettem unokáimhoz, útközben lepett meg az ár. Ide másztam fel a fára.

— Teringettét! — szólt a kormányos — már három órája van a fán szegény... No, hiszen mindjárt kiszabadítjuk kendet.

Egészen a fa alá eveztek, az egyik katona fölkúszott érte s ölben hozta le. Most látták csak, hogy az öreg félig-meddig meg van fagyva, az arcszíne szederjeskék, a kezei, fülei pedig violaszínűek.

Alig fért a csónakba. A kormányos levette nagy köpenyegét és az öregre teríté.

— Hova visznek? — kérdé az halkan.

— Legyen nyugodt, jó öreg, odavisszük, ahol még szárazföld van: a várba.

— Nem, én az unokáimhoz akarok menni — mondá erőteljesen és határozottan.

— Miféle unokáihoz?

— Én Kampós János vagyok, kedves uraim, s a szegény megboldogult leányom után két unokám maradt. Két szép kisleányka... ikrek. Este lefektettem őket az ágyba, magam pedig dolgom után mentem. Szegény kicsikék, nem tudom, mi lett belőlük... Oh, ha van magokban irgalom, kegyelem, vigyenek engem oda.

— De lássa, nem lehet — szólt a kormányos —; a csónak már is túl van terhelve, arra nem vehetünk fel többé senkit.

Az öreg kétségbeesetten nézett fel az égre, szemeiből könnycseppek gurultak ráncos arcán végig.

— Akkor hagyjanak hát itt, jó uraim, itt várom ki a fán, míg jön valaki csónakkal, aki megsegít. Istenre bízom magamat.

Kampós ki akart szállani. A katonák összenéztek, s az egyik így szólt:

— Menjünk el az árvákért, kormányos uram, az egyiket én hozom az ölemben.

— A másikat én hozom — mondá a másik katona —; az nem fog bennünket gátolni az evezőlapát kezelésében.

— Jól van, tehát menjünk! — szólott a kormányos. — Üljön kend ide mellém, Kampós, mutassa az irányt.

Mintegy félóra hosszat eveztek, ezalatt egészen megvirradott. Szőreg felől haragos színben kelt föl a nap, nem volt sem melege, sem fénye, olyan volt, mint egy vérbeborult szem.

— Nos, messze van-e még a házuk? — kérdé a kormányos Kampóstól.

— Mindjárt ott leszünk: amott annak a nagy háznak túlsó szögletétől már meg fog látszani.

Egy-két evezőcsapás, s ott voltak a nagy ház túlsó szögleténél.

— Hát most merre? — kérdé a kormányos.

De az öregember nem felelt.

— Szóljon hát kend szaporán...

De még most sem felelt. Szeme megüvegesedve meredt a környékre.

Nem volt már meg az ő háza sehol.

— Ledőlt — rebegé s összeroskadt.

— Elájult szegény — szólott egy öreg nő, ki szintén a csónakban volt.

Az egyik katona lehajolt, kezét szívére tette s ezt jegyzé meg:

— Lassan ver, meg fog halni. De talán jobb is... Szegény kis unokái!

— Forduljunk, fiúk. Itt nincs mit keresni többé. Az ördögnek tartoztunk egy úttal... vagy hogy azoknak az angyaloknak.

E pillanatban valami úszó fa-alkotmány kezdett kibon-

takozni a romok közül, a megfordult szél gyorsan hajtotta feléjük.

— Nini, kormányos úr, mi lehet az?

A kormányos odanézett nagy figyelemmel, de ahogy sem bírta felismerni a tárgyat.

Mindig közelebb úszott. A hullámok csendesen ringatták.

— Egy ágy! — kiáltá csodálkozva az öregasszony.

Igen, egy ágy volt, a veres csíkos dunyha a legtetején, könnyebb pelyheít játszogatva kapkodta fel a szellő, s aztán behajigálta a vízbe.

— No, ez egy ágy — szólta a kormányos közönyösen. — Valahol alkalmasint előbb egy közfal omlott össze, csak azután maga a ház, a résen át úszott ki az ágy érintetlenül.

E percben egy nagyobb szélroham egész erővel odalökte az ágyat a csónak farához, úgyhogy azt majdnem felfordította.

Mindenki odanézett.

Egy gyermekfő emelkedett ki a vánkások közül, s kevés-vártatva egy másik hasonló fej bukkant elé. A szőke hajfürtöket enyelegve lobogtatta a friss szellő.

Mind a két gyermekfő mosolygott.

— Isteni csoda! — dűnnyögte a vénasszony a csónakban. — Szent vagy, uram! Legyen meg a te akaratod!

— Az öreg unokái — mondá a kormányos —, alkalmasint az öreg unokái. Hej, Kampós apó, ébredjen, nyissa fel a szemeit; itt vannak a gyermekek.

Az öreg paraszt erre a szóra felemelte fejét és felnyitotta a szemeit, mintha álomból ébredne...

— Hol vannak a gyerekek?

— Nagypapa, nagypapa! — kiálták a kicsinyek kezeikkel integetve.

— Ej, ej, de borzasztót álmodtam! — szólta Kampós a szemeit dörzsölgetve, mialatt az egyik katona megkapván az ágy oldalát, egészen odavonta azt és elébb a meleg madarakat szedte ki a puha fészekből, aztán a fészket.

A kormányos beengedte az óriás dunyhát is, a vánkókat is. Mind a két gyereket odaültette a maga ölébe. Hiszen az isten kedvencei azok, s kedvökre kell tenni mindent.

Az öreg irigykedve nézte a kormányost, hogy a gyerekek övele fecsegnek, de nem akarta azokat kivenni az öléből, hadd legyen megjutalmazva a jóságáért, hogy megmentette őket.

II.

AZ AJÁNLATOK

Most már megfordulhatott a csónak és sebesen evezhetett a vár felé, mely még a török világ maradványa, s mondanunk sem kell, hogy a nagy magyar város legmagasabb pontján fekszik.

Kampós János a szögletről még egyszer visszanezett a sík tengerre, melyen feketés pontok jelezték itt-ott a tegnapi házakat, mert az olvadó földanyag megbarnította a vizet, s a piszkos erek összeszűródték mindenünnen.

Visszanezett arra a helyre, ahol édes otthona volt még tegnap, szíve elfacsarodott, szemeiből kiesett egy könnycsepp, — de kis unokáit látva, csakhamar hálát adott az égnek, hogy kedveseit ilyen csodálatos módon megszabadítsa a biztos halálból. Az ártatlanság felett az isten szeme örködik.

Nemsokára a parthoz értek, ott aztán kedvére szívéhez szoríthatta Juliskát is, Mariskát is. . .

— Hogy szabadultatok meg, picinyeim? Édes kis gyémántkáim?

Hanem a kis gyémántkák éppen nem tudták azt elmondani. Ővelük semmi különös sem történt, ők nem láttak abban semmi rendkívülit. Elaludtak otthon az ágyban, s felébredtek az ágyban, csak hogy az ágy akkor már a hideg vízen úszott. És az igazán olyan érdekes, olyan szép volt, hogy csak örülni tudtak neki. Hanem mi lesz most? . . .

A várfoka tele volt menekülőkkal; asszonyok, gyermekek, lányok, elszánt mogorva arcok, amelyeken ott van nyoma az átszenvedett szörnyű éjszakának és a megdöbbenés a jövő fölött.

Kampós János fájni kezdett azon gondolatra, hogy mihez kezd most a kis Mariska- és Juliskával? Milyen szerencse, hogy a jószívű katonák fölvtették a csónakba az ágyneműjőket, a szegény két gyermek megfagyna most anélkül.

— Nagyapa, én éhes vagyok — szólott a kis Juliska.
— Én is, nagyapa — ismétlé a másik.

Az öreg felsőhajtott, azután összekötötte az ágyneműt egy batyuba, a hátára vette, a gyerekeket pedig karjaira szedte, és elindult az Új-Szegedre vezető hídon át Szőregre.

Ezer meg ezer menekülő tartott arra. Mintha csak egy nagy népes utcán menne az ember, s a nép csupa koldusokból állana.

Szőregen a szolgabíró élelmiszereket osztott ki a menekülőknél, s a jószívű falusiak versenyeztek a szegények ellátásában.

Kampós Jánost és két unokáját egy derék öregasszonyhoz szállásolták, ahol mindennel ellátták őket s kipihenheték magukat.

Reggel, midőn az öreg szomorúan azon tépelődött, hogy micsoda sors vár rá, mihez kezdjen, mi módon neveli fel unokáit? — egyszer csak dob perdült meg az ablak alatt. A szolgabíró hajdúja kihirdette, hogy: »Adatik tudtára mindenkinek, akit illet, miszerint jószívű emberbarátoktól ajánlatok érkeztek be a tekintetes szolgabírói hivatalhoz, melyek folytán készek az árvíz csapásai által sújtott szegedi családok gyermekeit részint örökbe fogadni, részint pedig fölneveléseiket rövidebb időre elvállalni. Akik erre nézve igényt tartanak, jelentkezzenek déli 11 órakor a községházánál.«

Kampós János nagyon megörült a hirdetésnek. Mintha csak az égből jövő szózat lenne, kész felelet az ő töprengésére. Igenis oda fogja adni a gyerekeket. Mért is ne adná oda, mikor ott jobb dolguk lesz! Őmellette talán el is pusztulnának. Ha nem kap munkát, miből tartsa őket, ha pedig munkát kap, hol legyenek, míg ő dolgozik?

Bizony kétségbeejtő kérdések.

A kitűzött időben ott volt tehát pontosan a községházán s nagy figyelemmel hallgatta a szolgabíró által felolvasott lajstromot.

Fényes koszorúja volt ez a jótékonyságnak, habár találkozott rajta egy-két fonnyadt levél is; ki-kicsillámlott az önzés is, századunk eme lidérce, mely sok szépet, nemeset eltípor.

»Balajthy Nagy Pál — olvasá a szolgabíró —, lakik

Bodonyban, kész elvállalni egy vagy két évre egy fiúgyermeket s az alatt az idő alatt nevelteti. Szabó János Tur-Varasdról egy tizenhárom-tizennégy éves leányt fogad gondviselésbe. . . »

— Meghiszem — mormogta egy paraszt —, legalább ingyen szolgálóhoz jut.

»Kazay János és neje Rimaszombatból egy egészséges négy-öt éves leánykát fogadnak el, s miután gyermektelenek, szülői szeretettel fogják gondját viselni.«

Kampós János a nagy tömeg közt odafurakodott ennél a tételnél a szolgabíróhoz, s felkiáltott:

— Itt van kérem az én kis unokám, fogadják el ezt azok a jó emberek.

A szolgabíró odanézett az öregre, azután a két gyermekre, kik okos szemeiket csodálkozva jártatták a sokadalmon.

— Szép két gyerek! A másikat is odaadja kend?

— Kénytelen vagyok vele, tekintetes uram! Mit csináljak egyebet? Mellettem elpusztulhat két kis rózsabimbóm. Míg úgy megnyugszik a lelkem, ha jó helyen vannak, s nyugodtan láthatok hozzá a keresethez, mellyel fölépíteni remélem ősi hajlékomat s visszahozni őket. Ámbár — sóhajtott fel keserűen — nem érem én azt már meg, hogy ebben az életben még egyszer »otthon« láthassam őket. Nagy kegy volna az az Úristentől. Sok az kívátnak, sok még reménynek is.

— Tudja mit, öreg? Ezt a másik leánykát meg én fogadom örökbe.

— Egészen örökbe nem adom, tekintetes uram. Nem mondhatok le rólok végképp, mert az annyi volna, mint lemondani az életről. Ha nincs meg az a reményem, hogy őket visszakaphatom, nem kell az élet sem.

— Jól van hát, öreg, maradjon az egyik gyerek nálam, ameddig kend akarja. . . a másik pedig hadd menjen Rimaszombatba.

Köszönöm a tekintetes úr gondoskodását.

A szolgabíró megcsipkedte a picinyke arcát, s így szólt hozzájuk:

Nos, melyitek jön hozzám?

A gyermekek húzódozva vonultak az öreg mögé, annak a kabátjába fogózkodva.

— Úgy látszik, szeretik kendet, egyik se szívesen jön. Jelölje kend ki, melyik marad itt? Azonnal küldöm a feleségemnek, úgy fog örülni a kisleánynak, mintha valami ékszeret küldenék neki.

Aztán a hajdúnak intett a szolgabíró.

— Miska, haza fogod vinni e kisleánykát. Útközben pedig meleg ruhát válogatsz ki számára a zsidóboltban. Fázik szegényke.

— Mindjárt vigyem?

— Jobb lesz, ha mindjárt.

Az öreg Kampós bezzeg meg volt most akadva. Melyiket adja oda a kettő közül, hiszen az igaz, hogy mind a kettőtől meg kell válnia, de hát mégis olyan nehéz elhatározni, melyiktől váljon meg előbb. Egyformán szereti őket, szívéhez van nőve mind a kettő, mint lomb a törzséhez.

Révedezve tekint hol az egyikre, hol a másikra. A gyermekek, mintha kieszelnék, milyen tusa foly nagyapjuk lelkében, erősen megmarkolják kezét. Az öreg szemei alatt kidagadnak az erek.

— No, hát szóljon már, öreg Kampós! — sürgeti a szolgabíró.

— Nem adom — hörgi fojtott hangon —, nem adhatom egyiket sem. Verjenek előbb vasba s úgy vigyék el.

A szolgabíró elérte a szeretet diadalát a nyomor fölött, s éppen nem vereti vasba Kampós Jánost, hanem egy tíz forintost csúsztat a markába.

— Majd visszaadja kend, ha módjában lesz.

III.

JULISKA SORSA

De az események elősegítették azt, amit a szeretet nem akart engedni. Az öreg Kampós János még ez este veszedelmesen megbetegedett, úgyhogy reggelre már azt jelentették a szolgabírónak, hogy önkívületi állapotban van.

A szolgabíró intézkedett, hogy a beteg a rögtönzött kórházba szállíttassék, a gyermekek sorsát pedig kezeibe vette

a tegnapi terv szerint, a kis szőlők közül a Juliskát, kinek egy fekete lenese volt a bal ajkán, elküldte, a másikat pedig, Mariskát megtartotta magának.

Hosszasan betegeskedett az öreg, a tavasz, nyár elmúlt, a víz eltakarodott medrébe, a nagy árvízveszedelemnek csak a nyomai voltak már, de neki úgy tetszett, hogy azóta csak egy hosszú nap folyt le.

Úgy érezte magát, mint a magyar népmesék alakjai, kik ezredévekig meg vannak kövülve, szoborrá agyonátkozva, s midőn egy tündérke végre visszaadja nekik az életet, felugor-
nak, megrázzák magokat s így szólnak: »Jaj, be soká aludtam! mintha csak tegnap este feküdtem volna le!«

Először kérdése az volt, mikor eszmélethez jutott:

Micsoda hónap van most?

Október! — mondák neki.

— Szent isten! Lehetséges-e? No, hiszen szépen vagyunk!

Egy egész csoda volt ez rá nézve. Most már mindent elhitt volna. Félve kérdezte, milyen esztendőt írunk Krisztus születése után, s bizony még talán azon se csudálkozott volna, ha azt mondják neki, hogy 2000-et.

A második gondolata unokái voltak. Elmondták neki sorsukat. Mind a kettő jó helyen van. Az egyik magánál a szolgabírónál, aki most már igen messze lakik, mert azóta képviselő lett egy másik vármegyében. A Marika Budapesten van, mert a képviselő ott lakik bizonyosan, a másik leányka pedig Rimaszombatban Kazay János uramnál. Vigasztalták, hogy ne búsuljon, a gyerekeknek kétségkívül semmi bajuk.

Kampós bátyót azonban nem lehetett megnyugtatni, alig várta, hogy felgyógyuljon, hogy kiszabaduljon a kórházból, az lesz az első dolga, felkeresi kis unokáit, ha a világ legvégén volnának is, ha térdig kellene is elkoptatnia értük a lábait.

Nem is nyugodott. Az ős végével, körülbelül október 20-ikán hagyta el a kórházat s vette kezébe a vándorbotot Rimaszombat városa felé.

Szülővárosát is szerette volna megnézni, szíve vonzotta oda is, hogy apái telkén leborulva kisírhassa magát, de valami úgy hajtotta, úgy űzte azokhoz a gyerekekhez. Istenem, istenem, hátha valami bajuk van.

Az öreg Kampós János nem is ment Szegedre, hanem egyenesen Rimaszombat felé, mégpedig mint valami hóditó hadvezér, toronyirányában, nem válogatva a vasúti vonalakat és utakat. Ősmerte az egész országot, még a régi jó időkben, mikor nem voltak vasutak; fuvaros volt ökgyelme, s még Lengyelországba is vállalkozott nemegyszer fuvarral.

Némely faluban napokig időzött, részint hogy pénzt, részint hogy erőt szerezzen a tovább utazásra.

Bizony már november hava volt, mikor végre megérkezett Rimaszombatba, éppen estére harangoztak, midőn sebesen ügetett a szabadkai hídon, s a csinos városkában mint méllázó csillagok egyenkint gyúltak ki a petróleum-lámpák.

A karcsú lutheránus toronyhoz érkezvén, egy suhanctól kérdé meg, hogy nem tudná-e megmondani, hol lakik ebben a városban Kazay uram?

— Éppen a háza előtt van kigyelmed. Itt ez a két világos ablak!

Az öreg szíve nagyot dobbant örömében, azután remegni kezdett egész testében. Íme, amit olyan régen óhajtott, itt van a célnál, megtett érte hatvan mérföldnyi utat, s most, mikor már csak egypár lépés, erőt vesz rajta a gyöngeség s majdnem összeroskad. Mégsem tréfa hát a Balassa István története, ki száműzetésből hazatérve, harminckét évi rabságot kiállott, s hét napig lovagolt egyfolytában anélkül, hogy az egészségének megártott volna, de az első kedves arc látása odahaza, annyira elérzékenyítette, olyan hatást tett rá, hogy szörnnyethalt.

Tántorogva közeledett a házhoz, hol kis unokája van, melyet most dehogy hagy itt többé, magával viszi, mert nem élhet nélküle.

Mikor az ablakhoz ért, már akkor erőt vett rajta a kíváncsiság, meg nem állhatta, hogy be ne pillantson a kivilágított szobába.

Sóvárgó tekintetet vetett be és ott feledte hosszan, hosszan.

Szegényes volt a szoba, de tiszta; az asztalnál a gazda ült és a szentírásból olvasott, az asszony pedig az almárium-patkán, ölében a kis Juliskával, kit imádkozni tanított.

Kis kezei össze voltak tévo szépen, hanem az ajka sokszor megakadt, s akkor zavartan tekintett fel az asszony jószágos szelíd arcába, melyből a szeretet melege sugárzott ki delejesen.

Az öregember látta, érezte ezt és szemeiből könnyecseppek hullottak örömeiben.

»Áldott legyen a szellő is, mely ezt a zsúpfedeles házat éri, manna legyen az eső is, mely reá hull.«

Egy-két lépést tőn a kapuajtó felé. Rátette sovány, nagy kezét a kilincsrre és ekkor jutott eszébe, hogy minek is megy ő be tulajdonképpen? Nem jobb volna visszafordulni?

Az a gyermek boldog ottan, isten szeretetében és tisztelőben nevelik szegény ember leányának. Ő nem nevelhetné így! Nyomorognia kellene mellette, a jó isten tudja, mi lenne belőle...

»Öreg, öreg! — feddé önmagát — te csupa önzésből kivennéd őt az áldott kezekből s betaszítanád a nagyvilág örvényébe.«

Megfordult s még egyszer az ablakhoz ment. A gyermek éppen akkor végezte imádságát s szép csengő hangja kihallatott, mint valami mennyei zene:

»Adj, istenkém, jó éjszakát Kazay bácsinak, Kazay néninek...«

— Hát még? — mondja Kazay néni mosolyogva. — Valakit megint kifelejtettél...

»És az én kedves nagyapámnak.«

De már ez több volt, mint amennyi örömet az öreg szíve megbírhathott. Odaborult a falra és sírt keservesen, mint a zápor.

— Hej, ki ez, mi ez? Kicsoda kend? — kiáltott rá egy járókelő. — Mi baja van, bátyó?

— Nincs nékem, hála istennek, semmi bajom, örömemben sírok.

— Ritka ember kend. Tán bizony a lutrin nyert?

— Legalább annyi, mintha nyertem volna — mondá Kampós bátya jókedvűen, aztán elővéve a jó szegedi ravaszkodást, együgyűen kérdé:

— Nem tudná kérem megmondani, ki lakik ebben a házban?

— Kazay János a nejevel. Hogyne tudnám, hiszen szomszédok vagyunk, itt a másik házban lakom.

— Csak egyedül laknak?

— Nem. Egy szegedi árvát magukhoz fogadtak, s azt úgy szeretik, mintha a tulajdon gyermekük volna.

— Hát jó emberek?

— A gazda maga a becsület... az asszony, az meg egy valóságos angyal.

— Köszönöm, barátom! Isten áldja meg!

— Hova tart, jó ember? Nálam meghálhat éjszakára, ha utas.

— Köszönöm, de el kell mennem. Félek, ha itt maradok, elrontom, amit lelkemben elhatároztam, pedig az az igazi, azt kell tennem. Igen, azt fogom tenni...

Az öreg megigazította a szeredást vállain, azután megindult szépen azon az úton, amerre jött, s meg sem állott Osgyánig, hol kinyugodta magát és reggel friss erővel útnak indult Budapest felé.

IV.

A MÁSIK LEÁNY

Budapesten, a Sándor utcában, az országház kapujában egy nagy botú ember áll. Ahhoz utasították Kampós Jánost: az majd megmondja, merre lakik Bély Miklós őnagysága.

Ott állt tehát a Múzeum kerítéséhez támaszkodva, de nem merte a fényes ruházatú urat megszólítani, kinek a botján akkora aranygomb van, mint egy szercsika-alma. Nagyobb úr talán magánál a szegedi polgármesternél is, mert azt beszél arról a házról, amely előtt őgyeleg, hogy mikor valamennyi gazdája együtt van, azok még a királynak is parancsolnak.

Egyszer azonban maga az aranyos botú ember alázkodott le: az szólította meg Kampóst:

— Mi járatban van, bátyám? Talán bizony a minisztereket lesi kend is?

— Nem lesem én a minisztereket, nagyságos uram, hanem azt mondták nekem, hogy a nagyságos úr az az ember, aki megmondja, merre lakik Bély Miklós úr.

A kapus jóízűen nevetett a nagyságos tituluson, azután kikereste valami jegyzékből a Bély úr lakását: »Lipót utca 8.«

Ezen aztán el tudott menni az öreg, kérdezősködött s oda utasították. Óriási nagy ház volt, olyan fényes tükörablakokkal és falakkal, hogy talán a mennyországban sincs különb. És itt lakik a kis Mariska. Vajon melyik ablakon szokott kinézni? Ha ő azt tudhatná!

Megállt a kapunál, rongyos volt, úgy nézett ki, mint egy koldus. Nem mert bemenni az udvarba, mert a házmester már rárivallt, hogy ebben a házban tilos a koldulás, takarodjék innen!

Amint jó sokáig ácsorogna, egy fiatalember jött ki a kapun, kopottas, szerény öltözetben; nagyon barátságos, nyájas arca volt, attól kérdezte meg, hogyan lehetne Bély Miklós úr ónagyságához bejutni?

— Hja, az bizony nehéz lesz — mondá a fiatalember —, mert az nagy úr, ritkán van otthon, s nem minden ember juthat be hozzá.

Kampós nagyot sóhajtott s jámbor megadással hajtotta le fejét.

— Nem lehet vele beszélni... de én mégis meg fogom látni Mariskát.

Ott járkált reggeltől estig az utcán. A csípős novemberi szél ugyancsak kipirosította.

Szerencséje volt. Úgy estefelé üres hintó állott meg a ház előtt, piros szám volt rajta, minő a lutrisboltokon van. A bakról a kocsis mellől egy libériás inas ugrott le és bement a házba. Kevésvártatva visszajött két kis leánykával, akiken csak úgy suhogott a selyem és bársony, kis kalapjuk csupa virág, csupa szalag, olyan cifrák voltak, hogy majd elröpültek, és olyan szépek, mint a mesebeli királyasszonyok gyermekkorukban, csak a csillagok hiányzottak a homlokukról.

Az egyik kisleány barna volt, a másik pedig szőke, s olyan kedves, olyan ösmerős Kampósnek, mintha már látta volna valahol. Én uram istenem, ugyan kihez is hasonlít?

Nini, nini, az bizony szakasztott olyan, mint az ő unokája, a kis Mariska. De az is az testestől, lelkestől, most már megösméri a mosolyáról. Éppen úgy nevetett az édesanyja is. Hanem csodák csodája, németül beszél! Talán mégsem ő az!

A hang azonban egészen az övé.

Kampós bátyó önfeledten rohant a hintóhoz, de éppen akkor ért oda, mikor már az inas becsapta a hintó ajtaját.

— Unokám! Mariska! — kiáltá.

Az inas eltaszította onnan.

— Mit akar itt?

— Az én unokám az a kocsiban. Engedje, hogy lássam.

— Ej, hagyjon békét a kisasszonyoknak. Bizonyosan a szeme káprázik kendnek. Azok nem a kend unokái, biztosítom. No, hisz nem is kellene egyéb.

A két gyermek ezalatt kedélyesen fecsegett odabenn, s észre sem vették e rövid felelést az inas és a paraszt között.

Az inas felugrott a bakra, s a kocsi elrobogott, ott hagyván Kampós Jánost lehajtott fejjel, elszomorodva az utca közepén.

— Elviszem innen... minden áron elviszem. Mi lesz belőle, ha így nevelik? A kisasszony!... Aki kisasszony, az már nekem nem unokám. Szegény, szegény kis Mariskám! Látod, látod, mivé lettél, mit csináltak belőled a te nagyapád tudta nélkül!

Egy félóra múlva visszatért a kocsi, a kis kisasszonyok kiszállottak; vidámak voltak.

— Nekem igen jól tesz a sétakocsizás, Ella — mondá a szőke.

— Én nem mondhatnám — felelte Ella bágyadtan —, nekem már semmi sem kellemes. Hidd el, Marie, én mindent megunok, éppen mint madame Henriette mondja. Ha mégis szeretem a sétakocsizást, az azért van, mert a sétakocsizás divat, és a Szentirmay konteszek is mindennap sétálnak a ligetben a papájuk és mamájuk nélkül, — ez az uras...

— Oh, milyenek ezek a hatéves gyermekek!

E pillanatban odasettenkedett az öreg Kampós és megrántva a szőke gyermek piros selyem szoknyácskáját, lassan suttogá:

— Mariska!

Az összerezzent, megrázkódott, azután odatekintett az öregre.

— Nagyapám! — dadogá elsápadva.

— Én vagyok, gyermekem. Eljöttem érted. No, ne húzódj úgy tőlem. Igaz, igaz, össze találom piszkolni szép ruháidat.

A kis leánya ösztönszerűleg megérezte a szemrehányást, ami e szavakban feküdt, s eddigi modorát, mely inkább megfélemletés volt, s Ella gúnyos pillantásaitól való félelméből eredt, most egyszerre megváltoztatva, a természet önkéntelen parancsszavának hódolva, odavetette magát a nagypapa szívére, csókolta, görcsösen magához szoritotta s könnyekre fakadt.

Ella gúnyosan, ajkbiggyesztve nézte e »jelenetet«, mely őt a háziak előtt kompromittálta, s azután hahotára fakadva szaladt fel a lépcsőkön, hol atyjával találkozott.

— Itt a Marie nagypapa... egy paraszt!

Bély Miklós lekiáltott a folyosóról:

— Jó napot, Kampós gazda! Hát megjött?...

— Megjöttem, csókolom kezét-lábát...

— No, hát jöjjön fel.

Kezén vezetve unokáját tipegett fel az öreg, a képviselő bevezette azokba a fényes szobákba, amik még tán a templomnál is pompásabban néztek ki.

— Meg van elégedve a lányával?

— Nem vagyok, nagyságos uram. Haza fogom vinni — felelé a paraszt egyszerűen és határozottan.

— Pedig gondját viseltük ám. Nézze, hogy megszépült, hogy megnőtt, aztán milyen okos, kedves; a feleségem mondhatom jobban szereti, mint a saját lányát, de én is.

— Mind meghiszem, nagyságos uram! De éppen ez a baj. Én sok hálával tartozom nagyságodnak s éppen azért nem fér a lelkemre, hogy ne egyenesen beszéljek. A másik unokámtól most jövök. Ott találtam, ahova nagyságod adta, áldja meg érte az isten; becsületes, de szegény embereknél találtam, megnyugodtam benne. Ott hagytam. Hanem a Mariskát nem hagyom, nem a selyem ruhához született ő, nagyságos uram. Akit isten szegény, igénytelen parasztleánynak jegyezett be a mennyei protokulumba, sohasem válik jóra, ha abból az emberek erőnek erejével nagyságos kisasszonyt csinálnak.

— Értem kegyelmedet. Kegyelmed derék ember, Kampós uram! Nekem semmi akaratom rontani a kegyelmed erkölceit. Hanem mondja meg nekem, mit fog csinálni?

— Hazaviszem a leányt... van otthon egy kis fundusom, mondják, hogy kölcsönt osztogat az ország, fölépítem a hajlékomat, aztán dolgozom. Halász vagyok mesterségemre.

— Ám legyen, hanem maradjon kend nálam vagy négy hétig. Egy házat építtetek a Józsefvárosban, ott felügyelni fog a munkásokra; ily megbízható emberre szükségem van.

— Tartozom vele nagyságodnak, még ha az életemet kívánná is.

— Nem kívánom ingyen, Kampós gazda. Jó fizetése lesz.

— Én azt nem kérdeztem. Maradok.

Négy-öt hétig volt ott az öreg. Mikor felépült a józsefvárosi palota, akkor aztán hazaeresztette Bély Miklós az unokájával együtt. Az egész háznép sírt, mikor a jó leányka elment, csak Ella nem. Ella nem szerette, mert szebb is volt és jobban is tanult ónála.

A jó nagyságos asszony összevissza csókolta s mindenféle aranyékszereket adott neki; maga a nagyságos úr pedig ünnepléses ígéretet tett, hogy majd ő fogja kiházasítani.

Kampós János nagy hálálkodással fogadta mindezeket, csordultig volt a szíve, annyira meghatotta a sok szívesség, jóság.

A nagyságos úr azonfelül jegyet is váltott nekik a vasútra, s még az utolsó percben is így szólt:

— Jól meggondolta-e, amit tesz? Kemény tél idején, hajlék nélkül lenni nagy dolog.

— Meggondoltam, nagyságos uram. Megyek és viszem. Velünk lesz az isten.

Hanem mikor azután ott ültek a vasúton, s a robogó vonat közelebb-közelebb vitte a szerencsétlen városhoz, bizony mégis az a gondolat kezdte marcangolni az öreg szívét:

— Hátha mégsem gondolta ő meg jól ezt a dolgot?

Délben érkeztek szülővárosukba. Hólepedő volt elterülve mindenütt. Jobb is, hogy eltakarta a romokat, melyek fájdalmas emlékeket tárva föl, még jobban összefacsarták volna Kampós János szívét.

Kis leányát kezén fogva, a másik kezében pedig a meglehetősen izmos batyut tartva, melyben a leány ruhácskái voltak becsomagolva, egyenesen a város felé tartott, s mint

aki sírok mellett halad el, jóformán behunyt szemmel, sem jobbra, sem balra nem tekintve ment végig a hosszú utcákon és tereken, míg végre elérte a saját utcáját.

Tudta már a járúsról, a léptei számáról, mikor van otthon. Ott aztán felpillantott, s szemeit félénken elindítá a környéken.

De íme tündéri káprázat... az ő telkén ott állt a háza, mint azelőtt, ugyanolyan kapu, ugyanolyan fedél, csakhogy újdonságj.

Megtörtülgette szemeit, megfogta a kis leányka fejét, hogy abból lássa, ébren van-e vagy álmodik.

Bizony csakugyan ébren van.

Akkor talán mégis az utcát tévesztette el.

Nem, nem, hiszen ott az a szögletház a Csapó Mihályné háza, ez meg itt a kápolna. Nem, mégsem álom hát.

De hogy is lenne álom, hiszen a ház homlokzatán van írva nemzetiszín betűkkel:

Építette Kampós János. Anno 1878.

Az öreg megszólított egy arra menőt:

— Kié ez a ház?

— Hát kié másé, mint a kegyelmedé. Hiszen a múlt héten építette, hogy ím, kincset talált kegyelmed.

— Már mint én?

— Legalább az a híre jár a városban.

Az öreg elgondolkozott, némán fölneezett az égre, az ajka is mozgott, mintha köszönetet rebegne egy láthatatlan lénynek, azután így szólt:

— Igen, kincset találtam, ebben az én kis leányomban, ki úgy megnyerte annak a jó uraságnak a szívét, hogy fölépítette a házunkat. Igen, igen, most már tudom, mért tartóztatott ott, hogy azalatt itt építhessenek.

— Úgy van, nagyapa! Most már én is tudom, mért csúsztatnak a zsebembe egy nagy kulcsot azzal a paranccsal, hogy csak itthon adjam át.

— Nálad van a kulcs?

— Itt van.

Kampós átvette a kulcsot és kinyitotta vele a pitvarajtót. És még csak most következett az álmélkodás. Minden úgy volt a szobában, mint azelőtt; egyik szuszék lisztel, a

másik gabonával, a fogas a bundával és a tulipántos láda és minden, minden.

Mikor a tulipántos ládát felnyitották, ott csupa picike parasztruhácskák voltak, a Mariska számára, volt ott olajos kendő kilenc is, virágos kis kacabáj, meg piros csizma is.

A kis Mariska örömpeszeve tapsolt kezeivel, s mikor az öregre ránézett, elszomorodva mondá:

»Milyen furcsa vagy te, nagyapám, hogy sírsz.«

A SZEGÉNY JÁMBOR ÁRMÁDIA

Bizony, mi polgárok húzzuk örökösen a rövidebbet a katonasággal szemben. El is vagyunk keseredve emiatt. No, hogy valamit enyhítsek ezen a nagy nemzeti keserúségen, mondok én egy olyan esetet ellensúlyozásul, melyben a hadsereg húzta a rövidebbet egyetlen magyar polgárral szemben. Igaz, hogy az az egyetlen polgár is csak képzelte ezt s meghalt, mielőtt kiábrándulhatott volna.

Az 1879-iki tiszai árvíz pusztítása idején többek közt Kállay Ödön képviselő is vállalkozott mentési munkálatokra, s minthogy ő volt a legtekintélyesebb a leutazott képviselők között, a végrehajtó hatalmat őrá ruházták; vitte is azt az öregúr egész táblabírói tekintéllyel és szigorúsággal.

A veszély első napjai voltak ezek. Szegeden mindenki fejét vesztette, a municipium hatalma elenyészett, a törvényszék szétfutott, adóhivatal, végrehajtó, városi drabant, börtön, minden nullifikáltatott, csak a villámok között létezett egy Úr, akiről azt mondják, hogy a világot dirigálja; a földi gondviselés pedig állott Kállayból és az odarendelt katonaságból, melyet Kállaynak, ki quasi kormánybiztosi állást viselt, joga volt igénybe vennie.

Az öregúr nem is igen kímélte őket, s sokat mérgeződött rajta, ha a megkeresésére legénységével megjelent tiszt utasításait nem teljesítette föltétlen engedelmisséggel, hanem rendszeren hozzájárult a maga ellenvetéseivel és tanácsaival.

Már abban az időtájban beteges volt, ami idegességét csak nevelte. Ingerlékeny természete minden pillanatban erőt vett rajta.

Így történt meg egy napon, hogy a kérelmére odarendelt hadnagyot, ki 50 legénnyel jött s kit az alsóvárosi részekbe akart küldeni pontonokkal, miután az némi nem éppen tapintatos megjegyzéseket tett intézkedéseire, dühre lobbanva kiutasítá hivatalos helyiségéből.

— Takarodjon ön ki, mert rögtön kidobatom! — kiáltá ingerülten a hatalmas táblabírói alak, s az oroszlán dörgő szavától megjuhászodva ment ki az inci-finci hadnagyocska.

Fiatalabb, de higgadtabb képviselőtársai hüledezve fogták körül az öreget.

— Mit tett, bátyám, az isten szerelmeért?

— Ej, hát egy kis becsületre szoktatom az ármádiát. Majd megmutatom én...

— Nem jó a katonasággal kikötni. — Meglássza, bátyám, az lesz a vége, hogy megtagadják az engedelmességet, s akkor aztán nem mi keserüljük meg, hanem az ügy.

Úgy is lett. Az ezred, mely a tiszai hajókon állomásozott, roppant zokon vette a sérelmet s a szerencsétlen várostól megvonta a katonai mentőerőt. A másik utász-csapat, melynek délben kellett volna megérkeznie a kormánybiztoshoz, már nem jött el. A kardbojton esett hitők szerinti megalázás elég volt, hogy hadd vesszen minden: vagyon és emberélet.

De még ily körülmények között sem mert szólni a büszke Kállaynak senki. Valaki úgy példálózva megpendítette mégis, hogy tán jó volna bocsánatot kérni a tisztikartól ily körülmények között. Az öreg arca lángba borult, egy méltóságteljes megvető pillantást vetett az illetőre dacos, villámló szemével, becsapta mérgesen hivatalszobája ajtaját, s ki nem jött abból többé a másik szobába, ahol a képviselők hivataloskodtak. — Ott ült egyedül estig, mint egy medve.

Valamit mégis tenni kellett, mert a »földi gondviselés« kerekéből kiesett a sróf, s nem forgott többé.

Szótlatlanul távozott H. képviselő, egyenesen a hajóra, ahol éppen tanácskozva találta O. tábornok elnöklete alatt az egész tisztikart, hogy mitevők legyenek, milyen intézkedéseket involvál a kérdés.

— Én H. országos képviselő vagyok — mondá a jött, a hajó födélzetére lépve —, s O. tábornok urat keresem.

— Én vagyok az.

— Kállay kormánybiztos megbízásából jövök, hogy az ő nevében ünnepélyes bocsánatot kérjek a tisztikartól, melyet megsértett.

A tábornok egészen kipirult a dühtől ennek a névnek hallatára.

— Az egy neveletlen, goromba ember — mondá.
— Nekünk teljes elégtétel kell. Nekünk nem elég holmi diplomáciai intervenció. Csalódnak önök, ha azt hiszik, hogy egy katonát meg lehet sérteni, s aztán megkövetni. Az megjárhatja a civilek között. Nekünk több jár, uram...

H. elmosolyodott.

— De hát mit szándékoznak önök tenni?

— Elégtételt követelünk!

— Kapni fognak, biztosítom. Ha pisztoly kell: pisztollyal; ha kard, karddal. De most, midőn arra vagyunk ide küldve, önök is, mi is, a király akaratából, hogy ezt a várost mentjük, csak nem kaphatunk a világ szeme előtt egymással hajba. Ha majd a vész elmúlik...

— Önöknek mindenre van egy csomó argumentumuk — dünnyögé a tábornok s aztán hozzátette: — Nekünk semmi közünk többé a mentéshez, én egy szál katonát sem adok többé önöknek, éppen most fogalmazták ott asz talon a sürgönyt...

— Milyen sürgönyt?

— A kabinetirodába: őfelségéhez, melyben jelentjük a sértést s azt, hogy további rendelkezésig felfüggesztjük a katonai támogatást.

H. meg nem állhatta, hogy közbe ne szóljon az ő bizalmas, rábeszélő modorában, egész önkéntelenül.

— Én nem tudom, mire való az?

— Hogyan? — mondja a tábornok homlokát összeráncolva s gúnyosan felbiggyesztve ajkait: — no lám, ön nem helyesli?

— Őszintén szólva nem: mert őfelsége vagy megbüntet valakit emiatt, vagy nem büntet meg senkit.

— No, aztán?

— Ha senkit sem büntet, akkor hiábavaló volt a sürgöny, ha pedig megbüntet valakit, az semmi esetre sem lehet Kállay, annak nem parancsol őfelsége, mivelhogy országos képviselő.

— Mondom, hogy vigye az ördög az önök argumentumait! Hanem, hüm...ebben a dologban igaza lehet... No, ez így van. Hát tudja mit az úr, én nem vonom meg a katonai támogatást, csak egyet kötök ki, hogy a katonákat kirendelő iratok alá ezentúl az ön neve legyen aláírva.

— Hja, csakhogy ez lehetetlen... Kétségbe vagyok esve, tábornok úr, mert azt nem teljesíthetem. A kormánybiztos Kállay, csak neki van joga.

— Jog... jog! Maguk mindig a jogról beszélnek. Maguk nevetségesek az örökös jogaikkal... Nos, vigye ördög, nem bánom hát, miután ő végre is bocsánatot kért, ám legyen; azt azonban kijelentem, hogy azzal a goromba emberrel ezentúl egyetlen tiszt sem alázza meg magát annyira, hogy szóba eredjen; néma megvetésükkel fogják őt sújtani!

Hát hiszen éppen erre vágyott H. legjobban, s örömmel nézte s jóízűn nevetett markába estefelé, midőn ismét sorba jelentkeztek a megrendelt katonai csapatok Kállaynál, s katonásan tisztelegve előtte, miután kiadta a parancsot rossz németességgel, a szolgálattelévő tiszt rendszerint szó nélkül fordult meg, hogy teljesítéséhez lásson.

Nem volt ott soha többé egy »mukk« se.

Az öreg táblabíró gőgösen feszítette ki a mellét ilyenkor s kevélyen magyarázta a fiatalabbaknak:

— Lássátok, gyerekek! Mindenhez talentum kell. Íme, hogy ráncbaszedtem egy nap alatt az egész ármádiát.

KALIFORNIAI RAJZ

Csöndesen meghúzódva ültem a vagonban, Bret Harte elbeszélését olvasva. Néha letettem a könyvet s álmódzva tekinték ki az ablakon, vagy pedig bágyadtan hordozám szememet a körülülőkön.

Majd újra olvasni kezdék. A varázsszerű hatás lenyűgözve tartott s vonzott, visszahítt az életet lehelő apró betűkhez, mint ahogy a thungelshirei folyam kiabált a gyermek után.

A nap átkozottul sütött s kopasz fejemet csiklándozta, siettem behúzni a függönyöket. Éppen egy nagy homok-sivatagon mentünk keresztül, bizony így könyv nélkül nem is tudom, merre jártunk, a konduktor csodálatos állomásneveket kiáltott olykor-olykor, midőn a vonat megállapodott bizonyos rövid időre.

A tájék, melyen most haladtunk, nem volt rút, hasonlított azokhoz, melyeket Aldrich és Twain Mark oly szépen leír. Igen-igen ismerős volt előttem valahonnan. A homok, amint a nap fényét rávetette s a süvöltő szél fölkavarta, arany porszemeket csillogtatva futott össze-vissza. Valóban ez már az arany por. Itt már közel kell lenniök valahol a kaliforniai aranybányáknak.

A vagonban apró csoportokban beszélgettek halkán, vagy pedig szótlánul ültek különböző sajtószereplőknél sajtószereplőbb alakok, a világ mindenféle nemzetiségeiből összeszedve.

Ezek már nem az Aldrich emberei, ezek már a Bret Harte-éi: törülmetszett szerencsevadászok és aranyásók.

Egyik a német viselet szerint van öltözve, markirozott arca sápadt, haja vörhenyes és a szemei alatt patkók vannak, bizonyosan a brandytól. Lássuk csak, ha nem láttam-e valahol ezt az alakot? Ahá, az a mr. Snagsby. Nem, nem! A monsieur Gaillard lesz... ilyesvalami. — Nem emlékszem már, hogy a világ melyik városában láttam, hanem azt bizonyosan tudom róla, hogy a kártya volt a foglalkozása... Rosszakarói azt uttozták róla, hogy hamisan játszik. Nos igen, az ilyen ember való ide!...

Másokon ismét magyar ruha volt, valóságos zsidótípusok pedig. Hol az ördögbe jutottak ezek ilyen öltözethez? Volt azonban egy zöld kaftános orosz zsidó is köztük. (No, ez ugyan jó, hogy eljött otthonról!)

Némelyek arca ki volt borotválva közepűtt; ezek bizonyosan angolok. Amott az a szikár ember a büszke hidalgói tartással és hegyes szakállal alkalmasint spanyol s Calderon dicsőségéről gondolkozik. Ódát bizonyosan nem tudott írni, de aranyokra szomjazik ő is: ide jött az aranytelepre.

Vagy hogy éppen ódát írt, azt olvassa az ablaknál és tanulja be arról a papirosról... Legalább azt mutatják a gesztikulációk s izzadó üstöke.

Sok országban utaztam, de mindenütt bizonyos jellege van az arcoknak, az öltözetnek, és a többség első pillanatra elárulja, mely tartományban vagyunk; — de itt nem, és éppen azért érdekes ez a Kalifornia, mert a világot látjuk benne, igaz, hogy olyanformán, mintha a földkerekség minden terményéből összehoznák azon magokat, amik a rostán keresztül esnek.

A napbarnított, vöröses bibircsókós, sápadt, kiélt és ismét elhízott tokás arcok, mindeniken más a homlok, más a szem színe, vágása, mások a karakterisztikus vonalak — egyszóval reprezentálva van minden faj, minden éghajlat.

Kár, hogy odább ülnek és nem lehet kivenni, miről beszélnek. Hanem, ohó, Bret Harte! Valamiben mégis elhibáztad! Hiszen ezek a te fickóid meglehetősen tisztán vannak öltözve. Vagy igaz, hisz ma vasárnap van...

Ily gondolatok közt tettem le a könyvet ölembe s szét-néztem, mintha vártam volna valamit vagy valakit. Úgy rémlik, hogy vártam is a konduktort, meg akarván tőle kérdeni: messze járunk-e San Franciskótól.

De nem jött, s addig-addig bámészkodtam az esti szürkületbe, míg egyszer szempilláim fáradtan lecsukódtak s fejemet könyökömbre hajtva, félszenderbe merültem.

A vonat dübörgő zakatolása s a vagonbéli társalgás lassú moraja altatólag hatott idegeimre, bár megvan az a rossz szokásom, hogy vasúton csak félébren tudok aludni.

Koronkint csodálatos ordítások vertek föl. Ilyenkor felriadva nyitottam ki szemeimet. A vonat rendesen állt, s utazótársaim megkevesbedtek. A fickók közül kettő-három kiszállott, — s hihetőleg aranyásó pajtásaik odakünn fogadták őket olyan mennydörgő lármával. Ezek a kaliforniaiak bizonyosan mind részegek és bolondok vasárnap, hogy az embert nem hagyják aludni.

Hanem azért mégis csak aludtam. Két utas mellém ült s beszélgettek, úgy hogy szavaikat teljesen kiérthettem.

— Mennyi lelked van összesen? — kérdé egy nyújtott madárhang.

— Ezer — felelt egy bariton.

— Mennyibe vannak?

— Sokba, nagyon sokba... Félek, megsokallja a kormány...

— Mind vették a számodra?
— Majd mindnyáját. Potya csak vagy száz, az atyafiak.
(Ejnye, de generózus ez a kaliforniai kormány is — gondoltam magamban.)

— Hüm! Én olcsóbban csináltam volna.
— Tán ördögöd van?
— Nem bizony nekem, hanem van egy sógorom, annak meg bányái vannak, s azokban a bányákban hétszáz munkás; hétszázból ha kivonunk háromszázat, aki nem számít, marad négyszáz.

Hosszú idő múlva ismét suttogó hangok érintik füleimet. Egészen mások beszélgettek most és más nyelven.

— Nem thodom, lesz-e szerencshe?
— Lesz, kedves Spitzer úr, lesz... Bízunk a legjobban. Ön meg fogja látni, mennyire népszerű vagyok. A dolog biztos s én meg vagyok győződve, hogy ön prolóngál és kölcsönöz. Hiszen csak bagatell az egész...

— De khérem, az mindig reszkirt...ami reszkirt, az nem bagatell, még ha üt gharas is. Önnek semmi vagyona nincshen.
— Van népszerűségem, kedves Spitzer úr. Az pedig aranybánya.

— Nü, az is csak valami: ün port szór az ő szemükbe, ük pedig aranyport szórnak vissza... De hát mit mondott nekik olyan okosat?

— Elengedtem nekik az adót.
— Micsoda? Az egész adót? Ah, bah! Ön, oram, egy tékozló... Ez még threfábul is nadj bün...
— Azonfelül elmondtam nekik, hogy mindenki gazember, magamat kivéve.

— Igen helyesen tette, barátocskám! Ez edj szép mondás!
Harsogó kacaj hallatszott e pillanatban a vagon túlsó szegletéből. Szomszédaim elhallgattak, valószínűleg odamentek. Az aranyásók közül valaki, mint a zürzavaros szavakból kivehettem, egy papirost gyújtott meg fidibusznak szórakozottságból, s mikor már égett, vette észre rémulve, hogy az egy értékes okmány, amely nélkül most már akár visszafordulhat.

— Oda a programbeszédem — mondá és dühösen káromkodott. — Most már megbuktam.

Ki csinálta azt a beszédet? — kérde egy gúnyos hang.
Köszön hozom otthonról, holnap kellett volna elmondanom — én még nem tudom könyv nélkül. Vagy úgy, hogy ki csinálta? Ki más, én magam...

Tehát forduljon ismét maga magához...

Igen ám, csak hogy a tanár öcsém nélkül sohasem vagyok magamnál.

Amiót elcsendesült minden, vagyis jóízű álom nyomott el talán, azt hiszem, hogy hortyogtam is.

Hozol-e tollakat? — kezdé a társalgást egy rekedt torok.

— Van bőven — felelte vontatottan megint egy új ember.

— Hát a kerület hogy áll?

— Az megvolna...

— No, derék, a többi megjön magától, mert hallod, öcsém, ha már mindenét elveri az ember, kétféleképpen válhatik még valamivé: vagy a kormány nevezi ki valami hivatalba, vagy a nép helyezi olyan piedesztálra, aminek hasznát veheti. Voltál-e már valaha Miskolcon templomban?

— Hát hogyne lettem volna!

— Akkor hát láttad, hogy Szent József egy arany tuskóra van állítva. Mármost azt kérdem én tőled, mit tennél, ha te lennél esetleg Szt. József és ha megelevenednél? Ugye ahelyett, hogy a tuskót taposnád, kapnád hirtelen a hónod alá s beváltanád az aranyművesnél. A népszerűség arany, édes öcsém, a kormány ö t v ö s, te pedig okos ember vagy...

— Jól ismer, kedves bátyám... pszt...a lelkemben olvasott!...

E pillanatban éles, hosszantartó fütty hallatszott. Fölríadtam. Hangzott a csengettyű is, s a vonat szép csendesen megállapodott.

Az utasokból három leszállni készen áll az ablaknál. Lelkesedett, harsány kiáltás fogadta: »Éljen Bajmóczy Kristóf, jelöltünk!«

Kitörültem szemeimből az álmot.

Terिंगette... milyen bolond vagyok én! Hiszen nem aranyásók ezek az urak, hanem kerületeikbe utazó követjelöltek. Aztán nem Kaliforniában vagyunk, hanem idehaza Magyarországon.

A konduktor torkaszakadtából kiáltotta:
— Bugy-Péterfalva, drei Minut.

A KÍSÉRTET

Petruska úr szerette volna a házát eladni; akadt is vevője. De ájtatos nénye, kit a ház jussa felerészben illetett, sehogyan sem akart az ősi fészektől megválni. . .

Nagypénteken reggel Püspökóvár templomjáró népe különös hírt hallott.

Petruska Ignác főkapitány házát kísértetek járják. Soha, mióta Püspökóvárt a török elpusztította, a nagy piacon ilyen gyülekezés nem volt.

Az emberek suttogva bújtak össze s rémült arccal beszéltek el egymásnak a történet részleteit, melyeket egyikök se látott. Kupka, a harangozói pontosság 77 esztendő mintaképc, elfelejtett a nagymisére beharangozni; Hájas Kata asszony nem vette észre, hogy az inasgyerekek az almáját lopják, — oly hévvel deklamált; Pásztor Imre, becsületes szücsmeister pedig keresztet vetett magára a korcsma előtt is; Pakli Tamás találkozott az utcán Jani úrfival, aki négy esztendeje adósa egy öltözet ruha árával, és Pakli Tamás nem kérte a pénzét. Az al-járásbíró, derék, pocakos agglegény, elment a gyógyszer-tár előtt és nem nézte meg magát a nagy üvegtáblán.

És mindezt ama hír okozta, hogy a főkapitány házát kísértetek járják.

Kellett valaminek lenni a dologban; mert Püspökóvár írástudó közönségét minden kósza szellő meg nem ingatja hitében. Bizonyosat ugyan senki se mondott; de azt úton-útfélen beszéltek, hogy a Petruska-kisasszonyok, ezek a fehér viaszból formált angyalkák, egész éjjel imádkoztak; a padlásról titkos dübörgés hangzott; a falakon kopogó szellemek árnyai vonultak végig, és a főkapitány testvére, az öreg Zsuzsi asszony feje alól tízszer is kihúzták a vánkost.

A megrontott ház zöld kapuja egész nap be volt zárva, s a magas kőfalon a legkíváncsibb szemek se bírtak keresz-

tülhatolni. Egyedül Erzsók néninek, a Boris szolgáló mostoha-asszónának sikerült egy percre bejutni.

— Jaj, édes lányom, gyere hamar, haldoklik az apád.

A szegény leány futott. Erzsók néni megállította.

— Mit tudsz? mit láttál? minő volt? Beszélj!

— De mikor az édesapám!...

— Ördög baja sincsen. Csak azért mondtam, hogy kieresz-szen a vénasszony. Láttad a kísértetet?

— Láttam-e, anyámasszony? Úgy láttam, mint kigyel-medet látom. Fehér lepedő volt rajta, a csontjai zörögtek, mint a vacogó ember foga. Villogó haj úszott utána, szemeiből és szájából kénköves tüzet okádott. Hát még az a csörömpölés, amit véghez vitt! Az üvegek, az edények táncoltak az almá-riumban, s a szenteltvíztartóból egy szempillantásra kiszáradt a víz. A ténsúr a fejét se merte kidugni a paplan alól, a kis-asszonyok pedig halványabbak voltak, mint amikor bálba mennek. Éppen éjfél volt a toronyban, mikor a csengettyük megszólaltak. Én hallottam a zajt s fölnyitottam a szemeimet. De a viláért se tudtam megmozdulni. A szívemet mintha malomkő nyomta volna, s a kezeim guzsba kötve se fájnanak úgy. A gonosz lélek járt fölöttem.

Erzsók asszony eleget hallott; kipirult a lótásfutásban, mire a komámasszonyt, sógorasszonyt, ángyomasszonyt s a jó ég tudja, még miféle asszonyt összeharangozta. Nem száradt a lelkiismeretén, hogy másokat nem tudott részesíteni a pletykatudás mennyei mannájában. Déli harangszóra minden ember tudta már a dolgot, s még Rőt Miska, a három mázsás mézszáros is így fohászzkodott:

— Add meg, Uram, mindennapi kenyérünket és ments meg a kísértetektől!

Másnap Petruska Ignác úr, hóna alatt a jólismert bam-buszbottal, a plébániára ment. Apró szemei nem reszkettek ugyan a félelemtől, sem arcavirágát az ijedség el nem hervasz-totta; de szemtanúk beszélnek, hogy a plébánia küszöbén guggoló hét koldusasszónának fejenkint két garast osztott ki. S ez a körülmény határozottan valami rendkívüli eseményre vall; mert Petruska úr emberemlékezet óta nem adott koldus-nak többet egy fillérenél, azt is csak a legnagyobb sátoros ünnepen, mikor az árendát beszedte.

Szelid József esperes úr a díványon hevert s nagyon megörült, hogy a főkapitányt látta.

— Micsoda gyerekeset terjesztenek az ön házaról?

— Nem mese az. Egy szóig valóság, főtisztelendő uram. Föl van forgatva házam gyökerestől. Harmadik éje már, hogy a szemünket se hunyhattuk be. Iszonyú dübörgés riaszt fel álmainkból; a falakban titokzatos moraj zúg; a tűzfalon kéklángú jegyek jelennek meg, s a föld mintha bugyborékolna lábaink alatt. Éjfélkor valami kísértő szellem huzódik át ágyaink fölött, mintha ködből volna, s hatalmas, mint a pokol fajzata. Olvastam én, uram, Wilkie Collinst, Poe Edgart; egy csöppet se féltem. De most én is csak azt mondom, amit a néném sürget, hogy nem ártana a házunkat b e s z e n t e l n i.

Ünnep után Szelid József esperes mind a két káplánjával teljes papi díszben beszentelte a kísértetjárta házat. Kupka vitte a füstölőt, s két iskolás fiú a nagy könyveket, melyekből az esperes úr ráolvasott a manóra.

Zsuzsi néni, a főkapitány testvére, ott ült a bőrös karosszékben s morzsolta az olvasót. Redős arcán az áhítat nyugalma fénylett, s ajkai csöndesen reszkettek.

— Én uram, én istenem, mi rosszat tettem, hogy így büntetsz engem! — suttogta jámboran s szemeit a papra emelte.

De nem használt semmit. Sok bátorság szorult abba a kísértetbe, még a szentelt víztől sem ijedt meg.

Húsvét után kedden és szerdán éjjel nem volt a Petruskaházban egy zug, mely a kísértet figyelmét kikerülte volna. Zsuzsi néni a kamrába zárkozott, Szűz Mária képe előtt mécsot gyújtott s buzgón hangoztatta a zsolozsmát. Éjfélkor az ablakok megzendültek, az oltármécs hirtelen kialudt és Zsuzsi néni halálra ijedten a következő szavakat hallá:

— Hagyd el ezt a házat, itt lakik a sátán!...

Isten a megmondhatója, mi történt ezután.

Reggel Zsuzsi néni beszólt az öccséhez.

— Édes öcsém, én ebből az átokverte házból még ma kihurcolkodom. Áztasson inkább az egek esője, mintsem egy éjszakát még e földél alatt töltsék.

Nagyot villant Petruska úr két apró szeme.

— Mondtam én azt régen, hogy adjuk el ezt a házat.

Vevője is volt már. Szekeres Pál hétezer forintot kínált érte; azonban te nem akartad adni.

— Od' adom, öcsém, od' adom!

— Késő bánat! Szekeres Pál már csak a felét ígéri.

— Od' adom féláron, od' adom ingyen.

Húsvét után első csütörtökön megtörtént az alku. Szekeres Pál uram kifizette a hétezer forintot, nem retteg ő a kísértetektől.

És aki a kísértettől nem fél, azt a kísértet sohase látogatja meg...

Püspökóváron pedig a rossz nyelvek azt beszélték, hogy Zatočil Márton hajdani szitakötő, akinél azelőtt soha senki tíz garast nem látott, — három hétig csak úgy szórta a pénzt, mint a polyvát, s minden éjjel kapatosan került haza, az utcákon végig azt dalolva, hogy:

— Én vagyok a Petruskáék kísértete!

A »KÉK KAKAS« A KEREPESI ÚTON

I.

A 68-IK SZÁMÚ HÁZ LAKÓI

Történetünk abban az időben játszik, mikor még nem volt meg a fényes sugárút, mikor országunk fiatal fővárosa körülbelül úgy nézett ki, mint a mai Szeged. Az öreg Duna, mely most megzabolázva szelíden suhan el karcú paloták véget érni nem akaró sorai között, még nem volt olyan költséges ágyba fektetve, s tükrében nem nézte magát annyi kevély, fényes épület.

Az 1848-iki szabadságharc után volt már, de még sok évnek kellett eltelni a virradatig. Egyszerűen ama, egészen az unalomig emlegetett »tizenkét esztendő« egyikét éltük.

A mi kedves Pestünk ezekben az időkben korántsem volt oly eleven még hozzávetőleg sem, mint most. Igazi kisvárosias élet volt benne, a Váci és az Úri utcákat leszámítva, s még

talán a Kerepesi utat is, hol a forgalom élénksége valamivel nagyobb mérveket öltött, mint egyébütt.

A vámsorompón innen, de nem nagyon messze feküdt egy nagy sárga ház, mely előttünk főleg azért fontos, mert történetünk legnagyobb részben benne folyt le. A hosszú, egyemeletes ház, mely sárgára volt meszelve, egyike volt akkori-ban Pest legszebb házainak. A kapu fölött nagy, ódon címerrel, melyben egy életnagyságú vadkan pajzsot tart arany mezőben, e felirattal »Prosperis et asperis« (örömben s búban), az ablakok közt csinos faragványokkal; a 68-ik számot viselte.

A ház még most is megvan, bár sok átalakítással, de már ki tudja, milyen szám alatt!

A 68-ik számot azon időben használták megjelölésére, midőn még ott ékeskedett a balszárnybeli boltajtón a »kék kakas« felkunkorított farkkal, mely legyezőhöz hasonlított.

A »kék kakas« alatt különféle csemegék, citromok, narancsok, fügek, cukorsüvegek, s szalonna voltak festve, majdnem művészi ihlettel, úgyhogy az iskolásgyerekek mindig bizonyos ámulattal álltak meg a bolt előtt; míg kicsinyek voltak azért, hogy a sok tündér-dolgon legeltessék szemeiket, melyeknek eredetije belül vagyon, mikoron pedig nagy deákok lettek, azért, hogy a szép Marit, a boltos leányát láthassák, ki rendszeren egy kis széken kötögetett anélkül, hogy csak futólag is felpillantana az epedezőkre.

Bodner Mari vézna, beteges teremtés volt, átlátszó fehér arcbőrrel, a halántékon kiütő kékes erekkel, a szájszéleknél két-két félkörbe futó ráncsal, miket el nem simított az örökösen ott lebegő jóságos mosoly, hanem mint a téli napfény inkább valami fagyos jelleget kölcsönzött a színtelen, vékony ajkaknak, mik nem látszottak teremtve édes, odaadó, forró szerelemre.

Akit Bodner Mari meg fog csókolni valaha azokkal a vékony ajkakkal, az bizonyára összerázkódik a hideg érintésre — hanem, aki azzal a szóke lány hajjal, mely sarkáig ér Marinak, fog játszadozni egykor, az boldog ember lesz, ha ugyan ama gyönyörű tüzes, fekete szemeknek egy olvadó pillantása egyszerre izzó szén né nem égeti, ha meg nem semmisíti, örültté nem teszi végképp az ellentétek e találkozása: a forró délvölgy és az éjszakai sark együtt.

Mari, bár olyannak tűnt föl, mintha már a huszadikban járna, csupán tizenhét éves volt, de valódi gyermek, kedélynek ártatlanságát, szívének áldott jóságát és üdeségét tekintve. Aki őt bővebben ismerte, jóságát, szendességét, eszményi kedélyvilágát, csak így és nem másképp képzelheté az úgynevezett angyalokat, mikkel a poéták frázisai népesítik be a világot; a legendák pedig ama tartományt, melyről nincs sem térképünk, sem földrajzunk, s hova a doktorok szoktak adni érvényes útlevelet és nem a rendőrfőnöki hivatal.

Mari olyan, mintha előkelő hölgy volna, dacára annak, hogy atyja az excentrikus Bodner Ferenc bácsi egyszerű szatócs a Kerepesi útnak a Népszínházon túli részében, anyja pedig született Barkás Amália nevelőnő volt egy magánintézetben Budán, ki a leckeóráktól megmaradt idejét lelkiismeretesen értékesíté, átültetvén minden tudományát egyetlen leánygyermeké elméjébe, és midőn már semmi átültetni való nem maradt, teljesítvén az időközben egy fűszerkereskedő özvegyével viszonyba bonyolódott Bodner Ferenc iránti női engedékenységből folyó kötelmét is, a lehető legjobb időben kitért a jóra való ember útjából, örök nyugalomra hunyva be szemeit, melyeket Bodner bácsi, mikor életteljesen csillogtak, macskaszemeknek nevezett.

Mari vigasztalhatatlan maradt, mostohaanyja iránt ellen-szenvet érzett, de tiszteletteljes modort tanúsított, összes szeretetével atyja felé fordult, kiről nem tudni egészen bizonyosan, miként vélekedik az új viszonyokkal szemben?

Bodner úr, ki valaha tudományos pályára készült, és a filozófia volt kedvenc tudománya, melyből az 1848-iki nagy nemzeti háború zaja ragadta ki, részint ezen háború folytán, részint pedig azon másik következtében, melyet közönségesen házasságnak szoktunk nevezni s mely néha küzdelmesebb, fáradságosabb és tovább tartó a »harmincéves háborúnál«, minden kedélyét elvesztette: mogorva lett, gondolatait ritkán közölte másokkal, s ha igen, akkor is nagyon szaggatottan, úgyszólván ködösen.

Nyíltan mindössze annyi változást konstatált, hogy az új feleség jobban készíti a főzelékeket, ellenben a káposztának titkát nem bírta úgy kilesni, mint a megboldogult; nyugossza meg az Isten ott, ahol vagon, a kerepesi temetőben.

Egyéb újat nem akart észrevenni, de e változás is annyira kivette sodrából az örök egyformasághoz szokott férfiút, hogy azt tette, amit még sohasem cselekedett azelőtt: elkezdett öszülni.

Ezen tünemény már említett okához nem kis mértékben járultak Bodnerné asszony némely egyéni sajátságai, mik egészen ellentétbe helyezték őt a már végképp elhallgatott néhai élettárssal, ama fájdalmas meggyőződéshez vezetvén a jó Bodner urat, miszerint a megboldogult fűszerkereskedő, az ő érdemes elődje, egy teljesen alávaló, vastagbőrű lurkó lehetett, hogy annyi évig húzta ki életpárja folytonos zsörtölődéseit és sátáni uralkodását.

Bodner úr tehát mindjárt a kesernyés mézeshetek után Marival együtt komolyabb arccal, mint valaha azelőtt, alkotmánya sáncai közé, a szatócsboltba vonult, és kivévén azon időt, amíg ebédelt és aludt, ott ácsorgott és dörzsölte kezeit, vagy pedig teljesíté a vevők kívánatát; nagy ritkán kockáztatva egy-egy rövid megjegyzést a női munkába merült Marihoz:

— Hideg van ma, leány, hideg van.

Némelykor így szólt:

— Milyen világ, Mari, milyen világ!

Máskor megint ezek voltak szavai fél napi elmerült gondolkozás után:

— Gyengül az ember, Mari. Öregszünk. Nagyon öregszünk. Átkozottul öregszünk!

Nincs valami egyhangúbb — még ott künn az öreg Duna folyása sem —, mint egy félreesett szatócs-üzlet napi története, illetve forgalma. Ugyanazok az arcok a környékről naponkint. Hajnalban a friss süteményt hozza a pékfiú, ezután jönnek a különböző munkások, kik egy garas ára pálinkát fogyasztanak fejenkint, majd a szomszédból Wimmer anyó csoszog be a maga félköcsög tejéért, melyért fizet nyolc krajcárt, de naponkint ott csacsog félóraig s tíz krajcár árú meleget szed magába, nem különben a vastag, vén Miska, ki míg paprikás szalonnából álló »fölstököm«-jét fogyasztja, Mari kisasszonyt nem szűnik meg folytonosan untatni urára, Kaziray Gáborra vonatkozó elbeszéléseivel. Délfelé a környék szolgái adják egymásnak a kilincset, apró bevásárlásokat téve;

az átellenes kávéház pincérjei szerzik be szivar-, burnót- és gyufaszükségeiteket. Délben a szánta Molnár Jánosné érkezik a Ferencvárosból, friss halat, lisztet és préselt tőpörtút vizs, egyébkor füstölt sertéshús-hulladékot: »Molnár János uram — úgymond — meg fog örülni e cikkeknak.« Délután két órakor Szabó Sámuel úr, a szatócs régi és állandó barátja nyit be a »Kék kakashoz«: egy talpig jóra való, jámbor ember, aki délután egy óráig ül a hivatalban (iktató a törvényszéknél), háromnegyed óráig ebédel a »Sárga hering« című terézvárosi vendéglőben és aztán piquetet játszik érdemes barátjával egy petróleumos hordón mindazon időpontig, míg Bodnerné aszszony jónak nem látja bekiáltani:

— Hallod-e, Bodner? Az ördög vigyen el, Bodner! Még mindig a kártya mellett gubbaszkodol?! Abbahagyod, de mindjárt! A vevők azért nem jönnek, mert nem látják kopasz vén fejedet az ajtó-ablaknál. Milyen visszaélés ez, hallod-e? Kártyával ölni az időt, míg én munkával értékesítem. Ezer csattogó mennykő, ez többé ne történjék! Mentegetődzöl ugye? Hogy egy órát magam is megengedtem? Millió kartács; — de hát mióta vannak ily hosszú órák Budapesten? Feleljen ön, Bodner úr! És mióta szabad egy üzletembernek annyira megfélekezni magáról, hogy nekem, a gyöngé nőnek kell őt kötelességeire figyelmeztetnem? Ez többé ne történjék!

— Milyen világ, Samu barátom! — sóhajt föl ilyenkor Bodner úr fölkelve. — Holnap ön kezdi az osztást.

És ez így megy napról napra, csak elvélve esik meg, hogy egy ismeretlen ember téved be változatosságból, mi szinte eseményt képez a Kerepesi úti szatócskereskedésben.

Hát még az aztán milyen ritkaság, midőn egy olyan elegánsan öltözött igazi úr lép a boltba, mint aminő Kaziray őnagysága, ki az egész első emeletet bérlí fölöttük.

— Mivel szolgálhatok? — kérdi Bodner a szokásos kéz-dörzsölgetéssel, mellé egyszersmind tiszteletteljesen meghajlik.

Kaziray Gábor fölteszi monokliját és néhány másodpercig meglehetősen szemtelenül meglekinti Mari kisasszonyt.

— Egy doboz szivart kérek.

— Milyen szivart parancsol?

— A lehető legjobbat. Komisz, pocsék időnk van.

Bodner úr helyeslőleg bólint fejével és becsomagolja a szivarokat.

— Inasom, a semmirevaló Miska, egészen el van ragadtatva az önök angolkeserűjétől. Megigérttem a vén fickónak, hogy megízlelem.

— Mari! — mondja Bodner úr egyhangú ünnepélyességgel.

A karcsú leány fölkel és elhagyja a boltot, hogy behozza a szobából a jobbik üveget.

— Ha nem csalódom, a kisasszony a Bodner úr leánya, nemde?

— Kié is lenne másé? Igen, az enyém — mondja elmerengve. — Meg vagyok róla győződve, uram. Ez tény, valóságos tény.

— Nem kételkedem benne. Igazi csinos gyermek.

— Aki ép, az mind szép. Gulyáshússá aprítsanak, ha ez nem az én megrendíthetetlen elvem.

— Mindenesetre tiszteletreméltó elv, hanem bajosan általánosítható helyzet — viszonzá Kaziray.

Bodner úrban ma nagy volt a szóbőség. Egy elegáns úr a boltban azon hatást tette reá, mit a tubákot már föl sem vevő orra tesz a kapadohány megszáritott pora: elkezdett tüszögni.

— Nem általánosítható? Meglehet. De csak addig, míg a gyakorlatias irány kevesek vezetője lesz. Az öreg Bodner gyakorlati fickó, uram, és neki megvan azon szabadsága, hogy mindent ez irányban fogjon föl. Úraságod ellenben fiatal szemekkel és kedéllyel tekinti a dolgot. Ez pedig nagy különbség.

Kaziray csakugyan inkább volt még számítható a fiatalság, mint az öregek közé: csattanó piros arca a rajta honoló jámbor kifejezéssel, sima redők nélküli homloka, örök derűjével, legfőljebb harmincöt évesnek mutatták.

— Bizonytal a helyes úton jár ön — mondta a szatócsnak. — A gyakorlatias irányt én is szeretem s ez okból mellőzve beszélgetésünk eddigi fonalát, azonnal áttérek a tárgyra, mely tulajdonképpen ide hozott.

— Hallgatom, uram.

— Én a kisasszonyt azon idegen hölgynek hittem, kit Miska... az inasom említett.

— Ama kisasszonynak, ki a szomszéd szobát bérelte tőlünk?...

— Bérelte? tehát már nem bérlí?

— Valóban ő már kihurcolkodott a csinosan, bútorozott és jutányos szobából, s meg kell jegyeznem az illető fiatal hölgy érdekében, ami rendkívüli a mai időkben, számláját teljesen rendbehagyva. Igen, fájdalom, ő már nem lakik nálunk. Talán tetszett is látni kifüggesztve a kapun a cédulát...

— És hova ment?

— Nem hagyta hátra lakjegyzékét.

— Nagy kár! — mondá Kaziray bosszúsan.

Mari éppen e pillanatban jött be a nagy üveggel s hallván a társalgás utóbbi részét, önkéntelen kíváncsisággal kérdé szép csengő hangján:

— Az idegen hölgyet kérdezi, uram? Engedje tudnom, miért?

— Oh, az egy igen sajtáságos történet, kisasszony! Egy jó barátom fekszik szálláson betegen már egy félév óta, keresztülgázolt a tifuszon és nem tudom, mi mindenen, bár az orvos is lemondott már róla. Tökéletesen eszmélet nélkül feküdt egész tegnapelőttig, a múltkor végre visszanyerte öntudatát, azonban betegségében — ami orvosom állítása szerint éppen nem példa nélküli — elfelejtette a magyar nyelvet, melyet lengyel létére is olyan hibátlanul beszélt, akár én, s elfelejtette ama féltucat egyéb nyelvet, mikben még azonfelül járatos volt; nem bírja magát kifejezni, csupán anyanyelvén.

Erre Bodner úr is azt mondta:

— Teringettét! Ez már valami!

— Szegény barátom! Beszél, kiabál, de nem értjük, s érthetetlen szavait oly dühös mozdulatokkal kíséri, hogy én azt hiszem, a harag forr benne, s hogyha fogva nem tartaná erőtlensége, kiugranék ágyából, hogy ott megfojtson.

— Ez kellemetlen lehet — de mi vonatkozással van azon fiatal hölgyre?

— Egészen világos lesz. Gondolhatja, kisasszony, hogy ez tarthatatlan helyzet. A körülmények követelik, hogy megértsük, mit kíván a beteg, s elmondhassuk neki, mihez tartsa magát. Pest összes cselédintézetében megfordultam, s sehol egy egyén, ki a lengyel nyelvet beszélné. Ma végre a vén

Miska figyelmeztetett, hogy ott az utcai szobában lakik egy hölgy, kit gyakran hallott dalolni e nyelven. S íme, fájdalom, ő is eltávozott.

— Oh, ha csak ez a baj — mondá Mari csendesen —, azon könnyen segíthetek.

— Hogyan, kisasszony? Kegyed talán tudja lakását?

Mari szomorúan rázta fejét:

— Nem, nem tudom: nem mondta meg, nagyon titkolt valamit, úgy ment el szó nélkül, ki tudja hova?... hanem én beszélek e nyelven.

— Hihetetlen. Kegyed lengyelül tudna?

— Igen, uram. Palowszki Anna barátnóm volt; megtanultam tőle.

— Ez már valami! — kiáltá Bodner úr egy zöld blúzós vevőnek, selmeci pipákat bontva ki.

Mari hévvel folytatá:

— Az igen szép nyelv, uram. Aztán ha látta volna őt, a legszebbet, a legjobbat...

Kaziray mosolygott.

— Bizonyára nagy tisztesség ily ajkak által dicsértetni, mint a kegyedei, de engedje meg, hogy őszinte örömrözetem dacára is, melyet azon tudat kelt, hogy végre hát érteni és teljesíteni fogom beteg fiatal barátom óhajait, legelsőbbben ön iránti csodálatomat fejezzem ki; hogyan volt kedve megküzdeni ama sok nehézséggel, melyet egy ily nyelv elsajátítása hoz magával?

A hideg ajkak bágyadt mosolya olyan lett, mintha valami magasabb vallásos ihlet tündöklő hímporral aranyozná be.

— Mert ő akarta, uram. Ő, Anna. Azt akarta, hogy megtanuljam.

— Ah, kisasszony! Az ember sokat megtehet egy szép hölgynek, kivált ha az ember férfi — de egy nyelvet megtanulni, engedje meg, ez már több a soknál.

— Szüksége volt rá szegénykének — mondá Mari érzékenyen —, hogy én lengyelül tudjak. Hogyan olvashatta volna föl nekem egyébként a levelet, mely lengyelül volt írva?

— Az ördögbe is! — kacagott föl édesdeden Kaziray Gábor — akadémiai taggá legyen az ember előbb, hogy fiatal hölgyek kedélyvilágába belásson s indokaikat megértse.

Vitázzunk kissé a dolgról, ha megengedi. Mi szüksége volt a lengyel kisasszonynak megmutatni a levelet, vagy miért nem fordíthatta azt le németre?

Mari arcán ritka vendég jelent meg: a pír.

— Oh, uram, mit tehetek én arról, ha ön nem érti ezt, s én nem vagyok képes oly szívhezsólón megmagyarázni, mint ő tenné. Anna levelet kapott kedvesétől, egy itt Budapesten tartózkodó lengyel emigránstól haza, a falujába, melyben megírja neki, hogy miután a szülei meghaltak, nincs ellene azon tervnek, miszerint Anna jöjjön utána Magyarországba s illetőleg Pestre, kitűzi a határidőt, amikor várni fogja az indóházban, megírja benne szállását és sok minden egyebet, ami ilyen levélbe való.

— Kárhozzam el, kisasszony, ez egy regénynek az eleje.

— Egy szomorú regénynek. Anna otthagyta hazáját, hogy álnév alatt lappangó kedvesét fölkeresse. A kitűzött napon itt volt Pesten, de az indóházban nem várta senki. Az ifjú nem volt ott.

— Egy régi történet, mely...

— Megdöböntő bizonytalanság metsző kínaival sietett kedvese szállására. Hiába sietett. Az már nem lakott ott: híre-hamva sem volt. Még a házmester sem tudott róla semmit, hová ment; új, négynapos házmester volt, az előbbit elcsapták, ki tudná, hol van?

— Igazán szomorú eset — szólta Kaziray.

— Anna kétségbe volt esve. Egyedül, elhagyatva zúzott szívvel találta magát ez idegen városban.

— Szegény leány! — sóhajtá Kaziray önkéntelenül.

— Nem olyan szegény, mint ön gondolja. Aki szeret, az még mindig elég gazdag... megmérhetetlen gazdag. Anna — mint mondá — meg volt győződve, hogy kedvesének elmaradása s lakásváltoztatása tőle nem függő körülmények kényszere és reménye volt őt feltalálhatni. Hiszen Pest elvégre is nem világváros...

— Kezdek kíváncsi lenni.

— Hitte, ha eltávozott volna is valamely oknál fogva Pestről, vissza fog jönni ide okvetlenül. E kincessel, e reménnyel jött házukhoz, melyhez, mint magát sokszor kifejezte, vulamely sejttelemszerű borzalom bilincselte. Utcára nyíló

ablakú, földszintes szobát keresett, ez éppen olyan alkalmas arra, hogy az ablakból a járókelőket nézze. Ő azt tette örökké, vagy pedig ott bolyongott a Váci, Hatvani utcákon, melyek a legnépesebbek, hol naponkint majd minden úri ember megfordul egyszer. Fájdalom, eredmény nélkül múltak a napok, az az alak, akit keresett, nem volt látható sehol.

— Milyen szerelem! — sóhajtá Gábor.

— Kínos, de mégis édes napjai voltak. A leáldozó nap, mely örömet nem hozott, Anna örömeit s reményeit mindig átadta örökül utódjának: a következő napnak. Néha, nem tagadom, csüggedés fogta el a kedves leány lelkét, s ilyenkor én voltam vigasztalója. Szívét az én szívembe öntötte, egy szívvel éreztünk. Kedvese utolsó levelét ezerszer és ezerszer elolvasta, külön minden sorát; oh, mennyi mindent beszélt abból neki csak egyetlenegy szó is...

— Milyen bolondság! — mormogott magában az öreg Bodner, egy cukorsüveget nyiszálva garasos apró darabokra.

— Egyszer az a sötét gondolata támadt, hogy az a levél nem eléggé forró szerelemmel van írva. Lefordította nekem nagy gonddal, szörül szóra. Én összeceptam kezeimet és fölkiálték: »Oh, milyen levél! Mennyi érzelemmel telt!« Arca boldogságtól ragyogott, kikapta kezemből a fordítást és össze-tépte: »Nem úgy, kedves Mari! — mondá — neked nem szabad e hitvány, elhalaványító fordításból ítélned, neked eredetiben kell azt olvasnod.«

— Milyen költészet! — kiáltá Kaziray elragadtatva.
— Oh, kisasszony, ez rendkívüli!

— Beláthatja tehát, uram, hogy meg kellett e nyelvet tanulnom az én Annám kedvéért, hogy nyugalmát adjam vissza.

— Igaza van, kisasszony. De miként történhetett, hogy a lengyel kisasszony anélkül cserélt lakást, hogy önt lakcíméről értesítse?

Mari szép márványhomloka elborult.

— Egy jósnő, ki a városligeti fasorban lakik — mert Anna minden eszközt igénybe vett —, azt jósolta szegénynek, *hogy egy lény van csak, akitől boldogságát féltennie kell, és az én vagyok.* Sírva borult keblemre s kért, ne haragudjam, amiért elhagy nyomtalanul; annak meg kell lenni. Nem használt

semmi rábeszélés, és fájdalommal bár, tisztelnem kellett akaratát.

Mari nagy égő szemeiben könnyek jelentek meg.

— Szinte elérzékenyültem magam is — szólt Kaziray felkelve. — Érdekes előadása annyira magával ragadott, hogy majdnem elfeledkeztem szegény barátomról odafönn. Nem képzeli, kedves kisasszony, mennyire le leszek kötelezve emberbaráti szívessége által. Nőtlen levén, talán Bodnerné asszonyság kíséretében lesz oly szíves...

— Minek ez? — egészen fölösleges. — Magyar nő vagyok; nem félek.

Kaziray néma áhítattal kísérte föl a lépcsőkön.

— Ez hát a »grajzlerajos kisasszony« — amint a házban nevezik. Milyen leány ez! Az öreg Budát Pesttel együtt nem tapossák ennél drágább lábacsák.

Kaziray szívéről, úgy érezte, mintha valami ráülepedett por lett volna ma lekefélve. Könnyebben, szabadabban vert ott belül.

— Egy kis türelmet kérek, kisasszony — mondá egy pazar fénnel bútorozott kis szalonban —, megnézem, oly állapotban van-e barátom, hogy elfogadhatja kegyedet.

Félperc múlva kilépett.

— Tessék, kisasszony!

II.

KOZENSZKY LÁSZLÓ

Mari szeretetreméltó félénkséggel és együgyűséggel nyújtotta karját s belépett.

Gábor úgy érezte, amint a beteghez közelgett, hogy a Mari karja, mely az övének nyugszik, görcsösen megrándult.

— Ah, mi lelte kegyedet, az istenért?! Rosszul lett?

— Nem, nem — suttogá. — Istenem, ez ő! Igen, megismertem, ez ő!

— Melyik ő? — kérdé Gábor, egy megvillanó scjtelelem befolyása alatt önkéntelenül hangosan.

— Az Anna vőlegénye — rebége a leány mozdulatlanul a földhöz gyökerezve.

— Szent isten ! Lehetséges-e az ?

— Láttam a fényképét.

A beteg, bármily halkán volt is kiejtve, meghallotta az Anna szót, feszülten figyelt, arcát a spanyolfal mögé húzva. Mari az ágyhoz közeledik.

— Uram — szólítja meg lengyelül.

Az egyszerre, mint a nyíl, ütötte föl fejét az édes hazai hang hallatára; nagy fekete szemeiben csillogó tűz gyúlt ki.

— Ki van itt? Ki ön? Ön szólt itt hozzám hazám nyelvén?

— Én, uram ! Eljöttem önnel csevegni, az ön barátja, Gábor úr fölkérése folytán.

Az ifjú végigsimítja ujjjaival homlokát, azután nagy erőfeszítéssel előre nyúlt teste felső részével és megragadta a hölgy kezét.

— Köszönöm, köszönöm !

Majd behunyta szemeit, s fejét, melyet fekete göndör fürtei sűrűen árnyaltak be, kimerülten hajtá a párnára.

... Egy nő ! Oh, ő igazat fog nekem mondani — suttogá magában.

— Barátnóm kegyed, vagy ellenségem? — kérdé azután hangosan. — Ismer engem?

— Barátnője vagyok és ösmerem önt — felelt Mari.

— Ön Kozenszky László.

— Hát kegyed?

— Az én nevem Bodner Mari.

A beteg gondolkozni látszott.

— Idegen hangzású !

— Német származású, de magyar nő vagyok, uram. A földszinti boltos lánya itt e házban.

— Itt e házban? — nyögé a beteg — itt e házban? Oh, erre még rátérünk majd. Úgye rátérünk?

— Ha ön kívánja !

— Ön eszerint azért jött, hogy velem csevegjen? Énvelem? Mily különös ! De hogyan tudhat lengyelül, ha magyar leány? Ne vegye kérem rossz néven, ha bizalmatlan vagyok: egy ideges betegnek oka van annak lenni, egy hontalan menekültnek még több oka...

— Önt teljesen kimeríti a sok beszéd. Kímélje magát !

— Nem, nem — mondá elhárító mozdulattal. — Miért nem felel ön? Kitől tanult lengyelül?

Oh, ha megmondta volna neki, hogy kitől!

— Hosszú történet az. Bizonyára el fogom önnek mondani egyszer.

Az ifjú kedvetlenül rázta fejét és soká nem szólt, nem kérdezett semmit; nyitott szemekkel, mereven, némán bámult a szoba-boltozat művészi freskójára, mely Phöbus égi útját ábrázolta.

Nyomasztó csend honolt a teremben, csak Gábor úr mély lélegzete hallatszék, ki sápadtan, keresztbe tett kezekkel állott egy ablakmélyedésben.

— Esküdjék meg kegyed — kiáltott föl egyszerre a beteg —, hogy igazat fog felelni!

— Én sohasem szoktam hazudni, uram! — mondá Mari szigorú hangon.

Kozenszky megütődve nézett rá a lábadozó betegek ideges bámészkodásával, és amint lassankint végigfutott tekintete e hideg, fönsséges vonásokon, mint a megnyugtatót gyermek, szégyenkezve rejté arcát a paplan alá.

— Hiszek kegyednek. Lány ön vagy asszony?

— Leány. Ön ugyan kivallat engem!

— Lássá, az megnyugtató, hogy leány. A leánynak több szíve van és kevesebb esze, az asszonynak több esze van, de már kevesebb szíve; mert a szív kopik az idővel, kisasszony, de az ész növekszik...

Mari alkalmat talált most vidámabb mederbe vezetni a társalgást.

— Ön elhagyta a magyar nyelvet betegségében, de önt nem hagyta el szelleme.

— A magyar nyelvet? — nem értem önt.

— Azt állítottam, uram, hogy az ön derék barátja, Gábor úr nagy bánatára elfelejtett magyarul betegsége alatt.

— De hát tudtam valaha? — kérdé mintegy önmagától, mély küzdelemben merülve előtóduló zavaros gondolatokkal, melyek sötéten hömpölyögtek agyában... — Ah! igen, igen... ott, ott...

Egyik kezével homlokára csapott, másikkal pedig Mari-nak intett, mintha csendet kérne.

— Csudálatos!... megőrülök... — Fejével jobbra-balra kapkodott, mintha valami homályosan borongó eszme-fonalat akarna megfogni, mely hol föltűnik, hol eltűnik, mint az alak-talan délibáb.

Egy konvulziv roham-rázkódás, mely túlfeszített idegeit megcsapta, egyszerre ismét sötét éjt borított a Mari által nyitott résre, honnan a múlt derengett szürke, formátlan fosz-lányokban.

— Oly izgatott... bolond vagyok. Bocsásson meg, nagyon kimerített a betegség. Hol is hagytuk el?

— Ön kérdezni akart.

— Ah, igen! Azt akartam kérdezni, szeretett-e már valaha, vagy szeret-e?

Mari arca lángba borult.

— Oh, uram! — rebegé — ilyen kérdés!

— Egy halálos beteg kérdése, egy kétségbeesetté...

Mari összeszedte magát s mosolygott.

— Nem, uram, én még nem szerettem.

— Nagy szerencsétlenség! — sóhajtott Kozenszky.

— De mindegy: hallgasson meg, hallgasson meg...

— Azért vagyok én itt; barátja tudni akarja minden kívánatát.

— Oh! — mondá leírhatatlan dühhel — ő nem felelt nekem, nem nyújt fölvilágosítást, két napja ordítok, mint a vadállat, fenyegetőzöm, rimáncodom, ő nem felel; ő megöl engem.

— De ő nem érti önt! — szólt Mari erőltetett nevetéssel, sejtelmével a szomorú történetnek, melyet a véletlen szőtt átkozott kezekkel, dévaj pajkossággal.

Kozenszky fölkiáltott:

— Csakugyan lehetséges! És mégis akkor... Oh, én furfangos ember vagyok kisasszony! És most már hallgasson és feleljen! Miért süt be a nap ablakomon délután, mikor azelőtt reggel sütött?

— Nem értem önt — mondá Mari, figyelmesen nézve a beszélő arcába: vajon hova céloz ez a kérdés?

— Én megfigyeltem e körülményt s borzasztó gyanúm támadt; én nem vagyok a Fürdő utca 10. számú házban, mert annak utcai ablakai keletre nyíltak.

Mari most már értett mindent.

— Persze, hogy nincs ott; ön a Kerepesi úton van. Barátja idehozta önt a saját szállására nagy betegen, mert nem volt kellő ápolása.

— Istenem! — ordított föl. — Milyen hónap milyen napja van ma?

— Október ötödike — felel Mari remegő hangon.

A beteg indulatosan dobta föl magát fekvő helyzetéből. — Minden késő! — sikolta velőt hasító fájdalommal. — Anna! Mi lett Annával? — hörgé és ájultan rogyott össze.

— Segítség, Gábor úr! Gábor úr! — kiáltott Mari ijedten. — Miska! Miska!

A vén fickó után kiabálhatott, az odalent oszlatá már a boltban világi gondjait a törkölypálinka mellett, Gábor pedig kőszoborrá meredve, állt régi helyén, szólni, mozdulni képtelen.

— Miféle dolog ez? — szolt Mari, megrázva karját.

— Oh, kisasszony — dűnnyögé az kétségbeesett ábrázattal. — Én mindent kitaláltam, ez az én művem. Ez az én művem. Szánjon engem! Mit tegyek én most már?

— Ne legyen ön gyermek, Annát föl fogjuk keresni!

— Igen, igen, föl fogjuk keresni — kapaszkodék a felé nyújtott gondolatba —, ha föl kellene is egész Pestet fordítani miatta. Hamar orvosért!

III.

A GRÓFI CSÉSZÉK

Kaziray kalap nélkül szaladt le és a kapuban úgy fellökte a jámbor Szabó Sámuel urat, hogy az szokása ellenére azon kemény szavakra engedé magát ragadtatni: »No, no« és a piquet-parti alatt — megzavartatván ezen rendkívüli esemény által — hamisan mondta be pointjeit, főlemlítvén a nemzetes asszony távoztakor, miszerint nincs messze már azon idő, midőn a személy iránti tisztelet nem fog érni egy harapás levegőt sem.

Mari, míg Gábor az orvosért járt, egyedül maradt a beteggel, kiben csak halk lélegzet árulta el az életet. Tizenhét

éves leány, beteg, fiatal férfi és a néma csend együtt. Költői társaság!

Friss vízzel meglocsolta az ifjú halántékait és félresimítá hollófürteit. Talán mert útban állottak, talán mert meg akarta tudni, olyan puhák-e, amely fényesek?

Ahogy megérinté a hajerdőt, megijedt attól, amit tett, elrettenve kapta vissza kezét s ki akart futni a teremből.

De szabad-e magára hagyni a beteget?

— Miska bácsi! — kiáltá, amint csak telt tőle, majd Mártát, Kaziray szakácsnéjának nevét hangoztatta — mind hasztalan!

— Istenem, mily meggondolatlanság volt Gábor urat elmenni hagyni. Nem én mehettem volna inkább orvosért?! Mit fog gondolni Kozenszky, ha felnyitva szemét, itt pillant meg mellette? Oh, bárcsak ne térne eszméletre addig, míg valaki jó. És mégis, bárcsak magához jönne szegény!

Lábujjhegyen visszاسompolyog ágyához s hosszan elnézi a férfias szépségű, halavány arcot. Ezt szerette tehát Anna oly nagyon! Ez itt a száműzött hős, a karcsú ifjú a fényképen! Milyen erős ott, karddal a kezében. Itt csak árnyék kard nélkül, erő nélkül. Erejét a betegség törte össze, kardját a hatalom! De a lelkét, a szívét nem törhette ketté semmi, s az is egy éles kard, jobb az acélnál. Azért van ő száműzve!

A zsarnokság lehelete megrontja, megmérgezi a levegőt, hogy az meggyúl, lángra lobban az ilyen szívektől. Azért van ő száműzve...

Pedig hát most alig dobban egyet-egyet az a szív, s ha dobban is, minden dobbanása Annáé.

— Boldog Anna! — sóhajtott Mari.

A délutáni napfény néhány bágyadt sugárt szűrt át a leeresztett redőnyökön, bearanyozva az ifjú arcát: mind oda esett az ágy fejéhez, mind neki jutott.

Mari elgondolta, hogy a napsugár abból az országból jön, hol az ifjú született, harcolt, s melyet a fehér cár rabbilincstre fűzött, onnan jött s most benézett ide, üdvözetet intett.

...Aranyos napsugár szegény lengyel földről, ki felcsokolod a hősök vérére, légy üdvözölve ebben a másik országban, ahol szintén annyi a felcsokolni való...!

Oh, hogy nem volt most itt Bodner bácsi, útját vágni e

csapongó gondolatoknak: »A gyakorlati irány, Mari! és semmi egyéb, Mari!«

De hiszen gondolkozni szabad mindenről. A gondolat nem bánt senkit, az egy semmi, amitől nem fél senki, amit latba nem vesz senki, míg alakot nem nyer; de annak, aki gondolkozik, mégis sokat érhet: melegíti belül, megborzasztja, kétség-beejti, üdvözíti.

Ah, a Mari gondolatai nem ilyenek! Azoknak nincs irányuk, testük; bizonytalan homályos képzelődés szülőttei azok, a szegény Anna elbeszéléseinek kísértgető árnyai, melyek születnek hivatlanul és örökre elhalnak egy ajtócsattanásra vagy egy nyomatékossabb lábcsoszszanásra, aminő teszem most hangzik a lépcsőkön, Miska bácsi közelségét jelentve.

Mari megrezsent, mint a tetten kapott bűnös; zavartan fordult el a betegről, hogy egy albumban lapozzon.

Kozenszky arcképe volt az első, mit bent megpillantott; az a régi kép az összevont erős szemöldökkel, magas, domború homlokkal, herkulesi mellel.

— Milyen színben lesz majd így, véznán, felöltözve?

Elpirult e gondolatra. Úgy tetszett neki, hogy bűn van abban, pedig nem volt bűnös gondolat, csak új gondolat, új elültetett mag a szívben, mely az első csíra-parány szálait eresztetni kezdi...

— Oh, csak jönne már az a Gábor úr az orvossal!

Éppen e percben jelent meg, lihegve tuszkolt maga előtt egy szőke fiatalembert, kit a Szent Rókushoz címzett kórházról hozott, és Miskát, a néhai huszárt.

— Mindenekelőtt nézze meg a beteget, doktor úr. Kend pedig egy javíthatatlan csont, Mihály! Kendet éppen csak akkor nem találja az ember, mikor szüksége van rá. Nekem úgy tetszik, hogy kend délután megint nem volt otthon?

— Az már nem igaz, tekintetes uram — mondja dörmögve Mihály úr.

— Hiába csúri-csavarja kend! Midőn a lengyel úr rosszul lett, a kisasszony hitta kendet, ha itthon van, meg kellett volna hallania. De kend nyilván ivott odalént.

Nem azért volt Miska Miklós-huszár, hogy ki ne vágja magát egyszeribe:

— Az Isten úgy segítjen, csakugyan hallottam ám a

kisasszonyka hangját, de minthogy az ő hangját hallottam, azért mentem le Bodner atyushoz, azaz a kisasszonyhoz.

— De a kisasszony innen kiáltott a tereméből.

Miska együgyűen bámész arcot vágott.

— Persze... persze... De hát ki tudhatta azt? A hangot hallottam, de elhibáztam az irányt. Ez az átkozott fülem az oka, Schwechátnál nyomorodott el.

— Talán a toroka...

Miska ájtatosan az ég felé fordította a szemeit.

— Görbüljek meg, tekintetes uram, akár a kis ujjam, olyanra, ha csak láttam is színét az itálnak ma.

— Persze, mert kőkorsóból ivott kend...

Míg Gábor nem minden kedvtelés nélkül zsörtölődék vén, de hí inasával, Mari észrevétlenül kiosont, magányt keresni otthon, az ő kicsiny, szűk szobájában... Talán érdekes mondanivalója volt a magánynak!...

Csakhogy a magány és a Bodnerné asszony nyelve nem férnek meg egy fedél alatt.

— Ah, drágalátos kisasszony! — gúnyolódék Bodner apó életépárja, amint Marit megpillantá szobácskája ablakánál, melyet folyondár futott be. — Nos, irgalmas szamaritánus! Csodatevő szűz! Mióta lett a nagyságos kisasszony gyógyszer-tár, ha szabad kérdenem? Nem is tudtam, hogy drága kegyed hites tolmácsa a polyák nyelvnek! Ezer csattogó mennykő! Franci! Vén Franci! Lódulj elő odúból, gyere hamar... itt van a híres wolwichi kuruzsló, javasasszony.

A vén Franci (már mint Bodner úr) eszeveszetten engedelmeskedve ugrott ki paróka nélkül a »Pester Journal« egy tegnapelőtti számával, mert őhozá csak akkor jutott el már ez élvezetcikk, mikor az »Arany pillangó«-hoz címzett kávé-mérésben, mely átellenben fekszik, már előtte való nap elolvasták.

— Mi baj? — kérdé Bodner úr nem minden ijedtség nélkül.

— Az a baj — rikácsolá az asszonyság —, hogy bemutatom neked a nagyságos Kaziray Gábor úr háziiorvosát... Eredj, siess be parókáért, amit lefelejtettél gyönyörűséges koponyádról, hadd teszem föl e kedves ártatlan fejcskére.

— Mennyire nem gyakorlati! — dűnnyögé Bodner apó behúzódvá.

— Úgy, úgy, paróka a fejedre, szép mákvirág; emancipált hölgyecske! Csak egy kis olló annak a fölburjánzott, libaszínű hajadnak s aztán beállhatsz férfinak, doktornak, hahaha! Igen, egy olló! Csakhogy tudja-e, kedves kisasszony, miféle nőknek szokták a hajukat levágni?

— Én semmit sem tudok — mondá Mari szilárdan —, csak azt, hogy ön igazságtalan!

— Micsoda? Igazságtalan? Már hogy én? Vajon ki vagy te, és ki vagyok én? Azt hiszem, én parancsolok a házban? — következőképp nem is lehetek igazságtalan.

— Nekem senki sem parancsol. Én magam parancsolok magamnak.

— Oh, oh! — tajtékozott még jobban nekigyulladva, úgyhogy hadonázás közben egy porcelán színűre mázolt csészét ütött le a konyha-állványról. Az ezer darabra mállott cserép minden darabkája ezer ördögöt küldött neki kölcsön. No, megálljatok, majd megmutatom én neked, hogy parancsolok, megmutatom, hogy a Bodner név bármilyen mihaszna is, nem merül gyalázatba, míg én tartom kezemben a gyeplőt, míg én fésülöm az erkölcsöt bennetek, én, aki a természet romlatlan gyermeke voltam, vagyok és leszek. Merészkedjél csak még egyszer egy fél délutánt ellopni ilyen helyen... ilyen helyen...

E végzetes pillanatban futott be Gábor egyenesen Marihoz.

— Oh, kisasszony, jöjjön fel, kérem, egy percre. Barátom szólani kíván önnel.

— Az nem lehet, uram! Mit gondol ön? — vevé fel a fonalat Bodnerné. — Éppen most tiltottam meg. Az én szavam nem levegő, uram, nekem elveim vannak. Most is a kedvenc csészémet törtem el éppen e miatt a lány miatt... a legjobb csészémet uram, mely hozományomnak... mégpedig milyen hozományomnak legnagyobb éke volt. Marinak megtiltom többé fölmenni, menjen ön dolgára, uram!

A megbántott Mari némán, indulataival küzdve állott, arcán a megtestesült erély kinyomatával, Gábor úr ellenben lehűtve készült elsompolyogni, midőn egy szerencsés ötlet hirtelen visszaadta őt a cselekvésnek.

— Igazán sajnálom a dolgot, mert tudom, hogy kivált

úri hölgyek ragaszkodnak az ilyesmihez; és főleg sajnálom azért, mert közvetve én is oka voltam a szerencsétlenségnek, s ha a ténsasszonynak csak némileg is kárpótlást nyújthatok, szívesen ajánlok föl egyet anyám rokonainak, a Szántay grófoknak tea-készletéből.

— Oh, ön túlságos szíves, uram. Habozom, elfogadhatom-e? Ni, éppen itt jön az inas — kiálta élénken.

Csakugyan Miska jött az orvossággal.

— Miska! Hozzon le kend azonnal egy ezüst csészét a Szántay-címerrel.

— Lássá, nagyságos uram, nem vagyok én rossz asszony, jó vagyok, mint a falat kenyér, de ezek az enyéim minduntalan paprikát öntenek rám, s a jó kenyér paprikás kenyérré válik. Haragítanak, bosszantanak, úgyhogy aztán az illedelemről is megfeledkezik az ember, mely a magamforma hölgynek, igen jól tudom, első kelléke. Nos, mit duzzogsz, kis Marcsám? Mintha az orrodát harapta volna le valaki. Aztán tessék elhinni, olyan a női erkölcs, mint a befőtt, mihelyt egy kis külső levegő éri, mindjárt elromlik. Magamról tudom.

Eközben Miska jött a csészével.

Bodnerné ripacsos arca végtől végig egyetlen lelkesült mosoly lett.

— Oh, uram teremtóm, hisz ez egy remekmű, egy kincs! egy vagyon! Királyi asztalra való drágaság. Kedves Mariskám, édes gerle! ezt úgy veszem, mintha te ajándékoztad volna szerető anyádnak — kiálta elérzékenyülten, könnyekre fakadva. — De nini, te itt hagyod állni a nagyságos urat, ahelyett, hogy felebaráti kötelességedet sietnél teljesíteni, melyet az írás parancsol a szenvedők és szerencsétlenek iránt.

Gábor el volt ragadtatva diplomáciai csínyjének sikere fölött, s minthogy Kozenszky éppen szenderbe merült, midőn fölértek, elbeszélte Marinak, miként ismerkedett meg s kötött barátságot az ifjúval, ki bár nyomorban élt, javai el lévén kobozva, semminemű segílyt el nem fogadott soha.

Egy este a Fürdő utcai házmesterné, ki egyszersmind takarított Kozenszky hónapos szobájában, rontott be Gáborhoz jelenteni, hogy barátja haldoklik, minek folytán nyomban odasietett s Miska segílyével kocsiba emelte ágynemű közé s idehozta.

— Hihettem-e, gondoltam-e, hogy egy tragédiának leszek okozója? Ő soha nem avatott viszonyába. Emlékszem ugyan, hogy említé jegyesét, de ki gondolt volna ilyesmire?

— Már megtörtént! Most azon kell lennie, hogy feltalálhassuk Annát.

— Vigasztaló rám, hogy többszámot használ. Az ön segélye, úgy tűnik fel nekem, annyi már, mint félsiker. Szíve gyermek, lelke férfi, esze aggastyán.

— Ön nagyon rövidlátó lehet, uram — mosolygott Mari —, hogy ily rendkívül nagyító üvegen néz engem.

— Mennydörgöttét! Még bizony hízélgőnek keresztel el öreg koromra! Nos, tehát tanácskozzunk, van önnek valami terve Annát föllelni, mert én... én nehézkes vagyok, mint a daru, ritkán támadnak eszméim. Oh, ez a mai nap a mostohaanyjával és a csészékkal egészen kifárasztott. Egy ily csel után elmém kimerül, parlagon pihen egy ideig, mint az erejét kiadott föld. Milyen gondolat volt az, milyen ötlet!

Alig bírta elállítani a szemeibe könnyeket csaló édes kacagását.

IV.

ANNÁT KERESIK

— Úgy, úgy, osszuk föl a munkát — folytatta komolyabban —, mindenkinek azt a részt, melyben megállja a sarat. Ön lesz a tervező, én a végrehajtó hatalom.

— Nem bánom. Tehát legelőször is a lapokban kell közzétenni, hogy Palowszki Anna fontos ügyben kéretik megjelenni, teszem azt mához három hétre, délután három órakor — de hova? mert e házba nem hívhatjuk, hol mindjárt reám gyanakodnék.

— Talán valamely előkelő vendéglő egyik e célra kivett szobájába?

— Egészen jó lesz; de még ez nem minden. Kedvezőtlen esélyre is számítva, be kell szűrni a hirdetés szövegébe azt, hogy aki az illető kisasszonyról felvilágosítást tud adni, ugyanakkor, ugyanoda jelentse magát; jutalma ötven forint.

— Ez kevés, a több, ha nem használ, semmiesetre sem fog ártani.

— Ön eszerint gazdag, ugye?

— Atyám nagybirtokos volt: szépen örököltem. Majdnem oly gazdag vagyok, mint Kozenszky.

— Hogyan? Kozenszky úr, ki oly szegényesen volt a Fürdő utcában?

— Igen, ő, mert időközben megenyhültek otthon a politikai viszonyok. Talán néhány hét múlva hazatérhet s javait visszakaphatja.

Mari el nem fojthatott egy sóhajt.

— Mily feledékenység — szólt mohón —, nem is kértem, hogy az orvos mit mondott?

— Előadtam neki az egész történetet, mely az ájulásnak okozója lett. Apródonkint — úgymond — nem lesz ártalmas közölni Anna ittlétét. Ami kizárólag az ájulási tényről illeti, aggodalmát fejezte ki egy új nyavalya eshetősége iránt, mit még most, a keletkezés stádiumában meghatározni lehetetlen. De íme, hangot hallok a beteg szobájában, menjünk be.

Ott szomorú látvány várt rájuk.

Kozenszky hangja volt, amit hallottak, beszélt, de félrebeszélt, összekeverve mindenféle nyelveket. Arcán forró izzadásgöppök gyöngyöztek, szemeit kísértetiesen forgatva, ujjai-val mutogatta a csodálatosnál csodálatosabb alakokat a falon, miket képzelete odarajzolt: négy kecske, mely egy szekérral szalad, hajszálon lóbálózó éles kés feje fölött, levágott emberfő, mely utána kiált. Éppen azzal volt most szóba eredve.

— Új szerencsétlenség! — hüledezék Gábor — bizonyosan agygyulladás.

Valóban, Kozenszky ismét eszméletvesztve feküdt reménytelen állapotban. Az imént, egy-két óra előtt lefolyt jelenet talán hetekre, hónapokra vetette vissza, vagy talán örökre. Napokig tartott e veszedelmes, élethál fölött határozó állapot. Kaziray két orvost tartott ott éjjel-nappal. Szomorú arccal látogatott le naponkint a szatócs-boltba; önmagát vádolta mindenért s szinte megszokta már, hogy Mari vigasztalja; az ő szavától, búbajos közellététől visszanyerte lelke ruganyosságát. Mi is volna a világ Mari nélkül? kongóbb, üresebb! A Szántay grófoknak már a harmadik csészéje ván-

dorolt le, hogy Bodnerné asszonyságban a koronkint ébredező oroszlánt megszelídítse, mely nem nézhette bosszúság nélkül, hogy Marinak valaki részéről nagyobb fontosság adassék »az ő házában«, mint neki, s hogy ugyanannak és Bodnernek kellemes társalgója van a boltban, mialatt ő a konyhában uralkodik két alattvalója: Panni szolgáló és a macska fölött, mely utóbbi még arra sem alkalmas teljesen, hogy kipattogja magát ellene, nem értvén állati oktalanságánál fogva szónoki értékét és hatását amaz ajkak válogatott kifejezéseinek, melyeknek édességét Bodnernek adatott megízlelni »másod ízben«. Ezt a történeti hűség kedvéért sohasem mulasztotta el odatenni Bodnerné.

Egy napon Gábor élénk örömmel nyitott be a boltba egy kis »angolkeserűre«. Ez volt az ürügy.

— Jó hírt hozok, kisasszony. Kozenszky túl van a veszé-lyen, betegsége jobbra fordult, az orvos biztosított, hogy most már rohamosan javulni fog.

— Hála istennek!

— De ez még nem minden. Ő ma megszólított engem. Mennydörgöttét, majd hanyatt estem örömben.

Mari szíve elszorult.

— Az új betegség — folytatá Gábor — helyrehozta, amit a régi elrontott. Mindenre emlékszik. Csodálatosan van az emberi természet alkotva! Képzelterhet, milyenszemeket meresztettem, mikor egyszerre megszólít jóízű magyar kiejtésével: »No, Gábor, gonosz fickó! . . . ugyan jól őrizted az ajtót, hogy a halál be nem jöhetett rajta!« Akasszanak föl, ha nem ezt mondta szóról szóra. Nem hangzott még mondat magyar földön, mely kellemesebb lehetett volna fülemnek ennél!

Mari borult, elmélyedt arccal hallgatta Gábort.

— És még ez sem minden. A lapok hozták a hirdetéseket. Holnap van a megjelenési idő az »Arany kulacs« című vendég-lőben. Sikor, Mari kisasszony, lehető siker! Ketten jelentkeztek a kapusnál, kik készek fölvilágosítást adni holnap Annáról a kitűzött száz forintért, egy nő s egy férfi.

— Ah!

— Meg kell önt kérnem, legyen kegyes magára vállalni ez ügyet egészen, mert én könnyen esem misztifikáció áldozatául, ki Annát nem ismerem, azt sem tudva, szőke-e vagy barna.

Mari némán intett fejével.

— El fogok menni. A 20-ik szám, nemde?

— Itt a kulcs és itt a pénz. De mi baja önnek? még nem láttam ily kedvetlenül.

— Semmi, éppen semmi bajom sincs. Sőt inkább...

— Hiába ámit, egészen ki van kelve képéből.

— Nem tetszem önnek, gondolom, ezt akarja mondani.

— Oh, Mari — mondá Gábor úr és ebben ki volt fejezve minden. Először életében hagyta el a »kisasszony« szót s talán szinte először életében hajlott lággyá szokott érdes hangja. Vajon megértették-e azt »illetékes« helyen?...

Többet azután egész délután nem mondott Gábor úr, hallgatott s hosszan elmerülve nézte Marit, ki nemkülönben el vala mélyedve és ki tudja, mit nézett, mit gondolt?

Ez este a negyedik csészét küldte Bodnernénak és borzadva gondolt arra, hogy több nap, mint csésze. Egész éjjel nem bírt aludni. Ugyan nem-e valami olyan diplomáciai csínyen törte fejét az álmatlan éjen, mely a csészéritkulásból és Bodnerné nagyhatalmi állásából eredhető bonyodalmak gyökeres megátlását célozta?

Hát Mari? Hozott-e édes álmod az éj? Volt-e rá vonatkozással az, ami Gábort annyira melegítette? Mari egészen másról álmodozott! Egy nagy víz partján feküdt a fűben, ölében a Kozenszky feje pihent, ujjai a fekete fűrtök közt játszadoztak, midőn egyszerre kánya csap le a magasból s száll egyre lejjebb, de amint közelebb jött, mindinkább átido-mult — fehér galamb lett belőle, s a fehér galamb arca szakasztott az Annáé volt. Mari fölébredt s megrezzent: többé nem tudott elaludni s nem tudott szabadulni e képektől. Hol járhat, merre lehet most a szegény Anna? Ugyan fogja-e Kozenszky kívánni még? Nem fogja többé, mert hiszen már fölösleges lett. Oly szegénynek érezte magát ebben a tudatban, mint aki egyszerre elvesztette a bűvös kincset, mintha az Aladin csoda-lámpája esett volna ki kezéből s tört volna szét ezer diribdarabra...

Azzal a szilárd elhatározással kelt föl reggel, hogy minden erejét megfeszíti Anna föltalálására. Ő fog, a gyenge leány, cselekedni a beteg férfi helyett. Türelmetlenségében nem bírta bevárni a délutáni három órát, melytől sokat remélt, addig is

bejárta a statisztikai hivatalt, a rendőrséget, bár sikertelenül, mert a hónapos szobák bérlőiről a magyar fővárosban nem vezetnek lajstromot. Pesten nem lehet megtudni semmit, hanem a száz forint, az majd megteszi a magáét!

Ebéd után Szabó Sámuel uram szokott megérkezésével majdnem egyidejűleg sietett az »Arany kulacs« vendéglőbe s ott a kijelölt szobában tompa álmodozásba merülve várta a tudósításokat, illetve tudósítókat, és ha a szerencse kedvez, magát Annát is; édelegve képzelte el, mint fog odarohanni a fölतालált Annához, hogy keblére borulva elmondhassa neki »Megtaláltam őt — neked.«

Végre kopogás hallatszék az ajtón.

— Szabad! — szólt Mari fölugorva, a beközelgő eseménytől izgatottan.

Az ajtó megnyílt, s belépett madame Bodner.

Leírhatatlan a tekintet, melyet az érdeemes asszonyság bámulatában Marira vetett. Volt abban gúny is, harag is. Majdnem öt percig maradt némán, tátott szájjal. (Még annyit egyhuzamban sohasem pihent az a száj.)

— Ah, ah, kisasszony! No, nézze meg az ember, milyen szemes. Hja persze, szemesnek áll a világ... lassú víz partot mos, a hollónak holló a fia, rókának róka... Ő is eljött pályázni a száz forintra. Hüm! kisasszony! Mire kellene önnek az a száz forint? Azt mondom, leány, menj haza, én, a család fő akarom értékesíteni ama tudósításokat, én várom be itt azt az urat...

Mari meg nem állhatta, hogy szívéből ne nevéssen.

— Miféle urat?

— Nos, aki a száz forintot adja.

— Hisz az én vagyok, én kutatom Annát a Kaziray költségén, ama beteg barátja számára, ki senki más, mint az Anna kisasszony sokat emlegetett vőlegénye. Annyit pedig, amennyit ön mondhat volt lakónkról, Kaziray már tőlem tud.

— Mily szerencsétlenség! — szörnyülködék Bodnerné asszonyság rendkívül savanyú arccal, — de legalább kétszeri utamat mégis meg kell térítenie Kaziraynak. Úgy van, Mari, kétszeri utamat kocsibérrel.

Újra kopogás hallatszott az ajtón, melyet tiszteletteljes lábcsozogtatás kísért a gyékényszőnyegen.

A két nő feszült várakozással tekintett a lassan, csikorgva táruló ajtóra, Bodnerné még mindig kételkedett kissé s várta a száz forintos urat. Mari pedig az igazi tudósítást.

Mindketten csalódtak, mert bizony csak Bodner apó sompolygott be a maga lassú tempójában.

Már odáig mégsem visz a bátorság, hogy a bekövetkezett jelenetet megkísértem rajzolni. Viharos volt az és humorteljes, de mégsem végignézni és végighallgatni való.

Mari is ezt gondolta magában s magára hagyván az ekként összekerült házastársakat, hazasietett; visszatarthatatlan nevetése csak kissé enyhíté a bosszankodás érzetét és a sikertelenség kedvetlenítő benyomását.

V.

A FÁTYOL

Otthon a kapuban Kazirayval találkozott.

— Mi történt az istenért? A boltjuk be van csukva, és egy lélek sincs otthon önöknél; már kétszer kerestem.

— Az történt — bár szinte szégyellem elmondani —, hogy apám és mostohám volt a két jelentkező az »Arany kulacs«-nál.

— Eszerint ott vagyunk, ahol voltunk — mondá Kaziray lehangoltan.

— Tökéletesen.

— Ez nagy baj, nagy baj, tudja-e, hogy Kozenszkynek mindent elmondtam, ami történt.

— Ah! És mit mondott ő?

— Alig várja, hogy talpraálljon, személyesen fogja fölkeresni Annát, ha addig nekünk nem sikerülne. Addig is az a kívánsága, hogy abban a szobában várja fölgyógyulását, hol Anna lakott. Éppen évégett akartam értekezni szüleivel.

— Milyen gondolat! kényelmetlen szoba az egy betegnek!

— Egy betegnek kicsinyek az igényei, s legalább ha unni fogja magát, cseveghet önnel is, ki iránt nagy hálával van eltelve.

— Valóban? rebegé Mari. — Talán említett?

— De még mennyit. De nem csoda, hiszen ön az egyedüli, ki Annát ösmerte.

— Igen! — szólt elkomorodva.

Gábornak sikerült a szobát kibérelni a Bodner-családtól azon föltétellel, hogy abban minden úgy hagyassék, amint Anna ott tartózkodása alkalmával volt elhelyezve, még a port sem szabad eltörülni, s Kozenszkyt már másnap oda kellett szállítani az orvos tiltakozása dacára.

Milyen napok voltak ezek! Bodnerék szerették volna, ha sohasem lábad föl a beteg »szobaúr«, átkozottul felsózták a szoba árát. Gábor is meg volt elégedve, mert szabadon járhatott Bodnerékhoz. Ami magát a beteget illeti, nemcsak szemlátomást épült, de jókedvét, élénkségét is visszanyerni kezdé, minek előidézésében, azon körülmény mellett, hogy időközben visszakapta elkobzott birtokait s engedélyt nyert a hazatérésre, nem csekély része volt Marinak, ki sokat beszélt Annáról, Anna nagy szerelméről, s ki különben is ritkította párját, mint látogató.

A szobát, melyet elfoglalt, csupán közös előszoba választotta el a Bodner-család lakosztályától, s Panni elfoglaltatása esetén, ha a szobaúr valamit kívánt, Mari sietett annak eleget tenni. Amikor aztán néha huzamosabban ott felejtette magát, mignem lassankint bizonyos gyöngéd baráti viszony fejlődött köztük, mely csak bensőbbé erősbült, midőn az ágyat elhagyta s egy-két óráig sétálhatott is a szobai levegőn: ezen időt kizárólag Mari társaságában tölté, fölkereste őt szobájában vagy a boltban s bosszankodott, ha ilyenkor jött az orvos és megháborítá.

Csakhogy míg ez lett, sok víz lefolyt előbb még a Dunán. Majdnem az egész őszt és fél telet ott húzta ki az ágyban, a szobában, hol minden zig-zug megszólította, alakot adva képzelődéseinek; ott-ott ült, meglehet azon a széken, mely a kályhánál állt, róla gondolkodva szomorún, sötéten... ott, abban a tükörben nézte szép arcát, mikor fésülködött... hányszor megfogta puha, fehér kezével azt az ajtókilincset... ebből a kancsóból ivott... abban a szekrényben tartotta fehérneműjét...

Ennek a szekrénynek a tetején egyszer egy fekete foszlánynak a csücskét pillantotta meg. Marit kérte, vegye le onnan. Az egy székre állt föl, hogy a porlepte tárgyat elérje.

— Az Anna fátyla! — mondá Mari — itt feledte szegény.

Az Anna fátyla! Az Anna fátyla! Ez a mondat hangzott mindenünnen, a boltajtó csattanása ezt hangoztatta odakünn, a szekerek behangzó zörgéséből e mondat bontakozott ki, még a kintornás távolról ideszűrődő zenéjének is ez volt a refrénje: az Anna fátyla! az Anna fátyla!

A beteg összecsókolta a szent ereklyét (az egyedülit Annától, mert búcsútlanul volt kénytelen menekülni Lengyelországból). Marinak kellett őt figyelmeztetni, hogy az öltözékdarab tele van porral, megárt a mellének.

— Ne búsuljon, mindjárt nem lesz, lecsókolom.

— Inkább hadd keféljem le.

— Oh, hogyisne! A világért sem. Az ő kedves porát lerázni, amit ő piszkolt be...

— Ön egy új kultuszt honosít meg.

— Ugye? — szólt Kozenszky mosolyogva. — Ilyen vagyok én. Jobban örülök ennek az édes-kedves rongynak, mintha nekem adnák a budai királyi palotát.

— Ha szegény Anna tudná...

— Oh, ő tudni, látni fogja azt, mert itt lesz keblemen, míg őt meg nem találtam és azután is örökké e napok emlékeül. Gyűrt, eldobott rongy, mely az ő arcát takartad, óvtad, megbecsülted, együtt leszünk ezután, nem válunk el soha többé!... De ne nevéssen ki, édes Mari. Lássá, milyen bolond vagyok...

Mari nem felelt; most már az ő fülében zúgott mindenfelül ez a hang: »Kopott fátyló, nem válunk el soha többé.«

Mily nagy szó az a »soha«. Egy koporsó, melybe önmagára zárja az ember a jelent. De vajon tud-e meglenni vesztig a koporsóban, amíg él? Hátha kedve támad fölruáni a fedelét?

Kozenszky, mihelyt fölgyógyult, leveleket írt haza rokonihoz, ismerőseihez, Anna felől tudakozódva, de a válaszok mindig csak azt hajtották, hogy hiszen utána ment Pestre.

Midőn a szobát elhagyhatta, nyakába vette a fővárost, minden helyen, ahol az gyaníthatólag megfordulhatott, tudakozódott, sehol semmi nyom. Midőn két hét eredmény nélkül múlt el, felhős homlokkal panaszkodott Marinak:

— Átok nehezül reám... soha, sohasem fogom megtalálhatni...

— Mert már bizonyosan nincs Pesten. Hanem egy véletlen... Oh, ne essen ön kétségbe. Vagy meglehet, itt is van, de kimerülve, betegen fekszik valahol. Hagyjon mindent a végzetre!

Azontúl kevesebbet említé Annát, a hasztalan kereséssel pedig majdnem teljesen fölhagyott. Készületeket tett hazájába visszatérni. De vele is az történt, ami a legtöbb emberrel, ki nagyon megszokott egy kedves várost vagy helyet, állandóan a készülődésnél maradt s az *»utolsó napokat«*, mint nevezé, Mari és Gábor társaságában töltötte.

A leány kötött. Gábor úr sóhajtozott (ki tudja, mi baja egy idő óta?), ő pedig nézte őket szivarozva és gondolkozva. És mégis olyan jól érezték magukat mind a hárman.

Mari egy idő óta feltűnően hidegebb, tartózkodóbb lett Kozenszky iránt, megrezsent, ha jött, kezét visszahúzta, mikor az meg akarta fogni, kevesebbet beszélt s szavait rendszeren Gáborhoz intézte, ki egészen el volt ragadtatva e kedvező jelek által.

Kozenszky sokat, igen sokat gondolkozott e változásról s azt találta, ő nagyon szerencsétlen ember, kivel nem rokonszenvez senki. Pedig hiszen megmondta egyszer Gábor, hogy akadémiai taggá kell lennünk előbb, ha fiatal hölgyek kedélyvilágában kívánunk olvasni.

Kozenszky ugyan nem lett akadémiai taggá (e beszély folyamán legalább), de olyasvalami történt, amitől világosabban kezdett látni.

VI.

BIZTOS NYOM

Egy szép tavaszi napon így szólítá meg Mari:

— Türelmetlenül vártam, Kozenszky úr, míg ön szobájából kijött: fontos közlendőm van.

— Hogyan, nem akart ön hívni, vagy bejönni, mint egyébkor?

— Hova gondol? Hisz ez illetlen lenne...

— Mari, Mari, mi történt önnel? Azelőtt ön...

— Azelőtt — mondá és elpirult —, mikor beteg volt... De minek e kitérés? Röviden: én *biztos nyomra* akadtam.

— Valóban? Miféle nyomra? Mi tárgyban?

Mari a szemrehányás rezgő hangján felelt, de valljuk be, e hangban volt valami mesterkéltség.

— Még kérhető? Mi más tárgyban, mint Annára vonatkozólag?

— Hallgatom önt — mondá Kozenszky majdnem egykedvűen.

— Ez éjjel nem alhattam, sok minden közt eszembe jutott volt szolgálónk, Borcsa, ki most egy lipótvárosi nagykereskedőnél van szolgálatban. E cseléd vitte ki Anna holmiját a kocsira, s mint rémlett, még hosszabb beszélgetésbe is bocsátkozott a fiatal kocsissal.

— Nos?

— Az imént fölkerestem Borist, nem emlékszik-e a kocsisra, kinek révén könnyen megtudhatnók, hová vitte Annát. Ez az egyedüli helyes fonál, melyen nyomára akadhathunk.

— Nagyon, nagyon le vagyok kötelezve édes Mari. Isten látja, mit érzek... de...

— Mit de? Minden megvan, uram. A »hosszú Borcsa« nemcsak emlékszik a kocsisra, hanem — mint magát kifejezte — bensőbb ismeretségben állanak, s késznek ajánkoztott őt ide küldeni.

— Mind igen szép ez — mondá Kozenszky kelleetlenül —, csakhogy keveset hoz a konyhára. Valószínű, hogy a fickó már nem fog visszaemlékezni...

— Ellenkezőleg — tört ki végre Mariból a szó —, mert az a fickó már itt is van s kész önt odavezetni, ahol lakik vagy lakott...

Kozenszky úgy tett, mint az elkényeztetett makacs gye-
rekek, kik forrón óhajtanak valamit, s mikor már megvan, kifogyhatatlanok a gáncsolásban, hogy így, hogy úgy, nekik az nem jó, nekik az nem így kell.

— Kezdem önt nem érteni. Ha rögtön felöltőt nem vesz és nem indul, tudja meg, hogy én magam megyek.

— Menjünk együtt.

Mari csak egy percig habozott:

— Nem bánom, itthon kétségbeesném a bizonytalanság miatt.

— Oh, kegyed angyal, Mária! — kiálta fel lelkesedve.

— Engedje, hogy így, lengyelesen szólítsam ezentúl.

És megfogta kezét, hogy arra egy csókot nyomjon erőszakkal.

A »márvány kisasszony« kacsója olyan forró volt, mint a parázs, és remegett, mint a fázó lelkiismeret.

A kocsis a Zöldfa utca egyik két emeletes háza előtt állott meg. Kihívták a házmestert.

— Tudni akarjuk — kezdé László —, hogy lakik-e itt, vagy lakott-e egy Palowszki Anna nevű kisasszony, ki mintegy félév előtt hurcolkodott ide.

— Ki tudná azt uram, az régen volt.

— Egy igen szép arcú, magas, karcsú.

— Hja, az nem tudható.

— Lássá — mondá Kozenszky Marinak diadalmasan.

Mari néhány hatost csúsztatott a kopasz öreg házmester érdes markába.

— De hiszen önnek emlékeznie kell. Mindig fekete ruhában jár, kék szeme van.

— Úgy, a kék szemek és a fekete ruha. Emlékszem már, két hónap előtt hurcolkodott ki a Fürdő utca 10. szám alá.

Kozenszky izgatottan hajtá fejét a kocii vánkására. Mari némán húzódott a szögletbe, mialatt a kocsis a Fürdő utca felé hajtott.

Meg volt hát minden, amit óhajtottak. Anna ott lakik abban a házban, hol vőlegénye lakott. Oda, arra a helyre vitte nyugtot nem engedő szerelme. Oh, hogy ezt maguktól is ki nem találták, pedig olyan természetes vonás!

Miért, honnan e szótlanúság? Nincs arcotokon örömmosoly, hogy az kiüljön most oda ragyogni? Így fogtok odaállani, hidegen, némán, gondolkozva, egyik a kedves, másik a barátnő elé.

Mégis csak volt abban valami, amit a jósnő beszélt Annának!

— Ő nem lesz már ott, Mari! — mondá Kozenszky fojtott hangon, és hozzátette hirtelen... félek, hogy nem lesz ott.

Az, akit megszólított, nem felelt, hanem leereszté fátyolát, ne olvasson most az ő arcáról senki.

A Fürdő utcai házmaster éppen a kapuban ácsorgott, s mikor Kozenszky előadta, hogy egy hölgyet keresnek, ki a Zöldfa utcából jött ide lakni, még csak ki sem hagyta beszélni.

— Ah, a feketeruhás kisasszony, az ott lakik özvegy Kopomonkyné ténsasszonynál, I. em. 5. ajtó, balra. Tessék fölsétálni! Otthon van.

Kozenszky meghökkenve nézett Marira. Annak az arca olyan sápadt lett, mint egy halotté.

— Menjünk . . . menjünk — suttogá tompa, síró hangon.

— Ön rosszul van, kisasszony!

— Nem vagyok — kiáltá bosszús hangon.

Kozenszky most már mindent értett, mindent . . . mindent.

Szándékosan lassítá lépteit a lépcsőkön, azon lépteket, melyek már egy új életbe visznek, mely mögött úgy maradt el ez a mostani, hogy vissza sem lesz szabad pillantani rá.

Az 5. számú ajtónál nagyot dobbant szíve, hirtelen a Mari keze után nyúlt, egy kimondhatatlanul bánatos, de édes tekintetet vetett a remegő fehér lilomra, ki kezét elfeledte zavarában visszahúzni, aztán az ellentétes érzelmektől remegővé vált hangon mondá, Mari kezét gyöngéden elrántva a kilincstől:

— Oh, Mari! Ne forduljunk vissza innen, úgy, amint jöttünk, minden nélkül? Még most lehet, Mari!

A márványkisasszony szép szemeiben csodálatos tűz ragyogott föl, keze önkéntelenül görcsösen szorítá vissza a Kozenszkyét, de ugyane pillanatban a másik sebes csattanással nyomta meg a kilincset.

— Kozenszky úr! — szólt kemény hangnyomattal, midőn az ajtó csikorogva megnyílt — ön minduntalan hajlandó megfélekezni kötelességeiről.

— Csak egy percig, kisasszony! . . . — dadogá Kozenszky befelé tántorogva.

Egy kövér, köpcös, kissé szeplős hölgy jött eléjük.

— Palowszki Anna kisasszonyt keressük . . .

— Itt Berger kisasszony lakik. — Tán tévedés?

— A Zöldfa utcából jött ide.

— Ugyanaz.

— Közönségesen gyászruhát visel.
— Igen, asszonyom.
— Látni kívánjuk a kisasszonyt.
— Valóban nagy kitüntetés — szólt kacér mosollyal —, én vagyok az!

— Ez esetben bocsánatot kérünk.

Kozenszky el nem fojthatott egy mosolyt s ott lent a kocsiban azon akarta kezdeni a társalgást, hogy élceket csinált Berger kisasszonyra, de Mari szótlansága megfagyasztá az ő szavát is.

Az ajtó előtti jelenet némán, nyomasztóan feküdt közöttük, mint egy tenger. Az érzelmek zárja fölpattant egy percre és ismét becsapódott!... Halálos csend honolt a kocsiban, mely robogva haladott a kövezeten Pest nyüzsgő utcáin. Ki mert volna most megszólalni? Milyen szó is következhetnék még ezek után? Olyan-e, mely elsimítsa azt a jelenetet, vagy olyan, mely áthidalja egy következőhöz?

Mikor a Kerepesi úti házhoz értek, Mari hirtelen felrántá az ajtót és kiugrott.

— Megálljon — mondá Kozenszky vakmerően eléje lépve —, ne lépjünk így e házba a kétely és bizonytalanság poklával! Mari! édes Mari! tudja meg előbb, hogy én szeretem, kimondhatlanul!... Legyen nőm!

Mari, mint az álomlátó, behunyt szemmel hallgatta e szavakat, mik — úgy érezte — villámként futnak keresztül minden ízén, megdicsőült gyönyört árasztva; kezével a kapu-oszlopba fogódzék, hogy el ne szédüljön röpülése közben az ég felé, másik kezét lankadtan terjeszté ki a levegőbe, kihul-latva az útközben vásárolt tárgyakat.

— Feleljen nekem erre, Mari! — suttogá a széthullott tárgyakért lehajolva.

A leány ajkán, a hidegnek gúnyolt ajkon már ott lebegett az üdvözítő felelet, a legköltőibb, a legszentebb szó, csak az alakot kereste még, a külső mezt, melyben diadalútjára keljen, midőn a lehajolt ifjú mellén kissé szétvált az ing s látni engedé a fekete ereklyét, az Anna fátylát.

Mari összerezzen.

— Feleljen, Mari! — sürgeté az ifjú.

— Erre a kérdésre nem felelek.

Kozenszky elsápadt.

— Legalább most még nem — toldá utána, arcát elfordítva.

— Meddig?

— Lehet, hogy nagyon sokáig! — kiálta s hirtelen eltűnt a boltban. Kozenszky szótlánul ment szobájába és csomagolni kezdett. Estefelé beüzent Panni által Bodneréknak, hogy holnap hazautazik, a szobát visszabocsátja rendelkezésükre.

— Mennydörgettét! Hát te mi a mennykőt csinálsz? — álmélkodék a belépő Gábor, kinek arca szinte sugárzott a jó kedvtől. Akasszanak föl, ha nem úgy nézesz ki, mint egy megvert ellenség. Nos, ezzel a sok bőrröddel meg mi történik?

— Holnap hazautazom.

— Abból ugyan semmi sem lesz — kacagott, Gábor.

— Szeretném tudni, miért?

— Két okból: először, mert nem bocsátlak, s másodszer, mert... mert nagy dolgok fognak történni a te barátoddal... a vén megátalkodott fickóval, amiket te bizonyára be fogsz várni.

— Glaszé kesztyű, fehér nyakkendő, — talán estélyre vagy hivatalos valami herceghez?

— Följebb.

— Akkor hát magánkihallgatás a palatinusnál, — aki nincs is.

— Még följebb!

— Elvégre is mi közöm hozzá!

— Nem úgy, édes László, hiszen előtted nincs titkom. Be van-e jól csukva az ajtó? Halld tehát — én leánykérőbe indultam.

— Magadnak?

— Mennydörgettét! — ki másnak?

— Miskáról hamarabb föltettem volna ezt a bolondságot.

Azt gondoltam, neki.

— Tréfán kívül, László, én komolyan megfeledkeztem régi énemről... Sakk-matt vagyok, élni sem akarok amaz angyal nélkül. Milyen nő, milyen nő!...

— Jókor dicséred előttem a nőket — veté oda sötéten, majdnem durván Kozenszky.

— Mi bajod velök? — kérde Gábor megütközve.

- Éppen most kaptam egyiktől kosarat.
 — Te kosarat, lehetséges-e? De hát Anna?
 — Annát nem lehet fölhaladni, s elvégre is nem tehetek róla, ha bolondulásig beleszerettem időközben Mariba.
 — Ma-ri-ba? — tagolá az érdeemes férfiú, megüvegesedett szemekkel bámulva a beszélőre. Ajka görcsösen mozgott, valamit mondani akart, aztán mintha magával küzdene, összeszorítá szájszéleit, finom batiszt zsebkendőjével megtörlé halálos verejtéket izzadó homlokát, levágta magát egy karosszékbe, keresztbe vetette lábait és ott ült némán, mereven, mint egy sírból kelt rém. László nem olyan kedélyben volt, hogy háborgatta volna.
 — Tehát Maritól kaptál kosarat? — törte meg végre mégis ő a csendet síri hangon.
 — Hányszor mondjam?
 Megint hosszú hallgatás következik.
 — És most mit szándékozol tenni?
 A lengyel vállat vont.
 — Hát én tudom? Holnap hazautazom, ha ugyan még holnapig főbe nem lövöm magam.

VII.

BEFEJEZÉS

Gábor fölkelt, kalapját vette és szilárd léptekkel nyitott be Mari szobájába. Egy nemes elhatározás visszaadta erejét.
 — Kisasszony — mondá —, legyen bizalmas, miért utasította vissza barátom szerelmét?
 — Ez az én titkom — szólott lassan, elmélázva.
 — Engedje meg nekem a diplomáciai közbelépést, tudhatja, hogy ez gyenge oldalam. Lássá, őt Annához kötötte a múlt, de hiszen Anna már meg is halhatott azóta? Aztán ő kegyedet szereti.
 — Igaz — szólta Mari —, de ki felel nekem, hogy irántam való szerelme nem egyéb gyorsan kialvó szalmalángnál? Addig, míg ő az Anna fátylát hordja, addig ő az Anna vőlegénye, s én nem tolakodom ily ereklyén keresztül szívéhez.

— Igaza van — mondá Kaziray, s szó nélkül távozott.

Bodnerék annyira elérzékenyültek a jövedelmező szobaúr elutazása fölött, miszerint elhatározták őt és Kazirayt egy csésze búcsú-teára meghívni, fölhasználván ezen alkalmat Bodnerné asszonyosság arra, hogy miután a teázás a már teljes számára szaporodott grófi csészékből fog történni, az összhang kedvéért »soha vissza nem adom« fejében elkérje Gábor úrtól a még hiányzó kannát és cukortartót is.

Ez megtörténvén, Gáborék megjelenése után behozatott a kormos, vízzel töltött üst, s a konyhában sürgölődő asszonyosság megparancsolá Marinak, hogy az urakat mulattassa addig, míg ő és férje megjelenhetnek, valamint gyújtsa meg a szeszt is.

A kékes, rózsaszínű szeszlel vígan lobogott fel (jele, hogy tisztességes 32 fokos spirituszt tart Bodner úr a »Kék kakas« firma dicsőségére a boltjában) túlcsapva még az üst fődőjén is.

Ez ünnepélyes pillanatban a két férfi a pamlagon ült beszélgetve, Mari pedig az asztalnál állott.

Mindenki szeme az üstre volt irányozva és a lángra, mert valljuk be, hogy a láng regényes elem, szerelmesek társalgója, ábrándos gondolatok ébresztője.

László csöndesen fölkelt helyéről és hirtelen odalépett az asztalhoz. Arca ünnepélyes volt és szomorú, szemeit Marira szegezte, ki némán süté le a magáét, s amikor újra fölemelte, csodálva látta, hogy az üst lángnyelvei zizegve csapnak össze egy röpke, könnyed tárgy fölött, mit az ifjú dobott oda martalékkul.

— Az Anna fátyla! — kiáltá Mari önkéntelenül utána kapva.

Kozsaszky gyöngéden megfogta kezét, hogy megakadályozza.

...Hangulatteljes pillanat volt ez, nyomasztó és szomorú...

Egy emléket temettek mélyen-mélyen a megsemmisülésbe ...ahonnan nincsen föltámadás soha... soha.

A láng még egyszer nagyot, szilaját lobbant, azután kialudt végképp. Még akkor sem tudták levenni szemeiket arról a parányi hamuról: pedig hiszen nedves volt a könnytől mind a négy szem, nem sokat lehetett vele látni.

— Miért tette ezt? Miért tette? — rebegé Mari mintegy álomból felocsúdva.

— Önért, kedves Mari, egyedül önért — sóhajtá Kozenszky, megölelve őt.

Az nem szabódott nagyon, s ha oly villámsebessen elfordult az ölelő karok előtt, az csak a szűzi szeméremnek és azon váagnak volt tulajdonítható, hogy az áruló Gábor urat megfenyegesse ujjáival.

Hanem Kaziray már akkor szép észrevétlenül fölszedte a sátorfát, kitért a »jelenet« elől, melyet annyi önfeláldozással ő készített elő. Annyi hidegvér már mégsem volt benne, hogy végignézze, mikor a halvány ajkakat először megcsókolják. Nem kívánt gyönyörködni diplomáciai közvetítésének korán megtermett gyümölcseiben; a diplomata vet, de nem arat.

Később azonban előkerült, s olyan egykedvűen szürcsölte teáját egy gróf Szántay-féle csészéből, mintha egyéb sem történt volna a világrend folyásában, mint az, amit Bodnerné asszonyosság hajtott egyre, hogy tudniillik valami égés-szag van a szobában.

— Ön ugye nem érzi, édes Marim? — kérdé arájától a »legboldogabb ember«.

Mari odahajolt az ifjúhoz és azt suttogta vissza lengyelül:

— Érzem és érezni fogom örökké.

Kozenszky elértette s így szólt magyarul:

— Igen, legyen ez nekünk szomorú nap. Az örömet hagyjuk holnapra. Legyen az ma még édes titok.

Majd Kaziray felé fordult tréfás, mosolygó arccal.

— Az ördögbe is, Gábor, most jut eszembe, hogy te elmulasztottad a dolgodat.

Kaziray nem jött zavarba.

— Elmaradt, mint a te utazásod — dörmögé. — A magyarnak most úgyis az a jelszava: hogy »várjunk«.

Pedig hiszen tudta nagyon jól, hogy már ő nem várhat. De talpig jószívú volt, tudott lenni filozóf is szükségből.

— A szerelem cudar, önző dolog — dűnnyögé, midőn a társaságtól elszakadva fölfelé botorkált a lépcsőkön.

Ott fönt ágyában pedig sokáig gondolkozott arról, hogy holnap, úgy lehet Európa valamelyik városában, egy gyászruhás, bánatos arcú hölgy fog föl s alá járni az utcákon és a

népes tereken, szembe nézve minden délceg férfit, ki az ő vőlegényéhez, Kozenszky Lászlóhoz hasonlít...

Szegény, búbanatos arcú, fekete ruhás hölgy, ne keresd hiába!...

Kevéssel éjfél után azonban mégis megnyugodott a történeteken, mert hát mindezek miatt végre is nem esik ki a világ feneke, a világ ezentúl is forogni fog, mint eddig, a maga tengelye körül; a nap is úgy fog sütni, mint eddig és a reggel is csak akkor fog kezdődni ezentúl is, mikor Mihály jönnek látja behozni a kávé és kiflit.

A »Kék kakas« is megmarad a Kerepesi úton és csak a kis csirkét viszik el.

A MINISZTEREK ZSEBE

— Karcolat —

Muki hazajött. Mégpedig hivatal nélkül jött haza még most is. Hat esztendő s »zsebrák« már s még mindig semmi »sine cura«. A felesége szidja, a rokonok szidják, az ipja szidja s esküdjök, hogy bepecsételi a pinceajtót s ki se nyitja szeptemberig, ami pedig annyit tesz, mintha a Muki jövőjét pecsételné be.

És hogy teljes legyen a harmónia, még a választók is szidják Muki urat, — pedig ezeknek igazán nincs okuk. Ők nem csalódtak. Ők mindig gyámoltalan embernek tartották Muki urat.

Hiszen legalább egyetlenegy önálló tette volna, mellyel bátorságot tanúsít, vagy erélyt. De nincs egy körömfeketőnyi sem.

Nem is választották volna meg, de az apja, ipja, sógora, nagybátyja, nagynénje, unokatestvérei váltig azt hajtották a jó ismerősöknek, hogy:

— Ne hagyjátok elveszni azt a szerencsétlen fiút! Tudjátok, hogy betegeskedett s kénytelen volt abbahagyni az iskolába járást, úgyhogy most nem való egyébre a világon, mint *országos képviselőnek*.

Ahogy Muki úr hazajött a kerületbe, bizony mindjárt rosszul kezdett állani a szénája. Beszámoló beszédet követeltek tőle.

Beszámoló beszédet? De hát miről számoljon ő be, ha senki sem bízott rá semmit. Nem tud ő az egész országgyűlésről egyebet, kivéven, hogy a »Kék macská«-ban hányszor változtak azóta a kellernők.

De nolens-volens kellett. A tigrisek nyugtalankodtak, s ha nem akarta még a remény utolsó deszkaszálát is kiejteni maga alul, be kellett ugrani Demosthenesnek.

— Meg kell lenni, fiam! Meg kell lenni! Még egy országgyűlés, s akkor tán megkapod, amit kiszemeltünk számodra: a kamarális birtokoknál a tisztartóságot.

— Dehogyan kapom, dehogyan — mondja Muki kétségbeesetten —, hiszen már ezelőtt is megígérte Trefort, mindennap vártam, mindennap néztem a hivatalos lapban... ebben a várakozásban telt el egész életem.

— Nekem is megígérte őexcellenciája... hogy kinevez.

— Ah!

— Sőt azt is mondta egyszer futólag, hogy már alá is íratta a királlyal. Csodálom, talán valami rossz fát tettél a tűzre, amiért megharagudtak rád s visszavonták. Nem szoktél te meg valamikor a név szerinti szavazás elől?

— Soha! Nem tettem én soha semmit.

— Nos, mindegy. Ahogy volt, úgy volt, hiába találgatjuk. Egy szónak száz a vége. Próbáld meg még három évig. Mégis talán több morzsa, mint ahány ember... Hátha megkapod könnyen, ingyen...

— Treforttól? Ingyen?

— Bizzál a jövőben és tartsd meg a programbeszédet.

— De mit mondjak?

— Amit gondolsz, édes fiam.

— De mikor én semmit sem gondolok.

— Hát a meggyőzésed?

— Még eddig semmiről sem győződtem meg.

— A beszédet pedig meg kell tartani. Mégpedig legyen benne valami ellenzéki.

— Ellenzéki?

— Igen, mert enélkül oda a kerület örökre.

- De hát mit mondjak?
- Gondolkozz csak, van-e valami ellenzéki aktusod, amire hivatkozhatnál?
- Nincs, azaz hogy most jut eszembe, egyszer nagy tolongásban lábára hágtam Kemény Gábornak.
- Nem elég.
- Egyszer pedig tévedésből a Trefort kabátját adtam föl Tisza Kálmánra a klubban, s mindeniknek benne voltak a zsebében aznap kapott szerelmes levelei.
- Kitudódott?
- Isten ments, hogy kitudódott volna... Mindenik eltagadta a kabát tulajdonját a benne levő írásokkal együtt.
- Oh, te bolond!
- Miért? Ha szabad kérdeni.
- Oh, te együgyű birka! *Hátha éppen abban a kabátzsebben volt a kinevezési okmányod?*
- Az istenűgyse! — mondá Muki elboruló homlokkal.

A FEKETE KISASSZONY

Görbébb lett a góizoni róna is száz picike dombbal...

Száz apró sír üli meg a temető toldott részét: mintha játékszereknek hordta volna őket össze a halál.

Nem lehetett a halálnak komoly célja azokat a virágokat tépni le, amik még ki nem nyíltak. Mióta lett olyan bolondos az öreg, mint a vén anyóka, aki picike bögrécskéket, asztalokat, kanapékat vesz össze a vásáron a leánykájának.

Hja, a halál is megöregedett s a háztartást és a kertészkedés egy részét rábízta a kislányaira, s azok közül a legkisebbik, a Difteritisz, csak a gyöngéd növényeket bírja kigyomlálni, vagy azokat, miknek gyökerei még nem nyúlnak le mélyen a földbe és nem erősek, hogy a parányi sarlója lemetszheti.

A Difteritisz, a »fekete kisasszony«, az jár itt, sötét ruhában lebeg a környék fölött, egy felhőn ülve. Hosszú sovány keze leér egész a földig, éles szemei belátnak mindenüvé,

széles fehér fátyla, mely fejről alácsügg, ködnek gömörödik a vidékre, lehelete párának foly össze a levegővel. E lehelet, amit megérint, az az övé... menthetetlenül övé.

Nincs is már apró gyerek Gózonban, mind elszedte. A szegény főtisztelendő Kubcsik Mihály nem győzi őket temetni és minden újabb halálosetnél fájdalmasan sóhajt föl, mert az eklézsia megkárosítása van abban, ha egy földi lélek csupán születik és meghal, mivelhogy az ilyen kibújt a harmadik egyházi funkció, az esketés alól.

De a legjobban van megrökönyödvé mégis tudós Billényi Márton uram, az iskolamester. Hogyisne, az isten szerelméért! Hát kit fog már ő zentúl tanítani, ha mind elszedi a halál a kis tudatlanokat?

Ha ez így megy, utoljára is nem marad más tanítványa, mint a saját kis Erzsikéje. No, de csakhogy az megvan még és egészséges hála istennek, víg, ugrál, mint egy mókus.

De vigyáz is rá, mint a két szeme világára, még a levegőre sem ereszti ki. Mindent megtesz a kedvére; már két képeskönyvet kapott e héten és három bábút, csakhogy veszteg maradjon a fűtött szobában.

Sok, sok mindent kapott még ezenfölül; az özvegy számtartóné ruhát küldött a bábunak és apró párnácskákat, azután egy piros almát cukorból. A csacska dada egy napon kitalálta, miért jönnek ezek az ajándékok, s biztatta Erzsikét, hogy nemsokára kapni fog még valamit: egy mamát.

A gyermek ránézett nagy, méla kék szemeivel, összeráncolta kis homlokát, mintha gondolkoznék, és egész szomorú, szóttalan volt...

Hát csakugyan mamát fog kapni. Hiszen neki volt már mamája — de meghalt.

— Beszélj nekem az anyámról — szólította meg a dadát, ki csodálkozva csóválta meg ősz fejét: »Szép asszony volt a te édesanyád, kedves szívecském. A bizony, szép és gazdag asszony volt. Tisztességes vagyon maradt rád utána. Haegnősz, te leszel a legmódosabb lány a Bágy mentén. Még szolgabíróné is lehet belőled, kis bogaram... A bizony, úri lány vagy te! Azért is vigyáz rád olyan nagyon az édesapád, mert ha te is meghalsz, a nagy vagyontól koppan a foga, átszáll az anyád testvérére...«

A kislányka pedig mindezekből éppen keveset értett meg, hanem azért szomorú maradt napokon át. Így érte a Szilveszter estéje is.

Billényi Márton az estélyt rendesen jóvendőbelijénél töltötte. (A falu legalább azt tartja, hogy már a lakodalom napja is ki van tűzve, sőt a számtartóné az udvarban levő nagy diófát is kivágatta és fölküldte Majornokra az asztalosnak, hogy politúros asztalt csináljon belőle hozománynak.) Szilveszter estéjén azonban lánykájával otthon maradt Billényi uram és mindenféle tanulságos dolgokat beszélt neki, de a gyermek sórarakozott volt s azt kérdezte az apjától egyszerűen:

— Hova lesznek az évek, édesapám? Azt mondtad az imént, hogy azokat is elnyeli az idő?

— Úgy van, gyermekem!

— De azt is mondtad, hogy a tavalyi év vitte el az én édesanyámat. Mondd meg nekem, lehet-e még azzal a tavalyi évvel találkozni?

— Oh, te bohó... Hát minek találkoznál te a tavalyi évvel?

— Kezet csókolnék neki és szépen megkérném, hogy a mamámat adja vissza.

A kandallóban vígan pattogott a tűz, künn erős szél zúgott és zörögte meg koronként az üvegtáblákat, melyek tele voltak rajzolja jégvirágokkal.

A tanító elmélyedve nézte a tűzszikrákat, majd a gyermek bánatos arcára vetve szemét, könnyedén jegyzé meg:

— Mamádnak jó dolga van, Erzsikém! Ő az égbe jutott.

— Hát nincs a sírban, ahol dada mutatta?

— Nincs bizony, mert az angyalok kivették onnan és magukkal vitték.

Erzsike elandalodva hallgatta ezeket, szájacskája nyitva maradt, szemei pedig könnyektől nedvesedtek meg.

— Aztán hogy tudod te azt, hogy a mamám ott van? Ki mondta neked?

— Hja, van nekem egy kis tükröcském. Ha én abba belenézek, mindent meglátok. Látom a mamát is az égben.

A gyermek piros arcán mennyei derű ömlött el, s édes, behízelt hangon mondá:

— Oh, add ide nekem azt a tükröt, hogy én is lássam!

— De nem addig az, kis bolondom! — felelte az apa, térdére kapva Erzsikét — ha abba a tükörbe más belenéz, mindjárt megvakul.

— Bánom is én, csak egyszer meglássam, ha mindjárt megvakulok is.

— Az ám, csakhogy előbb vakulsz meg, mintsem láthatnál valamit.

— Akkor hát nézz bele, édes kedves apám. Úgy szeretném... olyan nagyon kíváncsi vagyok tudni, hogy az én mamácskám most ugyan mit csinál.

Márton úr ellenkezett egy darabig, hogy így, hogy amúgy nem tudja, hova tette a tükrét, de a lányka oly makacsul ragaszkodott kéréséhez s annyit ostromolta, hogy végre is rászánta magát bemenni a másik szobába s végigjátszani egy gyermekkel az ő naiv világát.

— Láttad-e? — kérdé mohón, midőn tíz perc múlva előjött az apa.

— Láttam bizony. Fönn van a mennyszámban s éppen az Istenkével beszélgetett.

— Oh, igazán? — kiáltá ragyogó szemekkel. — Engem nem emlegetett?

— Éppen rólad beszéltek.

— Oh jaj, igazán?

— Azt kérdezte az istenkétől: hogy viseli magát az én kis Erzsikém? Jó-e? Szófogadó-e? Az Istenke már éppen azt akarta mondani, hogy bizony sokszor nem fogadsz szót, pajkos vagy, a múlt héten is kilopózkodtál csúszkálni a jégre, hanem azután, hogy ne okozzon szomorúságot a mamádnak, meggondolta magát és így szólt: eddig még nincs ellene panasom, hanem ezentúl majd jobban szemmel tartom.

— Hát aztán, aztán?

— Édesanyád meg volt elégedve s arra kérte az Istenkét, engedje meg, hogy inkább ő maga vigyázzon rád, s mikor alszol, éjjel eljöhessen hozzád, vánkosaidat kiegyengetni, fölcsúszott takaródat megigazítani.

Még a lélegzete is elakadt a gyermeknek, orcái kigyúltak, szívecskéje hangosan dobogott.

— Megengedte az Istenke? — kérdé fojtott, félénk hangon.

— Megengedte, rögtön parancsot adott ki, hogy mamád számára egy kis nyílást vágjanak az égen, amelyen által rád nézhessen. Hát most már aztán úgy viseld ám magadat, hogy most vigyázat alatt vagy.

A gyermek homlokán megdicsőült fény sugárzott, szemeit behunyta s szép szőke fejceskójét bágyadtan ereszté apja karjára.

A tűz is kialudt a kandallóban, a ketyegő óra már éjfél felé járt. Márton úr elküldte Erzsikét aludni.

Az öreg dadával aludtak egy szobában. Erzsikének egy kis ágya volt, a dada pedig a díványon szokott feküdni.

A jó öregasszony levelekötöztette, szépen betakargatta, megcsókolta, mint minden este, jó éjszakát kívánt neki és lefeküdt, öreg szeméit csakhamar lenyomta az álom.

Hanem a gyermek nem aludott el. Kis fejében nagy tervek forrtak, amikhez egy kis ravaszság is kellett. Oh, a lányok akármilyen picinyek is, értenek ahhoz, a pólyától a szemfedőig.

De hisz az nem is olyan messze út... mióta az a fekete kisasszony utazik a felhőkön ülve.

Hát a kis Erzsike bizony csak azt gondolta, hogy az ő mamája, ha az Istenke megengedte neki, bizonyosan el fog jönni az éjjel. Hanem az ajtón nem jöhet be, mert az be van csukva, valamint a pitvarajtó is, biz az csak az ablakon jöhet be hozzá — ha ki lesz nyitva...

Megvárta a dada hortyogását, mikor az már mélyen elaludt, félretolta a takaró dunyhát, fölkelt, s mellén összefogva ingecskéjét, nesztelenül lépegetett az ablakhoz s lassan, óvatosan kinyitotta az ablaktáblát.

Csípős, maró hideg tódult be.

Egy pillantást vetett az égre, azt a nyílást keresve rajta, de nem látta, talán elfödtek előle a fekete úszó felhők...egy csontos hosszú kéz mintha lenyúlt volna a felhőkről és megsimította volna jégujjaival a nyakát...

Sietve osont vissza az ágyba, bebújt egészen a dunyha alá, de több hideg jött be az ablakon, mint amennyi meleget a párna adhatott.

Fázott, reszketett és félni kezdett a sötétben, mert egyszerre sötétebb lett. Az a fekete kisasszony, aki a felhőkön ül, sötét arcát betolta az ablakon.

Erzsike a mamát várta egy darabig, de csak nem jött, nem jött, s ő mindig rosszabbul lett, míg egyszerre elvesztette eszméletét.

Reggelre már alig tudott beszélni, csak nyöszörgött s hörgött a melle, a nyaka pedig meg volt dagadva.

Rémülve vették észre, hogy az ablakegészéjjel nyitva volt.

— Én nyitottam ki — suttogá rekedten, erőlködve a szegény kicsiny —, a mamával akartam találkozni.

Alig lehetett érteni ennyit is. A fekete kisasszony már akkor erősen fojtogatta a nyakát. Szegény kis Erzsike! Már azt sem bírta elmondani, ha vajon találkozott-e mamájával.

... Hanem harmadnapra aztán bizonyosan találkozott.

A fekete kisasszony tovább utazott a felhőkkel, de majd minden évben eljön azóta Gózonba, s amennyi a kis sírokból bedől, kiegyenesedik, évenként újakkal pótolja.

EGY KIS TÉVEDÉS

— Alkalmi karcolat —

Egy kedves dalocskát dúdolva fogtam korán reggel az öltözködéshez. Bajuszomat elégedett mosollyal kefélttem s be kellett vallanom, hogy a tükörben oly szeretetreméltó fiút látok, kihez hasonló legfőlebb én lehetek a — valóságban. Vagy megfordítva? Igazán, nem tudtam volna megmondani.

Az egész világ rózsaszínű felhővé gomolyodott össze előttem, s én nem voltam képes megkülönböztetni, vajon az a felhő rózsalevelekből vagy égő, szerelmes szívekből alakult-e?

Istenem, ki is vehetné rossz néven egy vőlegénytől, hogy esküvője napján meg van zavarva a feje!

És én vőlegény voltam, mégpedig *a közvélemény vőlegénye...*

Délceg fiú voltam; szemeimből tüzes jókedv sziporkázott; fürteim csábítóan göndörödtek homlokomra; tudtam sokat beszélni — semmiről; kitűnően lovagoltam; kardra, pisztolyra verekedni, fölségesen lejtettem a keringőt, raktam a csárdást: csoda-e hát, hogy az a bájos, hiú asszony, a közvélemény, belémszeretett s eljegyzett magának?

Én legalább cseppet se csodálkoztam, midőn Karancsi Péter, Fütükös Lázár, Epöli Gábor, meg Rigó Dani nagy becsülettudással bekopogtak hozzám s megkérték a kezemet a csentei választókerület számára. Természetesen kosarat adtam nekik habozás nélkül. Csakhogy abba a kosárba száz *összegöngyölt zászló* s tízszer annyi *kortestoll* volt csomagolva.

Személyesen ugyan nem mentem a menyasszonyomat meglátogatni; mert egyszer a torkom fájt (nem beszélhettem volna), máskor pedig az orromon támadt kelés (nem hódíthattam volna): de azért a dolgok teljes rendben folytak. Fütükös Lázárnak 62 esztendő ember létére olyan atyafisága volt a megyében, Rigó Dani szép szóval, Karancsi Péter ököllel és Epöli Gábor jó borral annyira győzték, hogy az ellentábor vereségét már hetekkel a választás előtt bizonyosnak lehetett mondani.

Az ellenfél a régi képviselőt léptette föl, aki mellett a főispán, az összes megyei tisztviselőség és a kerület úri osztálya küzdött, s akiről azt állították, hogy harminc éves közpályán sok jó szolgálatot tett már a hazának; de az én hetyke bajszomnak az ő deres szakállát, viruló képemnek az ő ráncos arcát, könnyű járásomnak az ő tipegését nem volt nehéz legyőzni.

A főispán fogait csikorgatta, a főjegyzőtől le a napidíjas másolíg valamennyi hivatalnok reszketett haragjától... mind nem használt semmit! Latba vetették tekintélyüket; a kormány minden hatalmát fölhasználták; azután, mikor a jelöltjük magasztalásába belefáradtak, rágalmaztak engem is. Elmondták, hogy mindig a balerinák szoknyáját taposom, hogy összes tudományomat a fodrászom fecsegéseiből merítem, — mind hiába való volt! az én négy kortesem győzte az ő köveiket — kenyérrel és borral!

Az ellenfél kivénhedt patrióta, — mint mondják: országos hírű kapacitás volt... de az én eszközeim mégis jobban tudták a népet kapacitálni.

— Hej! szép dolog is az a népszerűség!...

Ezzel az önérzetes sóhajtással feküdtem le a nagy nap előestéjén, s ennek a sóhajtásnak édes legyintésére pirult oly kerekké arcom a nagy nap hajnalán...

*

A piperézés sok időt rabolt el (gondoskodnom kellett a kedvező hatásról!), a vasúti állomáshoz tehát úgy érkeztem, hogy nagy hirtelen még fölkapaszkodhattam egy kupéba.

A szívem zakatolt, a fejem zúgott... olvasni kezdtem. De szemeim előtt boszorkánytáncra keltek az apró betűk. A fák csupa zászlóknak tűntek föl, melyeken az én nevem ragyogott. A kövek csillámain az én dicsőségemet láttam. A gép dübörgése mintha népek ezreit lelkesítő riadás lett volna... úgy elkápráztatott. Éreztem a diadal mámorát; éreztem a szép asszonyok kézzszorítását; láttam, hogy kendőiket lobogtatják, csókjaikat szórják felém... szédültem, s lázban égő ajkam érthetetlen varázsigéket suttogott.

Ha még egy pillanatig tart ez a lázas álom, nem tudom, mi történt volna... de a vonat füttyentett, én fölriadtam... megérkeztünk Úrfalvára.

Kidugtam a fejemet; megvallom, kíváncsiságból, hogy a díszes bandériumot láthassam, mely rám várakozik... de nem láttam senkit.

A vonat megállt; két utas szállt ki; én ruganyos léptekkel ugrottam a kavicsos földre.

E pillanatban tíz megyei rendőr fogott körül, s az egyik elem állva, kezével a vállamra ütött.

— Uram, ön a törvény nevében foglyom!

— Én? az ön foglya? De hát megbolondult ön?

— Kérem, ha gorombáskodni akar, én megtiltom. Emberek, vasalják meg!

— De, uram, az égre, tévedés lesz! Én nem tűrhetem...

— Nem lehet tévedés. Szőke haj, gondosan felsütve; bamba, savós szemek; a homlokon két seborradás; vékony, szőke bajusz; hajlott orr; ritka, vöröses angol szakáll; szűk mellkas; feltűnően hosszú körmök... a leírás tökéletes.

— Ostobaság! Ez minden harmadik emberre ráillik.

— Semmi ellenmondás! Előre!

— De, kérem, én Nagy Kázmér vagyok!

— Igen Nagy Kázmér, a tengersári pénzhamisítók feje...

— De, kérem, én kisézengúzfalvi Nagy Kázmér vagyok!

— Nem zárja ki, hogy nagy gézengúz ne legyen!

— A csentei kerület képviselőjelöltje vagyok !
— Hohó ! Ez meg már éppen nem valószínű.
— Be tudom bizonyítani. Kérdezzék meg a legelső parasz-
tot, akit látnak, hogy ki éljen ? Nagy Kázmér — fogja mon-
dani. Térjenek be Füttyökházán nemzeti Füttyös Lázár
úrhoz; kerüljenek Kakukkfára, ott van Rigó Dani, ők jól
ismernek.

Hiába rimáncodtam, fenyegetőztem, sírtam, tomboltam
haragomban: a rendőrök megkötöztek és elhurcoltak. Rázós
úton, parasztszekéren, vágatva vittek a megye székhelyére.
Napfényes nappal volt; de én millió csillagot láttam reszketni
az égen és bosszút esküdtem a megye, az ország, az egész
világ ellen !

*

A megyeházon szikár, zord képű porkoláb jött elém, s
annak intésére a rendőrök egy alacsony, homályos rabszobába
löktek.

Az ajtó bezáródott mögöttem, én ordítva rohantam neki,
döngetni, rugdosni kezdtem... hasztalan volt. De a nagy
zajra börtönöm másik felén egy ajtócska pattant föl, s ott,
állt a küszöbön... az én négy kortesem ! Ott álltak Karancsi,
Füttyös, Epöli, Rigó... az én népszerűségem oszlopai...
láncra verve.

Kezem lehanyatlott... agyamban iszonyú világosság
támadt; de nem bírtam egy szótagot kiejteni.

— Árulás ! gonoszság ! alávaló csalás ! gyalázat ! — kiál-
ták torkuk szakadtából, midőn megpillantottak.

De az én testem és az én lelkem megtagadta a szolgálatot:
kimerülten roskadtam össze...

Mire magamhoz tértem, Füttyös Lázár felém fordulva a
vasajtóra mutatott és szólt:

— Hallod e zúgó zajt odakinn ? Ez a fönséges nép tilta-
kozása a zsarnok erőszak ellen ! Ez a mi elégtételünk !

Soha még ilyen öt farkas nem került össze — egy verem-
ben ! Üvöltöttünk; bosszúterveket koholtunk; gondolatban
egy óriási kardot köszörültünk, mellyel az ellenünk elkövetett
méltatlanság sárkányfejét levágjuk.

Rigó Dani rekedésig azt harsogta, hogy:

-- Van még igazság a földön! Majd megmutatja a mi hű népünk!...

Így aludtak el rideg szalmaágyon. Ilyen volt az én nászéjszakám, mikor a népszerűség ölelésére vágytam.

Másnap reggel megnyílt a börtönajtó, s azon a sima képű kir. ügyész lépett be hozzánk.

— Uraim, bocsánatot a rendőrök ügyetlenségeért, kik a tengersári pénzhamisítók gyanánt önöket fogták el. *Egy kis tévedés volt. Igazán sajnálom...*

Izgalomtól reszketve álltam az ügyész elé, két öklömet fölemeltem... de Fütykös Lázár méltóságteljes nyugalommal tolt félre s azt kérdezte az ügyésztől:

— Mi történt a képviselőválasztáson?

Az ügyész mosolyogva felelt:

— *Szavazást senki nem kívánt. Kikidáltották egyhangúlag*

— *Bogárdi Jánost.*

AZ ELSŐ DINNYÉK

— Szezon-csevegés —

A holt idény egyedüli felfrissítője. Ma jelent meg először néhány előkelő étterem kirakatában.

Szép sárga bordácskái, amint a nap fénye keresztülfutkos a ripacos és mégis igéző barázdákon, úgy néznek ki, mint valami rozsdáutte ősi páncél kidudorodásai.

A spékelt kappanok tiszteletre méltó holtteste egészen háttérbe szorult, pedig e szegény kappanoknak egyéb dicsőségük sincs, mint az eltakarítási pompa, a fényes kosztüm, amelyben örök megsemmisülésük előtt megjelennek, közszemlére tétetvén ki előbb ünnepélyes díszben a közönségnek, miként a fejedelmek és költők azután eltűnnek a sír éjjelébe.

A borospalackok sem okoznak feltűnést, arisztokratikus vignettejük dacára. Minden, de minden háttérbe szorul a természet gyermekének megjelenése előtt.

Az első dinnye! A nyár ajándékai közül a legkellemesebbik.

Megjelenése nem kihívó; nem feltűnő, mint tavaszkor a gránátszín piros cseresznyéi, mely messziről szeme közé mosolyog a járókelőknek; nem kacér, mint a tengeri lesz, mely zöld patyolat pongyolájából bájosan kikandikálni hagyja fehér, tejtől duzzadó testét, s halavány selyemhaja ingerlőn, mert kuszáltan tapad igéző idomaihoz...

Nem! a dinnye nem kacérkodik, ő csak a gyomrokat ingerli. Ami legszebb benne, aranyos színét kérges haj fedi el, vizes zamatja a belsejébe van bezárva, míg a cseresznye és a tengeri (van még több ilyen gyümölcs is, de nem merem mindnyáját megsérteni) valóságos svindler gyümölcsök, csalékony a felületük: a belsejük mag és csutka.

A dinnye egyszerűen, igénytelenül jelenik meg s mégis nagy hatást gyakorol.

Az idő hozza — mondják önök, természettudósok —, de nekünk, gourmandoknak, mégis úgy látszik, hogy ő nem az idő és a természet eszköze, hanem ezek állanak az ő szolgálataiban.

Előkészítik a megjelenését, s ez bizonyos színpadi taktika. A gyomrot úgy alakítja át a forróság, a por, hogy az szenvedni kezd, sivar kietlen mező lesz előtte még a Marschal étlapja is. Nagy hiány érzete tölti be az ember egész valóját, s ezen tervszerűen előidézett alkalommal jelenik meg a piacon a dinnye.

Természetes, hogy nagy hatást szül, ragyogó arccal nézünk. A nyár beváltotta programja leglényegesebb részét.

Ez idén a megjelenés nem volt eléggé impozáns, mert — mint mondják — rosszul választotta az időt, a tömérdek tökkel úgyszólván egyszerre termett ... de én nem tartom helyesnek célzásokat tenni a képviselőválasztásokra ... a dinnye valóban megérdemli, hogy össze ne keverjük a köve-tekkel bár tagadhatatlanul van némi rokonság közöttük...

Az első dinnyék sem nőnek magoktól ... ezeket is többnyire a melegágy növeszti ... forszírozva termettek, éppen mint többnyire a képviselők.

És mégis ezeké a dinnyéké a világ, amiket a kertész növeszt. Ezeké a dicsőségből a tejfel, ezek az arisztokraták ... a »canaille« csak gyönyörködik bennök, de nem érintkezhetik, irigyelheti boldog birtokosaikat, epedhet utánok, de

el nem éri, s durva tenyere be nem piszkolja arany színbe játszó kérgüket.

A paloták ebédlőtermei nyílnak meg előttük. Hol a falakról művészi képmásuk mutatja buja idomaikat, előkelő szép asszonyok kicsi piros ajka szívja föl édes testüket. Dinnyének lenni többet ér a világ valamennyi hivatalánál!

Hanem azután azok a dinnyék, amiket a természet nevel föl, pazar pompájú napsugarakkal, tündérharmattal és dajkáló szellővel, azok ott künn a piacon hemperegnek, a kofák asztala alatt a ponyvákon, s vásott parasztgyerekek hajigálóznak velök: mert ezek már közönségesek.

Olyanok, mint a szerető — a hetedik kézben.

Én már kóstoltam, jóllaktam vele, egy ajkbiggyesztes megilleti hát, aki meg csak most eszik belőle már ti. a dinnyéből. Szegény dinnye!

Van egy bizonyos logika a világrendszerben. Habár tagadhatatlan, léteznek megfoghatatlan dolgok, nem azt a problémát akarom említeni, hogy miért lesz az embernek veres az orra nemcsak a veres, de a fehér bortól is, az a csodálatos dolog: amért a dinnyétől, dacára hogy csillapító szer, az emberek ingerlékenyekké válnak.

Szulejmán szultán francia szakácsának memoárjai szerint: valahányszor a padisah dinnyét fogyasztott, mindég olyan ingerült volt, hogy egy-egy török fejet leüttetett. S mikor meghalt, mint nagy humanista (mert minden szakács az), azt hagyta hátra, hogy *az igazhívők egyellen dinnyefészket se ültessenek el.*

A mondat titkos értelmét csak a memoárok felfedezése után találták ki az ulemák, kik a korából sehogy sem bírták eddig kiokoskodni. A nagy titok fel lett fedve, de azért a dinnyeevés kultuszát a legkevésbé sem csökkenté. Erősebb az írott betűnél, még a trónoknál is.

Fájdalom, ma már az emberek nem gondolkoznak — csak esznek. Az evés mestersége bizonyos gépies dologgá süllyedt. Valaha még az is művészet volt.

Az irodalomban az utolsó gourmand a megboldogult Kecskeméthy Aurél volt. Az utolsó érző szív, mely hálás tudott lenni a természet és a szakácsok iránt.

Meggyőződése volt, hogy egy nő több bájt és gráciát

fejthet ki egy dinnyének elegáns fölvagdalása és elfogyasztása közben, mint amennyi elég, hogy minden férfi fejét elbódítsa. Egy dinnyét evő nő ellenállhatlan... a superlatívus a kellemben.

De ebbeli igényeit nehéz volt kielégíteni.

Egyszer a »Nemzeti Szálloda«-ban ebédelt egy barátjával. Nem sokára odaérkezett s egy másik, szomszéd asztalhoz ült Tóth Kálmán.

Kecskeméthy nemcsak enni szeretett, neki, mint minden igazi ínyencnek, gyönyör volt másokat enni látni is.

Tóth Kálmán megette levesét s azután »vegyes fölszelt«-et rendelt.

Csinosan volt szervirozva. Három szelet, az egyik sonka, téglaszín vörös, fehér zsírszalaggal beszegve; a másik szelet bágyadt piros volt, ripacsos kissé és finom erekkel átfuttatva, fiatal korában a borjúelokvencia eszköze; a harmadik szürke, igénytelen húsdarab, marhaszelet... Királyi szemnek ékes pihenőhely együtt mind a három...

Kecskeméthy aggódalmas arccal tekintett oda, s sötét fellegek tornyosultak homlokán...

— Félek — mondá elkomorodva —, hogy az az ember rosszul fogja megenni azt a húst.

— Hát hogy kellene?

— Először a sonkát, a zsírosat, azután a nyelvet, mely mintegy rendszeres átmenetet képez a száraz, itatóspapiros-szerű, hideg szürke húshoz... Oh, barátom, mily tökéletes rendszer!...

Egyszerre izgatottan kezdett helyén fészkelődni. Tóth Kálmán a szürke húst ette meg először.

— Hallatlan! — sziszegé. — Skandalum!

Egyre izgatottabb lett, s dühösen csengetett a kellnernek, amint a jeles költő utoljára hagyta a sonkát.

— Megyek... Nem nézhetem tovább!...

De a pincér nem jött. Tóth Kálmán eljutott egész a dinnyéig.

— Félek — hörögte fájdalmasan —, hogy sóval fogja enni... A dinnyét, az isteni dinnyét, amelynek a paprika a hímpora...

Csakugyan a sótartó után nyúlt.

De már ezt nem tűrhette tovább. Felugrott.

— Majd máskor fizetek! — kiáltá a kellnernek s kisietett, hogy e rettenetes dolognak tanúja ne legyen.

Mert Kecskeméthyben volt bizonyos arisztokrata vonás: a borzalmas jelenetektől irtózott.

Halála előtt ugyanis azt sajnálta legjobban, hogy nem volt étvágya. Ő úgy élt és halt meg, mint utolsó védője és terjesztője a művészi evésnek.

Az ilyen embereknek halálos vétek meghalni...

»Mért nincsenek jó szakácsok?« — panaszkodnak néme-lyek.

Egyszerű az ok. Mert nincsenek, akik őket megbecsüljék. Ahol nagy írók vannak, ott nagy kritikusok is támadnak. Ahol az egyik nincs, ott a másik is hanyatlak.

Ezért nem főznek már mai napság jól sehol.

Csak a természet hozza meg szolgailag évről évre az ő ajándékait...

De az is elhagyhatná! Mert nincsen, aki azokat kellemmel megegye.

A KIS ABLAK A MENNYORSZÁGBÓL

— Rajz —

— Beszéljen nekem valamit, kedves bácsi, az esztendőkről — így szólt a kis Katica hozzám egy este, midőn a kandallóban barátságosan pattogott a tűz. Az apró szikrák, mint valami tűzijáték, a lyukacsos vasajtón keresztül jobbra-balra ugráltak s jóformán a levegőben hamvadtak el.

— Miért vagy éppen az esztendőkre kíváncsi, kedves gyermekem?

— Mert lássa, az olyan nagyon furcsa, hogy az esztendők elmennek és sohasem jönnek vissza többé. Hova mennek azok?

— Elvesznek, édes picinyem. Hatalmas trónusán ül az idő, királyi palástban és aranyos jogarral; ő azokat átgyúrja és új esztendők lesznek belőlük.

— Hát az esztendőket sohasem lehet megtalálni?

— Nem bizony, édes lányom. De miért szomorodtál el annyira?

— Mert ha én nagy leszek, meg akartam keresni azt az esztendőőt, amelyik az én édesmamámat elvitte.

— Oh, te bohó! Hiszen az édesmamádnak jó dolga van..

A kis Katica szemeibe drága harmatcsöppek gyűltek. Mintha megöntözött violák volnának.

— Dehogyan van jó dolga, abban a csúf fekete földben... Ahol azok az utálatos férgek vannak. Aztán milyen hideg lehet ott! Szegény jó mamám!

— Nem úgy van az, gyermek! Nem érted te azt! Mikor édesanyádat a sírba tették, éjjel eljöttek az angyalok, kiemelték a hideg sírból és magukkal vitték a mennyországba.

— Hát igazán elvitték?

— Persze, hogy igazán.

— Honnan tudja a bácsi?

— Van nekem egy tüköröm, hogyha én abba belenézek, mindent látok, ami a földön és az égben történik.

— Ugyan nézzen bele, kedves bácsi, hátha meglátná a mamámat, hogy most mit csinál? Vagy hagyjon engem is belenézni.

— Nem lehet ám. A tükörbe csak én látok; te mindjárt megvakulnál, ha belenéznél.

A kis Katica makacs, akaratos volt. Meg kellett neki tenni, amit kívánt.

Míg a gyertyákat felgyújtotta a cseléd, addig a bácsi bement a szobájába, meghagyva, hogy a kis Katica azalatt csendesen viselje magát, mert különben nem lesz tiszta a látása.

Mire visszakerült, a Katica nyakába ugrott.

— Ejnye, honnan olyan dohányfüst-szagú a bácsi? Nem pipázott maga odabent?

— Nem bizony.

— Hát belenézett-e a tükörbe?

— Persze, hogy belenéztem.

— Láttá-e a mamámat?

— Bizony láttam.

Katica örömrészketve tapsolt kis kezeivel.

— Hát mit csinált? Hogy néz ki?

— Lassan, sorjába, kis picikém! Hajtsd ide szőke fejedet a térdemre, hadd mondjam el apródonkint; mert igen

sokat láttam, véletlenül éppen jó időben találtam belenézni a varázstükrömbe.

— Ne várakoztasson hát olyan soká.

— Jól van, no. Ide hallgass! Mikor a tükörbe belepillantottam, az édesanyád éppen istenkével beszélgetett; szép piros selyemruha volt rajta, az arca meg szinte olyan piros.

— És mit beszélgetett az istennel? Emlegetett-e engem?

— Éppen rólad beszéltek.

— Oh, ne mondja! — kiáltott fel Katica, s arca kigyúlt, szemei ragyogtak az örömtől.

— Azt kérdezte az istenkétől, aki — mint már mondtam is neked — mindentudó, hogy jó kis lány-e az ő Katicája?

Az istenke nagy zavarban volt arranézve, hogy mit feleljen, mert eszébe jutott, hogy sokat pajkoskodol, tegnap is majd kitérted a lábadat a jégen, a bácsinak szót nem fogadsz s több efféle; de csak nem akarta megszorítani a szegény megboldogult testvérhúgomat, s mondá, hogy nem tartozol éppen a rosszak közé.

— Oh, hála neked, istenke! Hát aztán?

— Édesanyád erre megörült s könyörögve tette össze kezeit a nagyhatalmú mindenség ura előtt, hogy engedje meg neki, hogy ő maga vigyázhasson rád az égből — és néha-néha éjjelenként lejöhessen hozzád.

És az isten így szólt:

»Teljesítem kérésedet, jó asszony. Ezentúl egy kis ablakot csináltatok neked a mennyből, melyet odalentről nem fognak látni, s melyen által te mindent látni fogsz, amit gyermeked tesz és mond.«

— Úgy bizony, kedves Katicám! Ezentúl hát engedelmes légy, jó légy, mert a mamácska nézni fog rád.

— És igazán meglátogat engem?

— Meg bizony.

— De mikor?

— Mikor már alszol éjjel. Eljön fehér ruhában, szellemléptekkel, s megigazítja fejed alatt a vánkost s csókot lehel arcodra.

Katica egyszerre elkomolyodott. Nagy szöveget ütött fejébe a bácsi elbeszélése. Kis homlokát összeráncolta, szemei téve-

tegen jártak ide-stova. Gondolkozott, nagy tervet forralt — a bácsi háta mögött.

»Nekem okvetlenül meg kell látnom a mamámat.«

Nem szólt semmit, hanem mikor aludni mentek, mikor a cseléd szobájába vitte, s mikor az is elaludott és hortyogni kezdett édesdeden, szötte a tervet tovább.

Tehát a mamácska el fog jönni. Bizonyosan az éjjel is el fog jönni. Jól van, ő nem fekszik le, virraszt, ameddig lehet, hogy megláthassa. Mert neki okvetlen meg kell látnia.

De én istenem, ha jön, merre jön be? A szobaajtó nincs ugyan bezárva, de bezzeg be van a kapuajtó. Az ablakon sem jöhet be.

Oh, ezen segíteni kell, hogy a mamácska bejöhessen.

Felkelt, lábujjhegyen odalópozott az ablakhoz és kinyitotta. Azután visszafeküdt, s boldogan csukódtak le pillái, de nem aludott el, hanem a mamát várta. Meglehet, hogy később aztán el is aludt, és a mama meg is látogatta.

A decemberi hideg csak úgy özönlött a szobába. Reggelre a kis Katica nem tudta elmondani, találkozott-e a mamával, — torokgyíkot kapott. Harmadnapra azután bizonyosan találkozott a mamával. S most már együtt vannak örökre.

A FOGADOTT RAB

(A Moson megyei levéltárból)

A tekintetes alispán úr kijött az ambitusra. Méltóságos léptei alatt ünnepélyesen kongtak a kövek, mintha azok is éreznék, mekkora nagy hatalom lépked rajtuk.

A szél átsuhant az udvaron s megcsapkodta a fel s alá ácsorgó hajdúk és darabontok arcát, mintha mondaná: »Vigyázzatok, fickók! Az ő szeme rajtatok függ.«

Bizonyos komoly csend uralkodott a természetben is, minden hallgatott, minden glédába látszott állani a vármegye első embere előtt: a fák elkezdték rázni zuzmarás koronáikat. A hóval borított fedelekről elfutott az ott játszógó téli napsugár, mintha nem merne, mintha egyetlen volna mosolyogni a tekintetes viceispány úr engedelmé nélkül.

A két mogorva kőoroszlán a homlokzaton olyan kevélyen és mégis nemes szolgálatkészséggel bámult az alispánra, mint-ha annak egyetlen intését várná, hogy egyszeribe megelevenedjék s parancs szerint egy-két világrészt elnyeljen.

Maga az alispán úr pedig nem tudott erről semmit, egykedvűen szítta a tajtékipipáját, s némán bámult fel s alá járkálva a hóra, mely az udvaron majdnem térdig ért.

— Várnagy! — mondá. — Hol a várnagy?

Egyszerre húsz ember jött mozgásba a halkán kiejtett szavakra. Sürgés, forgás, lótás, futás keletkezett a vármegye palotájában, ajtócsapkodások, a távolban elvesző felkiáltások hallatszottak, míg végre előtermett maga a várnagy, kis-kagylósi és bezerédi Kampós Mihály uram, s négy rét görbülve állott meg az alispán előtt.

— Miért nem söprik ki az udvarról a havat, domine Kampós? Micsoda rendetlenség ez?

— Nagy baj van, instálom alásan... Attól lehet tartani, hogy tócsa támad a megyeház udvarán. S valamikor tó lesz en e helyen...

— Hát miért nem söprik el a havat?

— Nem lehet!

— Megbolondult maga, Kampós? Hogyne lehetne?

Márpedig nem lehet, mert senki sem akarja megtenni. Vágnasson ötven botot rá, aki engedetlenkedik.

Az úm, ha nem volna meg az ordró éppen a tekintetes alispán úrtól, hogy a vármegyeház udvarát a rabok tartoznak söpörni.

— Söpörjék hát a rabok!

Csakhogy az a baj, nincs ám egyetlen rab sem...

— Hüm! Ez már baj, igazán baj. Egyetlen rab sincs?

— Egy fia sem, tekintetes uram. Mindszentnapkor szabadult ki az utolsó.

— Azóta senki sem lopott a vármegyében?

— Nem, az akasztófárávaló gazemberek... — szólt Kampós uram méltatlankodva. — Egyetlenegyét sem tudtunk becsípni.

— Nos, mi lesz hát? — kérdé az alispán szigorúan.

— A legalázatosabban várom a tekintetes alispán úr bölcs intézkedését illetően nehéz körülmények között...

— Amit kimondtam, az törvény... az persze törvény; rabok tisztítják az udvart, és senki más... Ennélfogva ha nincs, fogadni kell készpénzen.

— Mit, instálom?

— Hát rabot — mondá az alispán és sarkon fordult.

Amit pedig az alispán egyszer kimondott, annak teljesezni kellett.

Kampós uram utánanézett és Köszvényes Szócs János kóbor csizmadiát megfogadta rabnak harminc sájn forint fertályévi fizetésért, úgyhogy ez az összeg már ott figurált a vármegye jövő negyedévi számadásában szóról szóra imígyen:

»Köszvényes Szócs János fogadott rabnak fertályesztendei bére..... 30 forint.«

Szócs János alacsony, tömzsi ember volt, egy kicsit iszákos, de különben tiszteletreméltó perszóna. Kosztot az alispán konyháján kapott, italtra való pedig csak mindig csordul megyei hivatalban levőnek, neki is bőven kijutott, mert a 30 forint is a »Rák« című, a megyeházzal átellenes korcsmába vándorolt lassankint.

Hivatala elég nyugodalmas volt, mert a bilincset csak juxból tették a lábára, kezére a tréfás vicensótárius urak, hogy ha már fogadott rab, viselje a jelvényeket is, de levehette, amikor akarta: a lakat kulcsa ott csüngött egy madzagon a nyakában.

Le is vette sokszor estenkint, mikor a »Rák«-ba átballagott, hol mint előkelő perszóna, ki az urakkal él egy funduson, ő volt a szószóló és előlülő a többi közönséges vendég között.

Egyszer azonban, éppen három királyok napján (ez a nap volt az alispán nevenapja is) nagyon sokáig pityizálgattott a vármegye rabja, úgyhogy az éjjel is elmúlt, mikor az utolsó kortyot lenyelte. No, de ma meg lehet engedni — a hajdú urak is azt teszik benn a várta-szobában a vicispán egészségeért.

Azok is nyilván mind becsíptek és észre sem fogják venni Szócs uram ingadozó lépteit és nehezen forgó nyelvét.

A vármegyeház kapuja be volt már csukva, mire Szócs odakerült. Zörgetett, de semmi hang sem felelt belülről, más-kor pedig rögtön nyitották az őrtálló hajdúk.

Hja, ma azok is holtrészezen feküdtek bundákba takarózva a kapu alatt, hallották is a zörgést, de azt hitték: álmodnak...

Még jobban zörgetett Szócs János.

— Ki az, mi az? — riadt fel Hetyke-Czakó István, a hajdú-strázsamester.

— Én vagyok — kiáltá rekedten Szócs János.

— Miféle én?

— H á t é n — a r a b. Eresszenek be!

— De ide ugyan be nem jössz, gazember! — feleli Czakó Pista nagy álmosan. — Ha rab vagy, tartsd itt az orrodát; most pedig eredj, keress magadnak más szállást!

Még egy darabig zörgetett Szócs János — aztán lassankint megszűnt minden nesz. Csak szörnyű hortyogás hallatszott a néma éjben.

Reggelre megfagyva találták az egyetlen fogadott rabot.

Az alispán dühös volt és azt mondta: inkább két hajdú veszett volna el — mert az elég van.

— Ha meg nem hal szegény, felemeltem volna a fizetését.

... Ilyen idők voltak ezek! S mégis szidják a régi közgazgatást és a régi közbiztonságot.

APRÓ MEGYEI TÖRTÉNETEK

I.

A CSÁSZÁR EMBERE

Egyszer egy vidám vacsoráról mentünk haza az alispánnal. Koromsötét éj volt és borzasztó sár, úgyhogy a keskeny gyalogúton szorosan a palánkok mellett csak egymás után haladhattunk, mint a ludak.

Elöl maga az alispán ment, én utána, utánam pedig tarsolyosan, kardosan az András hajdú.

Egy helyen, gondolom a göthös Veisz Náthán háza előtt, hátramaradtam kissé a hajdúval, míg az ívbe összecukott két tenyére közt tüzet csinált, hogy rágyújthassak.

Ez idő alatt a hatalmas alispán, ki ötvenkét éves koradacára is még mindig daliás, erős ember volt, nagy bajba keveredett.

Részeg parasztleány jött vele szemben a keskeny gyalogúton, ahol csak egy ember férhet el, a kitérőnek okvetlenül a sárba kell belépni térdig.

A legény torkaszakadtából dalolt, s hozzánk is eljutott a rekedt nóta.

Hej, megtapogattak,
De mégis bevettek...
Szegény Csuzi Katát
Mért is szomorítják?

Mínthogy éppen asszentáció napja volt, nagyon aktuálisnak találtam a nótát, hallva azt még amúgy impurumban, ahogy születik, de csakhamar zűrzavaros hangok váltották fel.

— Félre az útból, minden jó lélek — mert baj lesz.
— Ejnye, akasztófárávaló gazember! — dühöng az alispán.

— Kitérjen az úr, aszondom... mert én a császár embere vagyok.

— Majd adok én neked császárt, de mindjárt, megállj csak...

A legény nem hagyta magát, de az alispán sem. Meglökte a legényt, az visszalökte, s olyan dulakodás támadt köztük, hogy csak úgy rengett a deszkapalánk, amint majd az egyik, majd a másik odavágódott.

— Baj van! — kiáltá a hajdú a gyufatartót is elejtve, s velem együtt rohant urunk védelmére.

András kirántotta kardját (mindig élesre volt fenne), hogy szimpliciter a fejét vágja le annak a hitvány parasztnak, ki kezét mer emelni — uram én istenem! — még a viceispánra is!

— Hol a nyaka, nagyságos uram, hol a nyaka? Hadd válasszam el a fejétől! Ha a fejet hazavisszük, legalább megismerjük reggel, hogy ki volt!

— Pszt! lassan! — kiáltá az alispán hörögve. — Ide ne jöjjetek! Majd végzek én vele magam!

No, már ebben a passzióban nem lehetett háborítani, az ő parancsa végre is törvény: annak engedelmeskedni kell.

Tétlenül néztük a tusát; hol az alispán volt felül, hol a parasztlegény szorította oda a kerítéshez és fojtogatta. Egy mesteri lapockafogással azonban egyszerre az alispán lett a helyzet ura, és átnyalábolva a legényt a földre gyúrte és a mellére térdelt.

Nagy, gyűrűs kezét ökölre szorítva, ütötte, verte ádáz dühvel.

— Nesze neked, császár embere... no, még egy... és még egy, eredj panaszra a császároddhoz.

Egyszerre azonban elcsendesedett a vármegye hatalmas ura, s egész szelíden felemelte a legényt:

— Elég volt, édes fiam! Felkelhetsz!

— Jaj, jaj! oda vagyok! — óbégatott az összevert fiú.

— Hogy hínak, kedves öcsém?

— Nagy Pálnak.

— No hát, Nagy Pál! Ezer szerencséd, édes fiam, hogy te voltál a gyengébbik.

— Köszönöm alásan az ilyen szerencsét...

— Mert ha te lettél volna az erősebb, hús esztendeig ülsz a börtönben, gazember... ha ezerszer a császár embere vagy is. Most pedig itt van tíz forint — végy rajta pántlikát a szeretődnek.

A privat ügyeiket ilyen sommás úton végezték hajdan az alispánok.

II.

AKI TÚLSÁGOSAN LOJÁLIS

J— cs László volt a főispáni adminisztrátor. Magas robosztus alak, szép szakállal. Politikai nézeteire konzervatív, pecsovicis; származására kevély; mindenki iránt nyájas különben és leereszkedő, — de éppen ilyenkor nemegyszer tört ki belőle a gőg és a méltóság, vagyis inkább a kettőnek sajátos vegyülete.

A megyegyűlések első napja volt. A tiszt emelvényen az alispán és a főjegyző közt ott foglalt helyet a méltóságos kinézésű adminisztrátor, a kócsagos kucsma előtte s az aranyos kard leoldva és keresztülfektetve a könyökön. A meggyzínű bársonymente is ott lógott le a nyakáról, tizennégy fontnyi aranyos járulékaival, pedig szédítő meleg volt a teremben.

A tekintetes karok és rendek átkozottul izzadtak, s kopasz homlokukat alig gyózték törölni keszkenőikkel. Csak a nagy úr, az adminisztrátor nem törülte meg a magáét... őt nem dirigálja a természet. Őneki semmi sem lehet kellemetlen. Mert semminek sem szabad másképp történni, mint ahogy ő akarja vagy rendeli.

Makacs és merev, igazi arisztokrata. Szókimondó, és diplomata nem tud lenni, higgadt és mégis merész, utálja a pátoszt, de mégis patetikus ő maga is.

Pedig éppen a pátoszaról ösmeretes Fráter beszél, aki öccsét: Fráter Pál megyei követet kísérte a pozsonyi koronázó országgyűlésre.

Se vége, se hossza a beszédnek, melyet kappanhangon ad elő a szónok, elreferálva nagy fenek-kanyarítással szögrülvégről mindent a pozsonyi útról és a diéta megnyitásáról.

Unják a rendek, s hatalmas ásitások feszítik a tekintetes és vitézlk állapcákat, csak az adminisztrátor hallgatja mereven, figyelmesen, mint mindig, s el nem mosolyodik, komor méltóság ül a homlokán.

Fráter áradozik a lojalitástól, s mindig az adminisztrátor felé néz egy-egy ilyen diktum alatt, mintha a »lojális nagy úr« figyelmét híná fel, hogy »ide hallgass, most neked hízelgek, a te kedved szerint beszélek«.

Jankovics László ráncbaszedi a homlokát, úgy hallgatja, míg a karok és rendek kissé már sokallják is nemcsak az oráció hosszadalmasságát, de a lojalitását is.

De Fráter mindig jobban-jobban belejön. Szemeit áhítat- teljesen forgatja, s egzaltálva, hangja zsoltáros éneklésbe megyen át.

— És láttam a szentséges király őfelségét fejedelmi dísz- ornátusban...

De már ez sok! A hatalmas adminisztrátor bosszankodva üt kardjára. Megcsördül a jó ősi vas, s csörgését tompán követi az adminisztrátor gúnyos közbeszólása:

— Volt-e bagó a szájában?

Végig süvít a meggondolatlan gögös szó a termen. Elsá- padnak a rendek. Csak az adminisztrátor marad hidegen:

— Különben folytassa, tisztelt táblabíró úr.

Folytatta is aztán, míg el nem végezte. De Jankovics László is elvégezte fényes pályafutását ezzel az egy közbe- szólással.

Néhány nap múlva fölmentették — adminisztrátori hiva- talától.

III.

A BÉCSI HINTÓ

Az öreg Rolly nagyon eredeti ember volt: úgy hazudott, mint egy bakancsos, s fősvény volt, mint egy rongyszedő zsidó.

Egyszer meglátogatta az unokaöccse Rollyt, ki szer- felett gazdag ember volt, éppen akkor hozatott Bécsből egy

parádés kocsit, — olyat, aminőn még a főispán felesége sem ült, pedig hercegnő.

Olyan kocsit akkori időben még nem is láttak Magyarországon; karcos, ruganyos az ülése, alja csupa merő selyem — csak éppen hogy beszélni nem tudott.

— Ejnye, de szép kocsija van, bátya! — mondja a parasztforsponon jött jurista fiú.

— Hehehe! Ugye tetszik neked, te gazember? No, hát neked ajándékozom, hehehe, . . .

Így szokott beszélni az öreg. Hanem hát azt már mindenki tudta, hogy a szava nem gilt, a jurátus is tudta. A »neked ajándékozom« után, ha tovább firtatta volna, az a mondat állt: »de használatra nálam marad«, vagy: »de tíz év múlva«.

Laci azonban nem firtatta tovább, hanem ebéd után, midőn az öreg elszundikált, kiment a paraszt fuvaroshoz és megparancsolta neki, hogy a szép új kocsiba fogjon. A Rolly ispánja, aki látta a dolgot, meg akarta akadályozni, de az úrfi felvilágosította, hogy kipróbálja a hintót.

Befogott a fuvaros, Laci felült a hátulsó ülésre, kimentek a kapun s befordultak a szilkei országútra. Egyszer csak jön szemközt velők Serédy főszolgabíró, aki legnagyobb auktoritás volt a megyében.

— Ejnye, de szép kocsid van, öcsém! — kiált rá a fiúra.

— Ha olyan nagyon tetszik a bátyámnak, cseréljünk.

— Igazán mondd? De csak nem bolondultál meg?

— Már én pedig szívesen elcserélem a bátyám sárga bricskájáért; mindig az ilyen kocsira vágyódtam.

— No, hát akkor itt a parulám.

Nyomban ott kifogták a lovakat, s elcserélték a kocsikat, s azon a sárga bricskán vígan ment hazafelé, Serédy pedig a Rolly-kastélynak tartott.

Nézi, nézi az ambitusról az öreg Rolly a gazdasszonyával.

— Ejnye ni, micsoda pompás hintója van Serédynek! Akármilyen legyen, ha nem hasonlít az én bécsi hintómhoz: szakasztott olyan. Már csak jó ízlésű ember ez a Serédy is . . .

Berobogott a négy pej, kényesen hozta a könnyű hintót.

— Hozta isten, főszolgabíró úr! Gyönyörű kocsija van, meg kell adni.

— Éppen az imént cseréltem az úton.

- Ugyan kitől? Mert nekem is éppen ilyen van...
- Hát éppen az unokaöccsétől, Lacitól.
- A La — ci — tól? — hebegé az öreg meghűlve. — No, megállj, gyilkos gazember!
- Miért haragszik reá olyan nagyon?
- Én? Már mint én? — vette magát észre az öreg, ki nem sietett nevetségessé válni. — Nem haragszom ... dehogyan haragszom; hanem csak úgy rájár a szájam, valahányszor a gyerek nevét említem... aki különben nagyon kedves fiú, hehehe...

IV.

HÉT FONT EMBERHŰS

Tihanyi temesi gróf, főszolgabíró korában, mint fiatal ember, négy szép szürke lován indult el a járásba. Tüzes volt a négy paripa, alig bírt vele a kocsis, néha még a cifratarsolyos hajdú is segített tartani a gyeplőt — kivált a lejtő helyeken.

Z. falu mellett egy kereszt állott, egy vérrel bepettyegtetett pléh Jézussal. S a Jézus éppen olyan alkalmatlanul volt elhelyezve egy út-kanyarulatnál, hogy a lovaknak szemben esett, s azok rendesen megijedtek tőle.

Most is az történt. Az ijedős szürkék fölgaskodtak prűszkölve és nem akartak indítani, hanem a bricska farolt recsegve, úgy, hogy majd összetört. Dühbe jött a fiatal Tihanyi rákiált a hajdúra.

- András!
- Parancsoljon, nagyságos uram!
- Hoztál-e fejszét?
- Ott van a kocsiiban a kis balta: anélkül sose indulok, mert nem tudni, nem-e esik valami baja a kocsinak, amit megigazítani kelljen.

— Nohát, fogd szaporán: vágd ki azt a keresztet!

A hajdú marcona legény volt, de erre a parancsra mégis elsápadt, mereven állt meg ura előtt és nem mozdult.

— Mit parancsoltam, te gazember?

A legény térdre esett.

— Nagyságos uram... ne kívánja tőlem, mert megver engem az isten.

— Te nyomorult! — kiáltá Tihanyi. — Hát neked több az isten, mint a főszolgabírád, te gazember? Hátha száz botot vágatok rád, leveszi azt aztán rólad az isten?

A hajdú belátta, hogy talán mégis csak több a szolgálóbíró: engedelmessé vált. Egy-két fejszeccsapás, s a Jézus ott hevert a porban, éppen az arcával vágódott oda az útszéli rögökhöz.

A bricska pedig vígan röpködött odább, nagy port kavarva fel maga után a négy paripa: messziről hadd tudják, hogy a vármegye hatalmas ura közeledik abban a nagy porfelhőben.

Harmadnapra fordult meg a főbíró, hogy im útja megint arra vigye.

De mennyire meg volt lepelve, midőn ahol előbb a kereszt állott, azon a helyen nagy néptömeg fogadta zászlókkal és mindenféle szent jelvényekkel. A processió élén a pap, főtisztelendő Kubcsik János úr állott a baldachin alatt, mint Úrnapkor szokás.

— Miféle bolondéria ez! — tűnődik magában Tihanyi. — Kocsis, állj meg, hadd hallom, mit akarnak.

A szelíd arcú pap ekkor előre lépett a tömeg közül és súlyos szavakban megátkozta a lutheránus nagy urat.

— Átok reád, amiért az isten fiát megcsúfoltad, fű kiszáradjon, ha megtaposod, ember elundorodjon, ha megszólítod, izzadságod vérré legyen, álmod ébrenlétté váljék, ébrenléted lélekmarkosássá. Légy átkozott; leheletedben dögvész támadjon, pillantásod megperzselje a becsületet, mosolyod izzó sebeket fakasszon...

Szörnyű volt az átok. Dühbe jött a nagy úr, és nem hagyta bevégezni sem.

— András! — mondá és parancsolólag intett a szemével.

— Parancs! — kiáltá a hajdú hirtelen leugorva.

— Fogd le azt a papot és vágj rá hirtelen huszonötöt — aztán induljunk.

— Híveim! — kezdte a pap... — Ne engedjétek rajtam azt a csúfot elkövetni.

— Majd adok én mindjárt »híveket«! Láncokba veretem, s holtig rab, aki moccani mer!

A hajdú torkonfogta a lelkészt átkozódása közepett.

— Eressz el! Én az isten szolgája vagyok.

— Üsd! Én a vármegye ura vagyok. Meg ne moccanjon senki.

Nem is moccant meg senki, s megtörtént a nagy botrány — a szegény lelkészt az út közepén vágatta meg, de csak hét pálcaütésig.

A hetedik pálcaütésnél maga is megdöbbsent a nagy merénylettől s intett a hajdúnak: hagyja abba.

Híre ment ennek a vérlázító stiklinek a megyében s iszonyú felháborodást szült mindenfelé. A katolikusok nagyban lázongtak, s petíciók, küldöttségek mentek a megyéhez, az érsekhez Esztergomba, a palatinushoz Budára, sőt még magához s császárhoz is.

Tihanyi, amint megérezte, hogy baj lesz: rögtön leköszönt hivataláról s elmenekült a megyéből, el tán az országból is.

Az ájtatos hívek azt rebesgették, hogy Bécsben van a börtönben, s hogy a császár hét font húst fog kivágni az ő testéből a hét pálcaütésért.

A papok előszeretettel terjesztették e hírt, s mint rege, sok évtizedig tartotta fenn magát a megyében a köznép között — még akkor is, midőn hosszú évek múlva, Tihanyi mint temesi gróf tért vissza ottani birtokaira, mégpedig nem megfogyva hét font hússal — hanem a régi karcsú legény helyett egy pocakos öregúr, megszaporodva vagy egy mázsával

V.

A HARMADALISPÁN

Sz. Miklós bácsin esett meg az a közönséges dolog, hogy versenyúszók egylete nélkül is egyszer csak azon vette magát észre, hogy *úszik*.

Mégpedig úszik olyaténképpen, hogy sohasem fog a partra kiúszni.

Ellicitálták a dominiumot, s azonfelül maradt még egy potom félmilliócska adósság. No, hanem ez már egészen a hitelezők baja, s Miklós bácsinak nem okozott főfájást a világért sem.

A hatalmas, mindenható főszolgabíró ezentúl is csak olyan nagy úr volt, mint ezelőtt. Fényesen költött, nagy borraalókat adott s semmiféle kényelmet nem vont meg magától — ami pedig nagy művészet, ha az ember egy fél-millióval túl van a minuson.

A testvérei segítették az öreget valamicskével; ez a pénz jól fölosztva és a fényes összeköttetések, melyekkel bírt, fenntartották őt.

Midőn a restoráció bekövetkezett, minthogy igen népszerű ember volt, szavazattöbbséggel megválasztották 2-od alispánnak.

— Köszönöm a megtiszteltetést — mondá Miklós bácsi —, de nem fogadom el az alispáni állást.

Nagy éljent harsogtak neki, s miután semmi ovációkkal nem volt rávehető, megválasztottak alispánnak egy másik urat, s jött a főszolgabírói állás betöltése.

Egyhangú, viharos felkiáltással lett meg Miklós bácsi. Olyan éljenzés tört ki a nevére, hogy majd leszakadt a fényes palotaterem.

— Köszönöm a megtiszteltetést — mondá Miklós bácsi az emelvényre lépve —, de nem fogadom el a főszolgabírói állást.

Most mindazok, kik előbb szerénységét méltányolták is, megrohanták az öreget; hogy az istenért, mit gondol, miért nem fogad el hivatalt, hiszen ő rá van szorulva.

— Hát ki mondja, hogy én nem fogadok el hivatalt?

— Az imént mondtad magad.

— Én csak a főszolgabíróságot nem fogadom el.

Ugyan miért?

— Azért, mert én írnok akarok lenni.

— Írnok? Te? Egy Sz. Miklós!

— Sz. Miklós ide, Sz. Miklós oda... Ha a tekintetes megyei bizottmány jó szívvel viseltetik irántam, akkor...

— Halljuk!

— Akkor írnoknak fog megválasztani... vagyis olyan

állásra, amely csak 300 forint javadalmazással van összekötve, mert, uraim, én a hitelezőimmal rossz lábon állok, s elvém, hogy valami kellemes velök sohase történjék: annál kevésbé énáltalam. Válasszanak meg engem a tekintetes alispán úr mellé — *írnoknak*.

Így lett Miklós bácsiból megyei írnok, de minthogy sose körmölt azért semmit s abszolúte nem dolgozott — az ifjabb generáció »*Harmadalispán*«-nak nevezte el komótus állásában.

VI.

AZ ARANYKALODA

A Sz—i család egyik nem régi őse országbíró volt. Hatalmas, módos család most is majd mindenik tagja; de ha vagyont szerezhetnek is az ősök az unokák számára, az észet nem lehet rátestálni senkire. Azt még a király se adhat.

Így lőn, hogy a nagy országbíró egyik unokája bizony együgyű ember s főleg rettenetesen hiszékeny és kapzsi, amit az ismerősök szeretnek a maguk multságára felhasználni.

— Hallod-e, Pista!,... — mondjuk neki egyszer —, téged megcsaltak ám a testvéreid.

— Engem? Hogy engem? Olyan nincs! Ki merne egy Sz—t megcsalni.

— No hát, én nem tudom... hanem rebesgetni hallottam. Ha nem igaz, annál jobb! Váljék egészségedre, ha kikapta annak idején *a részedet az aranykalodából*.

— Ohó! Hüm! Miféle kalodát mondasz? — kérdezi Pista úr összeráncolt homlokkal.

— Hát az aranykalodát!

— Miféle aranykalodát?

— Ami az országbíróknak szokott lenni.

— Az országbíróknak? — lihegő tátott orrlyukakkal és kidülledt szemekkel.

— Nos, igen! Azt csak tudod, hogy minden falusi bírónak kalodája volt azelőtt, persze fából...

— Ühüm... persze, persze... Hát hogyan tudnám? Mondjad csak, kérlek, tovább.

— Ejnye, de nehéz fejű vagy! Nos, a falusi bírónak fából volt a kalodája, de az országbíróé aranyból kellett, hogy legyen...

Pista szemei felcsillogtak a dühtől, de csak egy percig, a következőben már elérzékenyülve borult barátja nyakába.

— Áldjon meg az isten... látom, hogy jóakaróm vagy, pajtás... Hidd el, magamtól sose jöttem volna rá!

...S azóta folyik a per fórumról fórumra az eltagadott aranykaloda és járulékaiként.

VII.

EGY KONFERENCIA

...Ötven bot annak az akasztófárávaló újságírónak, amelyik a dolgunkba meri magát ártani... és ezt a konferenciát kiírja!...

Így ígerte ezt miheztartás végett a megye legmindenhatóbb oligarchája, H. István, midőn az elnöki széket elfoglalta azon a Deák-párti titkos értekezleten, amelyet én most mégis kiírok.

Hanem az igaz, hogy előbb mégis óvatosságból bevárom, míg a tekintetes úr, aki az ígéretet tette, meg méltóztatik halni.

De azért tartok tőle, hogy az éjjel, ha van halottak birodalma, megjelenik két vármegyei hajdú síri árnya — ha ugyan a halvány lepedőkosztüm miatt mind le nem mond odaát az itteni hivataláról — és a hatalmas oligarcha nevében lekapnak a tíz körmömről, ha már egyszer ki van mondva eleven ember korából megmásíthatlan végzésnek.

Hát úgy volt az — ha már belekezdtem —, hogy a Deák-párt nagyon ingerült volt e napon a választási mozgalmak rossz fordulata miatt. Nagy dolog történt. A hírhedt »paktum« ellenére is egy Deák-pártinak kicsinált kerületben baloldali ember lépett fel.

Hát látott már valaha Európa ilyen botrányt! Hát kicsodák ők, hát levegő az ő szavuk, mikor kimondják, hogy »az idén nem lesz választás, punktum. Innen ez és ez lesz a

követ!« Hát nem respektálnak már ebben a vármegyében senkit és semmit? Hát ki parancsol itt már?

Hallatlan ez. Immár megfordul a világ és mozog a föld!

Hogy mer mozogni, ha rá van parancsolva, hogy mogálljon?

Nem ér már a Corpus Juris semmit, palatinus sincs már Budán — hanem ők, a régi urak még itt vannak, s amíg itt vannak, még a főnek is úgy kell nőni a megyei ég alatt, amint ők akarják.

Gyúanyaggal volt tele a terem, mintha minden percben felrobbani készülne, a szemekben villám, a homlokokon felhő.

Az ős főispánok arcképei a falakról, amint a belopódzott napsugár ott táncolt rajtuk, mintha jóváhagyólag integettek volna ehhez a nagy haraghoz... Csak rajta, tekintetes urak! A hatalom az önöké!

Kezdetét vette a tanácskozás. Idegesen szólalt fel legelőször egy öregúr ősz fejjel, apró, szúrós szemekkel.

Elmondta, hogy ő erős pártember ugyan, de ennél a dolognál mégsem pártérdekből szólal fel, hanem lelke mélyéig felháborodott azon a szemtelenségen, hogy egy olyan ember mert föllépni, aki nem a megyei famíliák közül való... még tán nem is nemesember.

— El kell fogatni! — kiáltott közbe Szentillényi, a legfősgyökeresebb megyei arisztokrata.

— Helyes! — zúgtak rá a többiek. — El kell fogatni.

— Én is osztom a tisztelt értekezlet nézetét, — de mit adjunk indoknak?

— Egyszerű! Azt fogjuk mondani, hogy fölségsértés, lázítás volt a programbeszédjében.

— Igen ám, — de még nem mondtott programbeszédet!

— Hát akkor valamelyik magánnyilatkozatában volt fölségsértés.

No, ebben aztán megnyugodtak valamennyien, csak egyetlen ember hallgatott: egy szép fiatal férfiú, a megye legképzettebb szolgabírája: Ribay Miklós, kit mindenki szeretett s kinek mindenki kedvében járt, mert sokoldalú tudományosságából fényes karriert lehetett jósolni. Ez a gyerek még miniszter lesz valaha s berakja az egész vármegyét államhivatalokba!...

— Eszerint ki van mondva határozatilag az elfogatás — vette fel a szót az elnök. — Mint én tudom, a jelölt most Budapestre utazott zászlókat és jelvényeket szerezni. Legkényelmesebb volna őt, amint Vácon a hajóbul kiszáll, rögtön elcsípni a parton, mert otthon, a kerületben véres verekedés fejlődhetik: a fanatizált választók ellenszegülhetnek az elfogatásnak.

— Fogjuk el tehát Vácon a parton, — de itt viszont az a kérdés merül fel, ha jogunk van-e őt idegen megye területén rabba tenni?

— Ej! Jog ide, jog oda! Legfeljebb Pest megye fog berzenkedni egy kicsit.

Ki lett hát mondva a határozat. Csak az volt még hátra, kire bízassék a végrehajtás?

A szolgabírák valamelyikére. Legjobb lesz, ha Ribay Miklós küldetik ki.

— Ezennel kiküldetik tehát Ribay Miklós — mondja ki berekesztőleg az alispán.

Ribay Miklós szép halvány arcát lángoló pír önté el.]

Felkelt a padban s ahelyett, hogy némán meghajtott volna magát a távozni készülő urak előtt, egyszerre harsány hangon kezdé:

— Uraim! Várjanak még kissé. Engedjék, hogy elmondjam észrevételeimet.

— Miféle észrevételeket? — rikoltott közbe Szentillényi.

— Minek az a sok beszéd?

De a fiatal tudóst nem lehetett elhallgattatni, s az urak nagy kelletlenül visszaültek székeikre, hogy ugyan mit lehet itt még mondani...

Az a fiú pedig úgy beszélt, mint egy Demoszthenes és mint egy egyetemi tanár egyszerre. A tudomány érvei, a meggyőződés ereje és a lelkesedés tüze tették ragyogóvá szónoklatát, hogy ámulva és fejszóválva hallgatták azt a vének; az alispánt és az elnököt úgy hátha ütötte néha egy-egy hatalmas kifejezés, hogy izgatottan forogtak ide-oda.

Mert a személyes szabadság szentségéről beszélt az ifjú s a képviselő-jelölt állását fejtegette, hol jogilag, az észhez szólva, hol flosculusokkal a szívekhez.

Kérte esedezve a tisztelt értekezletet, vegye vissza e határozatot, s mikor lezúgták, szenvedélyes hangon tört ki, megfenyegetve a hatalmasokat:

— Jegyezzék meg, uraim, hogy minden dolognak két oldala van...

— Meglehet, öcsém — vágott közbe az öreg Szentillényi zordonan —, *de sose lesz belőled vicispán.*

Nem is lett szegényből soha, de még vármegyei hajdú sem.

Fölösleges mondanom, hogy a jelöltet elfogták, hiszen benne volt akkoriban a hírlapokban, s a miniszterhez intézett interpellációkban később, melyekre az mai napig sem felelt természetesen, — csak Ribayról említtem meg, hogy fényes karrierje odalett.

Egy hónap alatt kivekszálták a hivatalából, s most mint ügyvédsegéd tengeti életét szegényen, nyomorultul, azon töprengve: hátha mégis csak egy oldala van minden dolognak.

Az — amit a hatalmasok meglátnak.

VIII.

A DIPLOMATA MODORA

Az N. megyei főispán öméltósága nagyon jó lábon állott az esztergomi érsek öeminenciájával, — mert öeminenciáját a kiválóan katolikus grófi család e fejéhez a vallásos értekek is csatolták a személyes rokonszenven kívül.

A főispán úr öméltósága gyakran átkocsizgatott Esztergomba, sőt azonkívül is sűrű levelezésben állott a herceg-prímással, gyakorolván magukat mind a ketten az ősök dicső nyelvében: a latinban.

Hogy e stílgyakorlatoknak néha nem kevés befolyása volt a közügyekre is, magától értetődik, mert »János érsek«-nek is, a kancellárságot viselt főispánnak is messzire elért a keze — bár meg kell adni, hogy a főispán úr öméltósága mégis jobban nyújtotta ki a magáét.

Nem volnának papok a papok, ha ki nem szimatolták volna ezt a viszonyt, s nem lett volna bennük magyar természet,

ha kerülő utat nem használnak oda, ahol az egyenes út kétes lehet.

Így lőn, hogy a csoltói plébános a verecskei ekléziára való vágyódásában, midőn az vakanciába esett, mielőtt a primáshoz folyamodnék, a főispán úr ajtaján kopogtatott előbb: a nagy befolyású főúr kegyes pártfogását kikérni.

A legócskább reverendáját és a kopott saruit ölté fel őtisztelendősege ez alkalomra, így állítván be a nagy úr színe elé.

— Mivel szolgálhatok, domine reverendissime? — kérdé a főispán íróasztalától udvariasan felkelve, s arcát, melyet bizonyos gúnyos vonás az ajkszéleknél olyan jellemzővé tett, a jött felé fordítva.

— Könyörögni jöttem nagyméltóságodhoz — mondá a pap tört, alázatos hangon —, kegyes gráciáját jöttem kikérni.

— Mi végett, kedves páter?

— A verecskei vakancia végett. Esedezem, kegyeskedjék engem levélileg ajánlani őméltóságának.

— Tehát nincs meglegedve a jelenlegi plébániájával?

No, erre aztán megeredt a panasz a főtisztelendő úr szájából, mert ősmerte, hogy a főúr jószívú a nyomor iránt, s elkezdte ecsetelni, hogy ő milyen szegénységben van, hogy nincs mit ennie, még tisztességes ruhát sem csináltathat, cselédre sem futja, a csizmát is maga tisztítja; ha még egy olyan rossz esztendő jön, mint a tavalyi, az éhenhalás fenyegeti... pedig már öreg, roskatag, nem is lát jól, egy jó káplán ugyancsak ráférne...

A főúr csak hallgatta egy darabig, ásitott egyet-kettőt közbe, türelmetlenül végigsétált a szobán, de a panaszból még folyton nem fogyott ki a pap, mindig nyöszörgőbb hangon, élénkebb színekkel festve szegénységét.

A gróf hagyta beszélni, majd odalépett a nyitott ablakhoz, széthúzván a pompás vörös atlasz-függönyöket s szórazottan hajolt ki úgy, hogy a fél arca benn volt a szobában, mintha figyelne is, nem is — a szeme pedig ott künn kalandozott a néptelen, hallgatag utcán, hol a kisváros csendjét semmi sem zavarta, csak két jó paripa patkóinak csattogása, mely egy hintó elé volt fogva, a bakon libériás kocsis, fel s alá sétáltatta a módos úri fogatot a megye fényes palotája előtt...

Végre nagy idő múlva — miután a leghosszabb létániának is van vége — kifogyott a szuszából a tisztelendő atya, elmondott nagy nyomoráról minden képzelhető és ájtatosan keresztbe fektette mellén kezeit. Szemét az ég felé fordítva várta a főúr kegyes válaszát.

Az pedig nem szólt semmit; hallgatagon nézett hol ki az ablakon, hol befelé a háromrétbe görbült papra.

Végre, midőn már megsokallta olyan sokáig ácsorogtatni, nagy álmosan egyet-kettőt ásított s így szólt:

— Apropos, főtisztelendő úr! Az öné az a szép ekvipázs odakünn?

... A tisztelendő úr elpirult — s nem kérdezősködött tovább a hatás iránt, melyet nyomora előidézett, hanem hirtelen ajánlotta magát.

CSERVÁRY ÁKOS HŰ FELESÉGE

Szezon-beszély húsz fejezetben

Bevezetés

Vilma nagysám nagyon beteg volt. Mikor Pista, a parádés kocsis megpillantotta, amint hintóba tették, kedves Boriskájának azt súgta hirtelenibe:

— No, ez se fog kitelelni! Nem hiszem, hogy élve elérjük Koritnyicát.

Maga nagyságos Cserváry Ákos nem mehetett el önnagyságával a fürdőbe. Fájdalmas szívvel bár, de kénytelen volt otthon maradni a nyomorult pótválasztás miatt.

Ha már húszezer forintot befektetett az éljen-ordításokba — s bizony nem a maga, hanem szeretett felesége kedvéért tette, ki minden áron Budapestre vágyik — most már nem hagyhatja abba a *közbizalom ápolását*, midőn majdnem valószínű már a mandátum.

A szegény kis menyecske egyedül utazik... Ákos úr majdnem könnyeket hullat az önvád miatt. De hiába, úgy kell lenni, a választások után rögtön ott lesz »édes kis beteg angyalánál«.

Hiszen mehettek volna együtt is, de a szegény beteg nem várhat, egy napot sem várhat... Az orvosnak roppant aggodalmas volt az arca, midőn üterét tapogatta... Nem, egy órát sem lehetett várni...

Hanem hiszen vele lesz a hű Boriska szobalány, kinek tíz forintot nyomott kezébe, hogy csak jól ápolja.

Mikor a fiatal asszonyt felültették a kocsiba, az »időske« férj sírva fakadt...

— Isten veled, édesem! Isten veled!

— Adieu! — mondá az asszony elhaló hangon, s a hintó megindult...

Adieu, adieu! Ez a szó visszhangzott Ákos úr fejében;

mindenünnen ez zúgott. A füvek ezt suttozták, a folyamok ezt morogták.

Ákos úr szívére nagy lidércnyomás nehezedett. Valami sötét előérzet kezdte bántani.

Húsz nap múlva lesz a pótválasztás. Húsz nap egész örökkévalóság.

Az a szegény, hű teremtés nagyon rosszul nézett ki. Arcbőre átlátszó volt. . . Istenem, istenem, hátha húsz nap múlva már *késő lesz!*

Még elgondolni sem merte a szörnyű eshetőséget. Annál kevésbé kimondani. . .

De azért mégis nyomta szívét az a nagy fekete, alakatlan holló, melynek előérzet a neve.

Első nap

Cserváryné a fürdőbe érkezett skót köpenybe burkolva, nagy kalap és nagy fátyol takarja el szenvedő arcát.

— Van-e szoba?

— Van a földszinten — mondá a pincér.

A nagyságos asszony beszállásolt.

— Meddig parancsolják a szobát?

— Két hónapra.

A főpincér végigtakintett az asszonyságon s kétkedő mosolyt eresztett meg.

Cserváryné két cseléd támogatva vitte be. Levetkőztették és egész éjjel mellette virasztott a Borcsa szobaleány.

Második nap

— Ön nagyon rosszul van, asszonyom. Önnek gyökeres kúra kell — mondja az öreg orvos.

Halk sóhaj a válasz.

— Hüm, hüm! A szív nagyon hevesen dobog, a szem. . . hüm, ez a szép szem beteges sárga színű, az idegek túlzottak.

— Istenem, még az is.

— Úgy van, asszonyom. Egészen elerőtlenedett. Ön naponként egy negyedóraig fürdeni fog. Abból három perc jut a tusra, s megiszik egy pohár forrásvizet.

Harmadik nap

Hordszéken viszik a fürdőszobába. Nehéz flanell-köpeny van rajta.

— Vegyetek le róla minden ruhát.

— Milyen soványka — mondja a fürdető asszony.

Beteszik a fürdőkádba.

Viaszkos vászon főkötőt helyeznek szép hajára.

A harmincöt foknyi víz nervózussá teszi.

— Nem akarok kigyógyulni — nyögé. — Inkább meghalok. Vegyetek ki a fürdőből.

Negyedik nap

Mit mondjunk a negyedik napról? Hiszen olyan egyformák a napok — ezekben a magyar fürdőkben!

Ötödik nap

— Nini, önagysága éledezik.

— Igaz-e, hogy már magától kelt fel s lépett be a hordszékbe?

— De igaz ám. A fürdőben sem türelmetlen többé.

Az orvos, ki minden ötödik nap meg fogja mérni testsúlyát, ma kezdte ezt s azt a reményét fejezte ki, hogy öt nap múlva Cserváryné már sokkal *nehézebb* lesz, mert *könnyebben* lesz.

— Ez ennek az unalmas doktornak első jó vicce!

KERESÉSI SALÁDI JAROK

<p>Megjelen minden vasárnap.</p>	<p>Szerkesztő és kiadóhely MEHNER VILMOS-nál BUDAPEST, IV. kálap-utca 6. szám.</p>	<p>Egyes szám ára 15 kr.</p>
--	---	--------------------------------------

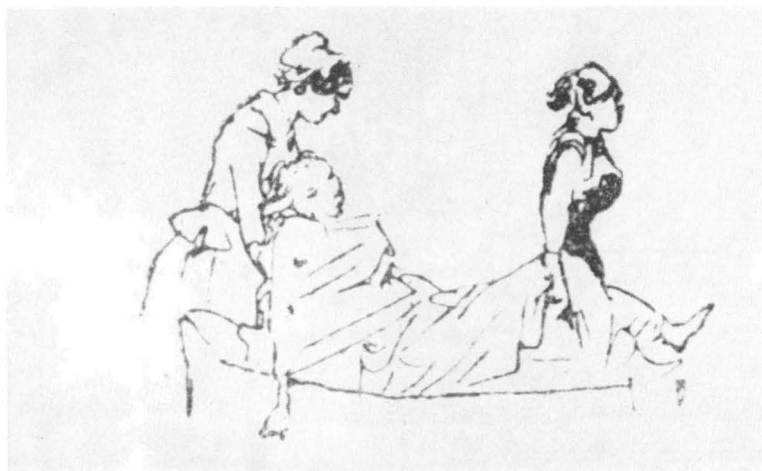
Keresési Saládi Jarok

Ha a lap száma nem jutnak pontosan kezhez, kérjük azon t. olvasóinkat, kik egyenesen kiadó-hivatalunkul íródtak a postautalványon, vagy penzes levélben: hogy a postahivatalnál közltesben lévő hivatalos reklamdíj-íves reklamdíj

E folyóiratban jelent meg először
A »Kék kakas« a Keresési úton c. elbeszélés

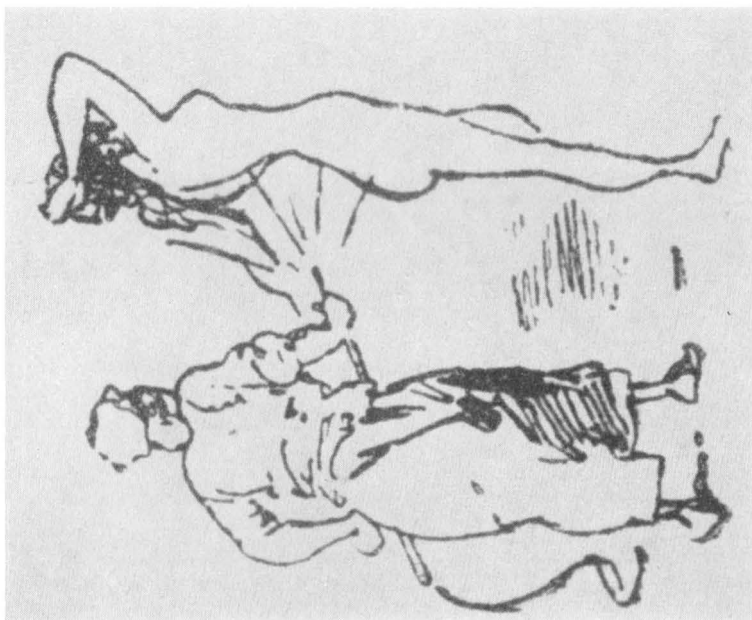
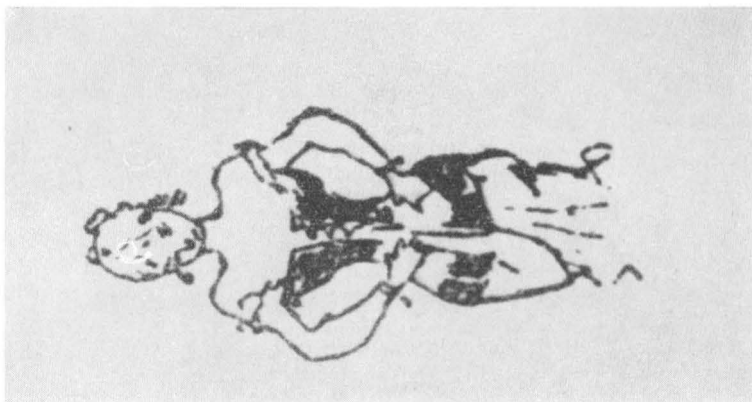

VI.

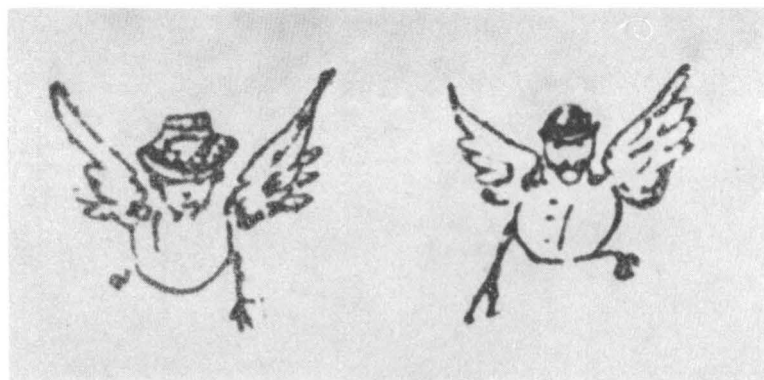
Cserráry Ákos hű felesége

Illusztrációk a Pesti Hírlap 1881. augusztus 3. számában
(1. és 3. nap)

Cserrári Akos hű felesége (10. és 15. nap)

VIII.

Cserváry Ákos hű felesége.
(16. és 20. nap)

Hatodik nap

Cserváryné gyalog megy már a fürdőbe, fehér flanell-kosztümben.

De a csuklya egész orráig le van húzva.

Csupán a parkon kell áthaladnia.

A park hemzseg a sétálók rajától, de mit törődik velök. Hiszen neki férje van, aki szereti s akit ő is... tisztel.

Az ismerősöket sem veszi észre.

A cselédségnek kiadta a rendeletet:

— Akárki kérdezősködik is utánam, mondjátok, hogy még nem érkeztem meg.

— Teringette! — mondja a felszolgáló személyzet. — És még azt mondják a rossz nyelvek, hogy már az erényes nők kivesztek!...

Hetedik nap

Az asszonyság olyan édesdeden aludt az éjjel. Tej-arcán még rózsák is nyíltak álmában. Csodálatos, hogy milyen jót tesz neki ez a fürdő...

Aztán milyen étvágya van! Mint egy kis farkasnak.

Délután négy órára kocsit rendelt s kiment a bércek közé.

Mily felséges ez a hegyi levegő! A magány is elragadta.

Megelégedetten sóhajtott fel:

— Mily boldogság *egyedül lenni!*

Nyolcadik nap

Másnap is egyedül volt tehát. A magány gyönyörködtette most is.

De már ez mégis csak olyan *másodszori magány* volt!

Kilencedik nap

Ma is megszokott életrendjét követte a *gyengélkedő asszonyság* (most már arra változott át a »beteg asszonyság« titulus).

Mikor azonban a parkon keresztülment, egyszerre úgy érezte, hogy kissé még nehéz a lélegzete.

S ez okból (higgyék meg, hogy pusztán ez okból!) hátra-dobta a csuklyát s szép harmat-arca egészen látható lett.

Meg is látta rögtön egy sétáló fiatalúr. (Jaj, de kellemes egy ember!) Mert a hölgy is megpillantotta.

A fiatalúr utána ment.

Mikorra a szép Cserváryné visszatért, akkor ott ült a »szerelmesek padján« közvetlen szobája előtt s hosszan, érdekel szemlélte...

Olyan szép, szelíd nézése van!

Félóra múlva borraivalót nyomott a pincérnek markába.

— Kicsoda az a hölgy, ki a 6-ik számban lakik?

— Cserváry Ákosné.

— Mit tud róla?

— Semmit... Azaz, hogy egyedül van. Férje nincs itt.

Tizedik nap

— Ma igazán jól esett a fürdő, kedves Borcsám!

— Különösen a zuhany... ugye, nagysád?

— Hogy tudod?

— Hát iszen ott voltam... Úgy nézett ki nagysád, mint egy angyal. Oh, ha...

— Micsoda ha?

— Ha az a fiatalember akkor benézhetett volna valami repedésen.

— Eredj, te cudar!... Hogy mersz ilyet beszélni!

Tizenegyedik nap

— Ah! Oh! Hiszen nagysádka már egészen jobban van... Igazi friss menyecske lett.

— Igazán, kedves doktor úr?

— Becsületesemre, asszonyom. Ez a fürdő, ez a fürdő. Ilyen fürdő több nincs a világon. Ugye, jól esik kegyednek is?

— Megvallom.

— Nos, fürödjek tehát egy óra hosszat, szép testének... az ilyen patyolat testeknek, hüm... jó a víz. Gyógyvizet is többet ihatik... Sőt...

— Rendelkezzen velem, doktor úr!

— Sőt egy kis zenét is hallgathat délutánonkint.

— Oh, kedves, aranyos doktorkám, maga csókolni való öregember!

Tizenkettedik nap

Cservárynón ma fehér kasmir-öltöny van.

Így megy fürdeni. A fiatalember természetesen most is ott van a parkban és pillantásaik találkoznak.

Este a zene andalító. A hölgyecske lefekvés előtt egy operett-áriát dúdol.

(A tizenharmadik nap letrását engedjék el az olvasók a szerzőnek)

(A tizennegyedik napot viszont a szerző engedi át elképzelni az olvasónak.)

Tizenötödik nap

— Borcsa! ma olyan üdének érzem magam, hogy azt hiszem, eljött az ideje felvenni a derékfűzőt.

— Mit gondol, nagysád?

— No, ne morogj! Hozd elő inkább!

Felpróbálja, de még szorítja egy kicsit.

— Vegyük le — mondja lemondó sóhajjal. — Azután hozd ide a »Magyarország«-ot. Attól elalszom, míg a zene megkezdődik.

Tizenhatodik nap

Ami marad, nem múlik.

A derékfűző újra előkerül a szekrényből. A kísérlet most már egészen sikerül.

— Nem adom száz forintért, hogy már nem szorít!

Elmegy a sétányra. Éppen a nyitányt játsszák. Gyönyörű a zene, de még gyönyörűbb a menyecske.

Nézik is sóvár szemmel minden oldalról.

Cserváryné a legyezőt villogtatja. Az alól kacérkodik két hamis szeme.

Az »ismeretlen« fiatalember le nem veszi róla tekintetét, mely epedő és ábrándos.

Szegény fiatalember! gondolja az asszonyság — sajnálkozva.

Pedig most éppen nem lehet sajnálni, mert most a legboldogabb.

Az történt, amire már régen várt: egy barátja éppen e percben halad el Cserváryné mellett és köszön neki.

No, isz éppen ez kellett neki. Hirtelen utána fut.

— Megállj csak, pajtás! Ősmered azt a hölgyet?

— Hogyne ösmerném. Még lánykorából.

— Gyere hát, mutass be, de azonnal.

— Szívesen. Gyere!

(Odaérnek.)

— Asszonyom, van szerencsém bemutatni Fenyéry Miklós barátomat.

— Örülök, uram! — mond őnagysága nyájas mosollyal.

Tizenhetedik nap

Másnap hősnőnk kikocsizott a környékbe, mint tegnap is említé, az Ámor-templom romjaihoz.

Mikor a hintó fölért a hegyoldalra, egy lovast pillantott meg a tisztáson.

Ez ő! Suttogá csillogó szemekkel.

Tizennyolcadik nap

A parkban ma is találkoztak — *persze véletlenül*.

A menyecske pompásan néz ki, fürge, mint a csík, szemei fénylők, ajkai pirosak.

Kölcsönösen üdvözölték egymást és beszélgettek néhány percig.

A zenénél új toalettben jelent meg Vilma.

Este a műkedvelő-előadásra megint új ruhában. Vilma hajában piros rózsa. Mily figyelem! Miklós gomblyukában szintén ilyen színű.

Székeik egymás mellett voltak — persze véletlenből.

Fecsegték, csevegtek s néha keresztnevükön szólították egymást — persze tévedésből.

Tizenkilencedik nap

Együtt sétáltak ki a romokhoz s sokáig nem voltak láthatók, se a parkban, se a zenénél.

Huszedik nap

A huszedik nap meg éppenséggel nem voltak többé láthatók. Elrepültek együtt, mint egy szerelmes galambpár.

Mikor a huszonegyedik napon megérkezett a férj s tudakozódott őnagysága után, a főpincér azt mondta:

— Őnagysága elutazott.

— Hová ment? — kérdi megdöbbenve a férj.

— Hja, azt nem lehet tudni!

S nagyságos Cserváry úr eltalálta ebből, hová mehetett neje.

Jele, hogy nem volt egészen ostoba ember. Biz azt meg lehetett volna választani a pótválasztáson is.

A SZŐLŐ

Nem célzásképp mondom el a bájos történetet a szőlőfürtről. Átteszem prózába a tiszta szín-poézist, mely annyira meghatott engem. Pedig beszélhetnék a szőlőről célzásképp is, ha meg akarnám köszönni annak a szíves fogadtatásnak a *főlöszleges részét*, amelyben részesültem Szegeden.

Örömmel tölt el a tudat, ha meggondolom, hogy egész Magyarország olyan lesz egykor, mint ez a város, mert a

demokrácia fogadtatása ez, amelyben én itt részesülök, aki nem vagyok sem királyi biztos, sem nagy úr, aki csak író vagyok, ki még koszorúkat sem szereztem, nemhogy a nemzetnek, de magamnak sem. Nem is csinálták ezt a fogadtatást úgy, hogy összebeszéltek volna, hanem mintha az egész város egyetlen família lenne, akihez vendég szállt, minden egyes tag szavaiból, modorából kiérzik az akarat, kellemessé tenni minden itt töltött órát.

Hálátlan lennék, ha észre nem vettem volna ezt, s bolond volnék, ha büszkélkedném vele. Hiszen nagyon természetes az.

Az arisztokrácia kevély volt, csak a nagy érdemek előtt hajolt meg.

A demokrácia okos és a becsületos törekvéseknek is ad előleget.

Szeretettel szívom magamba a port utcáikon, mely ellankasztja az idegent, irigylem még a békákat is a népkerti tóban, hogy itt lakhatnak. Zöldebbnek látom a fűvet, amely itt nőtt, és rózsaszínű ruhába öltözik a felhő, ha erre jár...

Én csak barátaimhoz jöttem egy ital borra. Csak őhozzájuk merem jönni. És az önök meseszerű szívessége kitágította szívemet, hogy *beleférjen az egész város*.

...Nem is veszem ki onnan soha többé.

Hanem azért ide tartozik ez a történet a szőlőről. Okos ember majd ki fogja találni, hogy miért. Legalább az az egy valaki, akire legjobban tartozik.

Az pedig úgy történt, hogy egy szegény öregember nagyon beteg volt. Családja aggódva állta körül ágyát, ahol feküdt, nagy kínok között elbágyadva, kimerülve, aszottan, alig bírva lélegzetet venni.

Az ágy szegényes volt nagyon, egy szalmazsák s egy foltozott derékalj. A család, mely ott zokogott az ágnál, rongyos volt. A szoba szegényes, rideg. Egyetlen asztal és egyetlen szék volt benne. Az asztalon orvoságos üveg állott, a széken egy pápaszemes úriember ült, a doktor. Más szék nem volt. Ha a halál bejön, nem lesz hova leülnie, hogy várakozzék.

A doktor az üteret nézi, majd a torkát vizsgálja. A családtagok, a feleség, két fölserdült leány és a kis iskolás fiú, a Gyuri, elfojtott lélegzettel várják, mit mond a pápaszemes

ember arról a roncsolt testről, mely ott fekszik tehetetlenül, s mely kenyérszerzőjük, mindenük volt.

— Már három napja nem evett! — mondja az öreg-asszony méla, tört hangon. Kisírt szemei, sápadt arca, felhős homloka az ébren viruló szeretet fönséges költészete.

— Nem is szabad neki enni adni — szól az orvos infámis orrhangon —, hanem ha tán egy szőlőfürtöt tudnának keríteni valahol...

Egy szőlőfürtöt! Hol vegyenek ők szőlőfürtöt február közepén itt ebben a faluban, ahol tíz mérföldnyi területen nem terem szőlő?

És annak a szőlőfürtnek mégis meg kell lenni.

A városban, mely három órányira fekszik innen, lesz talán. Drága pénzen — mondják — ott mindent kaphatni.

Pénzt kell szerezni minden áron. De miből? A megtakarított néhány ezüst huszas már mind elfogyott. Istenem, istenem, de nehéz is sorsa a szegény embernek!

A szeretet azonban nem ösmer lehetetlenséget.

Az asszonymak ott van az ünneplő ködmöne, hátha azt eladná, hátha megvenné valaki... Máskor nem válna meg tőle semmiért, hiszen olyan nehezen szerezte, de most örömet teszi pénzzé a testi ruháját, csak a szőlőfürt meg legyen a betegnek.

Eladták a ködmönt. Két forintért vette meg a zsidó.

A nagyobbik leány a városba sietett. Bánatos arca kiderült, ha meggondolta, hogy estére a szőlőfürttel fog megtérni.

Útközben utólérte a vihar, a hó verte szép fehér arcát, de ő mégsem csüggedett, ment föltartóztatlanul.

A városban nem volt szerencséje, hasztalanul járta be sorba a házakat, ahol mondták, hogy szőlő van. Sehol sem volt. Kétségbeesve gondolt beteg apjára és beállított a püspökhöz. A püspökről azt beszélték, hogy minden ebéd és vacsora után szőlőt is tesznek az asztalára.

A leány előadta kérését. De a püspök kikergette.

— Hogyisne — mondta gúnyosan —, a parasztok egyenek zabkenyeret, de nem szőlőt!

Szomorúan tántorgott ki a lépcsőkön és ott összerogyott.

— Kelj föl, szép leány! — szólítá meg háta mögött a püspök inasa, ki az asztalnál fölszolgált. — Én megszánta-

lak... A megmaradt szőlő a gazdám asztaláról hozzám kerül, én adok neked egy édes fürtöt, egy édes csókért... de csak reggel... *értsd meg, reggel.*

Lángba borult a leány arca... majd elsápadt. Szabódott, de nagysokára ráállott.

Reggelre kezében volt a szőlőfürt.

Hogy égette, mint a pokol!... de nem baj az, csak enyhülést szerezzen a szegény betegnek.

De nem szerzett.

Mire hazaért, már akkor az apa meg volt halva. Ott feküdt mozdulatlan mereven, lecsukott szemekkel. A halál nem várta be a szőlőfürtöt.

Az anya és a kisebbik leány zokogott, a szomszéd Nagy János uram a ravatalt állította föl és mértéket vett a koporsóra, ahova mindenüket elzárják. Csak az iskolás fiú nézte egykedvűen. Ő még kicsi volt, nem tudta mi történik.

A szőlőfürt itthon volt, de most már kié legyen? Kié másé, mint a fiúé. Úgyis az az összes öröksége.

Neki adták a fürtöt, s hogy ne legyen ott a nagy siralomban, mint egyébkor, ma is elküldték az iskolába.

Elment, s amint egyik kezében az ócska ábécés könyvvel, a másik kezében a szőlőfürttel belépett, a falusi fiúk, akik körben ültek a padokon, sóvárgó szemeket vetettek a szőlőfürtre és a fiúra.

...Ő volt egész délelőtt a *legirigyeltőbb* gyermek az iskolában.

*

Sok pénzért nem adnám ezt a szegedi mulatságot -- hanem azért ne irigyeljétek az én szőlőfürtömet!

CSAK SEMMI MOZGÁS

Útirajz, írta: János

Mehádia, aug. 14.

Még a palóc kollegám ki nem adta a jelszót, hogy »csak semmi mozgás«, azalatt én is másztam a hegyeket keservesen, de hogy im ő megjött Temesvárról s kimondta, hogy ő egy tapodtat sem mozdul a kúrszalón környékéről, hol állandó tanyánkat fölütöttük, mert — úgymond — miért tenne ő kirándulásokat, az egyik bikkfa olyan bikkfa, mint a többi bikkfa, míg ellenben — így szólt — tanulmányozzuk a kocsmákat és kávéházakat, mert mindenütt másforma bort mérnek és mindenütt másforma kasszirnó van, így lett aztán, hogy mi ketten, okosabbak ki sem mozdultunk a kúrszalón-és mellékhelyiségeiből. Sőt most is ennek egyik asztalán kalapálom ezt a tárcát, hogy félbenszakadt irodalmi működésemet ismét folytassam.

Hát biz itt szép élet van. Jó bor, jó egészség bőven akad. A vidék olyan magasra van feltöltve, hogy még gondolatban sem lát haza ebből a mélységből az ember.

Nem is igen vágyódunk egyhamar, mert biz itt a szerelem rózsafája is virít, annyi a szép asszony és leány a fürdő közel kétezer vendége között, hogy lapátolni lehet.

Ki is választottuk azonnal a javát — persze csak ideálnak. Nekem jutott a legszebb, egy begyes, rózsás arcú menyecske, a többieknek is olyan amilyen. A palócé nem ér egy pipa dohányt, lévén az egy vékony dongájú verseci kisasszony, ki négyszer vált gúnyát napjában, amit Párizsban varrnak a női »kecskék«, a »Zrínyi-köntöskék«-et, ahogy tudományosan elneveztük.

De ebben ugyan nem kopik a fogunk, mert egy angol főúr, állítólag Maulborough herceg udvarol neki, ki itt Svarcz név alatt fürdözik inkognitóban.

Megeshetik azonban, hogy a *Maulborough* az álnév és a *Svarcz* az igazi.

A verseci lány különben általános föltűnés és hódolat tárgya a fürdőben, mert hát kiveszett már a jó gusztus az emberből.

Csupa agglagények és özvegyek lévén együtt, mondanom sem kell, hogy ábrándozás mellett a vászoncelédek tekintetében a gazdag partikra irányult főfigyelmünk.

Mindjárt Szegeden szálltunkkor egy kétmázsás, piszkos sárga ruhás öregasszonnyal jutottunk egy kupéba.

Mint a legszebb gyerekek, nekem volt kötelességem megtörni a jeget s szóba keveredni a derék asszonysággal, mert hiába, nem a ruha teszi az embert... hátha hasznunkra válhatik.

— El van fáradva, asszonyom, ugye? — kérdém gyöngéden, midőn fésületlen, rút fejét egyik kufferjére hajtotta.

— Meghiszem azt, uram. 65 órája utazom...

Jelentősegteljesen pillantottam a fiúkra, mintegy diplomatische mondván, hogy:

— Hüm! Ühüm! Hatvanöt órát utazik gyorsvonaton!

— Fiúk, ennek az asszonynak pénze van!

A nemes ifjak megértettek és vetélkedve mulattatták Kikindáig, — hol borzadva láttuk, a férje várta az indóháznál.

De ez a szerencsétlenség nem hökkentett meg. Asszonyt találtunk mi Mehádián is nem egyet — s gazdag parti is volt bizonyára elegendő.

A hadi szerencse azonban nem kedvezett. Oláh asszony nélkül fogunk hazatérni Szegedre, mert hát nem értjük a nyelvüket, nem lehetett érvényre emelkedni.

Egyedüli mulatságunkat az képezte, hogy milyen ajándékokat viszünk haza az ismerősöknek.

A Katámnak egy kis pirosítót, két szép menyecskének egy kis fehérítőt, a »Szegedi Napló« szerkesztőjének egy lepkezsuzsu-t, a »Hiradó«-ének száz darab Spielmarkot, Pálffy polgármesternek egy messzelátót, Tisza Lajosnak egy kártyavárat, a Borcsának egy virágbokrétát, Szluha főkapitánynak egy ólomkatonát.

De hát mit vegyünk legkedvesebb emberünknek, az Oroszlány gazdájának?

Vegyünk neki egy eleven oláh gyereket.

Nyolc forintot ígértünk egyért, de az anyja nem adta, ámbár látszott, hogy kész az alkudozásra, mert hogy a portéka tetszetősebb legyen, ujjait megnyálazta s mosdatni kezdé velök piszkos csemetéjét.

Itt van a híros festő Makart is.

Szóba eredtem vele. Kérdezősködött Szeged felől. Meg-
invitáltam, hogy csak jöjjön el ide, mert van elég kilátás a
keresetre. Ezer új ház épült Szegeden legalábbis, s a közt
sok olyan úri módos, akit ki kell pingálni belülről.

Összes multságaink közül legtöbbet ért a fogat verseny.
Őt talyigát béreltünk ki s így hajtottunk a Mayerhofba
uzsonnálni, a fürdői vászonceléség nagy báméskodása
mellett.

Az úton előzködni kezdtünk s büszke vagyok a »Manci«
lovamra, mert úgy elhagytam a gyerekeket, mintha ott sem
lettek volna.

Egyszóval én voltam a nap hőse az asszony nép előtt, s
este a kúrszalomban nem egy csinos táncosné felejtette tüzes
pillantását a bajuszomon, le is perzselték a két végét egészen.

A nyavalyás Bismarck gyerek is itt van, de bizony nem
láttuk, mert betegem fekszik, bizonyosan politikából — hogy
az európai potentátok azt higgyék az apjáról, hogy most
nem diplomatizál, hanem az orvosságot adogatja be kávé-
kanállal a beteg gyerekeinek.

Mondják, hogy a Herkulesfürdőnek igen szép tájéka
van, nagyszerű vízesési, pompás meleg fürdője és hideg uszo-
dája, kirándulási helyeit is dicsérik, igaz-e vagy sem, nem
lehesen tudni, mert mi nem láttuk.

Hétfőn éjjel összeszedtük a palóc cimborámmal a cók-
mókot (mert őt csak nem hagyom el) s hazapályáztunk.

A többieknek, akiket ott hagytunk, kiült az öröm az
arcára: mert most már őket is észreveszik az asszonyok.

APABÁCSIKA

(A szegedi árvíz idejéből)

Egy úszó deszkán találtak egy csecsemőt. Nem volt
már pólyákban, de mégis igen kicsiny. Kék szemeit bámészan
hordta szét a tenger fölött, mert valóságos tenger volt akkor
a szegedi »budai országút« — s üde, gömbölyű arcán egy

bájos mosoly nevette azt a regényes képet, amit annyian sirattunk.

A kormánybiztos éppen arra siklott el könnyű csónakján s észrevette az elhagyott csecsemőt.

— Vegyétek fel az istenadtát a csónakba!

A gyerek, mintha értette volna a kormánybiztos szavait, örömpesve terjeszté feléje kis kezecskéit és tapsolt.

Izmos fiúcska volt. Tagjait egyetlen ingecske fedte, mely nyakánál piros zsinórral volt összehúзва.

— Jó erős fiú — mondá a biztos —, ha apja, anyja nem akad, magaménak fogadom.

— Engedd át nekem, bátya! — szólt a kormánybiztos öccse, aki mint országos képviselő szintén parancsosztogató volt a mentési munkálatoknál.

— Hagyd el: majd találok én neked másikat. Lesz itt elég.

Talált is mindjárt másnap egy másik fiút, körülbelül hasonló korút, és elnevezte Csongrádi Mihálynak. A tegnapi, minthogy éppen Gergely napja volt, Szegedi Gergely nevet kapott. Szüleik nem jelentkeztek, a két csecsemő megmaradt hát a két képviselőnek.

Éppen egy kupében utaztam a képviselő urakkal, midőn a gyerekeket hazavitték. Vagy nyolcan voltunk benn, a gyerekeken kívül, mert menekülőkkel volt tele a vonat. A mi kupénkban csupa képviselő voltak.

A két gyereket ölibe vette a kormánybiztos s mindenféle gyűgyelő szavakat talált ki nekik; de azok nem feleltek semmire; nem tudtak még beszélni.

— Azt restelném — mondja a kormánybiztos —, ha valami rácgerekeket fogtunk volna össze.

— Biz az pedig nem lehetetlen; hátha valami szőregi aszszony tette ki. Gergely úrnak úgylis olyanforma a kinézése — találgatta az egyik utas.

— Nem szeretném pedig. És kivált Gergelynél, aki az enyim. Hanem tudod mit, öcsém, mondok neked egy pompás tervet. Neveljük a két gyereket *közös kasszára*...

— De hisz az mindegy...

— Nem úgy értem. Csináljunk egy tréfát a sorssal, neveljük a két gyereket közösen, de az egyiket közönséges parasztnak, a másikat pedig előkelő úrnak.

— Jó, ebben van valami érdekes. Én ráállok.

Mindenkinek tetszett a dolog s abban állapodtak meg, hogy döntsék el szavazat útján, melyik legyen úr és melyik paraszt.

Jól megtekintve a gyermekeket, Csongrádi Mihálynak vékony arca sokkal úriasabb volt, mint Gergelyke cipó-feje.

Majdnem egyhangúlag Mihály nyerte el az »úri jövőt«.

Gergely tömzsi állapota azonban sokat nyomott a latban a szavazásnál, pedig ez az állapot nem volt természetes. A kormánybiztos 15 forintot adott a hajdúnak elindulás előtt, hogy Gergelyt equipirozza ki, s az, amit vett, mind a gyerekre húzta: négy inget, két lajbit és két kacabajkát: persze, hogy nem lehetett szegényke oly karcsú, mint Csongrádi Mihály (kinek ezentúl már »y«-nal írjuk nevét).

Cegléden Gergely úr fészkelődni kezdett s minden jelekkel földre kívánczolt. Elértették, s hat parlamenti tag rohant hozzá ruhácskáit kikapcsolni, s ekkor sült ki tulajdonképpen, hogy egy egész ruhamagazin van rajta.

De ugyanakkor kisült az is, hogy Gergely úr magyar ember; egy csikót látván ugyanis éppen az indóház előtt, kis ujjacskáival, mintha kedves ismerőst pillantott volna meg, odamutogatott:

— Ló! Ló! — mekegte, száját egészen kinyitva s lábaival dörömbölve. A »ló« szót tisztán ki lehetett venni, s okozott is olyan örömet a képviselő urak közt, mint egy jól elsült »névszerinti szavazás«.

Így értek be a gyerekek Budapestre, ahol a következő intézkedések történtek órájuk vonatkozólag.

Gergely számára ezer forintot tettek le a takarékpénztárnál, hogy midőn felnőtt, ebből és kamataiból egy kis telket vehessenek számára valahol falun.

Nehogy elpuhuljon, egy napig sem tartották otthon, hanem odaadták kosztra egy házmesternéhez a Zöldfa utcában, onnan jár a kiseddóvóba, oda, ahová a közönséges szegény gyermekek.

A megállapított rendszerhez képest bezzeg egészen más sorsa lett Csongrády Mihálynak. Ő otthon nevelődik az úri háznál, bársony ruhácskában jár, és a bonne vigyáz rá, az neveli.

Néhány nap előtt találkoztam a kormánybiztossal.

— Hová megy? — kértem tőle.

— A Gergely gyereket nézem meg — felelte.

— Nagy-e már?

— Beszél, mint a folyóvíz, és pajkos mint az eleven ezüst.

— Hát Miska?

— Azt nagyon elkényeztetik a feleségem, meg a leányaim.

Sose lesz belőle semmi. Beteges, sápadt és el van kényszeredve.

— No, hát nézzük meg a Gergelyt. Ha megengedi, én is önnel megyek.

Gergely éppen az udvaron szaladgált mezítláb, midőn odaértünk. Két macskát kötött össze madzaggal s azokat kergette szilaj kedvteléssel.

— Apabácsika! — kiáltá örömteljesen s a kormánybiztos elé futott.

A házmesterné is kijött a fiú felkiáltására s nyájasan köszönt.

— Nos, hogy viseli magát a kis huncut?

— Semmi panaszom rá; nagyon szeretem, csak ne beszélne olyan csúnyán. Maig sem bírtam leszoktatni.

— Hát hogy beszél? — kértem.

— Csupa »ö«-vel, uram, ahogy a szegediek. Én nem tudom, kitől tanulta. A vérében hozta magával. Mert közülünk senki sem beszél úgy.

— Hogy hínak, fiam? — kezdé vallatni a kormánybiztos.

— Szegedi Gergöly — felelte bátran.

— Kell-e cukor, hoztam!

— Köll — mondá Szegedi Gergely s hirtelen elkapta a csomagot s vígan futott a macskái után.

A TRAMWAY

A »lófejű« vasút, mint Magyarországon nevezik, a burgerek alkalmatossága. Egy közlekedési eszköz, mely az emberi vérmérséklethez van szabva, a szelíd, türelmes, lassan mozduló, álmadozó lelkeletkekhez: a polgári erények és tulajdonságok megtestesülve egy járműben.

Igazán csodálatos találmány. Amióta alá kezd merülni a négy csengős lovon járó nemesi osztály vagy világ, s gyalog jár vagy kócos hámmú lovon a paraszt, amióta kitolni kezdi fejét az új polgári osztály, mely a dzsentrit fogja helyettesíteni, azóta született meg a lófejű vasút, mely lassankint meghonosodik a többi nagyobb magyar városokban is.

Poeta nascitur, mondják. És valóban mindenre születni kell. De arra, hogy az ember a lóvonatú vasúton utazzék, ahhoz még nem elég csupán a születés, ahhoz külön neveltetés is szükséges. Egy ormóttan nagy szekér, amely mindenkit fölvesz egy hatosért, mely minden utca szögletén megáll, mikor az ember siet, és nem ott áll meg, ahol az ember akarja, hanem ahova a direkciónak a »Haltepunkt«-póznát beszúrta. Ez a rettenetes kimértség megöli a nervózus embert s meggyűlölteti vele a XIX-ik századot.

Én tudom érteni azt a mágnást, aki fumigálva a vasutat, saját fogatán készül elindulni Párizsba, mert nincs a világon kényelmesebb dolog, mint a saját négylovas kocsiján utazni; de azért nem tagadom meg tisztelem őszinte kijelentését a robogógőzvonattól, mely kisebb lapította össze a világot, mert mindent közelebb hozott egymáshoz; de mi még a tisztelet azon csodálattal vegyült bámuláshoz képest, melyet azon emberek iránt érzek, akikben elég higgadtság és türelem van a lóvonatú vasutat frekventálni.

De midőn felemlítettem az összes közlekedés-eszközöket s midőn hozsannát zengek a jámbor polgárnak, akinek a lóvasút is jó: meg nem állhatom, hogy fel ne említsem, hogy a *gyalog-járásnak* is vannak határozott hívei, a magyar atlétikai klub tagjain kívül is.

Egy ötvenéves parasztot ösmertem, aki fiatal korában kengyelfutó volt a Balassa-családnál, mely, ha vékonylábú gyerek született a faluban, hagyományos szokás szerint kivételte a lábikrákból a vastaglását.

Ez a sors érte gyerekkorában Bodza Pál uramat is, aki hasznát vette öregségére, mert a vékony lába révén jutott hivatalhoz: ti. gyalogpostás lett.

Hanem tudott is gyalogolni ökigyelme. Mikor egyszer az alispán négy gyors pej lován utaztunk Vácra, útközben megkínáltuk a bakon üléssel az öreget.

— Üljön fel, öreg bátyó — szólítja meg a jószívű alispán.

— Nem lehet, nagyságos uram, mert *nagyon sietek*.

És csakugyan, amint híres Vác városába értünk, már akkor ott szalonnázott az öreg a »Kilenc rigó« című spelunkában, s nagy »dicsértessék«-et kiáltott felénk.

Nem lehet hát abszolúte elítélni semmi közlekedési esz-
közt, ha még a »pedes apostolorum« is jó ilyen bravúr-cse-
lekedetre.

Nem, én még a talyigát is tisztellem, becsülöm, ha egy csacsi húzza is. Utaztam már ökrös szekéren s irigykedve néztem a velocipéden ülő utast; — de a lóvonatú emberei iránt mindig bizonyos szánalom-érzet gerjedt szívemben.

Honnan van ez? Sokáig kutattam. Mi hintette el bennem a gyűlölség fekete magvát a szegény tramway iránt.

Az-e, hogy mikor a Kerepesi út felé megyek s a tramwayra szeretnék ülni kényszerűségből, az összes kocsik az osztrák államvasút felé gurulnak s vice versa; vagy az, hogy ha az ember Óbudára megy, csak zugligeti kocsi van a láthatá-
ron.

Nem, nem ez keserít el, ez csak hozzájárul ahhoz, hogy az ürömpohár csordultig megteljen.

Az nyomja alá a tramway becsületét szörnyen, hogy *a kocsis-művészetet gyári minőségre szállította le.*

A jövő századok számon fogják kérni a kocsispoézist, mikor még osínja-bínja volt annak, hogy kell tartani a gyep-
lőt, szilárdan és mégis kecsesen, hogy kell vele bánni, egy-egy
lebbenéssel megriasztani galoppba a lovakat, egy-egy rántás-
sal megállítani őket a legsebesebb futásban, s száz meg száz
árnyalata van a gyeplőtartásnak, ami a jó kocsis kezében
olyan, mintha folyton diskurálna a lovaival. Hát még az
ostor? Mikor megcsattan hangosan, mint a villám, mikor meg-
legyinti a hű párákat szelíden, mintha a dámák aranyos
legyezője volna.

És a hang, amellyel a »gyű«-t odakiáltja, hát az attitűdök,
a mozdulatok, amelyekkel a bakról igazgatja őket, mikor félre-
hajlik, a lovak azt megértsék, ha struccollas kalapú fejét hátra-
veti kevélyen, vessék fel a paripák is nyakukat...

Mikor pedig előzködés van... (Olyan ez, mint a potentá-
tok között a háború...)

De ne is beszéljünk róla. A tramway mind végét vetette ennek és lesüllyesztette a kocsis-művészetet a sárga földig.

Kell is oda kocsis. Ott csak közönséges emberek kellenek, akik a fütyülőig aljasodtak, mint a gyűrfűs zsidók.

A ló magátul megy a sineken, nem dirigálja senki; megy bután, egyformán, amint a vaslineák viszik.

De meg is romlik aztán alaposan. Az olyan lovat, mely a tramwayt húzta, nem használhatja többé a magyar ember, mert az becsületes kocsi fogva, bizonyos distancokra magátul megáll az országúton, s a magyar embert majd elégeti a szégyen, mert az a híre megy a környéken, hogy bizonyosan fazekas tóté volt a ló valaha, azért áll meg minden falu és utca végén, mintha a fazékvevő asszonyok összegyűltét várná.

Ami pedig legjobban tönkretette a tramway-lovak és kocsisok renomóját, az a Kétszer Kovács Jóska esete volt.

Ennek az esetnek a hőseit, Kétszer Kovács Jóskát pedig éppen azért hitták »Kétszer Kovács«-nak, mert ez a hallatlan eset történt vele.

Mint afféle tramway-kocsis, talán először látott lovat Jóska, mikor a két szürkét rábízta a direkciónak, de abból a kettőből is sánta volt az egyik.

Jóska megnézte a ló lábát és azt találta, hogy patkót kell rá veretni.

— Persze, hogy sántított... hogyne sántított volna meztláb.

Elvitte a kovácshoz.

— Patkolja meg az úr ezt a szegény állatot!

A kovács elhozta a ráspolyt, meg a szerszámokat, a kalapácsot és a metélőt s amint lehámozta a ló patájáról az oda verődött sarat és piszkot, olyan nagy nevetés fogta el, hogy majd hanyatt esett.

— Mit nevet az úr?

— Hogy mit nevetek? Hát ott van alul, ni, a patkó. Ahon csillog ni!... a sár alatt volt!

És megint előfogta a nevetés, a kacaj.

— Kendnek se kell kétszer kovács?... Vagy kétszer kell? Mert ráüthetek még egyet.

Azután csak újra nevetett, s hogy ím, köztudomásúvá lett ez a história, az ország valamennyi kocsisa három esztendő óta kacag ezen a rettenetes gyalázaton.

HOSSZÚ SZERELEM

[Az elbeszélés második *ily című* kidolgozása]

Tavaszi óta, valahányszor az ablakon kinéztem, a szemközt levő ház egyik ablakában mindig egy férfit meg egy asszonyt láttam.

Eleinte az asszonyt leánynak gondoltam. Oly üde arca volt, szemeiből annyi ártatlanság, ajka szelíd mosolyából oly tiszta báj sugárzott! De végre is be kellett látnom, hogy csalódtam: mert a fiatal emberhez gyakran oly közel, oly csábító közel hajolt, hogy én, bár »ég és föld« választott el tőle, véremet mindannyiszor lobogni éreztem.

Csókolódtak folyvást, mint a szerelmes galambok; a nő pajzán gyermekes mozdulattal csucsorította össze kis ajkait, és az ifjú lázas tekintettel csüggött rajta, s mint rózsához a lepke, reszketve repült hozzá. Éh, de mi volt ez ahhoz képest, ami aztán következett... Az ablak szárnyai megingottak... a nő szilaj szenvedéllyel tapadt a férfihez... Ah, így csupán a férj és feleség érinthetik egymást!...

Tavaszi óta, mondom, mindennap ott láttam őket gerlicebűgással, galambpedéssel szeretkezni az ablak előtt.

Szemem úgy hozzászokott a szoba-kémleléshez, hogy már akkor is világosan kivettem a két mozgó alakot, ha kissé beljebb húzódtak. Reggel, ha felöltöztem, tíz óra tájban (nekem tíz óra előtt ritkán kél föl a nap!) első dolgom volt megnézni a turbékoló párt: ott van-e rendes helyén? Ah, a kedves fészek!... A reggeli sugár bearanyozta, a reggeli szellő körülfolyta és benne csicsgergett az én két madaram. Az asszony csupa csipke, szalag és virág, oly könnyű teremtés, mintha illatban fürdenék hajnal előtt s liliommal törülköznék utána. És az úrfi! Kétségtelen, hogy az ő inge, zsebkendője is ibolyavízbe volt áztatva, kabátja legújabb szabású, haja szigorúan

ketté választva, oldalt két csinos karikában simult le homlokára. Festeni se lehetett volna különbet.

Munkába kezdtem; de megvallom, — az ember gyarló! — minden alkalommal odapislogattam feléjük. Úgy tetszett, hogy verőfényes glória övezi őket, fehér szárnyakon örökdő angyalok lebegnek fölöttük és a gyönyörök nemtői, a szerelem tündérei virágot szórnak fejükre, táncolva, dalolva...

Elmúlt a tavasz. A szép május elhullatta virágait: a fehér ákácok menyasszonyi koszorúját letépték a forró napok, és jött a tikkasztó nyár, amely gyümölcsöt érlel. Por, unalom, egyhangúság teszett a kedélyeken, s a főváros népe falura menekült, aki tehetett. Egyedül csak ők ketten maradtak frissek, üdék, harmatosak! Ők ketten, ott a vis-á-vis ablakban... az én álmaim zománca, az én ismeretlen eszményképem, akinek hűségét csodáltam, az a bájos asszony a férjével.

Megrögzött természetemmé vált bennük gyönyörködni, messziről, észrevétlenül. Nem is éreztem volna már jól magamat, ha ők nincsenek ott.

Különös érzés volt az, mely szívemet betölté. Pesszimista voltam gyermekkoromtól, az egyedüllét, az árvaság, a sok családás szomorú gondolatokra tanított, és az a tömérdek rossz, amit láttam és átéltem, azt a hitet gyökeresíté meg szívemben, hogy a világon minden rossz. Még hittem az ártatlanságban; de az erényt már tagadtam.

És íme, most egy idegen ablak-ismerős kizökönt csökönyös világnézetemből. Egy asszony, aki hű: egy asszony, aki nem változik!...

Száll az idő... A kutyaizasztó nyarat követi az ős. Istenem, hiszen azt valóban méltó följegyezni, hogy az a fiatal emberpár még most is oly nagyon szereti egymás!

Nem nyughattam tovább; sarkallt a kíváncsiság; bekopogtam a házmesterhez.

A házmester nem volt otthon: a csacska feleségétől pedig röstelltem megkérdezni, amit akartam.

A sors nem akarja! — csendült meg lüktető szívem mélyén egy titkos hang. — Az isten nem akarja! Ők szeretik egymást és boldogok. Te pedig nyomorult, elhagyatott pára vagy, akinek rendeltetése a földön szenvedni egyedül, bolyong-

ni egyedül és meghalni egyedül! Mi közöd hozzájuk. Ördöge akarsz lenni annak a szűzies asszonynak? Te, botor! Azt hiába szeretnéd!... Kudarcot vállalsz, nevetség tárgya léssz!

— Hát jól van, jöjjön aminek jönni kell! — dörmögtem, mintegy a saját lelkiismeretemmel feleselve, s öntudatlan léptekkel egy napon újra a cseh cerberus lakásához közeltem.

— Ki lakik ott az emeleten a sarokban? — kérdeztem.

— Ki laknék más?... egy uraság... államhivatalnok.

Durva szava megriasztott, nem volt bátorságom többet kérdezni, szó nélkül kullogtam el.

Lám!... Tehát államhivatalnok! Persze, persze, ki is lehetne más? Gondolhattam volna, hiszen az oly természetes. Szerencsés államhivatalnokok! Nem azért, hogy oly híven szerető feleségük van, de hogy egész nap otthon csókolódhatnak.

Bántott a keserűség... nem tudom, mi a kő ütött hozzám! Ideges voltam; irigy, elégedetlen és epés. Fölmegyek, mondám, kikönyöklök az ablakon és nézni fogom őket, amint eszik egymást... úgy! úgy! Gyönyörködni fogok bennük... mint a vérszomjas tigris áldozatában — a pusztán, a sivatagon, ahol az emberi nyomot fehérítő csontok jelölik...

Kegyetlen hangulattal érkeztem haza; áttekintettem a szomszédba, de a fészek üres volt.

Nem volt maradásom. Alkonyatra hajlott az idő. A Dunapart népesedni kezdett; a nagy paloták alatt, az ákácok közt hullámozott a sétálóknak tömege; ezer apró lámpafény imbolygott a vízen, mint csalfa lidérc.

Jártam föl s alá, kezeimet a kabátzsebembe mélyesztve, mindig sebesebben. Egyszerre hirtelen megálltam. Mi ez? Mi okom van így kikelni önmagamból? Isten bizony, gyerek, te szerelmes vagy abba a szép asszonyba, azért, mert szereti az urát! — Ezt súgta lelkiismeretem; de én tiltakoztam.

E pillanatban mintha villanyos ütést éreztem volna. Föltekinték és a szerelmes pár jött velem szembe: a szép fiatal asszony, a szőke férfi, akik oly nagyon szeretik egymást, s velük az én öreg jó barátom, az én csöndes vérű bátyám, Kardos Mihály miniszteri tanácsos.

Kardos Mihály bátyámat régóta ismertem; egy időben egy kávéházi asztal törzsvendégei voltunk, hanem a sors széthányt, elszakított egymástól. Most én magamban évdöm, ő pedig görnyedt hátával, köszvényes lábakon egy szerelmes ifjú pár mellett tipeg.

A haja, mikor utoljára találkoztunk, deres volt, most már teljesen ősz; a járása, jóságos, igénytelen arca, hunyorgató szeme pedig még mindig a régi.

A szép pár bizalmasan hajolt egymáshoz, valamit sutogva. Az én Kardos bátyám éppen egy kissé hátra maradt.

Használnom kellett a kedvező alkalmat; odaléptem hozzá s köszöntöttem. Barátságosan megrázta kezemet. Az én szívem pedig úgy zakatolt, mint egy gőzgép.

— Milyen csodaszép asszonnyal sétálsz! — mondtam neki mohón.

— Ugye szép?

— Oh, nagyon szép! De mégsem oly szép, amily nagyon hú! Az asszonyok gyöngye ő! És hogyan szereti a férjét!... igazán nagyon szereti a férjét!...

Kardos egészen elérzékenykedett, majdnem sírva fakadt.

— Oh, köszönöm, barátom, köszönöm, hogy megnyugtattál! — rebegé meghatottan.

— Hogyan? Nem értelek, bátyám!

Örülök, majd kiugrom a bőrrömbül... boldog vagyok!...

— Talán bizony az a szép asszony...

— Igen, öcsém... az én feleségem!

A SZÉP ÉNEKESNŐ REGÉNYE

(Első fejezet.) Egész Franzensbad rajongott érte. Valamint divat az előkelő világban orrhangon beszélni, divat a kisvárosi lady patronesseknek a bálba éjfél tájban érkezni, divat a dandyknak akkor is feltúrt nadrággal járnai, ha egy csöpp sár sincs: éppen úgy divat volt Franzensbadban a szép ismeretlenről ábrándozni.

A zöld asztalnál, a sétányokon, a mulatók termeiben, a fürdőkabinkban, az utcákon és a ligetekben, szóval mindeütt és mindig csak őt emlegették.

Verseket írtak hozzá, virágbokréttákkal lepték meg, kirándulásokat rendeztek tiszteletére, párbajokat vívtak miatta, rőfnyi versekkel üldözték, egész férfi-világ lábaihoz omlott, bájainak hódolt és kegyének legparányibb jeleért könyörgött ... Mind nem használt semmit: ő szfinx maradt, hideg és büszke, megközelíthetetlen.

Csodákat regéltek közönyéről, szűzies tartózkodásáról, és az epedő férfiak szégyentől piruló arccal vallották be, hogy minden kísérletük kárba veszett: a bájos ismeretlent nem lehet meghódítani.

Az ingert még fokozta az a titokteljesség, mely a szép fiatal hölgyet övezte. Nem tudta senki: mi a neve? sem azt, vajon leány-e még, vagy menyecske, vagy özvegy?

Az összes gavallérok egy nagy tükörré változtak, hogy az ő bájainak dicsőségét hirdessék... Ah, mindhiába!

A férfiak kénytelenek voltak beérni azzal, hogy mesziről imádják őt és elnevezték franzensbadi Madonnának!

*

(*Második fejezet.*) De hát ki ne emlékeznék donna Diana történetére? Donna Diana minden hódolattal szemben — közönyös maradt. Ekkor jött don Carlos, és legyőzte donna Dianát a saját fegyverével — a közönnyel...

Egy kedélyes, életvidor bécsi fiatalember érkezett Franzensbadba. Meglátta a csodaszép nőt, rögtön szerelmes lett belé, de rögtön eszébe is jutott donna Diana regéje.

És míg a többi lovagok fejet hajtottak az idegen nőérényei előtt, — a bécsi ifjú elfordult tőle közönnyel.....

És a furfangos kópé elérte célját. Egy hét múlva bemutatta magát, — ő Liebert Arthur, egy bécsi gyáros fia, és megtudta, hogy a kedves Alice, D'Armilly Károly híres párizsi ügyvédnek a neje.

Tíz nappal később már a következő párbeszéd folyt le köztük:

— Arthur, szerelmünket veszély fenyegeti! Férjem holnapután megérkezik.

— Nincs más mód, meg kell előle szöknünk.

— Jó, tehát szöktess meg, édesem...

Másnap útban voltak a kék egű Olaszország felé, ahol a citromfák virulnak...

A férj megérkezett... megtudta a valót... egyet fordult a sarkán és — főbe lőtte magát? vagy üldözőbe vette a hűtlen asszonyt és csábítóját? — nem! visszautazott Párizsba a klienseihez.

*

(*Harmadik fejezet.*) Olaszország a szerelem hazája. A fiatal pár boldogan élt csöndes magányban, elzárva a világtól, az emberektől.

Reggeltől estig egyebet se tettek: csókolódtak, ölelkeztek. Árnas lombok alatt, szemeiket egymásban fürösztve hallgatták a pásztorsíp mélabús dallamait és a távolban csengő kolompok zaját. Ha egy-egy madár felröppent fészkeről valami zajtól megriadva, összebújtak ők is, mintha félnék madarak volnának.

De Liebert Arthur bécsi fiú volt, akinek az idilli szerelem gyönyörein kívül az utcai lárma, a világvárosi élet tarkasága, a színházi tömeg, az énekes csapszékek panorámája, szóval a mozgalmas változatosság kellett, hogy boldognak érezze magát.

Az egyhangú turbékolást hamar megunta — s egy napon szépecskén kirepült a puha fészekből.

Megszökött a megszöktetett szép asszonytól.

*

(*Negyedik fejezet.*) Alice szörnyen röstellte, hogy őt, aki megcsalta férjét, megcsalta — egy férfi.

Az éppen nem furdulta lelkiismeretét, hogy férjétől megszökött; de hogy szöktetője faképnél hagyta, ez arcába kergette a vért. Dühös volt. Örök gyűlöletet esküdött a férfiak ellen...

A bécsi francia követ éppen akkor nevelőnőt keresett gyermekei mellé... Alice gyászruhát öltött és Silia Margit álnév alatt elfoglalta a nevelőnői állást a bécsi francia nagykövethél.

Gyászruháját, titokteljes szótlanágát talán sohase vette volna le, ha egy napon nem találkozik de Bruys Viktor vicomte-tal...

De Bruys Viktor vicomte, aki testi-lelki jó barátja volt Alice férjének, d'Armillynek, a francia nagykövethél megpillantotta Alicet.

— Asszonyom, mit keres ön e háznál?

— Az istenért, vicomte, el ne áruljon. Jöjjön holnap reggel a Praterbe, mindent meg fog tudni.

A vicomte — a hiszékeny — másnap reggel megjelent a találkozón, de Alice nem jelent meg.

Eltűnt... megszökött...

*

(*Ötödik fejezet.*) A napokban óriási plakátok jelentek meg a hirdetési táblákon. Egy ismert mulatóhely tulajdonosa kürtölte nagy betűkkel Mirjam Zoé énekesnőnek első fölléptét.

Mirjam Zoé föllépett... nagyon szép volt, meghódította a közönséget, a férfiak ékszerekkel kedveskedtek neki. Óvé a világ!

És a férj? Izzad napestig fárasztó munka mellett irodájában és hű marad a — klienseihez.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK = Mikszáth Kálmán
MKm = Mikszáth Kálmán Munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1–33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889–1908.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1–32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1–19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MKmR–Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1–50. köt. Bp. Révai–Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül. [1929–1931.]
Krk = a jelen kritikai kiadás.
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
[Szögletes zárójelben] = a sajtó alá rendező kiegészítései.

TUDNIVALÓK

A jelen kötetbe foglalt elbeszélések kéziratai nem maradtak fenn.

Itt jegyezzük meg — mint ez a Krk *Elbeszélések* című ciklusának korábbi köteteiből is kitént —, hogy a kritika Mikszáth elbeszéléseinek túlnyomó többségével alig foglalkozott. Ezért ahol egy-egy novellával kapcsolatban érdemleges megállapítást nem találunk, ott nem is jelezzük az irodalom hiányát.

RUBINYI MÓZES
1881—1965

A magyar nyelv- és irodalomtudományt súlyos veszteség érte. 1965. szeptember 26-án nyolcvanöt éves korában elhunyt Rubinyi Mózes.

Nyelvészeti és széles körű irodalomtörténeti munkássága mindkét tudományágban közismert. Reánk legközvetlenebbül munkásságának az a területe tartozik, amelyen évtizedeken át szakadatlanul és legtöbb eredménnyel működött. Rubinyi Mózesben a Mikszáth-kultusz egyik legkiválóbb munkását tiszteljük. Mikszáth fiaival és a Révai kiadó cég megbízottjával együtt tagja volt annak a szerkesztőbizottságnak, amely az író negyvenéves jubileuma alkalmával, 1910-ben, összegyűjtötte és 32 kötetből álló sorozatban kiadta »Mikszáth Kálmán Munkái«-t (Jk). E kiadvány folytatása a »Hátrahagyott Íratok« (Hi) 18 kötetből álló gyűjteménye, amelyet Rubinyi Mózes egymaga állított össze és rendezett sajtó alá. E kiadványokkal párhuzamosan vizsgálta Mikszáth stílusát és nyelvét, s szorgalmas munkával jegyzékbe foglalta az író műveiben előforduló népnyelvi szavakat, szokatlan kifejezéseket stb. (»Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve.« Bp. 1910., beiktatva a Jk-t megelőző MKM-sorozatba.) Megírta továbbá Mikszáth életrajzát és összeállította az író kiadatlan dolgozatainak bibliográfiáját, amely a jelen Krk megindulásáig egyetlen kalauz volt »az ismeretlen Mikszáth«-hoz. (»Mikszáth Kálmán élete és művei.« Bp. 1917., beiktatva a Hi-sorozat 19. sz. zárókötetéül.)

A jelen Krk megindulásakor, illetőleg a sorozat szerkesztetének kialakítása után csatlakozott a szerkesztőkhöz, és mint az eddig megjelent harminenégyszé kötet állandó lektora figyelemmel kísérte munkánkat.

Az eddig megjelent kötetek jegyzeteiben s a továbbiakéban is sokszor idézzük nevét és munkásságát, kritikai magatartásunkhoz híven: elismerve kétségtelen érdemeit, de — az irodalomtörténet és az olvasóközönség tisztánlátása érdekében — esetről esetre föl-ementlívén munkáinak hibáit és fogyatkozásait is. Több ízben megjegyeztük, hogy a keze alól kikerült Jk- és Hi-sorozat szöveggondozása nem hibátlan s nem kifogástalan. Meg kell mondanunk azt is, hogy ezek a fogyatékosok nemcsak az ő terhére irandók, mert hasonló lazaság jellemzi az egész századvég és századforduló filológusait. A mester, Gyulai Pál, a Gyulait híven követő Arany László és mások is ugyanilyen lazasággal kezelték a gondozásukba vett

s kiadásukban megjelent klasszikus szövegeket (Kemény Zsigmond, Arany János, Madách Imre munkáit stb.).

Rubinyi Mózes Mikszáth-bibliográfiájában és szójegyzékében is több rendbeli hiányosságokat és pontatlanságokat állapítottunk meg, de ugyanakkor azt sem felejtjük el, hogy a 32 kötetes Jk és a 18 kötetes Hi szövegeit jórészt egymaga gondozta, a bibliográfiai és szótári anyagot egymaga gyűjtötte — egy magánkiadó-cég és egy igényeiben el nem kényeztetett, amelletl anyagilag szegény olvasóközönség számára, többnyire a kiadói érdekek korlátai közé kényszerítve.

Fáradozását akkor méltányolhatjuk legjobban, ha felmérjük: mennyit tett egymaga, amikor mások — talán kedvezőbb körülmények között — semmit sem tettek Mikszáth szolgálatában, műveinek feltárása és megvilágítása terén. A múltban oly szegényes Mikszáth-irodalmunkban senkinek sincs oly sokirányú kutatása, mint neki.

Most, hogy szorgalmas és eredményes munkában eltöltött élet-pályája véget ért, s neve — mint e kiadványsorozat lektorának neve — lekerül a címlapról: kegyelettel tekintünk a magyar nyelv- és irodalomtudomány terén végzett értékes munkásságára, melyből a legjobb részt Mikszáth kultuszának szentelte.

Budapest, 1965 októberében.

*E kiadványsorozat
szerkesztői és munkatársai*

AZ ELBESZÉLÉSEK JEGYZETEI

A LEGSZEBB

M. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1880. június 6.,
3. évf. 129. sz., 2—3. l., a tárcarovatban. *Névjelzés nélküül*.
Kötetben itt először.

*

Mikszáthnak ezt a tárcacsevegését az irodalom eddig nem ismerte, a bibliográfiák sem tartották számon. De szerzőségét számos tartalmi, tárgyi egyezés bizonyítja, amint azt az alábbiakban és Tárgyi magyarázataink között igazoljuk is.

Az író az ízlés különbözősége mellett az ízlés változandóságáról is elmélkedik. Olyan esztétikai kérdéseket érint tehát (a szépséglátás és értékelés relativitását), amelyek őt sokszor foglalkoztatták.

Lehetetlen rá nem mutatnunk a hasonlóságra, amely e tárcacsevegés és Mikszáthnak egy 1881. évi (júl. 10-i) levele között fennáll (Krk 24. köt. 165. l.):

»...Mikor én Szegedre lementem, az első napokban mutattak nekem önök egy fiatal menyecskét, hogy az *nagy szépség*.

Elvettem magam, és azt kérdeztem önöktől, hogy igazán annak tartják?

Meggyőződtem később, hogy egész komolyan annak tartják, és mindi? gúnyosan nevettem az önök ízlése fölött magamban.

Lón azonban, hogy egy év befolyása [így!] alatt az önök gondolkozása engem is befolyásolt, s a második évben már magam is szerelmes voltam a menyecskébe.

Megint idegenek jöttek, s már akkor én magam is úgy mutattam az önök menyecskéjét, hogy a *nagy szépség*.

Az idegenek gúnyosan nevettek titokban az ízlésemem.»

De számos további bizonyíték van még Mikszáth szerzősége mellett.

A tárcza 6. bekezdésében ezt írja: »Elmondtam már egyszer valahol, hogy véleményem szerint még a keresztény vallást is csak az tartotta fenn ilyen soká, hogy egy szép szőke asszony: a Mária bús arca van beleszöve a szent dogmákba...» — Nos, a Mária-motívumot majdnem két évvel azelőtt (1878. aug. 25-én) mondta el a Szegedi Naplónak *Azok az asszonyok!* c. tárcájában (Szeged könyve I. köt. 149. l.): »Mindenütt ott az asszony. Még a keresztény vallást is csak úgy hittük el szívesen, — ha a két isten mellé egy szép szőke asszonyt állít oda imádás tárgyául az ősz fantázia.»

Valamivel tovább (a 9. bekezdésben) azt mondja, hogy a vármegyékben arrafelé készültek a pompás országutak, amerre a szép asszonyok laktak . . . Ezt az ötletét is megírta másutt. Például *A jó palócoknak Az a pogány Filcsik* című darabjában: » . . . a megyei uraknak még sohasem volt szeretőjük Majornokon, minélfogva arrafelé építették az országutat, amerre jártak.« — Hasonlóképpen a *Nemzetes uraimék* c. regényében is, a regénynek »A pribolyi országút« c. fejezetében (Krk 2. köt. 146. l.): » Ne lett volna csak Barosné olyan amilyen, még ma se volna meg Pribolynak a pompás országútja !« — És végül *Rajzok a régi vármegyéből* c. elbeszélésében is (Krk 2. köt. 288. l.): »Mind olyan vicispánok uralkodtak a vármegyében, akiknek nem volt Majornokon szeretőjük, minélfogva mindenik arrafelé építtette az országutakat, ahol udvarolt . . .«

Az analógiák sorát azzal zárjuk, hogy MK-nak egy későbbi, Pesten írt novellája, *A szép Bulykainé* (Jk 28. köt.) szintén azon az ötleten alapszik, amelyet itt (7 : 4) hangsúlyoz: a női »szépség«-ről kialakult közhitet ledönteni nem lehet . . .

A szövegről

Lap Sor

- 6 23—24 Kusza szálak azok, melyek . . . összekötik (a Szegedi Naplóban: Kusza szálak azok, mely [!] . . . összekötik [Javítottuk !])
- 7 26 néptribun (a Szegedi Naplóban: *naptribun* [!])

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 5 1 *Bartók darabja* — Bartók Lajos (1851—1902): költő, színműíró, szerkesztő. Egy ideig az *Üstökös* és a *Bolond Miska* című élelapokat szerkesztette. — Első színműve, *A legszebb*: három felvonásos vígjáték; kevéssel itteni említése előtt, 1880-ban került közönség elé.
- 4 »*Hajdan minden vármegyének volt egy „asszony vicispánja”*. . .« — MK rendszerint Máli néninek nevezi ezeket a kardos asszonyságokat. A legjellemzőbb példány *Ki a gyilkos?* című elbeszélésének (1893) Máli nénije: »Egyik alföldi nagyvárosban a közügyekre nézve a legbefolyásosabb egyéniség egy rövidlátó öreg asszonyság. Amit az öreg Máli néni akar, az történik mindenben . . .« Az lesz a képviselő, akit Máli néni kijelöl stb.
- 12 és 7 : 2 »*Ilonka a legszebb leány*.« — Amennyire Mikszáth szegedi életét ismerjük, csak Gajdacsi vendéglős Ilonka nevű lányára gondolhatunk, aki iránt az író — szegedi emlékezések szerint — lánggra gyulladt. (Ld. Cserzy Béla: *A nagy palóc* elindult . . . Szeged 1939. 62—64. l. stb.)

- 6 1 »Mikor H...th Elek volt a mi vármegyénkben a vicispán...« — Horváth Elek (Bibiti és Legéndi). Családja a XVII. század közepe óta ismeretes Nógrádban, hol birtokosok voltak és megyei tisztségeket viseltek. Horváth Elek (kinek apja, Gábor 1846-ban halt meg) 1847—48-ban volt a vármegye alispánja. (Ld. a Borovszky Samu szerkesztette »Magyarország vármegyéi és városai« c. monográfiásorozatban: Nógrád vármegye. Bp. év nélkül. 599. l.)
- 11 »H—th után M—th Ferenc lett az alispán...« — A M—th Ferenc névre emlékeztető nógrádi alispán nem volt. Az egyetlen behelyettesíthető nógrádi nemesi név a Mailáth család volna, de ennek sem Ferenc nevű, sem alispánságot viselt tagját nem ismerjük. — Horváth Elek után nem »M—th Ferenc«, hanem Madách Pál lett Nógrád megye alispánja (1848-ban). Később, 1874—1883: ismét egy Madách, éspedig Károly az alispán. (Ld. a fenti monográfiában 608. l.) — Legvalószínűbb, hogy ez a névjelzés, melyből a Mikszáth név is föltételezhető, csak írói tréfa!
- 12 *Barkóczy Gáborné* — a Barkóczy név történelmi név, de itt — e kényes szerepben — föltétlenül költött névnek számít.
- 13 *Harmos Péter* — a Harmos család nógrádi birtokos nemesfamilia. Közülök való Harmos Gábor is, a Nógrádi Lapok szerkesztője (1873—74), Mikszáth jó barátja.
- 25 *a török császár névalírása* — Többször megjegyeztük már, hogy MK a kusza, görbe vonalakat és olvashatatlan frásokat rendszerint »a török császár névalírásához« szokta hasonlítani.
- 7 9—10 »a közvélemény ereje... [és] isteni volta« — MK publicisztikai dolgozataiban, főleg mint a Magyar Néplap szerkesztője, mindig »a közvélemény« tolmácsolását tartotta fő feladatának. (Ld. a Cikkék és Karcolatok I—II. kötetét, Krk 51. és 52. köt.)
- 23 *Verhovay Gyula* (1848—1906) — publicista és politikus. 1875-ben az Egyetértés munkatársa, 1879-ben megalapította a Függetlenség c. napilapot. 1878—87: országgyűlési képviselő. A tiszaezslári pör után antiszemita irányba fordult. A csángók visszatelepítése érdekében indított gyűjtés körül lapjánál visszaélések történtek, lapja hanyatlott s megszűnt (1887), ő maga pedig visszavonult a közéletől. — MK itteni utalása Verhovaynak egy másfél évvel előbb történt híres párbajára vonatkozik. 1879. jan. 10-én országos izgalmat keltett s Nemzeti Kaszinó elleni tüntetéseket váltott ki párbaja báró Majthényi Izidorral.
- 37 *Jenkins* — író, az angol parlament tagja. Egyéb adataink nincsenek róla; az Encyclopaedia Britannica sem említi.
- 38 *Pázmándy Dénes* (1848—1936) — politikus és publicista; a szabadságharc idején szereplő, hasonló nevű politikus fia. 1878-ban »független« szabadelvű programmal képviselői

Lap Sor

mandátumot nyert, de azután a mérsékelt ellenzékhez, majd pedig a függetlenségi párthoz csatlakozott. Nemcsak a hazai publicisztika terén működött, hanem számos francia és angol cikket is írt a magyar államiság ismertetése céljából.

8 5 P—y — Pázmány Dénes.

HOVA LETT A BOTOMRÓL A KORONA

M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1880. június 10., 3. évf. 132. sz. (3. l., a »Csarnok« c. rovatban.) Névjelzés: M. K.

II. a) *Jk 41. köt.* = *Hi 9. köt. Dekameron II. köt. 49—54. l.*

b) MKmR—Fr 26. köt. *Rajzok és satírák* kötetimmal. [Címlapkiadás.]

c) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Ezzel az elbeszéléssel a régebbi Mikszáth-irodalom nem foglalkozott. Ha jobban belekerül a köztudatba, megállapíthatta volna az irodalom, hogy ez voltaképpen egy közismert aesopusi mese modern témaváltozata. Az aesopusi (vagy phaedrusi vagy lafontaine-i) mese a molnárról, kamaszfiáról és szamaráról szól. Vándorlásukban akár-hogy is cserélgeti a molnár a szamaragolás változatait (maga ül a szamárra, fiát ülteti rá, mindketten felülnek, egyikük sem ül fel): mindenképpen megszólják!

Mikszáth elbeszélése egy ajándékba kapott szép sétabotról szól. Bárhova megy az író, mindenütt fürkészik: rajta van-e a korona és a monogram, s ha nincs rajta, hova lett? Valósággal ostromolják az illetéktelen beavatkozással és a kíváncsiskodó kérdésekkel. Nincs más menekvés: megírja s közhírré teszi az újságban a bot történetét, hogy onnan mindenki egyszer s mindenkorra tájékozódást szerezzen.

Az elbeszélés tulajdonképpen erős satírája annak a műveletlen és nevetlen vidéki rétegnek, amelyben senki sem éri be azzal, hogy saját dolgaival foglalkozzék, hanem minduntalan kíváncsiskodnak és beleavatkoznak a más magánügyeibe (beleütik orrukat a más leve-sébe) — ha még oly ártatlan formában is.

Mikszáth a személyes szabadság védelmében írta ezt a mesét, csöppet sem leplezett didaktikus céllal.

A szövegről

A Szegedi Napló szövegét híven közvetítjük.

A Hi stb. kiadások ezúttal sem pontosak. Szövegünkben több-rendbeli önkényes változtatással találkozunk, köztük egy mellék-mondat (11 : 27) kihagyásával stb.

Megjegyezzük, hogy a 9. lap 1. sorában előforduló *részunt* kifejezést a *Hi-kiadás részutra* »javította«. Mi meghagytuk az eredeti tájnyelvi szóalakot, amelyet MK másutt is használ. — A 12. lap. 25. sorában: *lecsigázva* — szokatlan szóhasználat ezzel a jelentéssel: lefáradva, kimerülve.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 8 : 1 »*Az én tiszteletre méltó barátom, Pósz . . .*« — Rubinyi Mózes jegyzete szerint (Hi 9. köt. = Dekameron II. 243. l.): Pósz közismert szegedi polgár volt, ékszerész; olyasféle népszerű alak, mint később Pálffy polgármester volt Szegeden.
- 9 : 1 »*a tetejére részunt odaillesztette az ötágú koronát . . .*« — A századvég és századforduló »dzsentris« társadalmában MK is a nemesi osztályhoz tartozónak vallotta magát, s helyenként családjának »Kiscsoltói« előnévára is célzásokat tett.
- 8 »*az »Oroszlány vármegye« tájékán* — tréfás utalás az »Arany Oroszlán« című szegedi kávéházra, amely Mikszáthnak egyik kedvelt tartózkodási helye volt.
- 9—10 »*mert olyan szemes út a rendőrség, hogy még tréfából sem mer lopni senki.*« — MK vagy a szegedi rendőrkapitány iránti barátságból vagy ellenkezőleg: gúnyból tette ezt a megjegyzést. (*Szegedi tíkok* c. korábbi tárcájában igen lesújtó véleményt nyilvánít az akkori rendőrségről. Ld. Krk 30. köt.)
- 10 : 12 »*Mikor a Hatvani utcai lázadás volt a tavaszkor . . . Pesten*« — Tisza Kálmán reakciós kormányszata és a szociális problémákat elodázó vagy erőszakkal visszafojtó intézkedései miatt számos esetben tüntettek a tömegek. Mikszáth ezúttal az 1880 tavaszán lezajlott Hatvani utcai (ma: Kossuth Lajos utca) »lázadásra« utal, amely a »kaszinó« (vagyis a Szép utca sarkán állott Nemzeti Kaszinó) előtt zajlott le. (A politikai mozgalmakról részletes tájékoztatásainkat a publicisztikai kötetekben, a Krk-sorozat 51. stb. számú kötetjeiben adjuk.)
- » 27 *klapnyi* — lemez.
- 11 : 29 *Bakay* (Mikszáthnál: *Bakai Nándor* (1833—1902) — szegedi nagyiparos, hírlapíró és végül országgyűlési képviselő. — Személyével és működésével MK több írásában foglalkozott (*A vereshajú* stb.). Ezeket majd a *Cikkek és Karcolatok* szegedi kötetjeiben, Krk 55. stb. köt. közöljük.
- 30 *Tisza Lajos* (1832—1898) — Tisza Kálmán öccse. 1871—1874 közt közlekedésügyi miniszter; az 1879-es árvíz után Szeged újjáépítésének, mint királyi biztos, ő volt az irányítója. — Ebben az időben írta MK *Tisza Lajos és udvara Szegeden* címen karcolatainak egy gyűjteményét. Egyéb cikkei róla: *A szegedi gróf* (Jk 20. köt.), *Párbaj a kabátokkal* (Jk 21. köt.). Kettőjük emberi kapcsolatáról ld. Balassa József: Mikszáth és Tisza Lajos. Magyar Figyelő, 1913. 24. sz.

Lap Sor

- 11 : 33 *Komjáthy Béla* (1847—1916) — ügyvéd, politikus. 1875-től 1906-ig — alig egy év kivételével — országgyűlési képviselő függetlenségi párti programmal. Alelnöke volt a függetlenségi és a 48-as pártnak. Mint ügyvéd különösen a politikai sajtóperek terén ért el sikereket, mint képviselő pedig főként pénzügyi és közgazdasági kérdésekkel foglalkozott. Az országgyűléseken sokáig tagja volt az igazságügyi és mentelmi, majd pedig a pénzügyi bizottságnak. 1879—80-ban a nagy árvíz után létesített szegedi kir. biztosságnak biztosi tanácsosa és a kisajátítási bizottság elnöke. Cikkei az *Egyet-értésben*, az *Ellenőrben*, a *Szegedi Híradóban*, a *Függetlenségben*, a *Vasárnapi Ujságban* stb. jelentek meg. Munkái: *Védbeszédék* politikai sajtóperekben, 1884; *Szeged veszedelme* (szatirikus költemény, 1880); *Borkorcsolyák* (tréfás versek, 1893); országgyűlési beszédei 1875-től a *Naplókban*. — Mikszáthról cikket írt a *Szegedi Híradóban* (1879), viszont Mikszáth is több ízben foglalkozott személyével: *A királyi biztos és udvara* c. fény- és árnyképek V. sz. fotográfiája (*Szegedi Napló*. 1880. febr. 29.); *Toldalék a Komjáthy fotográfiájához* (uo. márc. 3.); *Komjáthy mint költő* (uo. jún. 27.) stb.
- 12 : 5 az *úri mise* — a vasárnap délelőtti rendszerint tíz órakor kezdődő, úgynevezett »nagy mise«. (A korai, nyolc órakor kezdődő »kismise« a szegények miséje.)
- 6 »a szép Ilonka . . . Most ő van divatban.« — Minden valóság szerint Gajdacs szegedi vendéglős Ilonka nevű lányáról van szó. Ld. *A legszebb* c. tárcához fűzött jegyzetünket a 262. lapon!
- 22 *népkert* — Újszeged parkja.

Irodalom

Nacsády József »Mikszáth szegedi éveit« c. könyvében (Bp. 1956, 122. l.) ezt az elbeszélést is megemlíti, de — több más tárcanovellával együtt — csupán »kibővített anekdotának« tartja.

A RÓZSÁK HERVADÁSA

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1880. június 27., 3. évf. 147. sz., 3. l. Névjelzés: *K. A. Nr. 3*.
Kötetben itt először.

*

Mikszáthnak — aki a *Szegedi Napló* mezőnyeiben, a lap mindenik rovatában tollával szabadon száguldhatt — szerkesztőségi munkája közben valóságos pihenést jelentett egy-egy rövidebb lélegzetű tárcá, színes hír vagy csevegés megírása. Helyi vonatkozásokkal megtűzdelt

csevegései és eszmeifuttatásai élénkebbé tették a számot s felüdítették az olvasót.

A *rózsák hervadása* költői képekben fejezi ki az író panteisztikus természetszeretetét. A téma jó alkalmat nyújt neki, hogy két kedvenc gondolatát is felüljtsa: a szépség-látás viszonylagosságát, s egy másik relativitást: az élet időtartamáról . . .

Több mint egy esztendő múlva Mikszáth átdolgozta a tárcáját s az új változatot *Hervadás* címen a Pesti Hírlap 1881. okt. 23-i számában közölte.

A szövegről

A Szegedi Napló egy értelemzavaró sajtóhibáját javítanunk kellett:

13 25 mulandóság sorvasztó lehelete! (A Szegedi Naplóban: imádandóság [!] sorvasztó lehelete !)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 13 1 *Flóra* — a virágok és a tavasz istennője a római mitológiában.
16 *nőegyleti bazár* — A századvégen és századfordulón — főleg vidéki városokban — a különböző (jórészt felekezeti jellegű) »nőegyletek« által rendezett jótékony célú vásárok; többnyire tombolajátékkal és nyereménytárgyak kisorsolásával egybekötve.
14 32 *Gül-Baba* — jelentése: rózsák atyja. Egy török hős, aki Budán, a Rózsadombon van eltemetve. (De nem mecsetben, mint MK írja; a sírbolt neve törökül: türbe.)
33 »*Schirasz suttogó rózsaberkei* . . .« — Siraz: Farzisztán perzsa tartomány fővárosa, az Iszpahánba vezető karavánúton, hegyektől környezett termékeny fennsíkon. Többek között rózsáligeteiről és rózsaoaljkészítéséről híres. Itt született Háfiz és Szaádi, a két híres perzsa költő.

Irodalom

Nacsády József »Mikszáth szegedi évei« c. tanulmányában (Bp. 1956. 125. l.) MK idő-szemléletének szép példajaként idézi *A rózsák hervadásának* egyik részletét. (»De azért a rózsa és a pillangó mégis boldogabbak az embernél . . .« stb.)

A KIS SZEGEDI GERGELY

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1880. július 25., 3. évf. 171. sz. 1–2.1., a tárcarovatban. Névjelzés: *M–th K–n.* Kötetben itt először.

Keletkezése

Megfigyelhettük, hogy Mikszáth Szegedre kerülve eleinte korábbi, pesti témáit fogalmazta át — megpótolva azokat némi szegedi vonatkozásokkal, egy kis «couleur locale»-al. Éles szeme azonban hamar felismerte a sajátos szegedi alakokat és témákat s a csak ott megtörténhető történeteket, és efféle írásai őrzik leg-hívebben a szegedi harmadfél esztendő sajátos légkörét.

A szegedi témákon belül is külön fejezetet alkotnak az 1879. évi árvíz emlékei. Mikszáth publicisztikájában tekintélyes helyet foglalnak el a szegedi árvízi tudósítások; ezeknek nemcsak művészi, hanem történelmi értékük is van. Ámde az árvízi emlékek nem szorítkoznak a publicisztika körére. Mikszáth kiragadott egypár belletrisztikai témát is. Ezekből legismertebbé vált (főleg a régebbi iskolai könyvek olvasmányyaga révén) az, amely két árvízi gyerek történetét meséli el.

Ezt a kedves témát Mikszáth annyira megszerette, hogy nem kevesebb mint négyféle változatban dolgozta ki. Mindegyik változatban két talált gyermekről van szó. Két változatban két fiúról, két változatban pedig két leánykáról.

Az elbeszélésben a bájos mesét történelmi háttér környezi. Mikszáth egyszerre mutatja be a gyermekeket örökbe fogadó politikusokat (személyükkel hitelesítve a mesét!) és velük együtt a kislípuskákat: pennájának mindenkor legkedvesebb tárgyait. A címek változtak (*A kis Szegedi Gergely — Gergelyék története* és az ennek szövegével majdnem azonos *Apabácsika*), de a mese, a téma lényegében azonos. Abban a két változatban, ahol a két szegedi árvácska nem kislípus, hanem kisleány (*Királyné kedvence* és *Két kis rózsabimbó*) — a meseváz szintén hasonló.

Mikszáth ezen árvízi meséinek alapötletét egy valóban megtörtént eseményből merítette. Nemcsak ebben és *Apabácsika* című elbeszélésében jegyezte föl ezt, hanem a Kende Kanutról szóló nekrológijában is, amelynek címe: *Az utolsó tekintetes úr (Az én kortársaim I. köt. Jk 20. köt. 166. l.)*. Éspedig következőképpen:

»Jó puha szíve volt; az árvíz napján egy anyátlan, apátlan kis gyermeket találtak; beszélni még nem tudott, nem mondhatta: mi a neve, kik voltak a szülei. Kende Kanut vállalkozott, hogy gondját viseli, s minthogy Gergely-napján találták, elnevezte Szegedi Gergelynek és Pestre vitte, hol fölnevelvén, becsületes iparos-mesterségre taníttatta ki szerető gonddal, és sokszor emlegette, hogy a kis egy éves fickóban, bár még egy szót se tudott mondani, már benne volt embrióban a szegedi dialektus, mert mikor itthon, Pesten, beszélni megtanult, arra a kérdésre: hogy hívnak, kis fiam, — hamisítatlan zamattal felelte: "Szögedi Gergölynek."«

Minthogy a fentebb említett elbeszélések egyikét sem tekinthetjük pusztán «szövegváltozat»-nak, azért az időrenden belül mindegyik teljes egészében kap helyet kiadásunkban.

A szövegről

Lap Sor

- 18 4 anyailag gondoskodik »Gergely úr«-ról (a Szegedi Naplóban sajtóhívéval: anyailag gondolkodik [!] . . . stb. [Javítottuk !])

Tárgyi magyarázatok

Lap sor

- 15 1 *Kende Kanut* (1821—1903) — szabadelvű párti országgyűlési képviselő. (A kölesei Kende-család a Kőlcsey-családdal közös törzsből ered s szintén Szatmár megyében volt birtokos.) — Kende Kanut 1861 óta hosszabb időn át volt képviselő. A szegedi árvíz idején percsőrai kormánybiztos. MK ekkor (1879) ismerkedett meg vele.
- 2 *Kende Tibor* (?—1889) — az előbbinek öccse. Földbirtokos, 1878—81-ig országgyűlési képviselő. (Országgyűlési beszédei a Naplóban.)
- 6 *Gergely napja* — március 12.
- 18 *Horváth Gyula* (1843—1897) — publicista és politikus. (Az 1854-ben Marosvásárhelyt kivégzett Horváth Károly székely vértanú testvéröccse.) Jogi és közgazdasági tanulmányokat végzett, de mielőtt politikai pályára lépett, sokat foglalkozott ármentesítési kérdésekkel. 1879-ben a szegedi árvízveszedelem idején kiváló munkásságot fejtett ki. 1881-ben árvíz-biztosa volt az Alföldnek. Mint orsz. képviselő eleinte a szabadelvű pártnak volt oszlopos tagja, s 1889-ben rövid ideig a képviselőház egyik alelnöke; de a véderő-viták idején elhagyta a kormánypartot. 1891-ben megalapította a Magyar Hírlap c. napilapot pártonkívüli programmal. (Lapjának rövid ideig, 1891. márc.—aug., Mikszáth is munkatársa volt; ide írta folytatásokban *Galamb a kalitkában* c. kisregényét.) Horváth Gyula később az Apponyi-féle nemzeti párthoz csatlakozott, amelynek egészen az egyház-politikai reformokig egyik legbuzgóbb harcosa és alelnöke volt.
- 18 *Verhovay Gyula* — Jegyzeteink róla. *A legszebb* c. tárcsa Tárgyi magyarázataiban: 263. l.
- „ 19 *Hadsí kapitány hajója* — erről nincs közelebbi adatunk.
- 16 : 1 *Komjáthy en miniature* — Komjáthy Béla biztosi tanácsosról a *Hova lett a botomról a korona* c. elbeszélés jegyzetei közt szóltunk (266. l.). — MK itteni célzása Komjáthy testes alakjára utal.
- 17 *Krajcsik* (Mikszáthnál: Krajcsik) *Ferenc* (1838—?) — ügyvéd és politikus. 1876-tól országgyűlési képviselő szabadelvű programmal. — Szépirodalommal is foglalkozott; írt a Hölgyfutárba, a Napkeletbe stb. Fordított Sue, Paul de Kock és Dumas műveiből.
- 24 a »percsőrai kérdés« — a Percsőrai Árvízmentesítő Társulat

Lap Söt

- megszüntetésének kérdése. A Szegedi Napló erélyesen sürgette e magánérdekeltség megszüntetését, mert az árvíz betöréséért elsősorban a percsórai társulatot terhelte a felelősség.
- 16 : 28 »*Szővényházi*—*paphalmi*» társulat — szintén árvízvédelmi társulat.
- „ 30 a »*Próféta*» — szegedi étterem; kerthelyisége is volt.
- 17 6 *kalabriás* (vagy kaláber) — alsós (kártyajáték).

A »KIS GAZEMBER«

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1880. augusztus 26., 3. évf. 197. sz. (3.1., a Csarnok című rovatban.) Teljes névjelzéssel.
- II. a) *Jk 38. köt.* = *Hi 6. köt.* *Szeged könyve I. köt.* 1914. 195—199. l.
- b) Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Kelotkezése

Ez a kis rajz — geneziséét tekintve — szerves folytatása Mikszáth pesti életképeinek. A *zsiráns-kereső*vel kezdődik a sor; azt követik *A újságfaló*, *A ügyvédjelölt* (Krk 28. köt.), továbbá a *Sörivók*, *A borivók*, *A rendőr* és *A svihák* (Krk. 29. köt.).

Szegedi jellegzetes figuráit (elsősorban *Jánost*!) inkább elbeszélésekben és politikai karcolatokban örökölte meg. De itt is akadt egypár zsánerkép: a szegedi utcák, terek, szórakozóhelyek érdekes, különös alakjai, akiknek vonásait csak egy-egy vázlatos rajzban jegyezte föl. Közéjük tartozik a »kis gazember« is: egy hétesztendő, vézna, rongyos kis virágáros fiúcska. (»Mert Szegeden megvan az az ízléstelenség — úgymond —, hogy általánosan fiúgyerekek árulják a virágot...«)

A szegény virágáros- és koldus-gyermekeket — a századvég »erkölcsi világának« e szomorú jelképeit — már Mikszáth pesti írásaiból ismerjük. Ilyen volt Örsike és Miska (*Örsike története*, Krk 28. köt.), Fanny és Jakab (*A nemes szív fent és alatt* c. »beszélyké«-ben, Krk 29. köt.), továbbá Mari (*Mari rózsái*, uo.) és Delér Katica (*Egy fehér róza története*, uo.). De ismerjük velük együtt a többi árva- és koldusgyerekeket is, akikhez frónk — mint apró barátaihoz — mindig őszinte együttérzéssel, részvevő szívvvel, szeretettel hajolt le.

Gazdag portré-galériájában alig van arc, melyet oly finoman árnyalt volna, mint a szegedi virágáros fiúcska szomorú arca: »...kis összenyomott arcán fanyar, világgyűlölő mosoly... Savószínű szemcskái közönnnyel tekintenek szét az embereken, a tárgyakon, az ebédlőszobák fényes terítkeiken; valami megtört, homályos fény

van e szemekben . . . Ezen az arcon bizonyos sajátzerű melankolikus bánat ömlik el . . . Színtelen ajkai körül fáradt, fájdalmas mosolygás, s szűk, lapos homlokán redők. Redők a gyermekarcon! Penész a rózsabimbón . . .» (Emlékezhetünk: ugyanilyen döbbenetes hatást gyakorolt rá hét évvel azelőtt testvéröccsének, a tizenhárom éves Gyulácskának gondbaborult, ráncos, »megtepedt« arccskája. Ld. *A fekete asszony* c. novellájában.)

A kis virágúrus gyereket még a szavak sem simogatták. »Gazember«, »nyomorult«, »hitvány« — ezek voltak a »becenevei«, ahogy az író karcolatának zárómondatában summázza is e kíméletlen jelzőket. Ő maga is így szólította (mint az egész város!), de az idézőjel s az idézőjelen túl: a csupa részvétet és gyöngédséget árasztó írás önmagában jelzi egy átfogó, nagy, szociális érzés melegét!

Ezeknek a kis virágúrus- és koldus-gyerekeknek rajzain keresztül egyenesen vezet az út Mikszáth ama miniatűr remekműveire, amelyek majd — néhány esztendő múlva — saját gyermekeiről szólnak.

A nagyon is kedvére való témát, mely szívét Szegeden annyira megragadta, Pestre költözve ismét elővette s — főleg szerkezetét módosítva — átdolgozta (*Öreg mese új köntösben*. Pesti Hírlap 1884. aug. 26.). Már a címben hangsúlyozza, hogy egy »öreg meséjét« mutatja be olvasóinak.

Föl kell jegyeznünk még egy idetartozó adatot.

1881 augusztusában Herkulesfürdőre készült. Azaz hogy orvosai küldték oda, mert szíve szerint legörömostebb Szegedre menne. Vágyott vissza a több mint fél esztendeje elhagyott városba. Felidézi ottani emlékeit: a Proféta vendéglőt, a Népkertet; kedves alakjait: Jánost, a »Kataká«-at, barátait, »a fiukat«, s mindezek mellett eszébe jutott — mint a szegedi világ szerves része — a »kis gazember« is . . . (*Mehádiai útam*. Szegedi Napló 1881. aug. 2.; kötetben: Szeged könyve II. 223—224. 1.)

A szövegről

A Szegedi Napló szövegét közvetítjük, de egy-két nyilvánvaló sajtóhibáját javítottuk.

Lap Sor

- 19 1 »hitvány«, 19 : 11 »kis hitvány«, 19 : 18 A hitvány, 21 : 10 a »Hitvány«, 21 : 32—33 a mi Hitványunk, 21 : 35 a »hitvány« [Megtartottuk a Szegedi Napló különböző írásmódját: nagy- és kisbetűvel, idézőjelben és idézőjel nélkül.]
- 20 : 15 »Itt vagyok« — mondja *szentelen*, tompa hangon. (»Itt vagyok« — mondja *szemtelen* [!] tompa hangon.) [A Hi is így közli!] [A *szemtelen* szó nyilvánvaló sajtóhiba. A gyermek természetéből és szavaiból az egész karcolatban semmiféle »szemtelenesség« nem ütözködik ki. Ellenben hangsúlyozza Mikszáth a gyermek „közönyös“ (vagyis szentelen) tekintetét! (19 : 13)]
- 21 8 Hunyadi (Hunyady) [MK a Hunyadiak és a Rákócziak nevét rendszerint *y*-nal írta. Olykor még a Petőfiét is!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 19 : 6 *Újszeged* — Szegeddel átellenben a Tisza bal partján kialakult település; 1880-ban csatolták Szegedhez. Az *újszegedi park*: a Népkert.
6 *Hungária* — Szeged központi vendéglője.
18 *gérokk* (MK-nál: gérok) — majdnem térdig érő, szűk, fekete kabát (nem felsőkabát); »ferencjóska«.
21 *Rómer Flóris* (1816—1889) — archeológus; 1868: pesti egyetemi tanár; 1877: nagyvárad kanonok. Részt vett a szabadságharcban, a fegyverletétel után 1854-ig fogságot szenvedett. — MK — ha tréfásan is — többször hivatkozik rá mint a régészet kiváló tudósára.
20 : 23—24 »*Pepike-estély*« és »*Pepike-színház*« — szegedi szórakozási alkalmak az ottani Pepike (Jozefin) nevű hölgyek tiszteletére.

Irodalom

A »*kis gazember*«-t meleg elismeréssel méltatja *Nacsády József* (Mikszáth szegedi évei. Bp. 1956. 122. l.): »Virágáros agrárproletár gyerek a „kis gazember”. Mikszáth sorai mögött végig meghatódott gyengédség bujkál s a rajz csattanójában nyer határozott kifejezést. A nyomor deformálta, „nyomorúságra született”, arcán „fanyar, világgyűlölő” mosollyal járó, de a szemtelenségig [!] talpraesett „kis gazember” az emberségből ad példát . . . A Mikszáthnál — különösen ebben az időszakban — ritka témán kívül a mély humanitás hívja fel a figyelmünket erre a kis rajzra, melyben az író a szegényeket megértő és támogató polgár félszeg magatartásával „nyomorult”-nak, „hitvány”-nak, „gazember”-nek titulálja együttérzése ellenére a kis virágárust.«

EGY JELENET A VÉSZ NAPJAIBÓL

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1880. szeptember 8., 3. évf. 208. sz. (3.1., az Újdonságok c. rovatban; a cfm nincs kiemelve.) *Teljes névjelzéssel.*
Kötetben itt először.

Keletkezés

A szegedi árvíz témakörébe tartozó novella (inkább csak anekdota), melyet Mikszáth annyira érdekesnek tartott, hogy később ismét hozzányúlt és másodszor is kidolgozta. A második kidolgozás új

címet kapott: *Kormánybiztos és tábornok* (Pesti Hirlap 1881. május 29.). Ennek a második kidolgozásnak kötetbe foglalásakor (*Az apró genyry és a nép* c. köt. 1884) MK még egyszer megváltoztatta a címét, s lett: *A szegény jámbor armádia*.

Egyike Mikszáth legfinomabb, legművészibb humoreszkjeinek. Egy büszke magyar úr, aki boldog öntudattal könyveli el sikerét, hogy a cs. és kir. armádiával szemben felülmaradt, holott éppen az armádia vett elégtételt azzal, hogy a továbbiakban teljesen mellőzi a kormánybiztos személyét.

Jellegzetes mikszáthi írás a szegedi évekből. Történelem és mese, krónika és anekdota keveredik benne. Mikszáth úgy mondja el a tréfát, hogy egyúttal megismerteti a szegedi kormánybiztosság működését is, a vezetőség szellemét, és — ami éppoly korjellemző! — rávilágít a polgári és katonai hatóságok gyakori súrlódásaira, a feudális kis-királyok és a habsburgi szoldateszka összeütközéseire. Ez az elbeszélés-szerű anekdota tehát tanulságos példája annak, hogy a közélet mint leplezte le másfél évtized múlva is (sőt a dualizmus egész tartama alatt!) a 67-es »kiegyezés« belső ellentmondásait.

Az esetet Mikszáth minden valószínűség szerint Horváth Gyula képviselőtől hallotta, akivel Szegeden épp »a vész napjaiban« kötött barátságot.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 22 : 2 »a mentés idejében a kormánybiztosság ott székelt a Tisza-parton, a gőzhajózási társulat irodájában.« — Ismételten megállapítottuk, hogy Mikszáth írásai nemcsak magasrendű művészi alkotások, hanem egyszersmind kitűnően tájékoztató dokumentumok is a kor és az események megismeréséhez.
- 4 »az öreg Lukács ijedt jelentései« — Az árvízveszély kezdetén (1879. márc. 5-én) Lukács György miniszteri tanácsost küldték le Szegedre kormánybiztosnak. Már három évvel azelőtt, az 1876-i veszély idején szintén ő volt a kormánybiztos Szegeden. — Mikszáth a kormánybiztos »ijedt jelentéseiről« ír, viszont a Szegedi Híradó márc. 21-i vezércikke szerint: »A Szegedre látogató király megjegyzé, hogy a rémes valóság messze túlhaladja a neki tett jelentéseket s a hírlapi tudósításokat...«
- 8 *Kállay Ödön* (1815—1879) — Az 1843—44. pozsonyi országgyűlés óta részt vett a politikai életben; a szabadelvű—radikális párt híve volt. 1848—49-ben is képviselő s a veres-tollas ellenzék egyik vezető tagja. A szabadságharc bukása után halálra ítélték, de kegyelmet nyert. A kiegyezés után újból bekerült a parlamentbe és ismét a szélsőbaloldaliak pártján működött. Az árvíz évében Szeged alsóvárosi képviselője volt.

Lap Sor

22 : 17 — 18 »egy csomó képviselő: Rohonczy Gida, Beöthy Aldzsi, Krajcsik, Horváth Gyula . . .«

Rohonczy Gedeon (1852—?) — országgyűlési képviselő, törökbecsei birtokos. Ottani kertészetének termékei külföldön is híresek voltak. 1878-tól 1901-ig képviselte a törökbecsei kerületet szabadelvűpárti programmal. Az 1879-i árvíz alkalmával mint helyettes kormánybiztos működött Szegeden és részt vett a mentési munkálatokban. Irodalmi dolgozatai főleg a gyümölcsstermesztés körébe vágnak.

Beöthy Algernon (»Aldzsi«) (1839—1900) — két évtizednél hosszabb időn át országgyűlési képviselő; jovialis természete és elméssége révén a szabadelvűpárt egyik legnépszerűbb tagja volt.

Krajcsik Ferencről és Horváth Gyuláról ld. jegyzeteinket *A kis Szegedi Gergely* Tárgyi magyarázatainál (269. l.). — Horváth Gyulával kapcsolatosan ld. még *A szegény jámbor armádia* jegyzeteit is (333. l.).

A MAKÓI TÁVGYALOGLÁS

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1880. szeptember 14., 3. évf. 212. sz., 3. l., a »Csarnok« c. rovatban. Névjelzés: Írta: János.

Kötetben itt először.

Keletkezése

Felmayer Jánosról és Mikszáthnak *Írta: János* jelzéssel közölt humoreszkjeiről ld. részletes jegyzeteinket a Krk 30. köt. 255—257. l.

»János urat« Mikszáth legelőször (1878-ban) mint egy gáláns kaland hőstét örökítette meg: *János úr a politikus, vagy a szegedi kísértet* (Krk 30. köt.). 1879-ben és 1880-ban aztán írásaival is megajándékozta ezt a hűséges szegedi barátját, azért, hogy az »írotársam« és »kollegám« megszólítsanak valamelyes *tárgyi* alapot adjon. Egy útirajz, egy riport és két színi kritika köntösében beszélteti »János«-t szögadies nyelvén, parlagi modorában, híven kifejezve sajátos gondolkodását és a világ folyásával elégedetlenkedő moralizálását. (A »János« nevével szignált első négy stílusparódiát is a Krk 30. kötetében közzeltük.)

Ezúttal újabb vonásokkal gazdagítja »János úr« írói mivoltát: mint sporttudósítót mutatja be. A szegedi—makói távgyaloglás jó alkalom volt arra, hogy »János úr« kifejtse sportellenes nézeteit. Minek biciklizni, minek úszni — mint a halak meg a békák, és minek gyalogolni — mint a lovak?! János úr zsörtölgődése még komikusabbá válik, midőn megtudjuk, hogy a lassú, de biztos, »tempó« haladást megcsúfoló mindezen sportokkal szemben ő az »úri ember«-ség és

»a jó szittyavér« védelmében tiltakozik. A Szegeden két-három nemedék alatt megmagyarosodott német polgárság egyik jellemző figurájának magyarkodó túlbuzgóságából és polgári osztályát (kékfestő s tímár őseit) megtagadó úrhatnárságából Mikszáth éles szeme és hegyes tolla kitűnő karakterfigurát alakított.

*

A múlt század utolsó évtizedeiben erőteljesen kibontakozó sportélet az egész országban egyre szélesebb körű érdeklődést váltott ki. »Sport, meg sport! Mindenki bomlik utána!« — szörnyülködik »János« (25 : 10).

A Szegedi Tornaegylet 1880. szeptember 11-re Szegedről Makóra távgyaloglást hirdetett. A verseny programja (melyet a Szegedi Napló — a továbbiakban: SzN — 1880. szept. 8-i száma közölt, a 3. lapon) önmagában, mint sporttörténeti emlék is érdekes, de megismerése Mikszáth, illetőleg »János« sporttudósításának jobb megértése szempontjából is szükséges. Ide iktatjuk tehát:

Program

A szegedi torna-egylet által f. évi szept. 11-én Szegedről—Makóra rendezendő távgyaloglásra:

1. Távolság 19 angol mérföld.
2. Legkevesebb 3 versenyző indulhat, különben nincs verseny. Indulás az új-szegedi hídfőtől 1880. szeptember 11-én (szombat) d. u. 2 órakor, a versenyzők kézzelnyilvánosan fogadást tesznek, jelen programban foglalt versenyszabályoknak betartására s arra, hogy a szeged—makói országúton kívül más utat használni nem fognak.
3. A futólépések kizárják, s ha az ellenőrző bizottság tagjai ezt észreveszik, kényszeríthetik az illető versenyzőt, hogy egy vagy több ízben megforduljon, hogy ezáltal a futásban nyert előnyét ellensúlyozza, több ízbeni futás a diszkvalifikációt vonhatja maga után.
4. Pihenni szabad és gondoskodva lesz arról, hogy a versenyzők útközben is frissítőket nyerjenek, mivégből Szőregen, Deszken, Kis-Zomborban s az egész út hosszában e célra fölkért vidéki sport-körök s a mozgó zsűri tagjai szíveskednek a versenybizottságnak segédkezet nyújtani.
5. Az elsőnek beérkező, ha a kijelölt utat 5 órán belül megteszi, egy torna-egyleti tiszteletdíjat kap, a második beérkező, ha ugyanazon utat 6 órán belül bejárja, mint második győztes, a hölgyek díját nyeri el.

6. Megérkezési pont a makói városháza előtt kifeszített célszalag, hol a verseny eredménye a zsűri tagjai által nyomban ki fog hirdettetni.

A díjak ünnepélyes kiosztása a verseny estéjén a makói kaszinó helyiségében fog eszközöltetni.

7. Verseny-ruhánál a versenyszínek megnevezendők, s egy yardnál hosszabb botot vinni nem lehet s a verseny közben nagyobb botnak vagy karónak használata a diszkvalifikációt vonja maga után.

8. Nevezések f. évi szeptember 10. esti 8 óráig fogadtatnak el az egyleti művezetőnél.

A hirdetés közli továbbá a versenyrendező bizottság tagjainak névsorát, valamint a két »időmérő« és az »indító« nevét. (Az indító: Kovács István, egyleti tornatanár.) A »pályabírák« névsorát is olvashatjuk: Pozsonyi Ferenc — Makó város polgármestere, Návay Imre — Csanád megye főjegyzője, Rónay Béla földbirtokos, Porzsolt Gyula és dr. Lázár György — tornaegyleti elnök. Végül a makói »fogadtatási bizottság« összetételét is közli a lap.

A program pontjait, illetőleg a verseny szabályait — mint a távolság- és hossz mértékek (angol mérföld és yard) mutatják: teljesen angol mintákból kölcsönöztek.

A rendező bizottság két nap múlva rájött arra, hogy a versenyzők és a közönség számára a vasárnap alkalmasabb időpont, mint a szombat, ezért a verseny időpontját utólag szept. 12-re tették át. (SzN szept. 10. sz. 2. l.)

A versenyre — a SzN szept. 12-i száma szerint (2. l.) — tizenegyen jelentkeztek. A tizenkettedik nevező a verseny elhalasztása miatt visszalépett. A versenyzők mindegyike más-más versenyszínnel indult: sárga, fehér, zöld, kék-fehér, lila, fekete, kék, piros-fehér stb.

A versenyzők d. u. 2 órakor az újszegedi hídtól indultak. A versenyrendező- és zsüri-tagok s nagyszámú érdeklődők több fogaton kísérték őket. (A kíséretből »János« sporttudósítása is megemlékezik: 25 : 29—31 »... üresen ballagatják maguk után a fűrheces szekereket, s ők gyalog mennek mellette.« 26 : 14 »Egész processzió volt körülöttük...«)

A verseny eredményéről a SzN szept. 14-i száma (3. l.) tudósít: »A távgyaloglás Makóra szép sikerrel ment véghez. A 11 nevezett versenyző közül 9 indult el. Elsőnek érkezett Kovács József mintarajztanodai növendék, ki az utat 3 óra 43 perc alatt tette meg; másodiknak Fáry István ügyvéd 3 óra 45 p alatt, harmadiknak Zsótér József 3 óra 49 p alatt, és negyediknek Tóth Nándor 4 óra 24 p alatt. A derék versenyzőket Makón a városháza előtt zászlókkal és zenével fogadták és a nagyszámú közönség a virtust éljenzéssel jutalmazta. Este társas vacsora és táncmulatság volt a sportkedvelők tiszteletére, melyben a távgyaloglók is [!] részt vettek, sőt fáradsalmukat annyira kipihenték, hogy maguk is beleugrottak a táncba.«

A »Program«-ban meghirdetett és a versenyben ténylegesen elért időtartam között feltűnően nagy különbség mutatkozik: 5, illetőleg 6 óra helyett 3 óra 43 perc, 3 óra 45 perc, 3 óra 49 p és 4 óra 24 p alatt érkezett be az első négy győztes. — A nagy időbeli eltérés mindenestre az előzetes mérlegelés nagyfokú bizonytalanságát, illetőleg korábbi versenykísérletek teljes hiányát mutatja.

»János« riportja (27 : 10—11) szóvá teszi azt is, hogy egy »makói ember három minitummal sebesebb volt a szegedinél...« E meg-

jegyzésre is felvilágosítást kapunk a SzN szept. 14-i számában. Eszerint ugyanis: »A szegedi versenyzőkkel egyidejűleg a makói Lukács György is útnak indult és még a versenyzők előtt néhány perccel érkezett a kitűzött célhoz.« — Dehát ő még csak prémiumot sem kapott érte« (27 : 11—12), mert a versenyt a Szegedi Tornaegylet kizárólag szegedi ifjak számára rendezte.

A szövegről

A Szegedi Napló nyomdászai ezt a nyelvi kuriózumokkal teli szöveget figyelemre méltó gondossággal szedték. Ezúttal nem kell sajtóhibákat javítanunk, ellenben kiemelünk egypár sajátos nyelvi elemet, amelyek »János«-nak részint népies, részint pongyola, »lepcsős« beszédét jellemzik. Egy helyesírási következetlenséget is kijelöltünk.

Lap Sor

- 25 11 *éds* apám
 „ 28 csördíts közzéje
 26 2 *königräczy* csata [Helyesen: *königrätzi* csata]
 „ 7 *sarkanytyús*
 „ 25 és 27 : 11 Krk: prémium (SzN: premium, ill. *praemium*)
 27 : 11 *minütum* [Valószínűleg népies torzítás s nem sajtóhiba — *minutum* helyett.]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 25 : 1 *»arany orosz lány«* — az »Aranyoroszlány« (Aranyoroszlán) című szegedi vendéglőt MK és alakjai nemegyszer emlegetik tréfásan »orosz lány«-nak.
- 1—2 *»adj hangot, Dóczy!«* — egykor gyakran emlegetett, ma már alig ismert szállóige, amely egy színészanekdotából ered. Szigligeti »Gritti« c. tragédiájának (1845) van egy Orbán és egy Dóci nevű alakja. Történt egyszer valahol, hogy Dóci személyesítője nem tudván szerepét, szótlánul állt, mire reá szólt Orbán: »Adj hangot, Dóci!« — Szállóige-formájában jelentése: Szóalj meg már te is! Halljuk a véleményedet!
- 5 *»Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1632—1690) — 1661-ben került a fejedelmi trónra. Mikszáth legkedveltebb történelmi figurája, akiről regényben, elbeszélésben, versben és cikkekben egyaránt megemlékezett. — Mikszáth írásában betöltött szerepét Király István részletezte A két koldusdiák jegyzeteiben: Krk 3. köt. 300—301. l.*
- 6—7 *»akinek lova nincs, járjon gyalog«* — Ezt az Apafinak tulajdonított mondást egy másik szájhagyomány száz évvel későbbre helyezi, s II. József személyéhez és Udvarhely megyéhez köti. Dózsa Dániel (1821—1889) »József császár,

Gagyban« c. költeménye következőképpen adja elő a szállóige eredetét:

Gagyban egykor hallák a székelyek,
Hogy József császár jön a hazába . . .

A gagyfi atyafiak attól tartottak, hogy a császár látogatása új terheket ró a népre. Furfangos nótáriusuk javaslatára instanciát írtak tehát Bécsbe, kérve annak a határozatuknak megerősítését, amely szerint: »gyalog járjon Gagynak határin, akinek nincs szekere, marhája . . .«

József császár a kérelmet vette,
És meglátván furcsa foglatját,
Egyszer-kétszer magát elnevette,
S így adá rá kegyelmes válaszát:
Akinek nincs szekere, marhája,
Gagyban gyalog járni ne sajnálja.

Erdélyi körútja alkalmával Gagyba is ellátogatott a császár. Két napig »jó időtöltést talált« a székelyek között, de midőn távozni akart, tulajdon rendezetét citalta fejére a nótárius. A falu lakossága ez esetben kivételt akart tenni, ám az álruhában közéjük elegyedett császár — tréfásan megfeddve, de »egy jó erszény pénzzel« meg is ajándékozva a nótáriust — így szóla:

»Te rászédél! ám a határozat áll!«
S gyalog ment el Gagyból a nagy király.

- 25 14 »Zmertych hitvány „veleicipeld”-en gyütt ide Párizsból« — MK előszeretettel tüzdelte meg írásait napi vonatkozású események említésével. Ezúttal egy velocipéden (egykori szójátékkal: veleicipeld) Párizsból Budapestig megtett sport-teljesítményről értesít. A velocipéd: a bicikli őse, három- vagy kétkerekű jármű (de nem egyforma méretű kerekekkel!).
- 18—21 »Szekrényesi meg a Balatont úszta át . . .« — MK itt a magyar sporttörténet egyik legkiválóbb alakját említi. Szekrényessy Kálmán (1847—1924) ifjúsága kalandok közt zajlott. 1873-ban Spanyolországban a karlisták oldalán harcolt, 1876-ban pedig az orosz—török háború alatt a török hadseregben szolgált. Számos atlétikai versenyben nyert díjat; mint úszóbajnok különösen kitűnt. 1877-ben ismételtén átúszott a Boszporuszon; 1879-ben a Boden-tavat úszta át; 1881-ben a Balaton (Siófok és Balatonfüred közt, 12 km). (Ezt az eseményt említi »János«.) Sportirodalmi munkássága is jelentős. 1883-ban megindította a »Sport« c. szaklapot. Szépirodalommal is foglalkozott (útirajz, beszélyek, regény, dráma).

Lap Sor

- 25 20 *durbincs* — a sügérfélék családjába tartozó hal. Hazánkban két faja tenyészik: a vágó (szűrös) és a sima durbincs. Nagyságuk 20—25 cm. Húsuk finom, jóízű.
- 26 2 a *königrázi csata* — Königrätz («János» ejtésében: königrác [!]) (cseh nevén: Hradec Králové): csehországi város az Adler és Elbe összefolyásánál. 1866. júl. 3-án a poroszok és osztrákok egy nagy jelentőségű csatájának színhelye. Az osztrák hadsereg fővezére, Benedek Lajos tábornagyról 215 000 főből és 770 ágyúból álló serege a poroszok 230 000 főnyi seregével szemben csatát veszített. — MK — a kiegyezés előtti magyar közvéleménynek megfelelően — mindig erős gúnnyal emlegette az osztrákoknak ezt a súlyos csatavesztését.
- 12 *per pedes apostolorum* — gyölgyszerrel, gyalogosan.
- 12 *garibaldianus ingben* — tréfás utalás a versenyzők színes tornatrikóira. A 27. lap 18. sorában is »vörösinges távgyaloglók«-ról van szó. — Garibaldi harcosai valóban »vörösingesek« voltak. Amde a Szegedi Napló részletezése szerint (ld. 276. l.) a sokféle trikó között egyedül csak vörös inggel nem találkozunk!
- 12—13 *mazurka schrittekben* — célzás a lengyel tánc gyors lépéseire.
- 17 az *újszegedi hídfőnél* — a távgyaloglók indulási pontja. (Ld. jegyzeteinket: 276. l.)
- 18 *oszténg* — az *asztán*, *osztán* szó erősen torzított népies alakja. (A 22. sorban a szóalak: *oszt.*)
- 30 »a *palóc újságíró cimborám*« — MK többször megismételt tréfája, hogy a »János« nevével szignált írásaiiban saját magát kívülről félnék, harmadik személynek tünteti fel.
- 30—27 : 8 A kengyelfutó történetét egy év múlva (1881. szept. 13.) megismétli Mikszáth *A tramway* c. tárcájában is. (A jelen köt. 247—248. l.)
- 37 *Majgó* — Emlékeztetjük az olvasót arra, hogy MK *Az apám ismerősei* című, 1878-ben írt első regényének egyik epizódfiguráját szintén így hívják: Majgó Márton. (Krk 2. köt. 21—22. l.)
- 27 3—5 »*Útjön fel kend a kocsira . . . — Nem lehet, . . . mert nagyon sietek.*« — MK ezúttal — talán nem is ösmerve az eredeti forrást — egy Petőfi-adomát mesélt el. (Később *A tramway* c. tárcájában is megismétli: a jelen köt. 248. l.) Petőfi 1843 tavaszán megválva a Kecskeméti játszó társulattól, egy színésztársával Pestre indult gyalog. Útközben kecskeméti szekeresek érték utol, akik megkérdezték: nem alkudnának-e meg velük, hogy gyorsabban Pestre érjenek? »Nem ülünk fel, mert sietünk« — válaszolt Petőfi. A tréfás válasz annyira megtetszett a fuvarosoknak, hogy ingyen vitték őket Pestig. (Ld. Baróti Lajos: Petőfi-adomák. Bp. 1908. 52. l.)

Lap Sor

- 27: 7—8 „*Arany vászonceléd*” című korcsma *Balassagyarmaton* — MK. *B.-Gyarmat közhelyei* c. karcolatában (1873., Krk 51. köt.) szülőmegyeje székhelyének csak ezt a három vendéglőjét, ill. kávéházát ismertette: a „Balassa”, a Deutsch-kávéház és a „Zichy”. Ez az elnevezés alighanem nem egyéb, mint a szegedi Aranyoroszlán nevéből formált tréfa („arany orosz lány”) tovább-fejtése.
- 18 a *radnai búcsúsok* — Máriaradna: Arad megyei nagyközség, a Maros jobb partján, híres búcsújáróhely volt.
- 22—23 „*Makó felé, alkalmasint Jeruzsálembé*” — tréfás célzás erre az ismert szállóigére: Messze van, mint Makó Jeruzsálem-től.

AZ ÖRÖKÖS VŐLEGÉNY

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1880. november 7., 3. évf. 261. sz. (1—2. l., a tárcarovatban.) *Névjelzés nélkül.*
Kötetben itt először.

Keletkezése

A Mikszáthnál szokásos hosszú bevezetés után csattanónak tartogatott anekdota arról szól, hogy egy öreg legény csak azért nem házasodott meg huszonöt éven keresztül, mert nem talált megfelelő szállást, ahova a menyecskét hozhatta volna. Vagy az ablakokkal volt baj, vagy a kályhával, vagy az utca volt lármás stb. Így halogatta a dolgot, míg eltelt egész ifjúsága . . .

Mikszáth már két évvel korábban is megrajzolta »az örökös vőlegények« egyik figuráját *A Népkertben* c. tárcájában (Szegedi Napló 1878. aug. 18.). Nos, ebben a tárcacikkben többek közt ezeket írja:

» . . . Amott a mesterlegény vezeti karján imádoztját, — suttognak lágyan, édesen. Ez a hatszázadik vasárnap délután, melyet így karonfogva töltenek együtt. A mesterlegény ma mondja el hatszázadikszor, hogy mihelyt úgy fordul a dolgok sorja, hogy egy kis műhelyt kanyarít vágyainak a jöszerencse, bizony de mindjárt megülik a lakodalmat. Kati hiszi szentül. Hogyne; hiszen már tizenkét év óta mondja Károly ugyanezt. Ha nem érezné, nem mondaná. Minden új hét egy-egy rózsát szed le az arcáról . . . ezek az öreg fák itt a sétaút két szélén hétről hétre látják e rózsák hullását . . . »

A szóban levő elbeszélés, *Az örökös vőlegény*, alapötlete azért is figyelemre méltó, mert ezt az ötletet, a lakáskeresés ürügyét Mikszáth később egyik híres munkájában: *Katánghy leveleiben* szintén értékesíti. Katánghy is »csak« alkalmas lakás híján húzza-halasztja feleségének, Klárának Pestre költöztetését . . .

A szövegről

Lap Sor

- 28 : 30 »a kiscica, amit . . . az ölébe hozott át« [A pongyola élőbeszédet híven kifejező stílus Mikszáthnál általános! Ezért nem javítottuk.]
- 37 »még a fogát is rávicsorította a . . . lakosztály tulajdonosának nagy szelindeke.« (A SzN-ban értelemzavaró sajtóhívbával: . . . nagy szelindekébe. [!]) [Nem tartjuk valószínűnek, hogy MK eredetileg szelindek-ebe szót írt volna, azért a fenti módon javítottuk!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 28 1 »Egyszer Budapestre mentem a bátyámmal . . .« — Ha az elbeszélésnek élményalapja van: csakis nagybátyjáról lehet szó, mert írónknak testvérbátyja nem volt. Általában több elbeszélése említt egy-egy nagybácsit, akikről, sajnos, nincs közelebbi tudásunk. (Pl. *Az én Gyuri bácsim*, 1865. Krk 27. köt.; »Péter bátyám« *A fekete asszony* első ismert kidolgozásában, 1879. Krk 30. köt.)
- 2 *Rétság* — Nógrád megyei község. Említi *A »Marcsám«* című elbeszélésben is.
- 3 »Kovács Miklós nevű rokonunk« — Nem ismerjük eléggé Mikszáth családfáját. Talán annak a Kovács Lőrincnek lehetett hozzátartozója, akiről Mikszáthné elég sokat ír a Visszaemlékezéseiben, s aki egyik házassági tanújuk volt.
- 4 *Csoltó* — Nógrád megyei község.
- 31 »Cukri« — MK elbeszéléseiben különböző állatok gyakori beceneve. Itt Cukri kutya, másutt Cukri macska, Cukri bérány.
- 29 : 1—2 »egy-egy patkány . . . csinos állatka« — MK más írásában is talál gyönyörködni valót a patkány és az egér formájában.
- 23—25 »Csak akkor őszinte, ha becsíp. De mivelhogy minden este becsíp, tehát minden este őszinte.« — A borisszáknak ezt a jellemzését MK több más írásában is olvashatjuk.
- 34 »Az ember, azt mondja Madách, gyenge.« — Nem szó szerinti idézet, hanem csak utalás »Az ember tragédiájá«-ra. Vagy a mű egészének végső tanulságát foglalja össze tömören, vagy esetleg a XIV. szln (az eszkimó-jelenet) következő részletének parafrázisa: » . . . mi nyomorult, Akit remeknek alkotál, az ember!« — Ez az utalás másutt is előfordul Mikszáth 1880-as évekbeli írásában.
- 30 1 »Mert az igazság relativ fogalom . . .« — MK sokféle »relativitásainak« egyike.
- 1—5 *Kant* — MK rendszerint nem közvetlenül, hanem külön-

- böző olvasmányjaiból (folyóiratokból, idézetgyűjteményekből stb.) vette át az idegen irodalmakból való idézeteket.
- 30 7 *Jókai: A csigák regénye* — nem regény, hanem csak elbeszélés.
- 8—9 *»Jules Verne utánzás . . . Miért akar az ágyú pisztoly lenni? . . .«* — MK ezzel az egyetlen képpel kitűnően, szemléletesen jellemzi Jókai nagyságát a francia ifjúsági íróval szemben. Ezt az értéktételest még erőteljesebben hangsúlyozta *Jókai Mór élete és kora* c. művében (Krk 19. köt. 98—99. l.): Jókainál »messze kisebb író«-nak nevezi Vernet; hasonlattal szólva: »Oly magasan állott mint író Verne felett, akár a Mont-Blanc az Eiffel-toronyhoz viszonyítva...«
- 22 *»szállást keres Szegeden«* — MK a Szegedi Naplóba írt elbeszéléseiben előszeretettel helyezi meséit ebbe a városba. Így ezt is — *utólag!* Meséje 1858-ban zajlik, nógrádi rokonságának pedig sohase jutott eszébe, hogy Szegeden telepedjék le! Csupán tréfás bókolás ez a nagyon megszeretett Szegednek.
- 31 2 *»Ha az új házak fölépülnek . . .«* — újabb szegedi utalás; jelentése: ha az árvíz-sújtotta város újjáépül.

A FEKETE HAJ, MEG A SZŐKE

- M. I: *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1880. december 5., 3. évf. 285. sz. (1—2. l., a tárcarovatban.) Névjelzés: M. K.
- II, a) *Jk 33. köt. = Hi 1. köt. A saját ábrázatomról*. (Rubinyi Mózes bevezetésével.) 1914. 10—14. l.
- b) Ua., sorozatcímlap, évszámjelzés és bevezető tanulmány nélkül: [Címlapkiadás.]
- A jelen Krk a Szegedi Napló szövegét közvetíti.

Keletkezése

Mikszáthnak alig van olyan írása, melyet kisebb-nagyobb mértékben át ne szónének a szubjektív elemek: életének, érzéseinek, törekvéseinek közvetlen megnyilatkozásai.

Ez a kis tárcaelbeszélés egészen személyes jellegű. Csupa líra. Az édesanyja hajfürtjéről szóló sorok legszebb vallomásai közé tartoznak. »A fekete haj« sorsa viszont jelzi: az évek múlásával időnként hogyan akarja felszámolni egykori nagy szerelmének emlékét... Ilonka haját *A fotográfia regényében* (1873) »gesztenyeszínű«-nek mondja, mely csakhamar »megbarnult« (Krk 27. köt. 170. l.). Itt fekete hajról beszél — bizonyára csak a szőkével való élesebb ellentét kedvéért. (Mint ahogy kizárólag a kontraszt miatt mondja »angyal«-nak nevezett anyjával szemben »démon«-nak [!] a kedvest-(33 : 21).

A fekete hajfürt elégetése éppúgy »egy regénynek a végét« jelenti, mint *A hidegajkú* és *A „Kék kakas”* c. elbeszéléseiben is a fekete fátyol . . . (A két jelenet analógiáját lehetetlen észre nem venni!)

E vallomásszerű írások után annál öröndetesebb »a regény« váratlan kedvező fordulata: tizenhárom hónap múlva (1882. febr. 16.) ismét megkéri elvált felesége kezét . . .

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
31	1	»egy biztosi tanácsos« — valószínűleg Horváth Gyula (ld. 269. l.); vele Mikszáth igen jó baráti viszonyban volt.
	3	rekonstrukcionális város — helyreállítás, újépítés alatt levő város (Szeged).
	4	Dugonics tér — Szeged főtere.
21—24	MK	»Prológ«-ju a zágrábiak javára rendezendő hangversenyre — MK valóban megírta a <i>Prológot</i> , amelyet aztán a zágrábi nagy földrengés károsultjainak javára dec. 10-én rendezett hangverseny alkalmával »Siposné Dobozi L. úrnő« szavalt el Szegeden. (A <i>Prológ</i> megjelent a Szegedi Napló 1880. dec. 11-i számában.)
32	6—7	»Pillich utca, Salamon háza« — A továbbiakban maga Mikszáth mondja, hogy szegedi albérleti szobájának ez a helyrajzi megjelölése tőle való. — A Pillich család a szegedi közéletben jelentős szerepet játszott; a Szegedi Napló 1881. évfolyama is többször említi a család különböző tagjait.
	31	Kékkő — Nógrád megyei község, a Balassi család ősi várával.
	32	Kiscsoltó — Nógrád megyei község. MK itt szülőfaluját, Szklabonyát nevezi így (amint a 35. sorban maga is »születése helyének« mondja Kiscsoltót); saját magát pedig »kiscsoltói«-nak (vagyis szklabonyainak). Így (tapadt nevéhez — egy időben — mint »nemesi előnév« a Kiscsoltói név.
	37	a kürtösi patak — Szklabonyán átfolyó patak.
33	2—3	»... mikor Jókainak tízmillió forint volt a kezében az osztrák bankban...« — Valószínűleg Jókai egyik bécsi látogatásának tréfás emléke. Csak azért adtak át neki ily hatalmas összeget; hogy elmondhassa: volt tízmillió forint a kezében! (Az eset pontos megállapítása a Jókai-kritikai kiadás feladata lesz.)
	6	öcsém — Mikszáth Gyula. (Részletesen szólunk róla <i>A fekete asszony</i> jegyzetei közt: Krk 30. köt. 289. l.)

REGÉNY A VASÚTON

M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. január 16., 4. évf. 12. sz. 1—2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: M—th K—n.

II. a) *Jk 41. köt.* = *Hí 9. köt.* *Dekameron II.* 1914. 67—72. l.

- b) Ua., sorozatcímlapok nélkül, új kötet címmel: *Rajzok és szatírák*. [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
 c) [1929.] *MKMR—Fr 26. köt.* Kötetcím: *Rajzok és szatírák*.

Keletkezése

A reformkorban kezdeményezett első vasútvonalat a kiegyezés után a vasúti hálózat gyors kiépítése követte. A hazai kapitalizmus virágkora kezdődött rengeteg munkalehetőséggel és még több panamával . . .

A vasutak azonban nemcsak gazdasági és művelődési föllendülést hoztak, — az irodalmi romantikának is új fejezetet nyitottak. Európa-szerte gazdagon fakadt, sőt mi több: tenyészett a vasúti kalandok, a véletlen eshetőségek, ismerkedések és találkozások teméntelen variációt nyújtó témavilága.

Mikszáthnak is nem egy vasúti tárgyú meséje, története, anekdotája van. Ld. pl. *Hogy történt?* c. anekdotáját (Krk 28. köt.), *Kaliforniai rajz és Egy kis tévedés* c. elbeszéléseit (a jelen kötetben), továbbá a *Két választás Magyarországon* második történetének I. fejezetét (Krk 9. köt.) stb. Az *Új Zrínyiaszban* (Krk 10. köt.) a feudális és kapitalizmus között a legélesebb (szimbolikus értelmű!) határvonal: a Zrínyiék útját keresztező vasúti sínpár . . .

A századvégen kialakult »modern« embertípus irodalmi ábrázolásának keresve sem lehetne stílszerűbb »romantikus« keretet találni a vasútnál.

Íme, Mikszáth szóbanlevő elbeszélésének hősnője is mennyi rafinériával aknázza ki a vasúti fülke csábító lehetőségeit, s mily ösztönösen ölti fel »a régi világ« hazug prűdériáját abban a pillanatban, amint kiszáll a vonatból!

Nem a mese, hanem inkább a jelenet és az alak modern megformálása újszerű. Egy újfajta asszonytípust mutat be, melynek kifinomult kacérságával szemben szánalmas ellentét a jámbor, együgyű férj, a francia »cocu« magyar sorstársa.

A kapitalizmus nyújtotta keretekben, a pénz és szerelem komédiáiban szaporán lépnek színre — s köztük Mikszáth meséibe — a vigasztalást kereső, »meg nem értett« asszonyok s a jámbor, unalmas férjek, kiknek a pénz és a karrier utáni hajszában előbb-utóbb szarvuk ütközik . . .

Ebben az időben, 1880 körül, a szerelmi háromszögekből szőtt meséknek egész sorát mutatja be Mikszáth: *Hosszú szerelem, Egy igazi kísértet* (Krk 30. köt.), *Cserváry Ákos hú felesége, A szép énekesnő regénye* (a jelen kötetben) stb. stb.

Erdemes egybevetni Mikszáth irodalmi ábrázolásaiban a feudális világ úti szerével, a lovas kocsiával, s a kapitalizmus eszközeivel, a vonattal kapcsolatos kalandok és ismeretségek különbségét. *Az eladó birtok* (Krk 5. köt.) és a *Szent Péter esernyője* (Krk 7. köt.) utasainak »kalandja« ártatlan idill, amely szerelmi házassággal végződik. Ezzel szemben a jelen elbeszélés és társai egyre távolabb esnek az idilltől . . .

A szövegről

A Szegedi Napló (SzN) szövegét közvetítjük.

A Hi szövegében nemcsak változtatások, »javítgatások« ismétlődő jeleit találjuk (pl. 35 : 8 nyugodalomra — Hi: nyugalomra, 36 : 31 kirándulási hely — Hi: kiránduló hely stb.), hanem egy bonyolult, de bonyolultságában is világos értelmű mondatnak kifacsarásával is. A 37. lap 11 — 13. sorában Mikszáth ezt mondja: »Félek azonban, maga vagy nem érti amit beszél, bocsánat, nem vigyázza [SzN sajtóhibával: nem vigyázva] jól amit beszél, vagy pedig én vagyok a legboldogabb ember ezen a vasúton.« — Ezzel szemben a Hi a mondat rendjének önkényes megváltoztatásával: »Félek azonban, bocsánat, nem vigyázva jól amit beszél, maga vagy nem érti amit beszél, vagy pedig én vagyok a legboldogabb ember ezen a vasúton.«

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 35 2 *a Píllích utcai Salamon ház* — MK szegedi lakása. — E tréfás elnevezést *A fekete haj, meg a szőke c. tárcájában* használta először. (Ld. ottani jegyzeteinket: 283. l.)
- 7 »*Párizs*« *nevű korcsma Budapesten* — sem MK egyéb írásaiban, sem régi budapesti kalauzokban nem találjuk nyomát. Ellenben volt egy »*Párizs*« nevű szálloda Pesten; valószínűleg erre utalt tréfásan Mikszáth.
- 12 *Szende Béla* (1823—1882) — 1872-ben nevezték ki honvédelmi miniszterré a Szlávy-kormányban; tárcáját Bittó, Wenckheim és Tisza Kálmán kormányaiban is megtartotta haláláig. Ugyanezen idő alatt a lugosi kerület képviselője volt. — A szabadságharcban mint honvédtiszt vitézül harcolt. A kiegyezéskor Arad megye főispánja lett.
- 36 6 *Andere Städtchen, andere Mädchen* — német szállóige: más városok — más leánykák!
- 7 *Marcsák, Borcsák, Pepikék és Ilonkák* — Mikszáth rendszerint *Marcsák* és *Borcsák* gyűjtőnéven emlegette szegedi hölgyismerőseit. A *Pepikékről* csak elvétve esett szó. *Az Ilonkák*: ezúttal alighanem Gajdacsai vendéglős kisebbik lányára történő utalás, akihez az író — Cserzy Béla életrajzi regénye szerint (A nagy palóc elindult . . . Szeged, 1939) — reménytelenül vonzódott.
- 15 *Plinius* (Gaius P. Caecilius Secundus), az ifjabb (élt 62—113): római író; magas állami hivatalokat viselt. Fennmaradt legfőbb művei: levelei.
- 25 *trén* — vonat.
- 26 *Szatymaz* — Szegedhez tartozó tanya.
- 27 *pilóta* — itt: cölöp.

Lap Sor

- 37 36 »a kecskeméti precedens« — ma már aligha értelmezhető egykorú epizódra utal.
- 37 »egy érdemes képviselőnk és volt biztosi tanácsos« — minden valószínűség szerint Komjáthy Béla (1847—1916), akinek testes, kövér alakját MK többször is említi. A 38. lap 3. sorának tréfás utalása szintén ráillik.
- 38 : 38 *demi-monde* — félvilági, kétes erkölcsű nő.

A GAVALLÉR ASSZONY

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. január 23., 4. évf. 18. sz., 1—2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *M—th K—n*.
- II. a) *Jk 44. köt.* = *Hi 12. köt. Anekdóták I. 1917. 22—24. l.* Megcsönkített szöveggel! A sorozat sajtó alá rendezője kihagyta az első kilenc bekezdést, addig a szakaszig, amely így kezdődik: »Hogy most Kónyi Manó sajtó alá ren-dezi...«
- b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]
- c) *MKMR—Fr 33. köt.* [1930.] [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Mikszáth pontosan megnevezi e Deák-anekdota forrását. Följegyzi, hogy Eötvös Károlytól hallotta. Eötvös Károly mesélte el neki »kávézás közben«, mint megírandó Deák Ferenc-életrajzának egyik »érdekes fejezetét«.

Mikszáth előbb egy Csiky Gergely ellen támasztott s nagy port fölvert plágium-ügyre utal, majd pedig tréfás fordulattal maga is rászánja tollát egy »plágiumra«: megírja az Eötvös Károlytól hallott epizódot.

Efféle »plágiumaival« — mint korábban is: a Tóth Edétől kölcsönzött *Hogy lehet meggazdagodni?* című történettel (Krk 30. köt.) nyomatékosan hangsúlyozni kívánta, hogy nem az amúgy is úton-útfélen heverő témákban, hanem e témák kezelésében, egyéni előadásában, tehát az elbeszélés formájában, »miként«-jében áll az írás művészete. Ezt a felfogását fordított módszerrel is hirdette: *A tízforintos kutya* témáját például előbb ő maga ajánlgatta író társainak, de miután azok túl sokáig készülgettek a megírásra, végül ő kerekítette elbeszéléssé. (Ld. Krk 30. köt.)

Örülhetünk, hogy Mikszáth azon melegeben följegyezte ezt a Deák-anekdotát, mert Eötvös Károly vaskos Deák-életrajzában nyomát sem találjuk. Sokféle Deák-anekdotája között valamilyen okból mellőzte.

Egyébként Mikszáthot annyira érdekelte »a haza bölcsé«-nek ez a különös kalandja, hogy a fejlemények iránt tovább kérdészködve olyan folytatásról is értesült, amelyről Eötvös Károly nem tudott. (42 : 20—25.)

A szövegről

A Szegedi Napló (SzN) szövegét közvetítjük, megjegyezvén, hogy Palóczy László neve a SzN-ban ismételtelen (41 : 8 és 10) Palócy névalakkal szerepel. Javítottuk!

A Hi szövegében egy elképesztő hibát találunk. Mikszáth azt írja (41 : 8), hogy: »Palóczy . . . meglehetősen *lusta* volt«. Ezzel szemben a Hi pontatlan kiadása azt hirdeti, hogy: »Palóczy meglehetősen *buta* [!] volt«.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 39 2 *Asbóth János és a Zichy-ügy* — utalás Asbóth Jánosnak (1845—1911) Zichy-Ferraris Viktor gróf (1842—1880) ellen intézett sajtótámadására. Asbóth János »Meg vagyunk gyalázva« c. cikkében (Magyarország, 1879. évf. 178. sz.) leplezte Zichy-Ferraris Viktor gróf pénzügyi üzelmait. Megírta, hogy a gróf (előbb Moson megye alispánja, majd Pest megye főispánja, és végül Tisza Kálmán alatt belügyminisztériumi államtitkár) egyes pénzemberek (hatvani Deutsch) és egyes pénzintézetek érdekében nagyobb összegekért hivatali befolyását is latba vetette. A felkavart botrány miatt állásától csakhamar fölmentették. Ezek után kigolyózták a Nemzeti Kaszinóból. Zichy-Ferraris Viktor gróf párbajt vívott a kizárását indítványozó Károlyi István gróffal s a párbajban halálra sebesült. — A botrány részletes krónikáját Sarkady Elemér, a »Magyarország« belső munkatársa foglalta össze »Az Asbóth—Zichy ügy« c. röpiratában (Bp. 1879. Athenaeum ny. 76 l.). Ezt bizonyára MK is olvasta.
- 5—10 *Csikó Gergely »Az ellenállhatatlan«* című háromfelvonásos vígjátéka 1878. okt. 11-én került színre a Nemzeti Színházban. Ugyanazon évben könyv alakban is megjelent. — »*A proletárok*« című társadalmi drámáját 1880. jan. 23-án mutatta be a Nemzeti Színház. E színművének egyik alakja a 9. sorban említett *Mosolygó bácsi*, egy züllött fiskális.
- 7 »*A szép Diego*« — Moreto y Cabana, Augustin (1618—1668) spanyol drámaíró színműve; hőse az ellenállhatatlan férfi komikus típusa. (Beksics Gusztáv fordította magyarra 1876-ban.)
- 8 *E. Gy.* = Erdélyi Gyula (1851—1912), akinek az 1870-es évek óta számos elbeszélése jelent meg újságokban, folyó-

- iratokban és önálló kötetekben. »Gavallér asszony« című »rossz regénye« előbb folytatásokban látott napvilágot; kötetkiadására csak 1884-ben került sor. Meséje: romantikus szerelmi történet.
- 39 : 12—40 : 13 *Ujvári Béla* (1852—1926) — előbb A Hon belső munkatársa (1874—77), majd pedig áll. főreáliskolai tanár (1875), végül igazgató. 1895-től húsz éven át szerkesztette a »Néptanítók Lapjái«-t. Az irodalom terén mint tankönyv- és szótáríró is működött. Drámakísérletei igen jelentéktelenek.
- 12 »*A múlt*«: Csiky Gergely elbeszélése, a Fővárosi Lapok 1881. január 1—9. számaiban (18. évf. 1—6. sz.) jelent meg. Rövid tartalma: Bolhos úr, aki öt éve lakik egy vidéki városban, feltűnő jótékonykodással hajhássza a népszerűséget. A helyi lap szerkesztője nagy propagandát csinál neki, hogy elnyerhesse Bolhos úr lányának a kezét. A lány azonban egy Beregi Kálmán nevű fiatalembert szeret. A szerkesztő — szerelmi féltékenységében — feltárja Beregi apjának múltját: adósságai miatt sikkasztott, s hogy a börtönt elkerülje, öngyilkos lett. Kálmán megtudja, hogy apját annak idején Bolhos úr uzsorái tették tönkre. Nem áll bosszút, de lemond szerelméről. Bolhos úr pedig örökös rettegésben él, hogy vajon nem lepezik-e le az ő gyalázatos múltját . . .
- 40 : 18 *Kónyi Manó* (1842—1917) — író, az országgyűlési gyorsíró-hivatal főnöke. Főleg Deák Ferenc pályájával foglalkozott. 1882—98-ban kiadta Deák Ferenc beszédeit hat kötetben, jegyzetekkel és magyarázatokkal.
- 33 »1833-ban, körülbelül május elején jött föl Zalából bátyja helyére . . .« — Deák Ferenc bátyja, Antal, 1833-ban országgyűlési követi tiszteről lemondván, helyette Deák Ferencet küldte fel megyéje egyik követéül.
- 41 4 *perszonális* — személynök; magas hivatalnoki rang Magyarországon a Habsburg-uralom alatt.
- 8 *Palóczy László* (1783—1861) — Borsod megyének hosszú időn át másodalispánja és többször országgyűlési követe; jeles ellenzéki szónok.
- 12 *Beöthy Ödön* (1796—1854) — reformkori politikus. 1830—41. 1843—48: Bihar megye egyik követe az országgyűlésen. 1841—43: Bihar megye alispánja, 1848-ban főispánja. 49-ben erdélyi kormánybiztos. Világos után száműzetésben élt. Közeli kapcsolatba került Victor Hugóval. Hamburgban halt meg.
- 12 *Nagy Pál (Felsőbüki)* (1777—1857) — politikus, szónok, a reformkorszak egyik vezéralakja. Különösen a magyar nyelv érdekében tartott lelkes beszédeket.
- 12 *Balogh János (Galánthai)* (1796—1872) — a reformkor egyik jelentős ellenzéki politikusa, kiváló szónok. 1832—1842: Bars megye országgyűlési követe, 1842—45: Bars megye

Lap Sor

- alispánja. A szabadságharcban mint őrnagy harcolt és mint kormánybiztos működött. 1859-ig száműzetésben élt; ekkor hazatért, részt vett az 1861-i országgyűlésen.
- 41 12 *primipilus* — itt: vezér, előharcos, főember.
- „ 22 *Kirinszkyné* — A magyar genealógiai kézikönyvek ilyen családnévet nem ismernek.
- 28 *Fráter Pál* (1808—?) — régi magyar nemescsalád sarja. Nógrád megyében született; ott, a megyénél kezdte hivatali szolgálatát. 1832—43: szolgabíró, majd főszolgabíró, közben 1839—40: országgyűlési követ és mint ilyen a nemzeti színházi küldöttségnek rendes tagja. Az országgyűlés után, 1844—47: mint első alispán működött. A szabadságharc után birtokán gazdálkodott. — József nevű testvéröccsének leánya volt Fráter Erzsébet, Madách Imre felesége.
- 42 12 *»palam et publice* [= nyilvánosan, mindenki szeme láttára] *szivarra gyújtott . . .* — A szivar itt: cigaretta. Egy nő dohányzása — kivált utcán vagy más nyilvános helyen — szinte példátlan szembefordulás az akkori társadalmi etikettel.

A BOLDOGOK

M. Ország—Világ. Képeslap a magyar művelt közönség számára. (Főszerk. Beöthy Zsolt. Fel. szerk. Szinnyei József.) 1881. (február első felében), 1. évf. 11. füzet, 244—245. l. Névjelzés nélkül, de az évfolyam tartalomjegyzékében teljes névjelzéssel: A Boldogok. (Rajz.) Mikszáth Kálmán.

Kötetben itt először.

Keletkezése

A két önálló részből álló írás tulajdonképpen képmagyarázat. Ezt a cím alatti szavak is jelzik: *Két képpel*.

A képmagyarázó szövegek írása hozzátartozott a szerkesztőségi kenyérkereső munkához. Az írók nem mindig dolgozhattak kedvük szerint az ihlet sugallatára; olykor — a szerkesztők és kiadók kívánságának engedve — kevésbé igényes feladatokra is ráfanyalodtak. Ilyen feladat volt például az illusztrációkról való gondoskodás és azok magyarázata. Ahogy akkoriban nevezték: »Kép a képhez«. (Erre vonatkozólag ld. a *Kenyerharchoz* írt jegyzeteinket is a jelen köt. 302. lapján!)

Egy Mikszáthra vonatkozó életrajzi adat és az író Levelezése alapján *A boldogok* közlésének körülményeiről az alábbiakban számolhatunk be:

Szinnyei József »Magyar írók élete és munkái« című bio-bibliográfiájában följegyezte, hogy amikor Mikszáth 1881-ben újra feljött Pestre: »őt az Ország—Világ segédszerkesztőjének hívták meg«.

Értékes adat ez az irodalomtörténet számára, mert e nélkül sem az író visszaemlékezéseiből, sem levelezéséből, sem magából az Ország—Világ c. folyóiratból nem lehetne megállapítani, hogy a Szegedről Pestre visszatérő Mikszáth egypár hónapig, a Pesti Hirlaphoz való szerződtetéséig ennek a képes családi lapnak volt a segédszerkesztője.

A folyóiratot Beöthy Zsolt mint főszerkesztő és ifj. Szinnyei József (a fent említett bibliográfus fia) mint felelős szerkesztő szignálta. A lap tulajdonosa és kiadója Rautmann Frigyes volt, akinek »farnetsző műintézetéből« került ki a nagy alakú, ívrétű folyóirat gazdag képanyagának jó része. Mikszáthnak mint segédszerkesztőnek neve sem a füzetek címlapján, sem egyebütt nincs feltüntetve, sőt mi több: a szépirodalmi közlemények során is csak egy ízben találkozzunk a nevével: a szóban levő képmagyarázat említésénél a tartalomjegyzékben.

Ha tehát id. Szinnyei József föl nem jegyzi írónknak az Ország—Világnál való segédszerkesztői közreműködését, ezt máshonnan soha meg nem tudhatnók. Mikszáth levelezésében (Krk 24. köt. 161—162. l.) ugyan fennmaradt ifj. Szinnyei Józsefhez intézett három keltezetlen levele, de ezek közül csak az egyik (a 86. számú) említi a szerződtetést, helyesebben: a szerződtetés tervét:

»Tisztelt Szerkesztő úr! Szíves ígérete szerint mára várom kérdéses ügyben végleges elhatározását. Szíveskedjék azt velem tartózkodás nélkül tudatni . . . Örömet fordítom csekély tehetségemet lapja felvirágoztatására . . .«

A másik két levél közül a 84. számút — az időpont föl nem tüntetése miatt — sajnos, nem tudjuk teljes bizonyossággal értelmezni. Ebben egy »elbeszélés«-ről van szó, melyet azzal a kéréssel juttat el Szinnyeihez, hogy honoráriumát mielőbb (»most«!) szíveskedjék elküldeni . . . A Levelezés sajtó alá rendezője sem talált az Ország—Világban más »elbeszélés«-nek minősíthető írásművet Mikszáthtól, mint *A boldogok* című képmagyarazatot. (Ld. jegyzetét a Krk 24. köt. 286. lapján!)

Ha ez a képmagyarázat nem azonos a levélben említett »elbeszélés«-sel, akkor föl kell tételeznünk, hogy Mikszáth egy olyan novelláját küldte be az Ország—Világnak, amelyet a szerkesztők nem közöltek.

(A Szinnyeiinek szóló harmadik Mikszáth-levél tárgya nem tartozik ide: egy fiatal költő verseit ajánlja közlésre.)

A boldogok képmagyarázata — mint fentebb említettük — névjelzés nélkül jelent meg, csupán a tartalomjegyzék utal a szerzőre. Ez az utalás vezetett rá bennünket annak megállapítására, hogy tulajdonképpen milyen feladatot látott el Mikszáth a széles látókörű Beöthy Zsolt főszerkesztő és a rendkívül pontos és lelkiismeretes ifj. Szinnyei József fel. szerkesztő közelében? Megállapítottuk, hogy a nagyszámú képanyag kommentálását bízták Mikszáthra, a segédszerkesztőre. Más munkaterülete nem is volt, mert a folyóirat minden

egy-egy számát költemények, elbeszélések, regényfolytatások és könyvismertetések (ez utóbbiak nagyrészt Beöthy Zsolt és Szinnyei tollából), valamint rejtvények töltötték ki. Ezeken felül minden egyes számban szerepel egy »Képeinkhez« című rovat (három—négy—öt képmagyarázat), amelyeknek zöme Mikszáth stílusára vall. Akad közöttük egypár névvel (Hóke Lajos, Prém József stb.) ellátott képmagyarázat is, és néhány idegen betűjegyű — főleg a földrajzi és természetrajzi, meg ókori ábrázolások kíséretével. De azok, amelyek minden bizonnyal Mikszáth tollából kerültek ki (népélet és egyéb zsánerképek, gyermekalakok stb.) kivétel nélkül névtelenek. Alapjában véve igénytelen kis frások (mindössze 10—20—30 sor terjedelműek), amelyeket eddig senki sem méltatott figyelemre, s ezért az irodalomtörténet eddig nem is tudhatta: miből állott Mikszáth segédszerkesztői munkája Beöthy Zsolt és ifj. Szinnyei József mellett . . .

Mint hogy az Ország—Világ illusztrációinak kísérő szövegei — *A boldogok* kivételével — nem szépirodalmi, hanem magyarázó jellegűek: azért e képmagyarázó frásokat a *Cikkek és Karcolatok* ciklusában közöljük majd néhány illusztrációval együtt.

A közös cím alá foglalt »boldogok«: egy borozgató páter és egy gyermekével játszadozó anya.

A boroshordók társaságában mulatozó szerzetessel kapcsolatosan Mikszáth nagyjából azokat a tréfákat summázza, amelyeket a borról és a borozókról már eddig is elmondott. Idézi a *brézói ludakról* szóló szállóigét (42 : 2—3), melyet nem sokkal ezután egy kitűnő elbeszélésében is megörökített. Izzúttal sem mulasztja el följegyezni a bornak azt a »esodálatos« természetét, hogy »bár *aranyszínű*«, mégis mindent *rózsaszínűre* fest (43 : 26—27), illetőleg: *arany* álmokat és *rezes* orrot teremt (45 : 6—7). Megismétli a bor erejéről szóló tréfa mondást is: »erősebb a királyoknál, mert azokat is földhöz üti . . .« (43 : 28—29). S végül a legkedvesebb tréfája: a páterka és a boroska közti dialógus (43 : 37—44 : 5), melyet szintén többször megírt; legemlékezetesebb följegyzése *A kis prímásban* (Krk 4. köt. 83. l.).

A leírás egyáltalán nem titkolja, hogy nem egyéb, mint az író előtt fekvő illusztrációhoz tapadó szöveg. Hivatkozik is a piktor rajzára (43 : 12), a bal kezében »látható« tartalék-kancsóra (43 : 14), sőt a kép párjára (a boldog fiatal anyára) is utal (44 : 39).

A II. rész hasonló módon igazodik a kép vonásaihoz. Mikszáth pajkos gyermekot formál »a kis Gyuszikából«, aki összetépi a papa újságját, »mely most jött a bécsi postával . . .« stb. (46 : 19). E magyarázatra azért van szükség, mert a képen jól látszik az újság német címének töredéke, melyet a nyomda nem retusált.

Mikszáth ezúttal sem farsztja magát új ötletekkel, hanem régi kodvenc gyermektréfáit szedegeti elő mesekészletéből. Mindjárt bevezetőül elmondja a széklet, az asztalt és végül az egész házat felfordítani akaró kívánságot. Ez a szertelen követelés tulajdonképpen Mikszáth

feleségének, Mauks Ilonkának gyermekkori ötlete volt, s írónk ezt többször is elmesélte. Első ízben *Vahot Imre bácsi* c. nekrológiájában (Szegedi Napló 1879. febr. 25.).

A boldogok II. számú illusztrációja (a gyermekével játszadozó anya) nemcsak az Ország—Világban jelent meg, hanem — egy hónappal később — a Dolinay Gyula szerkesztette *Lányok Lapjában* is (1881. márc. 20., 7. évf. 6. füzet, önálló melléklet a 88—89. lap között). E kép itteni felirata: *Anyai szeretet*, s ehhez a 88. lapon hasonló című, névtelen kísérőszöveg járul.

Feltevésünk szerint ezt az első, névtelen képmagyarázatot is Mikszáth írta.

Dokumentáció céljából — mint Mikszáth egyik kétes hitelű írását — ideiktatjuk a *Lányok Lapja* képmellékletéhez írt kísérő szöveget:

ANYAI SZERETET

(Képmelléklettel)

[A] Kedves mamának öröme, boldogsága kicsike gyermeke, aki még csak úgy tud menni, ha fogják, s csak egy-két szót gagyog, azt is csak úgy, hogy a mamán kívül más meg nem érti.

De a mama, a kedves édes marna megérti kis magzatának minden gagyogását, s örömteli szívvel nézi, szemléli a kicsikének mozgó ajkait, nevetésre duzzadó orcácskáját. Megengedi neki, hogy kedves együgyűséggel összetépje a papa kedvenc újságát, és hogy megtépássa a mamácska haját.

Oh, a kicsikének minden szabad; mindnyájan tudjuk, hogy az ártatlan piciny gyermekkorban zsarnokok voltunk, uralkodtunk az egész házon.

A szeretet sokat elnéz, az édes anyai szív jósággal veszi, ha a kis gyermek csintalan, ha pajkos, ha makrancos. Pápaszemes böles urak ugyan azt mondják, hogy elromlik így a gyermek, gonosz, engedetlen, rossz indulatú lesz, mikorára felnő. De ez a jóslat nem teljesül be, mert az a végteleni [!] szeretet, mely az anya szívében él, nem engedi elromolni a gyermeket. Az anya nagy szeretete átszáll a kicsike szívébe, és az is szeretettel telik meg. A szeretetteljes lélek pedig gonosz, rossz nem lehet.

A szövegről

Felsoroljuk egypár javításunkat és megjegyzésünket. (Zárójelben az Ország—Világ eredeti kifejezései.)

42 : 1—2 történelmi tanulságot, (történelmi tanúságot.)

45 : 5 előre kezdje [Szokatlan szóhasználat ehelyett: előlről kezdje. Nem módosítottuk !]

46 : 6 még ha igazán bosszankodik is, (még igazán bosszankodik is,) [A mondat értelme megkívánja a *ha* szócska betoldását !]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 42 : 2—3 *Szárzbrézó* — Helységnévtáraink csak Rimabrézó (Gömör m.) és Zólyombrézó (Zólyom m.) községeket ismerik. — A MK-nál többször előfordul Szárzbrézó mindkét helységre vonatkozhat.
- 43 1 *konfráterek* — szerzetestársak.
- 23 *Hatvani professor* — A debreceni kollégium híres tanárát, a természettudós Hatvani Istvánt (1718—1786) MK nemegyszer említi írásaiban.
- 30 »*Józsua megállította a napot*« — Józsua (Jósua, Józsué): bibliai alak, Mózes utóda, a zsidók egyik vezére. Egyik ütközete alkalmával a napot és a holdat is megállította arra az időre, »amíg bosszút áll a nép az ő ellenségein«. (Józsué könyve, 10 : 12—13.)

A II. részben:

- 45 : 9 *rontópáli tulajdonságok* — Rontó Pál alakját Gvadányi József vitte be a köztudatba egy róla szóló verses munkájával (1793). Rontó Pálnak különböző csínytevései miatt menekülnie kell az országból s a legendás híru Benyovszky Móric katonája lesz.
- 17 »*petite maman*« — kis mama (ld. 45 : 15), anyuka, anyuci. Francia becszó. MK gyakran használja.)
- „ 27 *madame Jolly* — Jolly asszony (a francia nevelőnő).
- 46 13 *Charlotte* — Sarolta, Sárka (Gyuszika nővérkéje).
- 47 6 »*faire bonne mine au mauvais jeu*« — jóképet vágni a rossz játékhoz (a bosszantó, bántó tréfához).
- 10 »*enfant terrible*« — szó szerint: szörnyű gyerek; rakoncátlan kölyök.

A SZALMAÖZVEGY

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. február 20., 4. évf. 41. sz. (1—2. l., a tárcarovatban.) Műfajjelzése: Rajz. Teljes névjelzéssel.
Kötetben itt először.

Keletkezése

A házasságtörési — vagy pontosabban: a házasságtörés látszatát keltő história és az amiatt bekövetkezett válás megtörtént eset lehetett, amelyet Mikszáth bizonyára hallomásból ismert.

A történetet nem sokkal ezután újból kidolgozta *Asztaltól — ágytól* címen (Krk 32. köt.)

Mint epizódot megtaláljuk *Nemzetes uraimék* című regényének a Magyarország és a Nagyvilág 1882—1883. évfolyamában megjelent folytatásos változatában is. (Ld. Krk 2. köt. 346—347. l.)

A szövegről

A Szegedi Napló ezt a tárcát — egészen meglepően — szinte hibátlan szöveggel közli. Csak egy helyen botlott a nyomda:

Az 51. lap 7. sorában a MK-nál gyakran előforduló francia becéző megszólítást (»petite maman«) a Szegedi Napló hibásan közli: »petit[!] mamám[!] [Javítottuk!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

49 : 24 *Gregorianus naptár* — Gergely-naptár; XIII. Gergely pápától 1582-ben a szökőnapok beiktatásával rendezett naptár.

51 : 7 »petite maman« — mamácska, anyuci, anyuka. (Becéző szó a francia gyermeknyelvben.)

Irodalom

Ennek az elbeszélésnek nincs »irodalma«, de az *Asztaltól — ágytól* jegyzeteinek hasonló című fejezete (Krk 32. köt.) Mikszáthnak ezt az írásművét is érinti.

MINISZTER KERESTETIK

M. I. *Koszoru*. A Petőfi-Társaság havi közlönye. (Szerk. Szana Tamás.) 1881. március., V. köt. 3. füzet. 350—370. l. Címe és műfajjelzése: *A miniszterjelölt*. Elbeszélés. *Teljes névjelzéssel*.

II. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. május 25—június 2., 4. évf. 119—125. sz. Új címmel: *Miniszter kerestetik*. Műfajjelzése: Elbeszélés. *Teljes névjelzéssel*. A tárcarovatban, hat folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

- [1.] május 25. (119. sz. 1. l.) Elejétől »Talán azért, mert nem rangbeli . . .« kezd. szakaszig.
- [2.] május 26. (120. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »— Nézz magad körül. Ki vagy te? . . .« kezd. szakaszig.
- [3.] május 28. (121. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Sem az nem történt, hogy a parlamenti tagok megsiketültek volna. . .« kezd. szakaszig.
- [4.] május 31. (123. sz. 1. l.) Az eml. szakasztól »Abban az esti lapban pedig az a kombináció volt megírva . . .« kezd. szakaszig.
- [5.] június 1. (124. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »— Valami titok nyomja a lelket . . .« kezd. szakaszig.
- [6.] június 2. (125. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások:

- III. a) *Jk 40. köt. = Hi 8. köt. Dekameron I. 1914. 140—163. l. Miniszter kerestetik.*
b) Ua., sorozatcímlapok nélkül, új címlappal: *Mikor az új kastély füstbe ment és egyéb elbeszélések.* [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
c) [1929]. *MKMR—Fr 27. köt.* Kötetcím: *Mikor az új kastély füstbe ment.* [Címlapkiadás.]

Színpadai változata

Miniszter kerestetik. (Vígjáték egy felvonásban.) Mikszáth Kálmán novellája nyomán írta *Sömjéni Sándor.*

Bp. [1945?] Népszava (A Szakszervezeti Tanács Könyvkiadó-vállalata). [Két másik színművel együtt:] 48 l. [A szóban levő egyfelvonásos a 3—18. lapon.]

Szereplők: Domándy Gábor képviselő. Domándy Gáborné sz. Szentillésy Vilma. Erzsike, a lánya. Dr. Fekete János segédfogalmazó. Miska inas. Julis szobalány. Gróf Cserényi Pál miniszterelnök.

Egyetlen szín: Szalon Domándy Gábor Zerge utcai lakásán.

Keltekzése

A tót atyafiakkal és *A jó palócokkal* egyidejűleg születő elbeszélések mind határozottabban jelzik Mikszáth izmos tehetségének kibontakozását és mondanivalóinak kifogyhatatlan gazdagságát.

Ez a novella különböző szálaival az író későbbi művei felé is mutat. Alapötletében *Katánghy*-meséivel rokon. Ezúttal is egy jelentéktelen képviselővel ismertet meg, akinek karrierjét szintén feleségének becsvágya irányítja. — A lányának udvarló fiatalember pedig abból a típusból való, amely később a főnökeket (képviselőket, főispánokat) beszédekkel kisegítő titkárok (strómanok) csoportját alkotja (pl. *A Noszty fiú* esetében).

A Miniszter kerestetik: Mikszáth egyik legjobb politikai szatírája. Éle kettős. Egyfelől kigúnyolja azt a felelőtlen rendszert, amelyben senki-semmi embereket lehet a közélet fórumára vinni, s a kormányelnök bármilyen tökfilkából csinálhat minisztert; másfelől pedig leplezi a rendszer neveltséges bürokráciáját, amelyben egy tehetséges, értékes fiatalembert öt éve taposott kezdő állásából (holmi segédfogalmazásból) — állami takarékosági okok miatt — még a miniszterelnök sem tud előléptetni!...

*

Külön figyelmet érdemel az udvarló: *dr. Fekete János* személye. Az egyszerű névválasztás szándékosságát Mikszáth ki is emeli, mondván: »neve nem valami regényesen hangzik . . . hanem azért talpig derék ember a viselője . . .« Az olvasó tüstént visszaemlékezik a *Sárika grófnő* (1873) c. novellára (Krk 27. köt.), melynek hasonlóan »talpig derék ember« szereplője, a tagosító mérnök szintén ezt az egyszerű nevet viseli (Fekete Miklós).

Egyébként nem nehéz kitalálni, hogy dr. Fekete János alakjában Mikszáth a saját ifjúkori fotográfiáját körvonalazta és sorsában pályakezdő éveinek küzdelmeit panaszolta el: »A vármegyében, odahaza nem tudott boldogulni. Talán azért, mert nem [volt] rangbeli . . . Egy félév alatt kimarták hivatalából, kénytelen volt Budapestre költözni . . .« stb.

Fekete János segédszolgabíró becsületes gondolkodása és erélyes felszólalása miatt vesztette el hivatalát. Ezt a jelenetet nem sokkal később (1881. júl. 30) — kissé kibővítve — MK mint önálló elbeszélést is közölte (*Egy konferencia*, a jelen köt. 224—227. l.); utóbb még két másik novellájába is belefoglalta (ld. jegyzeteinket a 370. lapon).

Szövegváltozatok

MK ezt az elbeszélését két ízben közölte. Először a Koszoruban (1881. márc. füzet), másodszer a Szegedi Napló 1881 május—júniusi számaiban. Nem tudjuk; miért nem vette föl egyetlen gyűjteményes kötetébe se? Hiszen az elbeszélés igen sikerült alkotás; frissen árad benne az író humora és szatírája.

Az elbeszélés csak halála után került be munkáinak sorozatába, éspedig a Hi »Dekameron I.« c. kötetébe.

A jelen Krk a MK által másodszer átnézett szöveget, a Szegedi Napló (röv.: SzN) közlését vette alapul.

A Koszoruban (röv.: K) megjelent első szövegezést ezúttal kissé módosította; nem jelentősen, csak éppenhogy egypár szót, kifejezést megváltoztatott, s az elbeszélésnek új címet adott.

Lehet (nekünk legalábbis úgy tűnik fel!), hogy a Koszoru szerkesztője, Szana Tamás »belejavított« az eredeti kéziratba, s MK a Szegedi Naplóban visszajavította saját kedve, ízlése és nyelvérzéke szerint a szavakat.

Itt jegyezzük meg, hogy a K szövegének egyes kifejezéseit a SzN szövege többnyire ö-z alakban használja (fel — föl stb.).

A SzN sajtóhibáit a K szövege alapján javítottuk, amint azt alább egyenként kimutatjuk.

A Hi nagyszámú (mintegy 55 ízben tett!) szövegrontását nem részletezzük, csak egy-két kirívó eljárására utalunk. Pl. 52 : 6 ideája — helyett: ideálja; 52 : 10 bemutatásoknál — helyett: bemutatkozásnál [!]; 53 : 6 auktoritás — helyett: autoritás; 59 : 14 azoknak a címerén az a körirat — helyett: azoknak a címén[!] az a körirat; a 65. lap 31—32. sorait figyelmen kívül a 35. sor után közli, s ezzel a logikai összefüggést teljesen megzavarja stb.

Lap Sor

- 51 : cím *Miniszter kerestetik.* (K: *A miniszterjelölt.*)
 3 K és Krk: aki *de* sok százas bankót elhordott (SzN sajtóhibával: aki *ide* sok százas bankót elhordott)
- 52 16 Krk: a bolyki-járásí (A korábbi szövegekben sajtóhibával: a bolyka-járásí) [Később háromszor is bolyki kerület, ill. bolyki kaszinó szerepel.]
 „ 29 Krk: megkoppasztották (K és SzN: megkoppasztották)
- 53 1 K és Krk: a »bolyki kerület *élhetetlen* képviselőjének«, (SzN kihagyással a nyomda hibájából: a »bolyki kerület képviselőjének«.)
 „ 36 követjelöltjével (K: követjelöltével)
- 54 : 18 odaállni (K: odaállani)
 „ 24 K és Krk: közoktatásügyi (SzN: közoktatási)
- 56 : 9–10 okvetlenül (K: okvetlenül)
 57 4 *Semmilyen.* (SzN: *Semilyet.*)
 5 ezek előtt *azonban* nincs tekintélyed: (K: ezek előtt *sincs azonban* tekintélyed:)
- „ 32 Csak arra *akartalak* kérni, (K: Csak arra *akarlak* kérni,)
- 58 : 1 *de szép is* a férfiúi hivatás! (K: *de szép is az* a férfiúi hivatás!)
- „ 10 Krk: *komplikált* (K és SzN: *complikált*)[!]
- 59 : 4 *stb.* Krk: *szalon* (K és SzN: *salon*)
 17 K és Krk: János *jeles* fiatalember, (SzN kihagyással: János fiatal ember,)
- 60 7 hadd siketüljön meg (K: hadd siketülne meg)
 „ 11 K és Krk: *sem* az, hogy (SzN sajtóhiba: *s*[!] *az*, hogy)
- „ 13 Krk: *komfortáblin* (K: *comfortáblin* SzN: *konfortáblin*)
- 61 3 *betakarva.* (K: *takarva.*)
 11 K és Krk: — Vedd *át*, Miska, (SzN kihagyással: — Vedd, Miska,)
- „ 15 nézd meg *még* jobban (K: nézd meg jobban)
 „ 32 *ha* köszönt is (K: *s* *ha* köszönt is)
 „ 33 *biccintették* fejüket, (K: *biccintettek* fejükkel,)
- 62 : 23 *Erzsi,* (K: *Órzi,*)
 „ 28 *néhány* (K: *nehány*)
 „ 37 *oly* nagyon (K: *olyan* nagyon)
- 63 : 1 és 66 9 Krk: *dívány* (K és SzN: *diván*)
- 64 : 15 János úrfit, (K: *a* János úrfit,)
 „ 29 — *Hisz* csak (K: — *Hiszen* csak)
- 65 : 9 K és Krk: Domándy (SzN itt sajtóhibával: Domondy)
 „ 21 Szótlanul (K: Szótalanul)
- 66 17 erre nézve legjobbak (K: erre nézve *a* legjobbak)
 „ 33 Kaptam leveled, (K sajtóhibával: Kaptam levelet,)
- 67 : 4 K és Krk: — A patvarba is, (SzN sajtóhibával: — A partvarba is,)
- 68 7 K és Krk: ledér regény, (SzN ostoba sajtóhibával: ledér legény[!])
 16 a karszékben. (K: a karszékében.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 51 2 *Dománd* helységnév és *Domándy* családnév — költött nevek. Ellenben volt a régi Magyarországon *Domáld* község (Kisküküllő megyében) és *Dománfalva* vagy *Domán* (Szepes megyében).
- 3 *Czibere Muki, a híres kortes* — tréfásan költött név. (MK nem egyszer említi a *cibere*-levest, pl. *A jó palócokban* is; léha, semmirekellő figuráit pedig gyakran látja el *Muki* becenévvel.)
- 52 : 12 *komposzesszor* — közbirtokos (nem valami gazdag földbirtokos!).
- 13 *Szurdokháza* — költött helységnév. A régi Magyarországon két *Szurdok* nevű helység is volt (Hunyad és Máramaros megyében); Heves megye hatvani járásában *Szurdok-püspöki* nevű helységet ismerünk. — MK-nak van egy *A szurdok-újhelyi tanulmányút* c. írása is (Az én kortársaim II. köt. Jk. 21. köt.). Ebben ezzel a körülírással találkozunk: »*Szurdok-Újhely* egy alföldi nagyvárosnak az álneve.«
- 16 *Bolyk* — kisközség Nógrád megye losonci járásában. (MK tehát ezúttal is szülőmegyéje helységnév-készletéből merít!)
- 18 *Zerge utca* — a mai *Makarenkó utca* (VIII. ker.). — Az elbeszélés hőse az akkori országházhoz (Sándor utca, ma: Bródy Sándor utca) közelfekvő helyen bérelt ki lakást!
- 21 *Ellenőr* — politikai napilap. Csernátony Lajos indította meg 1869-ben. A jelen novella írásakor *Hindy Árpád* szerkesztette (1878—1881. dec. 15).
- 53 2 *»néma Lycurgus«* — *Lükurgosz*: görög bölc, kinek nevéhez fűzik a híres spártai alkotmány alapítását. Élete és működése a mondai hagyományokba vész; állítólag az i. e. IX. században élt. — MK gúnyos megjegyzése körülbelül azt jelenti, hogy *Domándy* csak azért bölc, mert hallgat, vagy: csak addig bölc, amíg hallgat.
- 23 *Kóspallag* (MK-nál: *Kospallag*) — Hont megyei kisközség, ahol jóillatú dohányt termeltek.
- 25 *»a Nagy Ivánban sem fordul elő...«* — utalás *Nagy Iván történetbúvár* (1824—1898) »*Magyarország* családi címerekkel és leszármazási táblákkal« című főművére, amely a magyar nemescsaládokat betűrendben ismerteti. (13 kötetben jelent meg 1857—1867.)
- 54 : 8 *posztulátum* — alaptétel, követelmény.
- 55 : 11 *Ott van a Katona Bánk bán-ja . . .* stb. Utalás *Katona József* drámájának mostoha fogadtatására. Az erdélyi pályázaton (1814—15) a »*Bánk bán*« figyelmet sem keltett (ha ugyan a postán el nem kallódott!); kinyomtatása után pedig (1820) másfél évtizedig elő sem adhatták.
- 56 : 32 *truncus* — tuskó; itt átvitt értelemben: buta ember.
- 59 : 14 *Szentillésy* — költött családnév.
- 60 : 13 *komfortáblí* — egylovas bérkocsi.

Lap Sor

- 60 : 22 *a premier* — az elnök, a miniszterelnök.
23 *Miska* — Domándy inasa. (MK előszeretettel alkalmazza elbeszéléseiben inasokra, kocsisokra a Miska nevet. Ennek lélektani magyarázata az, hogy szklabonyai kocsisukat is így hívták. Ld. *Az én öreg Miska kocsisom*. Krk 28. köt.)
- 62 : 20 *gróf Cserényi Pál miniszterelnök* — A Cserényi család Doboka vármegyei régi nemes família, melynek egyes tagjai jelentős szerepet játszottak a XVI—XVII. századi Erdély közéletében. A családnak grófi ága nem volt. — MK-nál tehát költött névnek számít. Gróf Cserényi Pál személyleírása teljesen ráillik Tisza Kálmán miniszterelnökre.
- 34 *„In prosperis et asperis»* — jó- és balsorsban egyaránt. (A 32—33. sorban MK így fejezte ki a jelszó értelmét: »Örömben, bűban legyetek erősek.«)
- 63 : 7 *Dixi.* — megmondtam! végeztem!
: 38—39 *»kis ésszel kormányozzák a világot«* — Latin eredetije, a III. Julius pápának (uralk. 1550—1555) tulajdonított mondás: *Parva sapientia regitur mundus.*
- 66 : 12 *Eliz* — előbb, családi megszólítása: Erzsike, Örszike; de a miniszterelnök látogatásakor Domándyné a németes névalakkal is előkelősködik.
13—14 *»a gróf tekintete kissé szemtelen is volt...«* — Ezt a szemrevételezési mozzanatot vö. A *»Kék kakas a Kerepesi úton c.* elbeszélés hasonló jelenetével: »Kaziray Gábor fölteszi monokliját és néhány másodpercig meglehetősen szemtelenül megtekinti Mari kisasszonyt.« (A jelen köt. 159. l.)
- 67 : 39 *lumen* — kiváló elme.

A LEGJOBB DIÁK

M. Hasznos Mulattató. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1881. március 13., 9. évf. 5. füzet (127—131. l.). Műfajjelzése: *Rajz. Teljes névjelzéssel.* Kötetben itt először.

Keletkezése

1880 végén Szegedet odahagyva, 1881 első hónapjaiban Mikszáth ismét nehéz anyagi körülmények között élt a fővárosban, mígnem május második felében Légrádyék Pesti Hírlapjához szerződött.

Ebben az átmeneti időben újból fölvette a kapcsolatot régi barátjával, Dolinay Gyulával, aki persze örömmel fogadta Mikszáth írásait *Hasznos Mulattató* és *Lányok Lapja* c. vállalataiban. Viszont írónkra is ráfért a Dolinaynál biztosított mellékkereset.

Eleinte (1881 március—április—májusában) elég sűrűn frogat a Hasznos Mulattatóba és a Lányok Lapjába, míg később ezt a kapcsolatot erősen lazítja, sőt lassankint meg is szünteti.

Mondottuk már (Krk 29. köt. 238. l.), hogy Mikszáthnak Dolinay lapjaiban megjelent ifjúsági elbeszélései általában véve gyöngö alkotások, amelyek megközelítően sem érik el a »felnöttek számára« írt, egykorú írásainak színvonalát. Ifjúsági elbeszéléseit ritkán sugalmazta közvetlen ihlet; ezeknek írásakor többnyire külső körülmények, mondjuk ki nyíltan: kenyérgondok vezették tollát.

A *legjobb diák* még viszonylag a sikerültebb darabok közé tartozik. Élvezhetjük legalább az író humorát mind előadásában, mind pedig a szerkezeti megoldásban, ahogy a nagybácsi rövid időközben két ellentétes tanári véleményt hall öccséről — »a csoda« előtt és »a csoda« után...

Az elbeszélés kedvező hatása talán a történet élményszerűségében rejlik. Mikszáth alighanem saját diákkorából merítette a témát. Az áldozatkész szülők, továbbá Mari húgának és Miska kocsisnak említése külön-külön valószínűsíti ezt a föltevést.

Mindezen pozitívumok mellett — sajnos — ezt a diákhistóriát sem sorozhatjuk az író kiválóbb alkotásai közé. Mi, akik az olvasók zömével nem szeretjük sem »a csodákat«, sem az érzelmességet, ebben az elbeszélésben kénytelenek vagyunk elhinni egy garázda viselkedésű és rosszul tanuló kamasz csodaszerű átalakulását, s ráadásul elfogadni azt a magyarázatot, hogy metamorfózisát egy érzelmességig »megható« jelenet váltotta ki!...

A *legjobb diák* érdemei tehát csak viszonylagosak — Mikszáth többi, jóval gyöngébb ifjúsági elbeszéléseivel szemben.

Ha helyes az a kézenfekvő föltevésünk, hogy e történet MK egyik ifjúkori élményének költői átalakítása, — ne téveszsen meg bennünket az az írói fogás, amely szerint a »gyehennára való vásott diák« *Bihar megyéből* való (69 : 20), sem pedig az, hogy a jó nagybácsi a rossz diákat *Kecskeméten* akarja tovább taníttatni (70 : 12) stb. — Mikszáth írói munkájában általánosan tapasztalt eljárás, hogy a személyes vonatkozású történeteket előszeretettel helyezi távolabbi országrészekbe.

Figyelemre méltó mozzanat, hogy a jól végződő diákcsínyt Mikszáth már harmadfél esztendővel azelőtt is megírta a Szegedi Napló »Ujdonságok« című hírvonatában (1878. szept. 12., 1. évf. 38. sz.), mint valami frissen szerzett értesülést:

»A szülei szeretet. Levele érkezett ma egy helybeli családnak a család örömétől, a fiútól, nem ugyan Boszniából, hanem csak Budapestről, az egyetemről. Még csak egy hete, hogy fölvtették a kópét, s máris elköltötte egész havi pénzét s esengve kéri a szülőket, hogy küldjenek neki ötven forintot. Az apa és az anya tanácskozik, mindenik szeretne engedékeny lenni, de egymástól szégyelli, minélfogva túllicitál egyik a másikon a fenyegetésekben. Rossz fiú, soha nem lesz belőle semmi, egy fillért sem kell neki küldeni. — Nem, még akkor sem, ha annyi pénze lenne az embernek, hogy hajigáloznék vele. A kegyetlen határozat után mind a két szüle félrement s egyik a szolgálónak, másik

a szolganak adott ki titkos utasításokat, mély titoktartás kikötése mellett. — Egy óra múlva szolga és szolgáló a posta mellett találkoztak: — Hol jársz itt, Borcsa? — kérdi a kocsis. — Már csak megmondom kendnek, ha senkinek sem szól, hogy pénzes levelet adtam föl az asszonytól a »fiunk«-nak, hát kend mi járatban van? — Én meg az úrtól hozok pénzes levelet, felelte a kocsis. Az úrfinak ugyancsak beütött; egy helyett két ötven forintos levél.

Ezután következett a téma újabb változata novella formájában (*A legjobb diák*), s végül egy harmadik variáns 1884-ből: *Ügyvédségdekorból* (Krk 35. köt.).

Mindezek alapján helyesnek látszik az a föltevés, hogy e mesét valamiféle ifjúkori élmény emlékeiből alakította ki. A bemutatott »újsághír« ne tévesszen meg bennünket — ámbár a dolog úgy is történhetett... Találkoztunk már Mikszáthnak olyan »újdonságá«-val is a Magyar Néplap hírovtatóban, amelyet ő Aszalay József két évtizeddel azelőtt megjelent kuriózum-gyűjteményéből kölcsönzött...

A téma — akár közvetlen élmény volt, akár hallomásból szerezte — mindenesetre kedvére való volt. Egy-egy témájának kedvességét ugyanis az bizonyítja legjobban, hogy éveken át foglalkozik vele, s hatását különböző változatokban próbálja ki.

A szövegről

A Hasznos Mulattatónak alábbi, zárójelbe tett kifejezéseit a mai helyesírásnak és ejtésnek megfelelően javítottuk:

69 : 26 fiáker (fiakker)

70 : 30 önkéntelenül (önkéntelenül)

72 : 38 díványra (divánra)

Végül megjegyezzük, hogy a Hasznos Mulattató szövegében azzal az újszerű tipográfiai különlegességgel találkoztunk, hogy a párbeszédet felváltó megjegyzések nagy kezdőbetűvel folytatódnak. Pl. 70 : 30 — Csodálom! — Szóltam 70 : 38 — Oh, oh, milyen kár! — Mondá az igazgató 71 : 11 — Hogyan, Bonyvay úr! — Kiáltám... stb. — Mindezeket kisbetűre írtuk át.

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« c. tanulmányának II. részében (ItK 1956., IX. évf. 4. sz. 426. l.) az elbeszélést következőképpen méltatja:

»Ebben a kis elbeszélésben váratlanul egy új Mikszáth toppan a Hasznos Mulattató ifjú olvasói elé, ki kitűnő humorral ábrázolja a rossz, garázda diákot, kinek apja, anyja egymás háta megett küldözgeti a pénzt. Ez annyira meghatja a könnyelmű fiút, hogy felhagy a léha életmóddal, és derék, szorgalmas diák lesz belőle. Talán nem tévedünk nagyot, ha a korhely diák alakjában magát az frót gyanítjuk, ki diákkorában ugyancsak elég gondot okozott szüleinek, könnyelmű viselkedésével, akit talán ugyanígy látott el zsebpénzzel a szigorú

Mikszáth János úr és szelídlelkű felesége egymás háta megett. Erre az életrajzi háttérre utalnak a novella hősének Mari húga, valamint Miska kocsis személye is.«

KENYÉRHARC

M. Hasznos Mulattató. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1881. március 27., 9. évf. 6. füzet. 149. és 152. l. (A közbeeső 150—151. lapon »Harc a kenyérért« c. illusztráció.) Műfajjelzése: Rajz. Teljes névjelzéssel. Kötetben itt először.

Keletkezése

Az írói munkát nem mindig a műzsák sugalmazzák, — olykor a szerkesztők és kiadók játszóak az illető szerepet. A *Szent Péter esernyője* jegyzeteiben többek közt megemlítettük (Krk 7. köt. 212—213. l.), hogy ezt a regényt Mikszáth az Új Idők szerkesztőjének és kiadójának kérésére és szorgalmazására írta. Kisebb elbeszélései és főleg ifjúsági novellái között is több akad, amelyet nyilvánvalóan a szerkesztők kérésére s olykor azoknak sajátos kívánsága szerint írt. (Ld. pl. a *Hasznos Mulattatóval* kapcsolatos jegyzeteinket a Krk 29. köt. 274. lapján.)

A szerkesztői-kiadói szempontokhoz igazodó írások közé tartoznak a képmagyarázó elbeszélések és cikkek is, melyeknek gyakori műfajjelzése: »Kép a képhez«.

A szerkesztő vagy egyszerűen átvett egy-egy illusztrációt a külföldi képeslapokból, vagy a külföldi cégektől közvetlenül vásárolta meg a kedvére való metszeteket. A képekhez szöveg is kellett. A fordítás nem mindig látszott alkalmasnak. Jobban kedvelték azt a megoldást, hogy a külföldön készült képhez hazai szöveg járuljon. Ilyen módon ugyanis a külföldi illusztrációt közelebb lehetett hozni a hazai közönséghez.

Mikszáth összes műveit feltárva számos efféle képhez alkalmazott szöveggel, novellával, karcolattal találkozunk.

A legelső: *Órzsíke története* volt (1875), amelynek illusztrációja nyilván mutatja, hogy külföldi átvételről vagy vételről van szó (Krk 28. köt. IV. sz. képmelléklet).

Mikszáth 1880-as évekbeli termésében különösen feltűnő a képekhez írt mesék és elbeszélések nagy száma. Az 1881. év első felében az *Ország—Világ* füzeteiben, később a *Pesti Hírlap* mellékleteiben.

A »kép a képhez« legelső példái közé tartozik a *Kenyérharc*.

A »Harc a kenyérért« c. kép egy koldusfiút ábrázol, aki egy kutya edényéből akarja éhségét csillapítani; de a kutya gazdája elzavarja a szerencsétlent.

Mikszáthnak e képhez írt »rajza« rendkívül sötét. Ingerült hangú, keserű kifakadás a századvégi kapitalista társadalom ellen, amely a mérhetetlen gazdagságok árnyékában megtűr ilyen állapotokat, sőt

cinikus közönnyel nézi, hogy az árva koldusgyermeknek a kutyáénál is kutyább sors jut osztályrészül . . .

Minthogy e kép valamely külföldi lapból való átvétel, e gyalázatos állapot az egész európai kapitalista társadalom »erkölcsrajzát« tükrözi. A kép egyetemességét magyar részről — Mikszáth szívet facsaró koldusgyermek-történetei mellett — költő-kortásainak hasonló megnyilatkozásai is bizonyítják. (Pl. Reviczky Gyula »Ibolyát áruló leány« c. költeménye: *Lányok Lapja* 1881. febr. 20., 7. évf. 4. füzet 60—61. l. stb.) — A külföldi irodalomból is említünk egy példát: »A koldus gyerek.« Nyberg J. költeménye. Ford. György Vilmos. *Pesti Hirlap* 1881. dec. 25., a IV. sz. karácsonyi mellékletben.

*

Ezt a képet Mikszáth ezúttal másodízben magyarázza. A kép először az *Ország—Világ* 1880—1881. évf. IV. füzetében látott napvilágot a 201. lapon. (1880 okt. végén.) Az *Ország—Világ* képmagyarázatainak nagy részét — mint a lap segédszerkesztője — Mikszáth írta. Az ottani képmagyarázatok többnyire nem szépirodalmi jellegűek, ezért azokat — *A boldogok* című, fentebb említett darab kivételével — a *Cikkeik és Karcolatok* 1880—1881. évi gyűjteményében tesszük majd közzé.

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« c. tanulmányának II. részében (ItK 1966., IX. évf. 4. sz. 426. l.) a *Kenyérharc* rövid tartalmi ismertetése után a következő jellemzést adja:

»Ez az írás már nem a könyörületes szívű bárónékról szól, kik magukhoz veszik a szegény árvákat, hanem a szívtelen gazdagokról, kik kegyetlenül elkergetik küszöbükre az éhező szegényeket. Az író szemét már nem kődösítik el kétes értékű irodalmi példák, az élet kemény iskolája megélesítette látását, megkeményítette szavát.«

A VÁSÁRFIA

M. *Lányok Lapja.* (Szerk. és kiadó-laptulajdonos: Dolinay Gyula.)
1881. április 3., 7. évf. 7. füzet, 101—103. l. Műfajjelzése: Rajz.

Teljes névjelzéssel.

Kötetben itt először.

Keletkezése

Mikszáthnak két meséje volt az özvegy apa mellett élő árva kislányokról.

Az egyik mesefajtában a kislányoknak új mama kell, és ezt vagy karácsonyi levélben vagy vásárfiaképpen kérik; a másikban pedig

édesanyjukat szeretnék látni, s hogy ez lejöhessen hozzájuk a mennyországból: nyitva hagyják éjszaka az ablakot, — meghúlnak s meghalnak . . .

A *vásárfia* az előbbi, boldogan végződő mesefajtába tartozik. A mese első változatát Mikszáth már több mint két évvel azelőtt (1878 karácsonyára) megírta Szegeden *A kis Lala levele* címen (KrK 30. köt.). Alighanem a szegedi környezet (egy ismerős ügyvéd otthona?) szolgáltatta az élményt, melyből »a kis Lala« bájos története született.

A *vásárfia* — szerintünk — már csak a szegedi mese utánköltése. Az író meséinek legkedvesebb színhelyére, szülőföldjére s paraszti környezetbe helyezi a történetet. Egy gazdálkodó falusi bíróról, Mariska nevű kislányáról s az új mamának kiszemelt Rózsa néniéről szól a mese, amely tehát ebben a formájában már nem a szegedi élmények közvetlen emléket őrzi, hanem Mikszáth fantáziájának működését (pontosabban szólva: kombináló tehetségének mechanizmusát) tükrözi.

Az elbeszélés nem mindenben közelíti meg *A jó palócok* egyidejűleg keletkezett meséit, de zárószakasza — a kislány boldogságának megnyilatkozása, tapsikálása — a kitűnő megfigyelőt és nagyszerű mesemondót tökéletesen kifejezi.

A szövegről

- 76 9 *Máthé-ház* (a *Lányok Lapjában* itt: *Máté-ház*) [Az elbeszélésben a névalak másutt mindenütt *Máthé*. Eszerint javítottuk !]
79 5 *medecinát* [Népnyelvi torzítása a 78. lap 39. sorában helyesen használt szóalakoknak: *medicinát*.]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 76 : 14 *Mariska* és édesanyja (78 : 29) *Borcsa* — E két név MK írásaiban Szegeden (1878—1880) és az 1880-as évek elején oly gyakori, hogy szinte automatikusan idézi föl az egyik a másikat. Erre a kölcsönös vonzatra már ismételten rámutatunk.
- 77 9 *Ipoly* — E folyó említésével jelzi MK, hogy meséjét szülőföldjére, Nógrádba helyezte. — Az *Ipoly* több más elbeszélésében is előfordul.
- 12—16 »... *azt szeretné, ha víg lenne, ha ugrándozna ; nem bánná ő, ha azt mondanák, hogy vásott, rossz gyermek . . .*« stb. — MK-nak — úgy látszik — már fiai születése előtt az volt a nézete a gyermekekről, hogy inkább vásottak, rosszak legyenek, semmint csöndesek, szomorúak. Feleségének visszaemlékezéseiben épületes példákat olvashatunk erről a felfogásáról (pl. a II. könyv X. fejezetében).
- 35 »*Nem telelni való gyerek az!*« — ízes népi szólás, jelentése: nem életképes.

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« c. tanulmányának II. részében (ItK 1956., IX. évf. 4. sz. 429. l.) nézeteit a következőkben fejti ki:

»A *vásárfia* c. „rajz” színhelye a Palócföld, alakjai közeli rokonai *A jó palócoknak*. Talán ezt a kis művet is a kötetbe szánta Mikszáth, de végül nem találta a többivel egyenrangúnak s ezért megelégedett az ifjúsági lapban való közlésével.« — A tartalmi ismertetés után ezeket mondja: »A novellában érezzük már azt a csodálatos levegőt, ami a többi palóc novellából árad, de a mese kezdetleges, írója még nem tud megszabadulni korábbi ifjúsági novelláinak édeskés érzelmességétől.«

A DIPLOMATA LEVELE

- M. I. *Magyarország és a Nagyvilág*. (Fel. szerk. Molnár Antal.) 1881. április 3—10., 18. évf. 14—15. sz. *Teljes névjelzéssel*. Két részletben.
1. április 3. (14. sz. 214—215. l.) Elejétől »Még az éji vonattal elutazott...« kezd. szakaszig. (Vége köv.)
  2. április 10. (15. sz. 230—231. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. a) *Jk 40. köt.* = *Hi 8. köt. Dekameron I. 1914.* 117—139. l. [Az alcím (Novella az életből) mellőzésével.]
- b) Ua., sorozatcímlapok nélkül, új címlappal: *Mikor az új kastély füstbe ment és egyéb elbeszélések*. [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
- c) [1929.] *MKMR—Fr 27. köt.* [Egyes példányokon a sorozatszám: *17. köt.*(!)] Kötetcím: *Mikor az új kastély füstbement*. [Címlapkiadás.]

Az 1881. év első hónapjaiban, míg a Pesti Hirlap nem szerződött, Mikszáth igen súlyos viszonyok között élt Pesten. Írásai csak rendszertelenül jelentek meg különböző folyóiratokban. Ezek egyike a *Magyarország és a Nagyvilág* című »szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap«, melyet Molnár Antal szerkesztett. Az ívrét alakú és számonként egy ív terjedelemben megjelenő képeslapnak ebben az évfolyamában Mikszáthtól csak ez az egy elbeszélés jelent meg.

Figyelmet érdemel, hogy a lap munkatársai között írónk számos barátjával találkozunk. A költemények szerzői sorában: Ábrányi Emil, Gáspár Imre, Kozma Andor, Váradi Antal stb. Az elbeszélők között: Balázs Sándor, Borostyáni Nándor, Kürthy Emil, Szépfaludi Ö. Ferenc stb.

Keletkezése

Alig lehet megérteni, hogy MK ezt a kitérő elbeszélését miért nem vette föl valamelyik gyűjteményes kötetébe.

Az elbeszélés magva egy — az alcím szerint: nem minden alap nélküli — anekdota, amely Mikszáth tolla alatt szatírává szélesedik ki.

Adva van egy jelentéktelen minisztériumi hivatalnok, egy felvidéki nemesifjú, akinek minden vágya a külföldi utazás; és a véletlen hozzásegíti álma megvalósításához . . .

Az elbeszélés komikus hatása abban áll, hogy a jámbor fiatalember teljesen ártatlanul kerül a félreértések középpontjába. Csöppet sem tehet róla, hogy a tévedések bonyolult vigjátékát idézi elő.

Másfelől viszont az anekdota csipős szatírába megy át akkor, midőn kiderül, hogy Amerika — »a demokrácia klasszikus földje« — mennyire sznob, és milyen lázba jön egy Habsburg-főhercegnek vélt idegen jelenlététől! Mikszáth alaposan kiaknázza a komikus helyzet nyújtotta szatíra lehetőségeit, és nagy passzióval részletezi egy »demokratikus« társadalomnak egy »főherceg« iránt nyilvánított hódolatát . . .

Írónknak ez az első elbeszélése, amely Amerikára vet tekintetet. Több mint negyedszázad múlva *A Noszty fiú esetében* és *Az amerikai menyecske* című, befejezetlenül maradt regényeiben fordul ismét — ekkor már sokkal több méltánylással! — Amerika felé.

Vajon ez az első láncszem fokozatosan alakult-e az utolsó nagy regényterv keretévé, vagy pedig csak elszigetelt jelenség? — Erre a kérdésre a feleletet Mikszáth további írásainak sokféle titka rejti.

Az elbeszélés második fele az amerikai társadalmat leplezi le, első fele viszont a hazai társadalom szűk látókörét gúnyolja ki. A novella hőstét utazási tervei (82 : 33—34 »utazási mániái«) miatt különcknek, sőt majdnem bolondnak tartják. Ez a mozzanat pontosan jelzi a századvégi felfogást, midőn az utazás nálunk hóbortnak számított, s jótanácsként használták azt a szállóigét, hogy: »Aki szereti a kényelmet — üljön otthon!«

*

Mikszáth szórakozottságára, sok és gyors munkája miatt keletkezett tollbotlásaira több ízben rá kellett mutatnunk.

Ebben a novellában is találunk ilyent. Hőséről, Neczpály Miklósról mindvégig ő maga mesél, harmadik személyben, de egyszer csak — minden átmenet nélkül — első személyben mondatja vele a történetet: 85 : 15 »engem is bemutatva.« 85 : 16—17 »Andrássy könnyű fejbólintással viszonzta meghajlásomat . . .« — Ez annál feltűnőbb, mert a következő szakaszban megint visszatér a harmadik személyű elbeszéléshöz: 85 : 24 »Neczpály szíve hangosan dobogott.« stb. — Tollbotlásnak tekinthetjük azt is, hogy egy helyen (86 : 25) Andrásy a két honfitársát mint »nagy angolbarátokat« mutatja be az *amerikai* nagykövetnek.

A szövegről

A Magyarország és a Nagyvilág (röv.: MN) szövegét közvetítettük.

A Hi szövege ezúttal is több helyen eltér az eredetitől, és értelemzavaró hibákat tartalmaz. Egyik kirívó példa: 94 32 jegyzé meg egy női diskant [= magas hang helyett Hi: jegyzé meg egy női diskont [= váltóleszámitolás] (!) stb.

A MN néhány sajtóhibáját javítottuk, régies írásmódját a mai helyesírási szabályzatnak megfelelően módosítottuk. Mindezeket az alábbiakban felsoroljuk, és egy pár szokatlan kifejezéshez megjegyzést fűzünk.

Lap Sor

- 81 13 Krk: egyik álmában (MN sajtóhibával: egyik álmaiban)
„ 17 Krk: bürokrata (MN: burokrata)
82 18 Krk: Guadalquivir (az eddigi szövegekben örökletes sajtóhibával: Qualalquivir)
83 17 Krk: önkéntelenül (MN: önkénytelenül)
84 1 — Hallá! (MN is így!) [Ma már szokatlanul hangzó felkiáltó szó.]
5 Tyú, öcsém! (MN különös írásmóddal: — Tyú, öcsém!)
13 Krk: Teleki (MN itt: Teleky) [De feljebb, a 9. sorban MN is a Telekies helyes névalakjával!]
85 : 26—27 Krk: balett-táncosnét vagy énekesnöt (MN: ballet-táncosnét vagy énekesnöt) [Többször megjegyeztük már, hogy MK a -né és -nő szót csak alakváltozatnak fogta fel, és vegyesen használta -nő jelentéssel.]
87 16 szülőföldre (MN is így!)
92 7 a bőröndét (MN is így!)
96 34—35 Midőn váratlanul megjött, Pali bácsi éppen kint pipázott a tornácra. (Az eddigi szövegekben a vessző hibás elhelyezése miatt a mondat helytelen értelmet kapott: Midőn váratlanul megjött Pali bácsi, [!] éppen kint pipázott a tornácra.) [Nem Pali bácsi érkezett meg, hanem Neczpály; ezt a zárómondat is hangsúlyozza, mert Pali bácsi invitálja be Neczpályt a lakásba, hogy beszélje el amerikai kalandjait.]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 80 1 *Neczpály Miklós* — Neczpály családot Nagy Iván genealógiai munkája nem ismert. — Necpál Turóc megyei községből eredt a Justh család; onnan is írja előnevét. MK valószínűleg ez előnév alapján formálta e költött nevet.
81 3 *Graben* — Bécs egyik legélénkebb belvárosi utcája.
82 18 *Guadalquivir* — Spanyolország egyik legnagyobb és hajózás szempontjából legfontosabb folyója.
19 *señora* (MK-nál eredetileg: *sennora*) — úrnő (spanyolul).

Lap Sor

- 83 12 *hidalgó* — spanyol nemes.
- „ 14 *respektive* — illetve, vagyis.
- 84 3 stb. *Pali bácsi* (aki Deák óta a legjobb adomázója a képviselőház folyosójának) — modellje talán a gömöri Szontagh Pál (1821—1911), akivel MK több ízben foglalkozik publicisztikai dolgozataiban.
- 9 *Teleki Mihály* (1634—1690) — erdélyi államférfi, Apafi első tanácsosa. MK egyik kedvelt történelmi alakja; írásaiban többször felidézi emlékét, jórészt Cserey Mihály historiai munkája nyomán.
- 10 *Köprili Ahmed* (1633—1676) — Köprili Mohammed török nagyvezér fia, aki atyja halála után huszonhét éves korában nyerte magas tisztségét. Ő volt Zrínyi Miklós ellenfele. Magyarországi sikerei után meghódította Krétát, azután pedig Lengyelországban harcolt Sobieski János ellen.
- 20 *Andrássy Gyula gróf* (84 35 stb. bizalmas megszólítással: »Gyula«) (1823—1890) — a kiegyezés után az első miniszterelnök. 1871. nov. 14-én közös külügyminiszter lett.
- 85 : 1 *Ajnácskő* (Hajnácskő) — község Gömör megye nógrádi határán, egy bükkerdő tövében, a Gortva patak mellett, az ajnácskői várhegy alatt. A XVI. század derekán Balassi Menyhért birtoka. A múlt században sokan fölkeresték vastartalmú kénes gyógyfürdőjét; itt — többek között — Tompa Mihály is gyógykezelte magát. Abban az időben a fürdő az erdélyi báró Kemény család birtoka volt. — *Ajnácskő* egykori várának történetét Mikszáth később belefoglalta *Magyarország lovasvárai* c. gyűjteményébe.
- 21 *pakszus* — a passzus (útlevél) népiesen torzított szóalakja; itteni jelentése: ajánlólevél.
- 32 *Mr. Clark*, »az amerikai nagykövet« — MK-nak ezt a különben elég gyakori angol—amerikai nevet talán a Lánchíd-építő Clark Ádám neve sugalmazta.
- 86 : 1—7 A kabátcsere miatt elvesztett kinevezési okmány anekdotáját MK két hónap múlva önálló elbeszélésben is megírta: *A miniszterek zsebe*. (Ld. a jelen kötetben, jegyzeteinkkel együtt. Ld. még *A felsőkabátok esetét* is: Krk 35. köt.)
- 8 *a szép Altorjainé* — Az Altorjai nevet MK egyik kedves olvasmányának, a »Metamorphosis Transylvaniae« c. emlékiratnak szerzőjétől, Altorjai Apor Pétertől kölcsönözte. Apor Péter művét, ezt a régi magyar társadalmi életet kitűnően szemléltető, ízes nyelven írt memoárt MK több más vonatkozásban is felhasználta. 1891-ben írt *Galamb a kalitkában* c. kisregénye második részében az egyik »képviselő és akarok« neve szintén Altorjay. (Krk 4. köt.)
- „ 34 *bonmot* — elmes mondás, találó megjegyzés, élc.
- 87 7 *Majthényi* — felvidéki régi nemescsalád, melynek bárói ága is volt. A forrásmunkákból nem derül ki, volt-e a családnak Amerikát járt tagja.

Lap Sor

- 87 : 32 »a Madeira szemes nedve« — a madeira: erős, illatos csemegebor (Madeira atlanti-óceáni portugál sziget nevéből).
- 34 a szép *Katinka grófnő* — gróf Andrássy Gyula felesége: Kendeffy Katinka grófnő. Az emigráció idején, Párizsban vette nőül.
- 88 : 22—23 »*Én már nem venném annak semmi hasznát . . .*« stb. — Az idős férfi önróniája hölgyekkel kapcsolatosan: egy közismert Deák-anekdota felújítása.
- 31—32 »*Kék Hering» szálloda* — MK-nál nagyon sokszor előforduló sablonos neve a külföldi szállodáknak, vendéglőknek vagy kávéházaknak. Pl. *A kedves Gaillard apó* (Krk 27. köt. 16. l.), *Melyik a különb ember?* (Krk 29. köt. 15. l.) stb.
- 89 : 3—4 *Montecuccoli, Raimund gróf*, német birodalmi herceg (1609—1680) — császári hadvezér. Nevezetes mondását, amely szerint a hadviseléshez három dolog kell: Pénz, pénz és pénz! — MK gyakran idézi írásaiban.
- 90 : 36 *Gladstone, William Ewart* (1809—1898) — angol államférfi. Négy ízben miniszterelnök (1868, 1880, 1886, 1892).
- 36 *Pitt, William ifj.* (1759—1806) — angol politikus. 1783—1803. és 1804—1806: miniszterelnök.
- 94 5 *Miss Edűh* — MK névkészletéhez érdekes adalék. Amint egy angol vagy amerikai hölgyről van szó, azt vagy Miss Marynek vagy Miss Edithnek nevezi. (Ld. *A hűdegajkú*. Krk 30. köt.)
- 29 *Bugy-Kutyamándfalva* — költött helységnév. A név első tagját MK más összetételben is használja. Pl. Bugy-Péterfalva a *Kaliforniai rajz* c. elbeszélésében (a jelen köt. 152. l.).
- 31 »*Graphic»* — 1869 óta Londonban megjelenő képes angol hetilap. Példányszáma a 200 000-et is elérte. Annak idején Magyarországon is eléggé elterjedt.
- 31 *I. Lipót* — magyar király és német-római császár. Élt 1640—1705. Magyar királlyá 1657-ben koronázták, német-római császárrá pedig 1658-ban választották. — MK itt jellegzetes Habsburg-arcvonásaira utal: kidudorodó arccsontok, lecsüggő alsó ajak stb.
- 95 : 6 *chiméra* — agyrem, rémlátás.

A »KOMORNYIKOM«

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. április 5., 4. évf. 77. sz. 1—2. l., a tárcarovatban. Műfajjelzése: *Rajz*. Névjelzés: *M. K.*
- II. a) *Jk 41. köt.* = *Hi 9. köt. Dekameron II.* 1914. 62—66. l.
- b) *Ua.*, sorozatcímlapok nélkül, új kötetcímmel: *Rajzok és szatírák*. [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
- c) [1929]. *MKMr—Fr 26. köt.* Kötet cím: *Rajzok és szatírák*.

Keletkezése

Mikszáth barátai között nem ismerünk senkit, akire *A komornyikom* Dénes nevű alakjának sokféle vonási teljesen ráillenek. Sem külső leírásából (97 : 16—18: »Magas, sovány alak, arisztokratikus arccal, mélyen bentülő szemekkel, kopasz homlokkal és aranyszínű körszakállal . . .« stb.), sem polgári állásából (97 : 27—28: »a statisztikai hivatalnál mint írrok van alkalmazva«.) Bonyolítja az alak kilétét, hogy az író »távoli rokonának« nevezi, aki »valaha nagyon gazdag ember volt . . .« (97 : 19—21); »végigküzdötte az olasz légióban Garibaldi minden harcát« (97 : 24); jelenleg »az összes fiatal literatúrai körök ismerik, ahol én megfordulok, mert mindennütt a sarkamban van«; ráadásul »tömerdek idegen nyelvet tud . . .« (98 : 17). Mindezek ellenére saját sorsának jobbrafordulását kizárólag Mikszáth nagy írói sikereitől várja . . .

Ismételjük: nem ismerünk senkit, akire e tulajdonságok és adatok teljesen ráillenek.

Mikszáth életének nagy részét férfitársaságban töltötte. Számos jóbarátja volt Szegeden és a fővárosban. Szegedről visszatérve Pestre, szívesen eljárógatott az idősebb írók közé is (Balázs Sándor, Komócsy József, Lauka Gusztáv és mások), de ugyanakkor számos kortársa (Szabó Endre, Szana Tamás stb.) és fiatalabb íróbarátja (Reviczky Gyula, Szemere Attila) vette körül. Olyan barátja is akadt, aki részt vett Garibaldi harcaiban (gróf Teleki Sándor). — Mindezen mozzanatok mérlegelve úgy véljük, hogy a »komornyik« szerepét játszó »Dénes bácsi« költött vagy legalábbis költői fantáziával egybeszerkesztett alak. Nem egy bizonyos élő személy, hanem az író tréfás kombinációinak szülötte: sokféle barátja különböző vonásaiból alakított fikció.

Az írói játékra a bevezetés második szakasza külön is figyelmeztet (97 : 6—12). Családi vonásnak, apai örökségnek mondja azt az igényt, hogy komornyikja legyen, aki felügyeljen ruházatára, számon tartsa napi programját s tőrje szeszélyeit . . . Hiszen Mikszáth apja egyszerű árendás volt, ő maga nem sokat törődött ruházatával, programjait hol megtartotta, hol elfelejtette, szeszélyeit, tréfáit pedig egész baráti köre szívesen tűrte . . .

Mikszáth egyéniségétől semmi sem állt távolabb, mint a meghatódás vagy elérzékenyedés. Személyes érdekltsége esetén is meghatódás helyett inkább humorba oldja vagy öniróniába tereli érzéseit. A ragaszkodó jóbarátok (a »Dénesek«) segítő készségét is csak úgy tudja elfogadni, hogy eltúlozza s szelíd fölényvel megbocsátja nekik baráti szeretetük megnyilatkozásait.

Végeredményben tehát a ragaszkodó jóbarát is títussá válik Mikszáth tolla alatt. Mint ilyen szervezen beleillik jellegzetes figuráinak, típusrajzainak galériájába.

A szövegről

A Szegedi Napló (SzN) eredeti szövegét közvettjük, minthogy a Hi-kiadás ezúttal is megbízhatatlan: a cím tréfás hangsúlyát jelző

időzjelet elhagyta, a műfajjelzést mellőzte, a 99. lap 27. és 28. sorában Omodé névalak helyett Amadé-t írt stb.

A SzN sajtóhibáit javítottuk. (Zárójelben a SzN hibás szövege.)

Lap Sor

98 12 dúskálhat (durkálhat)

„ 27 evidenciában tartja (evidentiába tartja)

99 : 27 Omodék (Omodek) [De a 28. sorban SzN is: Omodék]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 97 1—3 *A meggazdagodás »ma már csak az állami líferánsoknál és minisztereknél megy . . .«* — Leplezetlen utalás a Tisza Kálmán kormánya alatt országszerte elburjánzott panamákra: az állami rendelkezést lebonyolító személyek és egypár miniszter gyors meggazdagodására. (Ezekről részletesebben szólunk majd a *Cikkek és Karcolatok* ciklusának e korszakhoz tartozó kötetében !)
- 21 *II. Endre kora* — a XIII. század első évtizedei, pontosabban: 1205—1235.
- 24 *Garibaldi* — a legendás hírű olasz szabadsághóst Mikszáth a világtörténelem legnagyobb alakjai közt tisztelte. Számos elbeszélésében és cikkében emlékezett meg róla. (Ld. jegyzeteinket a Krk 28. köt. 232. l.)
- 99 : 26—28 *Balassák, Drugethek, Omodék* — a régi századokban (az Árpád-kortól a XVII. századig) az ország északi részeinek legfőbb oligarchái. — A *Balassák* Borsod, Hont és Nógrád megyékben székelték. — A *Drugeth* (vagy másképp: Homonnay) család az Anjoukkal jött hazánkba; Zemplén, Heves, Abaúj, Sáros, Szepes és Ung megyék urai voltak. — Az *Omode* (vagy Amadé) család IV. Béla idejében tűnt fel. Főleg Pozsonyban és a Csallóközben voltak jelentős birtokaik; e család a legújabb időkig leszármazott.
- 27 *»lengyel«* — itteni jelentése: ingyenélő, élősködő. A múlt században a lengyelországi fölkelések leverése után számos lengyel hazafi talált otthont a magyar udvarházakban. De ugyanakkor sok szélhámos visszaélt a magyarság szimpátiájával. Ezeket nevezték *»lengyelek«*-nek, *»lengyelkedők«*-nek. Ilyeneket MK is bemutat *Beszterce ostromában* (Krk 6. köt.); tétlen élete miatt *Filit* is *»lengyel«*-nek nevezi (Krk 15. köt.).
- 100 : 21 *»Csak már hamar lenne meg palatinus . . .«* — Mikszáth többször említi, hogy a feudális magyar közjog szerint minden nemesember előtt nyitva állt az út a legmagasabb tisztségig, a nádori (palatinusi) méltóságig. Ezúttal *»Dénes bácsi«* ajkára adva tréfásan saját magára alkalmazza ezt a lehetőséget, miután hosszú időn át ő is nemesi származásának tartotta magát. — A karrier e legnagyobb fokának elérhetését

Jókai is hangsúlyozza. »Névtelen vár« c. regényében többek között ezt írja Jókai: »A nemes fiú, ha jól tanul, lehet „vármege ura”, alispán, még nádorispán is!«

EGY MESEBELI KIRÁLYFI KALANDJAI

M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. április 10., 4. évf. 82. sz., 1—2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: M. K.

II. a) *Jk 42. köt.* = *Hi 10. köt. Dekameron III.*, 1917. 29—33. l.

b) Ua., sorozatcímlap és évszámjelzés nélkül. A Révai-kiadócég által adott új kötetcímmel: *Krónikás történetek*. [Címlapkiadás]

c) *MKmR—Fr 46. köt.* [1930.] Kötet cím: *Krónikás történetek*. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Mikszáth viszonya a Habsburg-uralkodóházhoz a 80-as évek elején érdekes átalakuláson megy át.

A pályakezdő író gondolkozása még teljesen a szabadságharc eszmeköréhez kapcsolódik: a 48-as hőskről, Klapkáról, Guyonról és — az olasz eseményekhez fűzött várapozással — Garibaldi, Türr István mozgalmairól szövi meséit. (Pl. *Az én öreg Miska kocsisom*, Krk 28. köt., *Garibaldi butéldái*, uo., *A selyemkokárda*, Krk 29. köt., *Az öreg Dankó bácsi*, Krk 30. köt., valamint az 1882—83-ban írt *Nemzetes uraimék* c. regénye, Krk 2. köt. stb.)

Szabadságeszményei és függetlenségi álmai mindvégig megmaradnak, de főleg publicisztikai munkásságában mindegyre érvényesülni kezd a kiegyezésnek — mint »szükséges rossz«-nak — elfogadása. Minél jobban közeledik Tisza Kálmán pártjához (és politikájához is — erős fenntartásokkal!), annál inkább kénytelen tudomásul venni a kiegyezéssel együtt járó engedményeket . . .

Ez a meséje a határvonalnak még a *túlso felén* áll. A Habsburg-birodalom államai és tartományai ünnepi hangulatban készülődnek Rudolf trónörökös és Stefánia belga királylány 1881. május 10-ére kitűzött esküvőjére, Mikszáth pedig — egy hónappal az ünnepség előtt — »egy mesebeli királyfi« pikáns kalandját mondja el szép hegedűszóban . . .

A kalandos történet »meseszerűségét« kitűnően fokozza s ezzel együtt az aktuális tartalmat ügyesen leplezi a naiv előadásmód, a népmesei hang. Mikszáth a közismert néprománcot vette alapul: az egyszerű királyfiról, aki a gazdag bíró lánya helyett a szegényember lányát választja kedvesének.

Ez az új »mesebeli királyfi« — Belgiumra, illetőleg a brüsszeli csipkére történő átlátszó utalással — »Csipkeország« királyának lányához készül látogatába, de még erre az útjára is magával viszi kedvesét, a gavallérosan pénzelt »szirén«-t . . . A »tündérleány« nem is titkolja, hogy a királyfi apjának képével díszített »papyrusokkal, vagyis bankókkal kívánja bélelni még a párnáit is . . .

Az egykorú sajtó sokkal lojálisabb volt, semhogy az udvari botránykrónika epizódjait szellőztethette volna, s így nincs nyoma annak: miféle forrásból merítette Mikszáth ezt a mesét. De egészen biztosan valamely akkor szárnyra kelt mendemondát örökölt meg.

A célzás egyébként annyira átlátszó, hogy az elbeszélés kötetkiadása (Hi 10. köt.) jegyzetben (29. l.) meg is mondja: »A királyfi: Rudolf trónörökös.«

*

A királyi család budai és gödöllői tartózkodásai egyre több alkalmat adtak, hogy Mikszáth a Pesti Hirlap hasábjain időnként az udvari élet mozzanatait is belevonja karcolatai körébe. Pl. 1881. aug. 20: *A picike királykisasszony*; aug. 25: *Király-látogatási apróságok*; szept. 26: *A királyi udvar Gödöllőn*; okt. 23: *A királyi kutyák*; nov. 4: *Egy kép az udvari életből* stb.

*

A Szegedi Napló szövegét közvetítettük.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 100 : 1 »*Egyszer egy királyfi . . .*« — Rudolf trónörökös (1858—1889), Ferenc József egyetlen fia. 1889. jan. 30-án mindmáig ki nem derített módon erőszakos halállal múlt ki egy szűkebb baráti társaságában, a mayerlingi vadászakastélyban.
- 101 : 2—3 »*a Oszpeország királyának a lánya . . .*« stb. — II. Lipót belga királynak (élt 1835—, uralk. 1865—1909) és Mária Henrietta főhercegnőnek (József nádor leányának, élt 1836—1892) második leánya: *Stefánia* (élt 1864—1945). Előbb Rudolf trónörököshöz ment nőül (1881), majd pedig gróf Lónyay Elemér felesége lett (1900).
- 5—6 »*. . . kívül egybe fogsz kelni, mihelyt az első piros rózsza kinyílik a királyi kertben.*« — Világos utalás az 1881. május 10-re kitűzött esküvőre.
- 12—13 »*kedves népedet, a nagyfűlűeket . . .*« — utalás Rudolf trónörökös közismert magyarbarátságára. — A »nagyfűlű« (vagyis szamar) jelző Mikszáthnak a politikailag sokszor félrevezetett magyarságra tett gúnyos célzása.
- 15 »— *Igaz, te könyvet is írtál . . .*« — Rudolf trónörökös két útleírását hagyott hátra. Itt az 1879-ben megjelent »Fünfehn Tage auf der Donau« c. könyvről van szó, amely 1885-ben második kiadást ért és 1890-ben magyar fordításban is megjelent: Tizenöt nap a Dunán. — Ezúttal, e mesében a királyfi napkeleti útra készül, »hol forróbban süt a nap, hol pálmafák mennyei illatot lehelnek . . .« stb. Erről az útvjáról nemsokára (még 1881-ben) egy kétkötetes útleírásban számolt be »Eine

- Orienteise» címen. — Magyarul: *Utazás a Keleten*. Bp. 1883. De mielőtt a fordítás kötetkiadása megjelent volna, a lapok már számos részletet közöltek belőle. Így pl. Mikszáth ekkori lapjában, a Pesti Hirlapban egész sorozatot találunk a kiragadott szemelvényekből »A trónörökös új könyve. (Utazás Keleten)» címmel, az 1881. okt. 25—30. számokban. — Rudolf trónörökös további irodalmi munkásságának legjelentősebb terméke az általa kezdeményezett és közreműködésével szerkesztett »Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen» című, magyar és német nyelven megjelent monográfia-sorozat (1886—1902).
- 102 : 24—28 »*az aranyos madár a zárt szobában* — A kép élénken emlékeztet MK *Galamb a kalitkában* című kisregényének (1891. Krk 4. köt.) első felére, ahol a mese hőse egy elzárt kertilakban őrzi féltett kedvesét.
- 31—32 »*Ördögös szekerét már éjjelkor fűteni kezdik.*» — A vonatnak a népmesei előadáshoz tréfásan alkalmazott körülírása.
- 35 »*az indulás helye*» és 103 : 14 »*az induló-hely* — az indóház, vagyis a vasúti állomás. (Az előbbi körülíráshoz stílszerűen csatlakozó kifejezés.)
- 103 27—28 »*Talállok én még külön partut is.*» — MK kertelés nélkül megmondja, hogy a belga királyi ház (a Szász-Kóburg-ház) nem tartozott Európa legpatinásabb dinasztiai közé, és a csontos, hosszú fejű Stefánia királykisasszony sem volt valami nagy szépség . . . Már a kezdet kezdetén látszott, hogy nem lesz belőle »sikerült házasság» . . .

A KORMÁNYZÓ ÚR ISKOLALÁTOGATÁSA

- M. I. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1881. április 10—24., 9. évf. 7—8. füzet. Alcíme: Elbeszélés az iskolai életből. *Teljes névjelzéssel*. Két részletben, az alábbiak szerint:
1. április 10. (7. füzet 169—176. l.) Elejétől a II. fejezet »Dankó Miklós feleletére a kegyelmes úr ajkaiba harapott . . .» kezd. szakaszig.
  2. április 24. (8. füzet. 198—204. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. *Haszaszeretet könyve*. A mindkét nembeli ifjúság számára. Szerkesztette és kiadta Dolinay Gyula. Bp. 1883. Pesti Könyvnyomda rt. 7—18. l. Fenti címmel és alcímmel. *Teljes névjelzéssel*. Gyűjteményes Mikszáth-kötetben itt először.

Az élelmes Dolinay Gyula nem érte be azzal, hogy két folyóiratának — a *Hasznos Mulattató*nak és *Lányok Lapjának* — szép-irodalmi és ismeretterjesztő anyagát időnként kölcsönösen felhasználta

(mindkettőben újraközölte), hanem azokat egy-egy alkalmi könyvkiadványban is hasznosította.

A »Hazaszeretet könyve« című kiadványa 96 lapra terjed, s ebben elbeszélések, versek és történelmi tárgyú cikkek váltogatják egymást. A közös szál, amely ezt a vegyes anyagot összefűzi: a hazafias tettek dicsőítése és a honfiai s honleányi erények magasztalása. Mikszáth ezúttal is jórészt »baráti kör«-be került. A versek — többek között — B. Büttner Lina, Inczédi László, Komócsy József, P. Szathmáry Károly, Reviczky Gyula, Szabó Endre és Váradi Antal szerzeményei. Az elbeszéléseket Hevesi József, Ompolyi M. Ernő, Szépfaludi Ö. Ferenc, Sziklay János és mások — hasonlóképpen nem élvonalbeli novellisták — írták. A történelmi tárgyú cikkek szerzői: Dolinay Gyula, György Aladár, Hentaller Lajos, Molnár Antal, Radó Antal stb.

Keletkezése és a mese típusváltozatai

Gyakori jelenség Mikszáthnál, hogy a kedvére való történeteket többször is megfogalmazza — különböző rendeltetéssel.

Ennek az eljárásának egyik legjobb szemléltető példája a szóban levő elbeszélés.

Gróf Pálffy Móric iskolalátogatását először 1877-ben örökítette meg *Valaki mindig lát* című ifjúsági elbeszélésében (Krk 29. köt.). Másodszor 1878-ban *Az öreg Dankó bácsi* című klasszikus szép novellájában (Krk 30. köt.), és harmadszor ezúttal — ismét egy ifjúsági elbeszélés keretében.

Amazok jegyzeteiben elmondtuk a szükséges tudnivalókat. Most csak némi összehasonlításra és kiegészítésekre van szükség.

Egyáltalán nem tartjuk valószínűnek azt a föltevést, mintha Mikszáth ebből a hosszabb (valójában: csak hosszadalmasabb) elbeszéléséből dolgozta volna ki *Az öreg Dankó bácsi* remekbe készült változatát, olyan módon, hogy ezt éveken át fiókjában tartogatta volna... Mikszáth természete és életkörülményei nem is voltak olyanok, hogy éveken át őrizhetett volna asztalfiókjában későbbre tartalékolt kéziratokat...

Általánosan követett eljárása volt, hogy az ifjúság számára *utólag* átdolgozott meséit kibővítette (jórészt: nyújtotta) és fejezetekre bontotta. (Így tett pl. *Egy fehér róza története*, Krk 29. köt. és a jelen kötetben levő *Két rózsabimbó története* c. novelláival is.)

A kormányzó úr iskolalátogatása három fejezetre oszlik. Ebből csak az első kettő szorítkozik a címben jelzett történetre, míg a harmadik fejezet a szerkezetből kiütököző fölösleges toldalék: a túlságosan »korszerűen« viselkedő, stréber diáknak, a »labanc«-nak további sorsáról.

Az elbeszélés egyik szembeötlő különbsége a két korábbi kidolgozással szemben, hogy míg azok név szerint szerepeltetik gróf Pálffy Móric kormányzót, — ez a változat csak mint excellenciás urat emlegeti, »akin tábornoki ruha lötyög« (108 : 6). Sőt később (111

1—2) külön is hangsúlyozza, hogy: »nevét nem írjuk ki egészen, de megjegyezzük, hogy születésére nézve magyar gróf volt.«

Az elbeszélés II. fejezete a Dankó bácsi-féle történet megfelelője. De itt is elég sokat módosított Mikszáth a mesén: megváltoztatta a diákok nevét, az iskolalátogató gróf kérdéseit, a katonának jelentkezés mellé a német nyelv szeretetét is beiktatja próbának stb. Ellenben az anekdotikus történet poénje: az oroszán említése itt is megmaradt.

Az *öreg Dankó bácsi* jegyzeteiben (Krk 30. köt. 239—240. l.) megírtuk, hogy az eddigi irodalomtörténeti felfogással szemben: nem fogadjuk el az esemény történeti hitelét. Az újabban végzett Mikszáth-kutatások szerint a rimaszombati gimnázium évkönyveiben egyáltalán nem szerepel gróf Pálffy Móric iskolalátogatása, holott ezek az évkönyvek minden nevezetesebb iskolai eseményről beszámoltak. Jeleztük, hogy Mikszáth alighanem vándoranekdoták alapján írta meg Dankó bácsi nevezetes történetét. — A szóban levő változat tovább erősíti e föltevés részint az események kiszínezése és újabbnál újabb sallangos részletei miatt, részint a szereplő diákok nevének és hovatartozásának összevissza cserélgetése miatt. (Ezúttal Dankó bácsi fiát tette meg a történet diákhósvé stb.)

*

A kormányzó úr iskolalátogatásának története, illetőleg az iskolában az oroszánról elhangzott felelet — alapjában véve az elnyomatás és a provizórium korának anekdotakörébe tartozik. Mint ilyen valóban érdekes dokumentum!

Ebből az anekdotakörből szorgos kutatással többet is összegyűjthetünk. Valamennyinek csattanója az, hogy: »Jól megmondta neki!« Csattanójuk révén külön típusba is foglalhatók.

Abból a célból, hogy a Mikszáthtól háromszor is elmesélt anekdota művelődéstörténeti helyét és szerepét még pontosabban láthassuk, ideiktatunk két hasonló típusú anekdotát.

Az egyik anekdota (amely időrendben korábbi eseményt mond el) Tóth Béla »A magyar anekdotakincs« című kincsesárának III. kötetében olvasható. Címe: »Ferenc József és a debreceni kocsis.« Ferenc József és Erzsébet 1857. május 28-án Debrecenben volt. Velük jött Albrecht főherceg is. Vasút még nem volt, a fejedelmi vendégek kocsin utaztak. Debrecenben érte őket a hír Budáról, hogy kislányuk, Zsófia főhercegnő meghalt. Sietve, a szó szoros értelmében »lőhalálban« igyekeztek vissza a fővárosba. Az ötös fogatot Kallós Pista, a város első kocsisa hajtotta. A homoktengerben azonban lassítania kellett. A császár türelmetlenül rászólt: »Ha nem hajt gyorsabban, leszállítatom!« Kallós Pista mérgesen hátrafordult: »No, no, csak nem teszi. Vittem már én nagyobb urat is.« A kíséret tagjai hűledeztek, Kallós Pista mellett az inas úgy reszketett, mint a hideglelős, de a császár nem haragudott meg. Mégis kíváncsi volt, ki az a nagyobb úr, kinek Kallós Pista kocsisa volt. Meg is kérdezte. Kallós Pista tisztelettel emelte meg árvalányhaj-bokkrétás süvegét, s megilletődött hangon válaszolta: »Hát Kossuth Lajos ü felsége.« — Mikor kikászolódtak a

homokbuckákból, Kallós Pista a lobogós ingujj alól fölemelte acélkarját s megforgatta a lovak fölött szágőrcsű ostorát. Mint a madarak, úgy repültek a lovak. Hirtelen fölkiált a császár: »Hol a kíséretem?« Kevélyen válaszolt Kallós Pista: »Jelentem alássan, elmaradtak a németek.«

Tóth Béla, illetőleg az, aki e históriát számára közvetítette, az anekdota végére tartogatja az előző napon Debrecenben történt következő »Jól megmondta neki!«-jelenetet:

A császár ezt a Kallós Pistát már egy nappal előbb is látta Debrecenben valami parádén. Mindjárt szemébe ötlött a fényesre kikent bajuszú öreg huszár. Megszólítja: »No, hát elmennénk még a csatába is, ugye?« Felelet: »El bizony, ha német ellen kék menni!« A császár egy kicsit megzavarodik: »No, no, hát az olasz, a francia ellen? . . .« »Az árgyélusát, abbul is a németjét válogatnám én ki!« — válaszolta keményen Kallós Pista.

A másik anekdota Jókai lapjában, A Hon-ban jelent meg (1872. dec. 29., 10. évf. 300. sz. Reggeli kiadás. 3. l., a hírvonat élén) ezzel a címmel: »Nemcsak a német a hamis ám!« Eszerint: egy udvari róka-vadászat alkalmával Ferenc József — elszakadva kíséretétől — beszédbe elegyedett egy fóti földművessel. Kérdi tőle: »Aztán hogy vannak itt Fótton?« Felelet: »Csak megvolnánk, nagy jó uram, mint a gyalogpaszuly karó nélkül.« A király megjegyzi: »De a világ folyásával csak megelégedettek?« Felelet: »Hiszen nem volna rossz világ, csak-hogy mi tagadás, bizony pecsovics világ ez, uram!« — »De mikor már van az országnak magyar minisztériuma!« — mondja a király. Felelet: »Hjá, nagy jó uram, *nemcsak a német hamis ám!*« — Szerencsére ekkor utolérte a királyt az udvari kíséret, Andrassy Gyulával az élén, s az inkognitó-beszélgetésnek vége szakadt.

. . . Ezek s a még számosan lappangó példák mutatják, hogy Mikszáth tulajdonképpen egy szomorú korszak anekdotakincsének egyik jellemző darabját örököltette meg művészi formában.

Az elbeszélésnek, ha történeti hitele nincs is, — művészi hitele s korjellemező értéke kétségtelen.

Szövegváltozatok

A kétféle közlés közül a későbbit, vagyis a *Hazaszeretet könyve* (röv.: Hk) szövegét közvetítjük. MK ugyanis a *Hasznos Mulattató* (röv.: HM) szövegét az újraközlés alkalmával kissé átfésülte; egypár hibát kijavított, néhány mondatot szabatosabban fogalmazott meg stb.

Három feltűnő különbség van a HM és a Hk szövege között. Az egyik az, hogy MK az utóbbi alkalommal (valószínűleg Dolinay kérésére) törölte a korábbi szöveg egypár mondatát, illetőleg szakaszát. A másik különbség az, hogy az elbeszélte esemény óta eltelt időt az évjelzésnél is helyesbítette (*tíz év helyett tizenöt év*). A harmadik különbség csak formai: a Hk szövegében számos bekezdést (szakaszt) egyfolytában (folyamatos sorszedéssel) találunk. Közlésünkben meg-

tartottuk a HM eredeti szakaszbeosztásait, minthogy a Hk-ben a szerkesztő alighanem csak papír-, illetőleg költség-megtakarítás céljából vonta össze a terjedelmet.

Ahol a Hk szövegébe hiba csúszott, ott a HM alapján javítottuk a szöveget. (Zárójelben a HM szövege, kivéve, ha a Hk hibáit a HM alapján javítottuk; de ilyenkor az eltérésre a Krk-jelzés kivetítésével is figyelmeztetjük az olvasót.)

Lap Sor

- 104 : [Az 1—5. szakasz a Hk-ben egyetlen szakaszba összevonva.]
 14 újra le kellett szedni. És azt a korszakot akkor (újra le kellett szedni, és azt akkor)
 „ 26 HM és Krk: Az osztályban (Hk: Az osztályból)
 105 : 21 Krk: »Szózat«-ra (HM és Hk: szózatra)
 107 3 Krk: hermelinprémesben, bíborosban, (HM és Hk hibásan: hermelinprémesbe, bíborosba.)
 4 ősiés, megdöbbsentő arca [Mindkét szövegben így !]
 10 elhül a leves (meghül a leves)

II. fejezet

- 108 18 — Hát a tanár nincsen itten? (— Hát a tanár úr nincsen itten?)
 109 : 21, 22 Krk: Rákóczi (HM és Hk: Rákóczy)
 110 : 7 Ezalatt a kormányzó egészen (Ezalatt egészen)
 „ 8 az examinátori tiszte. (az examinátor tiszte.)
 111 13 A fiú felemelkedett ülő helyén (Felemelkedett ülő helyén)
 112 11 akadályoskodni [Mindkét szövegben így, helyett: akadékoskodni]
 16 — A s z a b a d s á g o t. (A HM szövegében nincs ritkított szedéssel !)
 21—22 sor között (a HM szövegében: *Oh, oh, ki hitte volna, attól az istentelen gyerektől mi minden kitelik!*) [Ezt a mondatot MK a Hk szövegéből kihagyta.]
 113 : 21 Krk: szívében (HM és Hk hibásan: szívébe)
 23—24 abban a bolond feleletekben, amiket [A HM és Hk szövegében is így ! MK-nál másutt is előfordul ez az élőbeszédet tükröző nyelvbeli pongyolaság !]
 114 : 3 jóízűn (jóízűen)
 „ 19 akkorában [A HM és Hk szövegében is így !]
 115 4 HM és Krk: a kevélységtől kezdett dagadni. (Hk sajtóhibával: a kevélységtől kezdett tagadni.[!])

III. fejezet. (Ennek sorszáma a HM szövegében az író tollbotlása vagy a nyomda figyelmetlensége miatt: IV.)

- 116 : 5, 7 és 117 : 1 tizenöt év (tíz év)
 117 7—8 s mint meglett férfiak találoztunk viszont.
 — A Lengyel Gyuri, a »labanc«, — kiálták — hol van?
 (A HM-ban részletesebben volt, amit MK utólag törölt: s mint meglett férfiak találoztunk viszont, új arcokkal, új

Lap Sor

törekvésekkel, új életnézetekkel, különböző rangban és állásban, csupán emlékeink voltak a régiiek és közések.

Egyik társunk, szegény, meghalt azóta, a másik Amerikában lakik, onnan írt levelet, rosszul megy a dolga, rosszat rosszabbal cserélt, sajnálja, hogy kivándorolt s bántja a honvágy. Melegen üdvözöl sorában mindnyájunkat.

Meghatva hallgattuk a levelet, melyet Dankó olvasott föl, ki az elnöki széket foglalta el, azután így szólt egyikünk:

— *Kettő meg hét — kilenc. Ki hiányzik?*

— *A Lengyel Gyuri, a »labanc«! — kiálták.*

- 117 14 a katonai pályán. *De nem vitte semmire, (A HM-ban részletesebben volt, amit MK utólag törölt: a katonai pályán, mely bizonyára a legdiszesebbek egyike, midőn a haza szolgálatában fekszik feladata, hanem akkor, midőn a katonát ellenünk gyűjtötték . . .*

— *Ne politizáljunk, tisztelt képviselő úr!*

— *No, no. Hiszen régen volt; nem igaz az már, mese az már. Hát nem politizálok, hanem elmondom röviden e társunk sorsát. A katonaságnál nem vitte semmire.)*

- 23—24 HM és Krk: *Aki polgártársaival meghasonlik, az okvetlenül meghasonlik önmagával is. (A Hk-ben bizonyára nyomdai hiba miatt csonkán: Aki polgártársaival meghasonlik, az önmagával is.)*

- 26—27 s a Bécsben lakó kormányzóhoz ment. (s a Bécsben lakó kormányzóhoz ment *alkalmatlankodni.*)

- 34—35 sovány ember szólított meg.

Hátrafordultam.

(sovány ember szólított meg.)

— *Dankó! — mondta.*

Hátrafordultam.)

- 118 7 — *Én Lengyel Gyuri vagyok — tört ki végre. (— Én Lengyel Gyuri vagyok, a te iskolatársad — tört ki végre.)*

- 118 9—10 — *De hát hogy jutottál ennyire? . . . titkos rendőr vagy?*

— *Nem vagyok én semmi!*

(— *De hát hogy jutottál ennyire? . . .*

— *A viszonyok, a sors.*

— *Minden ember azokat szidja, az önvétkérdől pedig megfeledkezik. Tehát titkos rendőr vagy?*

— *Nem vagyok én semmi!*)

- 16 *valahova, (valahová,)*

- 21 *be az országba. (be az országban.[!])*

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 104 8 *midőn Széchenyi meghalt» — Széchenyi István 1860. április 8-án halt meg.*

9—10 *»mikor édesapánk az első magyar ruhát varratta . . .» —*

- MK *Garibaldi butéllái* c. elbeszélése szerint (Krk 28. köt. 22. l.) édesapja »hatvanegyben varratta a legelső magyar ruhát«. — A magyaros ruhaviselet a közvélemény megnyilatkozása, vagyis tüntetés volt az »októberi diplomá«-nak (1860. okt. 21.) és a »februári pátens«-nek (1861. febr. 26) nevezett császári rendeletekkel szemben.
- 104 : 15 *provizórium* — ideiglenes állapot, átmeneti kormányzat. — Így nevezték nálunk az 1861—67-ig fennálló kormányzatot, az abszolutizmus második felét.
- 26—27 »Az osztályban egy társaság szövetkezett, mely elhatározta, hogy ezentúl nem jár német órákra...« — Az *öreg Dankó bácsi* c. elbeszélésében (Krk 30. köt. 29. l.) még csak egyetlen diák (Kamuti Pali) akarta megtagadni a német nyelv tanulását; a *Prakovszky*-regényben pedig ugyanezt a szerepet az elbeszélő a maga személyére alkalmazza (Krk 8. köt. 162—163. l.). Ezúttal MK odáig tódítja a diákok »nemzeti ellenállását«, hogy az osztályban egy egész társaság szövetkezett a német nyelvtanulás ellen!
- 31 *Berkes Ferenc professzor* — költött név. Az *öreg Dankó bácsi* c. témaváltozatban Szeremley Károly tanár szerepel ebben a vonatkozásban.
- 106 : 32—34 »*Hej, hol van az most, ki delőtte viselte ezt a címet akkor, mikor mi születtünk? ...*« — Ezzel a Koesuthra való utalással kapcsolatban meg kell jegyeznünk: Mikszáth sokáig úgy tudta, hogy ő 1849-ben született. (Valójában 1847-ben született.) Innen a célzás!
- 109 1 *gérokk* (MK-nál: *gérok*) — majdnem térdig érő, szűk, fekete kabát (de nem felsőkabát!). (Az elbeszélés szerint: Dankó bácsi »zöld« színű gérokkot viselt; de ez csak azt jelenti, hogy a Berkes tanár úrtól levett »hajdan igen csinos szabású kabát« már erősen megfakult!)
- 11 »*mikor uralkodott Lipót császár?*« — I. Lipótról van szó, aki 1640-től 1705-ig élt és 1657-től haláláig uralkodott.
- 14 az *ónodi országgyűlés* — A magyarországi rendeknek az a gyűlése, melyet 1707. május 31-től június 22-ig a Borsod megyei Ónod vára közelében, a körömi fennsíkon tartottak, II. Rákóczi Ferenc fejedelem jelenlétében. Június 13-án Rákóczi előterjesztésére a rendek az ausztriai ház uralmát megszüntnek nyilvánították.
- 110 7—8 *examinátori tisztség* — vizsgáztató tisztség.
- 35 *selma* — huncut.
- 113 : 30 *Miklós-husár* — az egyik honvéd huszárezred elnevezése.
- 32—33 »*Egész életében az az egy remegtette, nehogy neveltségessé legyen ...*« — Mikszáth többször is megvallotta azt a gyöngéjét — leveleiben és novelláiban is —, hogy mennyire fél a neveltségessé válástól. Ezt az érzését előszeretettel tüntette fel alakjainak (bármilyen ellenszenves alakjainak!) tulajdonságaként is. Ezúttal szintén ezt teszi.

Lap Sor

- 114 : 16 »s kalapját megbillentve . . . távozott.« A 108. lap. 6. sorában azt olvastuk, hogy az iskolalátogató kormányzón »tábornoki ruha lötyög«. A »tábornoki ruha« és a »kalap« között nincs ellentmondás, ha tudjuk, hogy a császári tábornoki egyenruhához csákó helyett kalapnak is nevezhető tollas főveg tartozott.
- 116 15 karcser — a régi iskolák, kollégiumok zárkája (diákbörtöne), ahova a fegyelemsértő tanulókat becsukták.
- 117 6—7 »Mint gyerekek váltunk el, s mint meglelt férjfiak találkoztunk viszont . . .« — Kétségtelen reminiscencia Petőfi »Szülőföldemen« c. költeményéből: »Úgy mentem el innen, mint kis gyermek, És mint meglelt ember úgy jöttem meg.«

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« c. tanulmányának II. részében (ItK 1956., IX. évf. 4. sz. 427—429. l.) részletesen foglalkozik ezzel az elbeszéléssel.

Mindenekelőtt utal a történet korábbi kidolgozására, *Az öreg Dankó bácsira*, s vizsgálja a kétféle változat egymáshoz való viszonyát: egyezéseit és különbségeit. A tanulmányíró — osztozva a régebbi fel fogásban — azt tartja, hogy: »Az elbeszélés tárgyát [MK] diákkorának egy epizódja szolgáltatta, a fekete-sárga Pálffy Mór gróf látogatása Selmezbányán [helyesen: Rimaszombatban!], 1863-ban. A császári tisztviselő az evangélikus gimnáziumba is ellátogatott, hogy meggyőződjék, vajon az iskola szelleme megfelel-e annak a németesítő politikának, melyet az uralkodó a legyőzött Magyarországon folytattott.« — W. Petrolay Margit a továbbiakban csupán azokra a mozzanatokra szorítkozik, melyek eltérnek az azonos tárgyú *Az öreg Dankó bácsi* c. elbeszéléstől. Ilyenek: az I. fejezet térkép-epizódja, továbbá a II. fejezet jelentős része és az egész III. fejezet. Ez utóbbiról megállapítja, hogy: »A cselekmény lényegileg lezárult a második résszel, az utolsó rész csak afféle epilógus; az író lemondott a mese tovább szövéseiről, csupán vázlatos kipillantást nyújt a két fiú sorsára.«

Az öreg Dankó bácsi és *A kormányzó úr iskolalátogatása* párhuzamos vizsgálatát W. Petrolay Margit következőképpen összegezi:

»A két novella meséje lényegében azonos, csak a feldolgozásban mutatkoznak különbségek. A Hasznos Mulattató-beli változat jóval terjedelmesebb, bőbeszédűbb, az előzményeket részletesen adja elő s magát a központi cselekményt is több mozzanattól fűzi össze. Az 1878-as változat rövidebb, tömörebb, a lényeges dolgokat állítja erősebb megvilágításba, a mellékesekeket néhány könnyed mondattal érinti csupán, fokozatosan építi fel a cselekményt, a legerősebb hatású mozzanatot hagyva legutoljára, tudatos ökonómiaival egyszerűsítve a történetet, csattanónak hagyva a megnövekedett önérzetű vén huszár fölényes megjegyzését.

Az alakok jellemzése lényeges vonásokban a mi változatunkban is hasonló, a fanyarul előkelő labanc főúr, az öreg pedellus, aki ügyesen feltalálja magát a professzor szerepében, itt is, ott is megtalálható, azonban az 1881-es változatban a motiváció vázlatosabb, a főhős alakja kevésbé plasztikus, mint a korábbiiban, hol Dankó bácsi kiszolgált huszárként szerepel s ezt nem kis önérzettel vágja szemébe a fekete-sárga excellenciásnak.

A Hasznos Mulattató-beli novellában a kuruc és a labanc temperamentum nyilatkozik meg Dankó Miklós és Lengyel Gyuri személyén keresztül, kissé sémaszerű egyszerűségben. Az öreg Dankó bácsiban bonyolultabb helyzetekre, finoman árnyalt lelkiállapotokra épül az elbeszélés: a gyerekek nem árulják el magukat a kormányzó úrnak, a tanáruk iránti szeretet, hazafias önérzet, a császári hivatalnokkal szembeni gyűlölet és okos számíttás pilléreire van felépítve a novella döntő jelenete.

A leglényegesebb különbség azonban a két elbeszélés között az előadásban van. A mikszáthi fordulatok itt is, ott is felbukkannak, de a cselekmény itt nem tud feloldódni a mikszáthi humorban, mely ízét-savát adja az alapjában véve egyszerű bonyodalomú novellának.◊

A VÁSÁRHELYI EMBER

M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. április 17., 4. évf. 88. sz. 1—2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: M. K.

II. a) *Jk 44. köt.* = *Hi 12. köt. Anekdóták I.* 1917. 27—31. l.

b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

c) MKmR—Fr 33. köt. év nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezés

Ez az elbeszélés alapjában véve kényelmesen elmondott, ki-szélesített anekdota. Mint ilyen: a Kossuth-legendakörhöz tartozó adalék. De mint kortörténeti dokumentum is figyelmet érdemel: jól tükrözi a politikában minduntalan megcsalt, félrevezetett parasztság (itt: az alföldi paraszt) bizalmatlanságát is az »úri huncutságokkal« szemben.

Mikszáth mindvégig szeretettel ápolta »a nagy száműzött« emlékét, s ha »az öreg Kossuth«-ról szóló némelyik írásába olykor egy kis fanyarság is vegyül, a kép, melyet róla megörökített, méltán illeszkedik a szabadságharcról kialakított eszmevilághoz.

Megjegyzendő, hogy Mikszáthnak *A vásárhelyi asszony* című, hasonlóan anekdotaszerű rövid elbeszélése (Pesti Hírlap 1881. dec. 28) címével mintegy ikerpárja ennek. (Ld. majd a Krk 32. kötetében !)

A szövegről

A Szegedi Napló szövegét közvetítettük, minthogy a Hi szövege ezúttal is megbízhatatlan.

A 121. lap 7. sorában »jó járt kigyelmed« — tájnyelvi pongyola kifejezés. Nem módosítottuk!

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
118	1—2	»az Alföld ... szomorú húsvét-napot ül az idén...« — utalás a Tisza 1881 tavaszán újból megismétlődött árvízpusztításaira. A Szegedi Napló ez időbeli számai sorozatosan közlik az árvízi jelentéseket.
	7	<i>Kérdő Márton</i> — a hódmezővásárhelyi módos paraszt neve nem költött név. Találkozunk vele és osztozkodó atyafiságával a Szegedi Napló 1881. ápr. 27-i számában (a 3. lapon, egy törvénytörvényeségi hirdetményben), amikor is »Kérdő János és társainak — Kérdő Márton ellen közszerzeményi vagyron megítélése iránt« folyó ügyét tárgyalták.
	8	<i>Józsa Gyuri</i> — a XIX. század első felében élt dúsgazdag földbirtokos, a »tiszafüredi nábob«. Vaskos tréfáit sokáig emlegették. Alakját Jókai is megörököltette.
	11	<i>Németh Albert</i> (1820—1887) — ügyvéd, politikus, 48—49-ben képviselő, de fegyveresen is részt vett a küzdelemben. 1861-ben és a kiegyezés után hosszú időn át képviselő; előbb Heves megye, majd pedig (1873) Hódmezővásárhely választotta meg. A szélsőbal híve, aki mindvégig hódolattal viseltetett az emigrációban élő Kossuth Lajos iránt.
119	13	<i>Baraccone</i> — Collegno al Baraccone: község Felső-Olaszországban, Torinótól 10 km-nyire, vasút mellett. Kossuth életének utolsó éveit Torinóban és Baracconeban élte le.
	14	<i>kassai kalendárium</i> — MK írásaiban mint országszerte elterjedt, legnépszerűbb kalendárium szerepel.
	22	<i>slágvort</i> (MK-nál még mint meg nem honosult jövevényszó: schlagwort) — emlékeztető szó, vezérszó.

A SZÜRKE ASSZONY

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. május 1., 4. évf. 99. sz. 1—2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *M. K.*
Kötetben itt először.

Keletkezése, témaváltozatai

Mikszáth elbeszéléseinek egész ciklusa kezd már kibontakozni a járványokkal, gyilkos betegségekkel kapcsolatos témáiból. Előbb,

a 70-es években a kolera szomorú krónikáit jegyzi, később pedig, az 1880-as, 90-es években egymás után írja a difteritisz pusztításának szívfájdító történeteit.

Ez utóbbi meséinek alaptípusa az, hogy egy-egy kis árva gyermek szeretné viszontlátni halott édesanyját, éjszakára tehát nyitva hagyja számára az ablakot; meghül, s a torokgyík megöli. Ámde difteritisz-történeteinek vannak másféle változatai is, mint amilyen például a jelen elbeszélés és a legutolsó, a legmélyebben szívbe markoló mese: *A ló, a báránka és a nyúl* (1893).

(Mikszáth a kolerát »fekete asszony«-nak nevezte, a difteritisz vizsont »fekete kisasszony«-nak, »a halál kisebbik lányá«-nak.)

A *szürke asszony* története egy szomorú gyermektragédia emlékét idézi, melyet azonban helyenként a humor derűje enyhít. Egy szép fiatal színésznő, akit meglát a szálló folyosóján, fölkelte érdeklődését; érette, miatta siet a borbélyhoz, s szenvedélyesen politizáló »Figaró«-ja a borotválás rövid szertartása alatt elmondja neki a szürkeruhás asszony és szegény kislánya szomorú történetét. Az elbeszélésben tehát maga a keret is figyelmet érdemel: ebből értesülünk Mikszáth egyik szállásáról, a színésztanyáról, mely bőven kínálja a gáláns kalandok lehetőségét . . . A pesti bohémvilágnak ebbe a keretébe ágyazódik bele egy gyermektragédia emléke. — Mikszáth nagy gyermekszerepeltető egyetlen gyermektörténetében sem tagadja meg magát: könnyed, csevegő hangja tüstént átalakul, ellágyul, amint a kislány végzetes napjára fordul a szó.

A Szegedi Naplónak küldött, pesti tárgyú novellába az író egy-két szegedi vonatkozást is beleszó: a szálloda színésznő-lakói között szegediek is akadnak, s a szürkeruhás asszony a jövő szezonzra szintén Szegedre szerződik . . . Mondanunk sem kell, hogy mindez csak költői játék! Mikszáth ilyen módon kedveskedik szegedi olvasóinak: hátha készpénznek veszik tréfáit, s meséjét — szegedi vonatkozásaiért — még nagyobb érdeklődéssel fogadják . . .

A szövegről

Fölemlítünk egy sajátos kifejezést és két sajtóhibát a Szegedi Naplóból (röv.: SzN):

- 122 11 olyan *nyihogást*, vihogást [A szokásosabb: *nyihogás* helyett. Meghagytuk változatlanul!]
123 9 elhatározotam *magamban*, (SzN: elhatározotam *magamba*[!],) [Javítottuk!]
124 25 *meg* sem érdemes születni. (SzN értelemzavaró sajtóhibával, szókihagyással: sem érdemes születni.) [Javítottuk, ill. a hiányzó szócskát pótoltuk!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 122 1—2 »*Rejtelmes édes*« (»a XIX. század legostobább könyve«) — valóban értéktelen könyv. (Megjelent Bp. 1881. 260 l.)

Szerzője: Szejkey Oszkár, akiről Szinnyei bio-bibliográfiája nem tud semmit, csak ezt a könyvét említi. Gulyás Pál »Magyar írói álnév-lexikon"-ából(415. l.) értesülünk arról, hogy az álnév mögött Schvarcz Gyula egyetemi tanár rejtőzött (élt 1839—1900), akit MK másutt is meg-megesisipkedett. A könyv tartalma — alcíme szerint — : »Amolyan kicsi korrajzoló társadalmi tanulmányok.« De inkább csak üres fecsegés. Különösen bosszantó a kiadói előszó reklámja: »Mélyebbreható, élénkebb, pikánsabb és mindemellett szigorúlag szalonias [!] korrajzi tükrét a 70-es évek magyar társadalmának alig fogja egyebütt föltalálni azon nemzedék . . . «

- 122 : 5 »*Bizonyos türelmetlenséggel várom, míg elkészül a telefon . . .*« stb. Érdekes életrajzi adat: az író ismerkedése a technika egyik új vívmányával, amelynek aztán — főleg szerkesztőségi munkájában — jelentős szerepe lesz. (Az új technikai vívmány jelentkezésének egy másik, közel egyidejű irodalmi emléke Rudnyánszky Gyula elbeszélése: »A szerkesztői irodában«, Szegedi Napló 1881. jún. 19. Tárnya: telefonbeszélgetés egy szép asszonnyal.)
- 8 »*Népszínház* — a közelmúltban, 1965-ben lebontott Nemzeti Színház épülete volt.
- 13 »*édceg nő lenyírt hajjale*« — A század végén még ritkaságszámba ment a nőknél a rövidre nyírt hajviselet. MK is mint különlegességet hangsúlyozza ezt.
- 15 »*ruganyos lépésein költészet ömlik el.*« — MK esztétikai szemléletéhez erősen hozzátartozott a szép mozgás, a kecses járás és a tánc élvezete s méltánylása. A táncot legtöbbször »a járás költészetének« nevezi. (Pl. *A kedves Gaillard apóban*. Krk 27. köt. 16. l.)
- 23 *Aradi Gerő* — a szegedi színház igazgatója. MK szegedi cikkeiben neve sokszor szerepel.
- 26—27 »*a szép Ilonka — a „második legszebb” — eljegyzését tudatja . . .*« — Valószínűleg Gajdacsi Ilonkáról, egy szegedi vendéglős lányáról van szó. Kortársi emlékezések szerint MK reménytelenül szerette a szép hajadont, aki egy szegedi városi tisztviselőhöz ment nőül.
- 29—30 »*az a poéta, akit az „Üstökös” adomája szerint én vicceltem le a palóc dialektusommal . . .*« — Utalás az »Üstökös«-nek, Jókai élclapjának (amelyet ekkor Szabó Endre, Mikszáth barátja szerkesztett) 1881. ápr. 24-i száma (24. évf. 17. sz. 823. l.) következő kis tréfájára:

A Calderon-pályázat

A többi közt egy fővárosi poéta is futott azon a nemzetközi irodalmi versenyen. Írt egy ódát, melyet nyomban fel is olvasott ismerősei előtt. Egy palóc nyelvjárásáról ismert novellista nem győzte dicsérni az ódát:

— Olyán, mintha csak trombitá-hársogást halláná az ember.

Úgy történt azonban, hogy más lett a nyertes.

Felhozzák a palócnak, hogy no, ugyan felsült a trombita harsogású ódával; nem jól fújta az.

— Dehogy nem fújta jól; csákhogy retirádát fújt.

- 123 8 *Asbóth János* (1845—1911) — Asbóth Lajos 1848—49-i honvédtábornok fia. Rendkívül képzett publicista. Több tanulmányutat tett Európában és Afrikában. 1872-ig a honvédelmi minisztériumban, 1881—87-ig a külügyminisztériumban szolgált. 1887—96-ig országgyűlési képviselő. A 60-as évektől kezdve politikai, majd szépirodalmi, esztétikai, történelmi és nemzetgazdasági cikkeket írt. — »Asbóth János mintájára borotváljon meg« — jelentése: divatosan, gavallér módra.

21—22 »a sok pipogya Rákóczy, Nádasdy és Árpádffy nevek . . .« — MK itt gúnyosan utal a történelmi neveket kisa-játíftó névmagyarosítási divatra. Az egykorú lapok tele vannak efféle névmagyarosítási közleményekkel.

KÉT RÓZSABIMBÓ TÖRTÉNETE

M. *Lányok Lapja.* (Szerk. Dolinay Gyula.) 1881. május 1—június 5., 7. évf. 9—11. füzet. Műfajjelzése: Elbeszélés. Teljes névjelzéssel. Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

[1.] május 1. (9. füzet. 129—132. l.) Elejétől a II. fejezet »Kampós János nagyon megörült a hirdetménynek . . .« kezd. szakaszáig. (Folytatása következik.)

[2.] május 15. (10. füzet. 146—147. l.) Az eml. szakasztól a III. fejezet »Az öreg Kampós János nem is ment Szegedre . . .« kezd. szakaszáig. (Folytatása és vége következik.)

[3.] június 5. (11. füzet 161—167. l., de közben a 164—165. lapon ide nem tartozó kép!) Az eml. szakasztól végig.

Kötetben itt először.

Keletkezése

Mikszáth szegedi árvíz-történetei közül legsikerültebb az 1881 szeptemberében írt *Gergelyék története*, melyet a kötetkiadások *Apabácsika* címen népszerűsítettek.

Az árvízi árvák meséjét Mikszáth kétféle kombinációban s további két-kétféle témaváltozatban írta meg. Az egyik kombinációban két kis leányka, a másikban két kis fiúcska áll az események

középpontjában. A leánykák történetének első kidolgozását *Királyné kedvence* (1879) címen, a fiúkéét pedig *A kis Szegedi Gergely* (1880) címen ismertük meg. (Mindkettő a Krk 30. kötetében.)

Ezúttal a leánykák meséjének egy bővített kidolgozásával van dolgunk.

Valahányszor Mikszáth egy-egy ifjúsági történetét »kibővíti«, szinte kivétel nélkül fejezetekre bontja az addig egyfolytában előadott mesét. Pl. *Mari rózsái* — *Egy fehér rózsza története* (Krk 29. köt.), *Az öreg Dankó bácsi* — *A kormányzó úr iskolatárogatása* (Krk 30. és a jelen köt.). — Ugyanezt a szerkezeti módosítást követi ezúttal is, midőn a másfél esztendővel korábbi *Királyné kedvence* c. elbeszélését (Krk 30. köt.) egy ifjúsági lap számára bővített terjedelemben át-dolgozza. Az elbeszélést négy fejezetre osztja, s a fejezetcímek már önmagukban kifejezik a tartalmat: I. A menekülők (az árvízben); II. Az ajánlatok (az árvízi gyermekek örökbefogadására); III. Juliska sorsa (rimaszombati derék szegényembereknél) és IV. A másik leány (akit a képviselő családja Pesten kisasszonynak akart nevelni).

Egyébként a *Két rózsabimbó története* lényegében a *Királyné kedvence* meséjét követi. Az új címet is amannak egy kitétele sugalmazta: »... úgy néztek ki [pici, zöld kabátkájuk alól], mint zöld levelek között a kezdődő piros bimbók.«

Mindkét változatban az egyik kislány szegény emberekhez, a másik pedig gazdagokhoz kerül. De míg a korábbi kidolgozásban a miskolci polgárfamilia mostohán bánik a fogadott gyermekkel, addig itt a rimaszombati derék nevelőszülők szeretettel gondozzák a hozzájuk került »rózsabimbót«. A másik leánykának mindkét mesében úri dolga van. Amott a gödöllői kertész házában a királyné is megkedveli s az egyik királykisasszonynak játszópajtása lesz... Itt, a részletesebb kidolgozásban a képviselővé választott megyei úr pesti otthonában kisasszonynak nevelik, hintóban jár és németül gagyog...

Csak a megoldás különbözik. A *Királyné kedvence* c. változatban a nagyapa mindkét leánykát hazaviszi szegedi házikójába. Az egyiket azért, mert »rosszul bántak vele«, a másikat pedig azért, »mert nagyon jól [túlságosan jól!] bántak vele...« — A *Két rózsabimbó története* viszont úgy alakul, hogy a szegény, de szeretetteljes környezetben a nagyapa otthagyja az unokáját, a másikat azonban hazaviszi, mert »nem a selyemruhához született«, és »sohasem válik jóra, ha a szegény, igénytelen parasztleányból az emberek erőnek erejével nagyságos kisasszonyt csinálnak...« — Ez a megoldás, illetőleg a nagyapának ez a felfogása a szegedi elbeszélést összekapcsolja *A Rékiék Borcsája* nógrádi eredetű meséjével (Krk 29. köt.), melynek alapmotívuma szintén a falusi erkölcsök féltése a nagyváros veszélyeitől...

A Két rózsabimbó története — ebben a terjedősebb előadásban — jobban érezteti a Jókai-féle romantika hatását, mint a *Királyné kedvence* című rövidebb változatban.

A Jókai-hatásokat Mikszáth eléggé nyíltan, leplezetlenül kifejezi. A nagyapa nevét (*Kampós János*) »Az új földesúr«-ból mint Garavölgyi derék ispánjának nevét ismerjük. A *Szentirmay konteszek* neve pedig (140 : 30) egy másik Jókai-regényre, »Kárpáthy Zoltán«-ra emlékeztet: az ifjú Kárpáthynak gróf Szentirmay Rudolf a gyámtyaja, s ennek leánya, Katinka grófnő lesz a felesége . . . — De Jókainak, a csodált mesternek utánzása az a jelenet is, amikor a nagyapa afölött habozik, hogy: »Melyiket adja oda [a szolgabírónak] a kettő közül. . .« (134 : 11—12) A minta Jókai klasszikus novellája: »Melyiket a kilenc közül?«

Jókai mellett szerényebb elődök és pályatársak hatása is megmutatkozik a fiatal (ekkoriban harmincnégy éves) Mikszáth írásain. Vas Gereben és Boross Mihály eszményített parasztjaival tart rokonságot ez a mesebeli nagyapa, aki kényes becsületérzessel vigyázza leányunokái sorsát, s akit éppúgy idealizál »derék ember«-nek, »talpig ember«-nek stb., mint a korábbi tíz évben rajzolt hasonló parasztalakjait. (*A lutri*, Krk 1. köt.; *A kemény ember*, Krk 27. köt.; *Talpig ember*, Krk 28. köt. stb.)

A szövegről

Egypár sajtóhibát kijavítottunk, és egypár különös vagy régies szóalaphoz megjegyzést fűztünk. (Zárójelben a Lányok Lapja, röv.: LL szövege.)

- Lap Sor
 128 : 5 óriásinak *nevelte* meg erejét [A múlt században a nevel—növel igét gyakran használták azonos jelentéssel.]
 129 : 15 stb. *Szöreg* (MK-nál ekkoriban nemcsak itt, hanem a Szegedi Naplóban is: *Szöregh*.)
 133 : 6 *Kazay* (LL csak itt: *Kazai*) [Az elbeszélésben általánosan használt névalakra javítottuk !]
 139 : 30 *szalag* (LL: *szallag*)
 140 : 30 *konteszek* (LL: *contesek*)
 141 : 7 önkéntelen (LL: önkénytelen)
 142 38 a másik kezében pedig . . . batyut *tartva*, (LL sajtóhibával: a másik kezében pedig . . . batyut *tart*, [!]) [Javítottuk !]

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
 125 : 3 *Rókus-külváros* — Szeged északnyugati része (az V. kerület).
 126 : 7 *Felsőváros* — Szeged északkeleti része, közvetlenül a Tisza mellett (a IV. kerület).
 „ 14 *viganó* — rövid szoknya.
 128 : 28 a vár — A szegedi vár a középkorban és a török világban nevezetes erősség volt. Ma már csak töredékes emlékei láthatók.

- Lap Sor
- 129 : 15 *Szöreg* — Szeged közelében, délnyugatra fekvő nagyközség. (A szabadságharc idején jelentős ütközetek színhelye volt.)
- 132 : 39 *Balajthy Nagy Pál* — A név első fele feltűnően emlékeztet MK egy későbbi elbeszélése hősének nevére (*A Balóthydominivum*, 1884).
- 133 : 1 *Bodony* — kisközség Heves megye pétervársári járásában.
 2 *Tur-Varasd* — alighanem költött helységnév, MK leleménye. Az elbeszélés írásával egykorú helységnévtáraink nem ismerik. *Tur* helységnévet más összetételekben Pest, Hont és Heves megyében s a Jászságban találunk. *Varasd* helységnévig pedig Tolna, Baranya és Vasard megyékben fordul elő.
- 6 *Kazay János*. — A Kazay család Zemplén megyei nemesfámliá, amely (Fényes Elek »Geographiája« szerint) Bars, Fejér és Veszprém megyékbe is elszármazott. A családnak Gömör megyében, illetőleg Rimaszombatban élő tagjairól említett forrásunk nem tud. — Már többször rámutattunk arra, hogy MK előszeretettel használta fel ugyanazon névkészletét különböző műveiben. Kazay János nevével egy néhány évvel későbbi elbeszélésében is találkozunk. *A jus gladii* című novellájában (Pesti Hirlap 1884. dec. 28., kötetben: Hi 10. köt. 1917. Dekameron III. 43—49. l.) Tarczaly úr öreg major domusát szintén Kazay Jánosnak hívják; ő javasolta gazdájának az úrnő lefejeztetését.
- 136 : 11 *Szabadka* (pontosabban: Szabátka) — pusztá Rimaszombat közelében, a Rima folyó jobb partján. Hajdan (a XIV—XVII. században) erősség volt, de vára teljesen elpusztult. Szabatkát (a »szabadkai erdőt«) MK *Ne okoskodj, Pista!* c. kisregényében is említi (Krk 8. köt.).
- 23—28 *Balassa István története* — MK szívesen szötte be meséibe a Balassa (vagy: Balassi) főúri családról szóló mendedmondákat, minthogy a család ősi vára, Kékkő, az ő szülőföldjén, Nógrád megyében fekvő. (Ld. pl. *A Krúdy Kálmán csínytevései*, 1899. Krk 11. köt.)
- 137 : 34 *»Tán bizony a lutrin nyert!«* — MK mindig erős ellenszenvvel s gúnyosan emlegette ezt a szerencsejátékot, amely az embereket a munka megbecsülése helyett a véletlen esélyek kilátásaira csábítja. (Ld. *A lutri*. Krk 1. köt.)
- 138 : 15 *szeredás* — vállon hordott elemóziás zsák.
 ,, 17 *Osgyán* — Gömör megyei kisközség, Rimaszombat közelében.
- IV. fejezet
- 138 : 1 *»Budapesten, a Sándor utcában, az országház kapujában...«* — A mai Bródy Sándor utca 8. sz. épület volt az egykori képviselőház. Erről szólnak Mikszáth *A tisztelt Ház* c. népszerű karcolatai.
- 3 *Bély Miklós* — A genealógiai forrásmunkák szerint hajdan a Bély család bírta a Hont megyei Bél helységet. A múlt század folyamán Zemplén megye nemesi sorában is előfordultak.

Lap Sor

- 138 6 *szercsika-* (vagy *sercika-*) *alma* — kisebbfajta, kívül zöldes, belül narancssárga, ízes, zamatos alma. (MK más elbeszéléseiben is emlegeti.)
- 139 2 *Lípót utca* — a mai Váci utca.
- 141 : 35 *protokulum* — a *protokollum* (jegyzőkönyv) népiesen torzított szóalakja.

Irodalom

W. *Petrolay Margit* »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« c. tanulmányának II. részében (ItK 1956., IX. évf. 429. l.) az elbeszélés tartalmához a következő reflexiókat fűzi:

»A szegedi árvíz idején sok hasonló dolog eshetett meg, sok kis gyermek veszíthette el hajlékát, szüleit, s amint Mikszáth más írásából is kitűnik, sok kis hajótörött talált otthonra és szülőkre idegen emberek között. Ez a téma sokat foglalkoztatta Mikszáthot, szívesen eljátszogatott írásaiban azokkal a lehetőségekkel, amelyek ezekre a kis árvízi gyerekekre várhattak a befogadó szülők házában. Ilyen kísérlet ez az elbeszélés is, amely azonban, sajnos, alig emelkedik túl az ifjúsági írások megszokott színvonalán.«

A SZEGÉNY JÁMBOR ÁRMÁDIA

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. május 29., 3. évf. 147. sz. 1—2. l., a tárcarovatban. *Kormánybiztos és tábornok* címmel. Névjelzés: *Pluvius*. [= MK egyik közismert álneve. Jelentése: esős, esőt hozó, esőt adó; Juppiter latin melléneve volt.]
- II. *Az apró gentry és a nép*. Harminc kis elbeszélés. Írta Scarron (Mikszáth Kálmán). Bp. 1884. Révai Testvérek kiadása. 106—111. l.
- III. a) *Az apró gentry és a nép*. Harminc kis elbeszélés. Második, bővített kiadás. 1889. MKm 2. köt. 110—115. l.
- b) 3. kiad. 1893.
- c) 4. kiad. 1897.
- d) 5. kiad. 1901.
- e) 6. kiad. 1903.
- f) 7. kiad. 1908.
- IV. a) Jk 29. köt. 1910. *Apró vázlatok és rajzok*, I. köt. 84—88. l.
- b) Ua., sorozatcímlap és évjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]
- c) MKmR—Fr 42. köt., ismét az eredeti kötetcímmel: *Az apró gentry és a nép*. Évjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]
- d) Ua., mint a c), de sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A szegedi árvíz idejéből Mikszáth két kedvére való mesét örökített meg. Az egyik: két árvízi gyermek története (négyféle változatban), a másik: egy nyakas magyar úr esete a csász. kir. hadsereggel.

Kállay Ödön országgyűlési képviselőnek a tisztikarral támadt afférját először csak krónikaszerűen jegyezte föl *Egy jelenet a vész napjaiból* címen. (Szegedi Napló 1880. szept. 8. Ld. a jelen kötetben!) Nem telt bele egy év, és — mint a Pesti Hírlap új munkatársa — ismét megírta ezt a tanulságos mesét.

Amott még — krónikaírói feladatának megfelelően — nemcsak Kállayt említi név szerint, hanem a kíséretében levő fiatalabb képviselőket is; ezúttal — a belletrisztikus kerethez illően — csupán a »főhóst« nevezi meg, míg egyik társát, Horváth Gyulát és a közös-hadseregbeli tábornokot csak egy-egy névbetűvel jelöli.

Egyébként a mesén semmit sem változtatott. Az elbeszélés — éppúgy, mint a korábbi, vázlatosan följegyzett krónika — a kifejezéssel létrehozott dualizmus ellentmondásainak kitűnő szatírája: a polgári és katonai hatóságok örökös súrlódásainak egyik tükörképe.

Szövegváltozatok

MK a kötetbe-foglalás előtt rendszerint átfésülte, stilárisan javíttatta műveit. Így tett ezzel az elbeszéléssel is. A Pesti Hírlap (PH) szövegét gondosan csiszolta, mielőtt *Az apró gentry és a nép* c. kötetébe iktatta volna. A Révai-féle gyűjteményes kiadás alkalmából (MKm 2. köt. 1889) újból átnézte az előbbi fogalmazást.

A Jk szövegében többrendbeli önkényes módosítással találkozunk; ezek a kiadói és nyomdai korrektoroktól származtak.

Az első fogalmazást (PH), valamint az 1884. évi kiadást és a végleges szöveget vizsgálva, fokról fokra követhetjük MK műhelymunkáját. Az 1884. évi szöveg legfőbb módosítása, hogy a PH-beli szöveg egy napi érdekű politikai célzását törölte s a H. Gyulának nevezett képviselőt csak H. betűjeggyel jelöli. A többi módosítás jórészt nyelvi és stiláris jellegű.

A MKm 1889. évi szövegét vettük alapul.

Lap Sor

- 144 : 2 a katonasággal szemben. El is vagyunk (PH: a katonasággal szemben, *de mindig*. El is vagyunk)
- 4 ellensúlyozásul, *melyben* a hadsereg húzta a rövidebbet (PH: ellensúlyozásul a *Komjáthy Béla mai védbeszédére, hogy a hadsereg húzta a rövidebbet*) [Utalás Komjáthy Béla védbeszédére, melyet Verhovay Gyula érdekében mondott, midőn Verhovayt egy a »cs. kir. közös hadsereget« becsmérlődik cikke miatt esküdtszék elé állították.]
- 6 Igaz, hogy az az egyetlen polgár is csak *képzelle* ezt s meghalt, mielőtt kiábrándulhatott volna. (PH: Igaz, hogy az az

- Lap Sor
 egyetlen polgár is csak ebben a meggyőződésben élt, vagyis meghalt abban a hitben, mielőtt kiábrándulhatott volna.)
 144 8 többek közt (Jk: többek között)
 10 a leutazott képviselők között, (PH: a leutazott fiatal képviselők között,)
 „ 11 órá (Jk: órá)
 „ 21 s sokat (Jk: és sokat)
 „ 26 nevelte. (Jk: növelte.)
 145 3—4 miután az némi nem éppen tapintatos megjegyzéseket tett intézkedéseire, dühre lobbanva (PH: miután az némi megjegyzéseket tett [az] intézkedés helytelenségére vonatkozólag, dühre lobbanva)
 „ 7 s az oroszán (PH sajtóhibával: s az oszlán [!])
 „ 11 az isten szerelméért? (Jk: az isten szerelméért?)
 „ 23 és 25 ily körülmények (Jk: ilyen körülmények)
 „ 23 szólni (Jk: szólani)
 „ 25 tán (Jk: talán)
 „ 33 Szótlanul (PH és 1884: Szótlalanul)
 „ 33 H. képviselő, (PH: H. Gyula képviselő,)
 „ 38 a hajó födéletére lépve (PH és 1884: a hajófödélzetre lépve)
 146 : 16 hogy ezt a várost mentsük, (PH és 1884: hogy ezt a szerencsétlen várost mentsük,)
 20 s aztán (PH és 1884: s azután)
 25 — A kabinetirodába: (PH sajtóhibával: — A katonai-irodába:)
 29 Krk: önkéntelenül. (Az összes korábbi szövegben: önkénytelenül.)
 32 Krk: felbiggyesztve (PH—1908: felbiggyesztve Jk: fölbiggyesztve)
 „ 32 no lám, ön nem helyesli? (PH csak ennyi: ön nem helyesli?)
 „ 36 — No, aztán? (PH és 1884: — Nos, aztán?)
 147 6 ez lehetetlen... (PH és 1884: az lehetetlen...)
 10 az örökös jogaiikkal... (PH: az önök örökös jogaiival...)
 12 azzal a goromba emberrel (PH: azzal a neveletlen, goromba emberrel)
 15 H. legjobban, (PH: H. Gyula legjobban,)
 16 s jóízűen (PH és 1884: és jóízűn)
 16 estefelé (PH: estefele)
 17 Kállaynál, s katonásan (PH: Kállay előtt, s katonásan)
 19—20 fordult meg, hogy (PH: fordult meg újra tisztelegve, hogy)
 23 s kevélyen magyarázta (PH: s néma kevélységgel magyarázta)
 25 az egész armádiát. (PH: az egész osztrák armádiát.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
 144 9 Kállay Ödön (1815—1879) — politikus, szélsőbaloldali képviselő. Részletesebben ld. *Egy jelenet a vész napjaiból* jegy-

Lap Sor

- zetei közt, a jelen köt. 273. l. — Az elbeszélésben MK azt írja róla, hogy a szegedi árvíz idején már »beteges volt«. Valóban, csak egy pár hónapig működhetett Szegeden; 1879. aug. 6-én meghalt.
- 144 : 16 *nullifikáltatott* — érvénytelenné vált, megszűnt.
26 *idegességét csak nevelte* — A *nevel* szóalakot még a múlt század végén is használták *növel* jelentéssel.
- 145 3 *ponion* — fából vagy fémből készült lapos fenekű katonai ladik, amelyet partraszállásra vagy állóhidak alapjának használnak.
- 33 *stb. H. képviselő* — Horváth Gyula (1843—1897), politikus és publicista. Ld. róla írt jegyzeteinket *A kis Szegedi Gergely* Tárgyi magyarázatainál: 269. l. — Ld. még *Egy jelenet a vész napjaiból* jegyzeteit is: 274. l.
- 36 *milyen intézkedéseket involvál a kérdés* — milyen intézkedéseket von maga után.
- 146 : 7—8 *diplomáciai intervenció* — beavatkozás, közbenjárás.

KALIFORNIAI RAJZ

M. Pesti Hirlap. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. május 31., 3. évf. 149. sz., a Melléklet 3—4. lapján, vagyis a szám 11—12. lapján.
Névjelzés: *Pluvius*.
Kötetben itt először.

Keletkezés

Mikszáth választási történetei közül a *Két választás Magyarországon* (Krk 9. köt.) rögződött legjobban a köztudatba. De ismeretes dolog, hogy elbeszéléseinek gyűjteményében hosszú sora van a választási históriáknak, amelyek egytől egyig a századvég és századforduló felelőtlen, korrump politikai viszonyait foglalták krónikába.

Ennek a sorozatnak egyik érdekes darabja a *Kaliforniai rajz*. Vasúti történet ez is, mint Mikszáth több ez időbeli tárcanovellája, de a vonat kupéja ezúttal nem szerelmi kalandok színtere, hanem egy képviselőválasztási komédia előszobája. Miközben az író szunyókál vagy legalábbis úgy tesz, mintha aludna, az akaratlanul ellesett párbeszédéből kibontakozik a lelkiismeretlen, országvesztő politikai játék egyik jelenete.

Igen ügyes az elbeszélés szerkezete. Az író Bret Harte egyik kaliforniai történetét olvassa, és képzelete a kaliforniai aranyspekulánsok közelébe varázsolja őt... E fantazmagóriáját aztán szinto észre-

vétlenül váltja föl a képviselői mandátum utáni hajsza és piszkos alkudozás képe: a kaliforniai tülekedés hazai változata . . .

Az elbeszélés látásmódjával és keserű, fanyar ízével Mikszáth egyre jobban közeledik a későbbi nagy művekhez, melyekben hangja és világnézete kiteljesedett.

A szövegről

A Pesti Hirlap (PH) sajtóhibáit kijavítottuk és MK egypár sajátos kifejezéséhez megjegyzést fűzünk. (Zárójelben a PH szövege.)

Lap	Sor	
147	1	stb. <i>wagon</i> [Megjegyezzük, hogy ezt az akkor még meg nem honosodott angol kifejezést MK mindenkor eredeti szóalakjában írta, így: <i>waggon</i>]
„	6–7	betűkhöz [Régies pongyola ejtés emlékét őrzi.]
148	4	konduktor (PH itt hibásan írt francia szóalakkal: <i>kondukteur</i>) [Átírtuk közhasználatú latinós formájára, minthogy később (149 17 és 152 1) a PH szövegében is <i>konduktort</i> találunk.]
	17	Aldrich (PH itt sajtóhibával: Aldrid) [Feljebb, a 8. sorban a névalak helyesen szerepelt!]
	39	mutatják a gesztikulációk [s] izzadó üstöke. (PH értelmetlenül: mutatják a gesztikulációk izzadó üstöke.) [A mondat értelme megkívánja a betoldott kötőszót.]
150	8	bányái (bányai)
	18	— <i>De khérem</i> , (PH értelemzavaró sajtóhibával: — <i>Be khérem</i> .)
151	8	jóizű álom nyomott <i>el</i> talán, (jóizű álom nyomott <i>le</i> talán),
	10	<i>kezdé</i> a társalgást (<i>kérdé</i> !) a társalgást)

A feltűnően sok és súlyos sajtóhiba magyarázata az, hogy Mikszáth csak vagy két hete került a Pesti Hirlaphoz, s a szedők még nem szoktak hozzá az ő nehezen olvasható, apró betűs, ékezetlen írásához. Később a Pesti Hirlap kiadói, a Légrády testvérek külön begyakorolt nyomdászokat alkalmaztak Mikszáth kéziratainak szedéséhez.

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
147	1	<i>Bret Harte</i> — Harte, Francis Bret (1839–1902): észak-amerikai író. Albanyban (New York államban) született; 1854-ben Kaliforniába ment és egymásután lett aranykereső,

- tanító, postás, majd betűszedő, a kaliforniai pénzverde titkára és újságíró. 1870-ben egyetemi tanár, 1878-tól 1885-ig diplomáciai pályán működött. Különösen a rövid elbeszélések, az ún. short story-nak volt nagy mestere. Főleg a bányászélet köréből vett és a helyi színeket híven tükröző elbeszélései nagyon népszerűekké tették műveit. »Kaliforniai beszélyei« már 1875-ben megjelentek magyar fordításban (ford. Belényesi Gábor); ezeket MK is jól ismerte s műveiben nem egyszer említi. — *A tót atyafiak* és *A jó palócok* megjelenésekor (1881—1882) az egykorú kritika azzal is ki akarta fejezni elismerését, hogy Mikszáthot — többek közt — »a magyar Bret Harte« melléknévvel ruházta fel. Pl. Senex (Nagy Sándor) »Apróságok Mikszáth Kálmánról« c. reflexióit e szavakkal kezdi: »Tehát van már magyar Bret Harte is!« (Szegedi Napló 1881. szept. 8.)
- 147 7 »... mint ahogy a thungelshírei folyam kiabált a gyermek után.« — Említett olvasmányai egyikére való utalás, ahol egy Thungel megyei (vagy kerületi) folyóról van szó.
- 148 : 8 *Aldrich, Thomas Bayley* (1836—1907) — amerikai költő és novellista. Útleírásokat is írt, — ezekre utal Mikszáth.
- 8 *Twain Mark* — Mark Twain, családi nevén Samuel Langhorne Clemens (1835—1910); a világhírű amerikai humorista író nevét Mikszáth is — kortársaival együtt — tévesen értelmezte (Márk vagyis Márkus utónevet feltételezve); pedig e két szó: egy angol hajóskifejezés.
- 19 *markírozott* — jellegzetes, kiélezett (arckifejezések).
- 22 *Mr. Snagsby* — MK olvasmányélményeiből mint valami jellegzetes angol figurát említi.
- 23 *monsieur Gaillard* — Sokszor megfigyelhettük, hogy MK nem szeretett új neveket, különösen pedig idegen neveket keresgélni alakjainak. Ha francia névre volt szüksége, legszívesebben a Gaillard nevet alkalmazta. Pl. *A kedves Gaillard apó* (Krk 27. köt.), valamint a »*Hasis és vutkia*« c. elbeszélésciklus I. darabjában (Krk 29. köt. 86. l.).
- 34 *Calderon* — Pedro Calderon de la Barca (1600—1681): a spanyolok egyik legnagyobb drámaírója és költője.
- 149 18 *San Francisco* — Kalifornia legjelentősebb városa, Észak-Amerika nyugati partjainak legfontosabb kereskedelmi és kikötő helye.
- 151 : 33 *Bajmóczy Kristóf* — Bajmóczy nevet Nagy Iván genealógiai munkája nem ismer. De volt Bajmóczy nevű birtokos nemes család Erdélyben, Doboka megyében.
- 152 : 2 *Bugy-Péterfalva* — költött helységnev. A név első tagja MK más elbeszéléseiben is előfordul; pl. Bugy-Kutyamándfalva *A diplomata levelében* (a jelen köt. 94. és 96. lapján). — Hazánkban ismeretes Bugyi nevű helység; Péterfalva nevű község három is volt a MK korabeli Magyarországon.
- 2 *drei Minute* — három perc (a vonat tartózkodási ideje).

A KÍSÉRTET

M. Pesti Hírlap. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. június 5., 3. évf. 154. sz., a Melléklet 5. lapján, vagyis e szám 13. lapján. Névjelzés: *Fidél*.

Kötetben itt először.

Fidél: Mikszáth eddig ismeretlen álneve

Mikszáth neve a Pesti Hírlap 1881. május 17-i számában tűnik föl először. Írásai rendszeresen május végétől jelennek meg a lap hasábjain. Többnyire két ismert álneven szerepel, mint *Scarron* és *Pluvius*.

A Pesti Hírlap június 4-i számának egyik karcolata alatt ezzel az eddig ismeretlen, új álnévvel találkozunk: *Fidél*.

Az olvasó önkéntelenül veti föl a kérdést: ki lehet ez a »kedélyes« (»jókedvű«, »vidám«) munkatárs?

Sem az eddigi Mikszáth-bibliográfiák, sem az álnévlexikonok nem adnak eligazodást. Gulyás Pál »Magyar írói álnévlexikon«-a (Bp. 1956. 161. l.) két *Fidél* álnévű íróat említ. Az egyik Békefi Antal, a Szegedi Napló 1880. évi munkatársa, a másik Rudnyánszky Gyula, aki 1878 óta különféle lapokban használta ezt az álnevet.

A Pesti Hírlap *Fidél*jével egyikük sem azonos. Ez a *Fidél*: Mikszáth. Már a különböző karcolatokból és a jelen elbeszélés tartalmából, motívumaiból is kitűnik a szerző, de teljes bizonyosságot nyújt a szept. 16-i számban olvasható *Hosszú szerelem* című tárcaelbeszélés, amely nem egyéb, mint a Szegedi Napló 1878. aug. 11-i számában No. 3. (vagyis: Kákay Aranyos No. 3. = Mikszáth Kálmán) jelzéssel ugyanezen címen megjelent novella új kidolgozása, illetőleg témaváltozata — *Fidél* álnévvel.

Azzal, hogy a *Fidél* álnevet megfejtettük, Mikszáth életművét egypár új, eddig ismeretlen novellával, cikkel és karcolattal sikerült gazdagítanunk.

Keletkezése és témárokonsága

Mikszáth írásai között nem egy kísértetes históriával találkozunk: *Egy igazi kísértet* (Krk 30. köt.), *János úr a politikus, vagy a szegedi kísértet* (uo.), *Galanáné asszonyom (A jó pálócok gyűjteményében)*; regényeiben is: *Kísértet Lublón* (Krk 5. köt.), Prakovszky történetében a kriznóci danse macabre (Krk 8. köt.) stb.

Most egy újabb kísértetes történetre bukkantunk, amely — Mikszáthnak eddig ismeretlen álnév-jelzése miatt — teljesen elfeledve kallódott.

Mikszáth kísértetes históriáinak jellemző közös vonása, hogy a kísértet-járások mögött nála rendszerint valami huncutság húzódik meg. A tréfa-csináló kísértetek csoportjába tartozik a jelen elbeszélés

kísértete is. A fent említett első két elbeszélésben és a lubói regényben egy-egy szépasszony szerez magának vigasztalást a kísértet segítségével, — itt: a kísértet egy házladástól húzódozó ájtatos öregasszony makacsságát töri meg . . .

De a vidám történet savát-borsát, igazi mikszáthi fizeit a közbe-szótt szellemes megjegyzések, anekdoták és ötletek adják. Mikszáth ezúttal is élesen kifakad a pletyka s a pletyka-hordó vénasszonyok ellen, mint ahogy nem egy más elbeszélésében is tette (*Pletyka*, Krk 27. köt., *Ne okoskodj, Pista!* Krk 8. köt. stb.) Hasonlóképpen ostorozza a kísértet-járáshoz fűződő babonát s korán jelentkező anti-klerikális felfogásával kíméletlenül gúnyolja a katolikus egyház ördögűző szertartásait, melyeknek gyakorlata mintegy szentesíti a babonás hiedelmeket . . . A tréfát Mikszáth azzal élezi ki, hogy a ház-eladó furfangját vakbuzgó néniével szemben éppen az egyház közre-működése juttatja sikerhez.

Végül megemlítjük, hogy a mesének egy rokon párját is olvastuk már Mikszáth novellái között. »*Ez a ház eladó*« című, 1877-ből való elbeszélése (Krk 29. köt.) szintén egy több tulajdonos kezén levő ház eladása körül bonyolódik.

A szövegről

A Pesti Hirlap szövegének egy sajtóhibáját s egy régiesen írt szóalakját javítottuk:

- 153 : 27 Rót Miska, a három mázsás mészáros (PH: Rót Miska s a három mázsás mészáros).
154 : 1 díványon (PH: divánon).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 152 : 1 stb. *Petruska Ignác főképüány* — a családnév költött, MK-nál eddig nem fordult elő.
4 *Püspökóvár* — Érsekújvár analógiájára tréfásan költött helységnév.
11 *Kupka*, a harangozó és 155 : 12 *Zatocsil Márton*, a »kísértet« szlávos névalakja MK szűkebb pátriájára, az akkori Magyarország felföldi tájaira utal.
12 *Hájas Kata* kofa, 152 : 16 *Pakli Tamás* szabó és 154 : 1 *Szelid József* esperes — úgynevezett beszélő vagy beszédes nevek, amilyenek MK frásaiban másutt is elég gyakran előfordulnak.
153 1 *Erzsók néni*, a *Boris* szolgáló mostohaanyja — MK-nál az »Erzsók néni« általában bajkeverő, kíváncsi, pletykás öregasszonyok; a Boris (Borcsa) név pedig szinte elmaradhatatlan MK-nak az 1870-es évek végén és az 1880-as évek elején írt elbeszéléseiben.

- 154 : 11 *Collins, William Wilkie* (1824—1889) — angol író; nagy hírnévre és közkedveltségre tett szert a szenzációs regényirodalom terén, különösen bűnügyi regényeivel. — MK, aki fiatal korában szívesen olvasgatott bűnügyi regényeket, azért hivatkozhatott rá, mert Collins műveit már az 1860-as évek óta sűrűn fordították magyarra: A fehérruhás nő (1863), A gleninchi rejtély, A feltámadt halott (1875), A két végzet (1877), A kísértet (1880), A titokzatos hang stb. Collins fordítói között találjuk Csukássi József, Benedek Elek, Kont Ignác, Huszár Imre s a legszorgalmasabb: Zichy Kamilla nevét.
- 11 *Poe, Edgar Allan* (1809—1849) — rejtelmes történeteit MK igen kedvelte s gyakran emlegeti. Kettőt át is ültetett magyarba. (Ld. Krk 28. köt.: *A fekete macska és Rejtélyes gyilkosság.*)

A »KÉK KAKAS« A KEREPESI ÚTON

M. I. *Képes Családi Lapok*. Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap. (Fel. szerk. a 20. számig, febr. 13-ig Németh Béla. Főmunkatárs: Lauka Gusztáv. [Febr. közepén Németh Béla szerk. elhunyt, és ettől kezdve az év végéig Mehner Vilmos kiadó nem tüntette fel az új szerkesztő nevét. MK e novellájának megjelenésekor átmenetileg talán Lauka Gusztáv szerkesztette a lapot.]) 1881. június 5—július 10., 3. évf., 36—41. sz. Műfajjelzés: Eredeti elbeszélés. Teljes névjelzéssel. Hat folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

- [1.] június 5. (36. sz. 563—565. l.) Elejétől az I. fejezet »— Szüksége volt rá szegénykének — mondá Mari érzékenyen — ...« kezd. szakaszáig. (Folyt. köv.)
- [2.] június 12. (37. sz. 577—579. l.) Az eml. szakasztól a III. fejezet »De szabad-e magára hagyni a beteget? ...« kezd. szakaszáig.
- [3.] június 19. (38. sz. 593—595. l.) Az eml. szakasztól a IV. fejezet »— Jó hírt hozok, kisasszony ...« kezd. szakaszáig.
- [4.] június 26. (39. sz. 609—611. l.) Az eml. szakasztól az V. fejezet »Mari egy idő óta feltűnően hidegebb, tartózkodóbb lett ...« kezd. szakaszáig. (Vége következik.) [!]
- [5.] július 3. (40. sz. 625—626. l.) Az eml. szakasztól a VI. fejezet »— Megálljon — mondá Kozenszky vakmerően eléje lépve — ...« kezd. szakaszáig. (Vége következik.)
- [6.] július 10. (41. sz. 641—643. l.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások:

- II. a) *Jk 40. köt. = Hi 8. köt. Dekameron I. 1914. 33—81. 1.*
b) Ua., sorozatcímlapok nélkül, új címlappal: *Mikor az új kastély füstbe ment és egyéb elbeszélések.* [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
c) [1929]. *MKM R—Fr 27. köt.* (Egyes példányokon a sorozatszám téves: 17. köt. [!]) Kötetcím: *Mikor az új kastély füstbement.* [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A »*Kék Kakas*« a *Kerepesi úton* című novella Mikszáth egy előző évi elbeszélésének, *A hidegajkúnak* témaváltozata. (Ld. Krk 30. köt. és ottani jegyzeteinket a 331—333. lapokon.)

A mese színhelyét és a szereplők nevét megváltoztatta, de a történetet magát úgyszólván teljesen változatlanul hagyta. *A hidegajkú* története Londonban játszik s egy magyar szabadsághős és egy angol kisasszony szerelme körül bonyolódik. A »*Kék Kakas*« meséje viszont Pesten zajlik, hősei egy lengyel szabadsághős és egy magyar boltos-kisasszony.

Amannak jegyzeteiben részleteztük az egyezéseket és a különbségeket. Ezúttal mindössze annyit ismételünk, hogy az azonos mese kétféle kidolgozását két külön egyednek kell tekintenünk; pusztán »szövegváltozatként« egyiket sem kezelhetjük. Az olvasó közvetlenül tanulmányozhatja Mikszáthnak ilyen s hasonló esetekben követett munkamódszerét.

A mesének Pestre helyezett jelen változata még jobban megerősít bennünket abban a föltevésünkben (amit már *A hidegajkúval* kapcsolatosan is érintettünk: Krk 30. köt. 332. l.), hogy a romantikus »emigránstörténet« tulajdonképpen az írónak egy szubjektív érzésekből és tervekből szőtt ábrándját leplezi . . . A hol Londonba, hol Pestre helyezett elbeszélés valódi indítékára, a be nem teljesült szegedi idillre MK *Láttam a feleségemet* című novellája is figyelmeztet (Krk 30. köt.).

A szövegről

A *Képes Családi Lapok* egyedül hiteles szövegét közvetítjük. A Hi-kiadásokban több tucatnyi önkényes szövegváltoztatást számolhatunk össze.

A *Képes Családi Lapok* egypár sajtóhibáját, tollbotlását és értelemzavaró írásmódját — jórészt *A hidegajkú* megfelelő szakaszai alapján — javítottuk. (Zárójelben a *Képes Családi Lapok* kifejezései.)

- Lap Sor
- 155 8 *Az* 1848-iki (*A* 1848-iki)
- 156 8 *melyben* (melyen)
- „ 34 *azzal a szöke lány hajjal*, (azzal [!] *szöke stb.*)
- 158 : 10 *vastagbőrű lurkó* (*vastagbőrű furkó* [!])
- 159 : 10 *piquetet* (*piquetot*)
- 164 : 14—15 *oh, mennyi mindent beszélt abból neki csak egyetlenegy szó is . . .* (Értelemzavaró sajtóhibával és helytelen központozással: *oh, mennyi minden* [!] *beszélt abból neki, csak egyetlenegy szó is . . .*)
- 35 *jósnő* (*jósné*) [MK általában nemigen tett különbséget a *-nő* és *-né* szavak között, pl. grófnő—grófné. A szokatlan *jósné* alakot — a helyes értelem céljából — javítottuk !]

II. fejezet

- 165 : 9 és 190 : 28 *önkéntelenül* (*önkéntelenül*)
- 167 : 32 *hogyan az ön derék barátja*, (*hogyan ön derék barátja*,)
- 168 : 35 *mondá Mari*, (*monda Mari*,) [MK ékezetlen kézírata következtében keletkezett hiba.]
- 169 : 5 *hónap* (*holnap*)
- 170 : 22 *De a lelkét, a szívét* (*De a lelkét, a szívét*)
- 172 : 24 *híes tolmácsa* (*híres* [!] *tolmácsa*)
- 174 : 36 *hónapos szobájában*, (*holnapos szobájában*,)
- 175 : 1 *tragédiának* (*tragoediának*)
- 176 : 22 *forró izzadságcseppek* (*forrós* [!] *izzadságcseppek*)
- 179 : 25 *értékesíteni* (*értésíteni* [!])
- 186 : 38 — *A Zöldfa* utcából jött ide. (— *A Fürdő* utcából jött ide.) [MK tollbotlása. A 185. lap. 9. sorából és a 186. lap 5. sorából tudjuk, hogy a keresett hölgy a *Zöldfa* utcából költözött a *Fürdő* utcába. Eszerint javítottuk !]
- 187 3 — *Látni kívánjuk a kisasszonyt*. (*A Képes Családi Lapok* szövegéből ezt a sort a nyomda kifejejtette. Bepótoltuk *A hidegajkú* következő sora alapján: »— Látni kívánjuk a *missz.*« E hiányzó sor nélkül ugyanis értelmetlenné válik a párbeszéd.)
- „ 17 *egy következőhöz?* (*egy következőkhöz?* [!])
- 189 5 *Krk: — Ma-ri-ba?* (*Az* eddigi szövegekben *tagolatlanul*.) [Tagoltuk *A hidegajkú* megfelelő szakasza nyomán, annál is inkább, minthogy a mondat így folytatódik: *tagolá az érdeemes férfiú.*«]

VII. fejezet

- 189 : 10—11 *irántam való szerelme nem egyéb* (*irántam való szerelme egyéb* [!])
- 190 : 28 — *kiáltá.* (— *kiálta.*) [*A hidegajkú* szövege nyomán javítottuk !]

Tárgyi magyarázatok

A címről

Nincs lehetőségünk arra, hogy az elbeszélés fő színhelyének, a Kerepesi út felső szakaszának (a mai Rákóczi útnak) 1860 körüli üzleti cégjelzéseit felkutatva megállapítsuk: létezett-e ott *»Kék Kakas«* című fűszerüzlet vagy nem?

De minden várostörténeti kutatás nélkül is az a meggyőződésünk, hogy Mikszáth félig-meddig költött névvel dolgozik. A *»Kék Kakas«* mintegy magyar megfelelője a jórészt külföldi meséiben gyakori *»Kék Hering«* elnevezésű vendéglőknek. (Pl. *A kedves Gaillard apó*, 1871. Krk 27. köt. 16. l.; *Melyik a külön ember?* 1877. Krk 29. köt. 15. l.; *Egy unalmas fickó*, 1877. Krk 29. köt. 141. l.; *A hidegajkú*, 1880. Krk 30. köt. 187. l.) (Sőt Mikszáth a Pestre helyezett jelen elbeszélésben sem tudja megállani, hogy ne emltsen itt is egy *»Sárga Hering«* című — állítólagos! — »terézvárosi« vendéglőt: 159 : 9.)

A ma is előforduló *»Kakas«* vendéglő-cégek gyakoriságából feltételezhetjük, hogy Mikszáth ismert — és éppen a Kerepesi úton! — egy ilyen cégjelzésű üzletet vagy vendéglőt, annál is inkább, mert másfél évtized múltán (1895-ben) *Szent Péter esernyője* c. regényében is említ egy *»Kakas«* nevű kocsmát, szintén a Kerepesi úton (Krk 7. köt. 73. l.).

E föltevést a jelen elbeszélés pontos topográfiája is valószínűvé teszi. Az író előbb kerületi a helymegjelölést: *»a vámsorompón innen«* (vagyis a mai Mező Imre úton innen) (156 : 3); közben — az I. fejezet alcímében és a 156. lap 10. és 13. sorában — a *»nagy sárga ház«* számát (*»68-ik számú ház«*) is megjelöli, végül pedig még pontosabban elvezet történetének színhelyéhez, mondván: a szatócsüzlet *»a Kerepesi útnak a Népszínházon [vagyis a nemrég lebontott Nemzeti Színházon] túli részében«* (a Körút és a Baross tér közötti szakaszán) volt (157 : 12).

A kérdés nem nagy jelentőségű, mégis figyelmet érdemel, mert világosan mutatja: miképpen alakul ki az író névkészlete a reális emlékekéből.

Kiegészítésként megemlíjtjük, hogy Váradi Antal *»A régi Pest emlékeiből«* c. könyvében (Bp. 1921. 45. l.) följegyezte, hogy a [régebbi] Petőfi utca [a mai Kazár utca] hajdani neve *Kékkakas utca* volt.

A nevekről

A *»Kék Kakas«* a Kerepesi úton névkészletét — a két meseváltozat könnyebb összehasonlítása végett — célszerű egybevetnünk *A hidegajkú* névkészletével.

A hidegajkú

A szatócs: Mr. Kark
Első felesége csak Mrs. Kark
megjelöléssel
Leányuk: Miss Edith Kark
Az előkelő angol úr: Sir Ralph Ihon
Ennek inasa: *»a semmirevaló Dick«*

A »Kék Kakas«

Bodner Ferenc
Barkás Arnália
Bodner Mari
A magyar úr: Kaziray Gábor
»a semmirevaló Miska«

A magyar emigráns: AlacsKay Pál   A lengyel emigráns: Kozenszky
László

Ennek jegyese: Berényi Mari   Palowszki Anna
A szállóbeli hölgy: Miss Berger   Berger kisasszony
Az egyik vevő: Plomb anyó   Molnár Jánosné
A kártyapartner: Mr. Darnley   Szabó Sámuel úr
Az előkelő vendéglő: »Ezüst kürt«   »Arany kulacs« stb.

Figyelemre méltó, hogy Mikszáth az elbeszélés mindkét változatában többnyire olyan neveket használ, amelyek sem korábbi elbeszéléseiben, sem a későbbiekben nem fordulnak többé elő.

Lap   Sor

- 155   1—2 »még nem volt meg a fényes sugárút« — az Andrássy út, a mai Népköztársaság útja. A Sugárút kiépítését 1870-ben határozták el; a kéz utat 1876. aug. 20-án adták át a közforgalomnak.
- 10   *ama* »...tizenkét esztendő« — MK különböző frásaiban az elnyomatás korának időtartamára vonatkozólag hol tizenkét, hol pedig tizenhét esztendőt találunk. A tizenkét év 1861-ig, vagyis a kiegyezést előkészítő felirati javaslatok tárgyalásáig terjed; a tizenhét év viszont a kiegyezés tényleges bekövetkezéséig. — Esetről esetre meghagyjuk a szövegekben előforduló kétféle számadatot.
- 13   *A Váci- és Uri-utcák* — a pesti belváros főutcai. Az utóbbit később Koronaherceg-utcának hívták, ez a mai Petőfi Sándor utca.
- 156 : 9   »Prosperis et asperis« (örömben s bánban) — Ugyanezt a címerfeliratot Mikszáth említette már *Miniszter kerestetik* c. elbeszélésében is. (A jelen köt. 62. l.)
- 157 : 11   *excentrikus* — különc, furcsa, bogaras (személy).
32   *a házasság és a harmincéves háború* párhuzama MK elbeszéléseiben másutt is előfordul. Pl. *Miért fél Stofi bácsi a porosz-tól?* (1871) c. novellájában (Krk 27. köt. 70. l.)
- 159   10   *piquet* — francia eredetű kártyajáték, ketten játsszák.
36   »Kaziray Gábor meglehetősen szemtelenül« nézegeti *Mari kisasszonyt* — A csinos hölgyek kihívó szemrevételezését hasonló megfogalmazásban megismétli Mikszáth *Miniszter kerestetik* c. elbeszélésében is (a jelen kötetben 66 : 13—14).
- 160 : 3   »— *Inasom, a semmirevaló Miska*...« — Minthogy később (171 : 27) Miskát »a néhai huszár«-nak, illetőleg a Miklós-huszárok közül valónak nevezi (171 : 37), — joggal következtethetjük, hogy ebben a képzetársításban szerepet játszott Mikszáthék szklabonyai kocsisának, Suska Mihálynak emléke. (Ld. *Az én öreg Miska kocsisom*. Krk 28. köt.) Az itteni Miska azonban nem Branyiszkónál, hanem Schwechatnál harcolt (172 : 7).
- 163 : 19   »Egy régi történet, mely...« — Kiegészítendő így: ...mindig új marad. — Heine »Ein Jüngling liebt ein Mädchen...«

- Lap Sor
 kezdetű dalából kiszakított szállóige. Németül: »Es ist eine alte Geschichte, Doch bleibt sie immer neu . . .«
 164 3 *Váci és Hatvani utca* — a pesti belváros főutcái. A Hatvani utca a mai Kossuth Lajos utca.
 165 : 13 »*grajzlerajos*« — szatócs, fűszer- és vegyeskereskedő (lenéző, fitymáló hangsúllyal).
 168 5 *konvulzív* — görcsös, vonagló.
 „ 38 *Fürdő-utca* — a mai József Attila utca.

III. fejezet

- 169 5 *point* — pont, pontszám, pontérték.
 172 7 *Schwechat* — község Bécs közelében. A szabadságharc idején a honvédség vereséget szenvedett itt.
 26 *Woolwich* (MK-nál: Wolwich) — régen önálló város, jelenleg London egyik közigazgatási területe; az angol tüzérség székhelye. — MK valami újságban vagy folyóiratban olvashatott »a híres woolwichi kuruzsló-javasasszony«-ról.
 28 *Pester Journal* — német nyelvű napilap. 1874-ben létesült. Felelős szerkesztője Strammer J. G. (Nevét Szinnyei József írói lexikona sem tartja számon.)
 30 »*Aranypillangó*«-hoz címzett *kávémérés* — Ezzel a céggel még nem találkoztunk MK műveiben.
 173 : 4—5 ». . . *studja-e, kedves kisasszony, miféle nőknek szokták a hajukat levágni?*« — A női haj töből való levágása (éppúgy, mint a férfiaknál a bajusz vagy szakáll megtépázása) régen a legnagyobb megszégyenítések közé tartozott. A feslett erkölcsű nőknek vágták le büntetésből vagy bosszúból a haját. (Ld. MK: *Péri lányok szép hajáról* c. elbeszéléseát *A jó palócokban*.)
 174 4 *Szántay grófok* — költött családnév.
 184 11 »*volt szolgálónk, Borcsa*« — Többször megjegyeztük már, hogy MK-nak a 70-es évek vége felé és a 80-as évek elején — kivált Szegeden — két kedvenc női neve volt: Marcsa és Borcsa. Nos, ebben az elbeszélésében is szerepet juttat mindkettőnek!
 185 9 *Zöldfa utca* — ma: Veres Pálné utca.
 186 : 7 *özv. Kopomonkyné* — csak itt előforduló, komikusan hangzó név.
 191 31—32 »*A magyarnak most úgyis az a jelszava: hogy „várjunk”.*« — Utalás arra, hogy az elbeszélésnek ez a befejező része közvetlenül a kiegészítés előtti hetekben-hónapokban történik.

Irodalom

Mikszáthnak ezzel az írásával előttünk egyedül *Rubinyi Mózes* foglalkozott, éspedig két különböző alkalommal.

Először »Mikszáth Kálmán élete és művei« c. munkájában (Bp. 1917. Révai kiad. 28—29. l.). Itt mintegy vallomásszerűen adja

elő *A hidegajkú* és *A »Kék kakasa a Kerepesi úton* c. két mesevázlatot vizsgálatának élményét:

»Álljunk meg egy pillanatra e múnél — úgymond —, mert ez rendkívül érdekes bepillantást enged a költő dolgozásmódjába.

Elképzelhető, mennyire meglepett, mikor *A hidegajkú* címmel Mikszáth-novella került a kezembe, egy angol história, mely Londonban játszik, Sir Ihonról, Edit lányáról [!], mister Kark-ról szól. Oly idegen, hideg volt ennek a levegője. És tessék elképzelni még nagyobb meglepődésünket, mikor megállapítottuk, hogy Mikszáth ezt a saját dolgozatát mintegy lefordította *magyarra*, csodás írói művészetének pár ügyes fogásával. Missis [!] Editből Mari lett, Sir Ihon-ból Kaziray. Az angolos feldolgozásban szó van arról, hogy a hős újra megházasodott. Ezt a költő ilyen megjegyzéssel írja meg: „Mr. Kark mindössze annyi változást konstatált, hogy az új mrs. Kark keményebbre főzi a puddingot és véresebbre hagyja meg a beafstek [= beefsteak]-et.” A magyar feldolgozásban ezt így változtatta meg a leleményes író: „Nyíltan mindössze annyi változást észlelt (ti. az újra házasodó hős), hogy az új feleség jobban készíti a főzelékeket, ellenben a káposztának titkát nem bírta úgy kilesni, mint a [meg]boldogult; nyugossza meg az Isten ott, ahol vagyon, a kerepesi temetőben.” Így lett *A hidegajkúból A „Kék kakas” a Kerepesi úton.*

Másodszor a Hi sorozat 8. kötetének (Dekameron I. köt.) jegyzetei közt (a 187—188. lapon) érinti ezt a novellát és röviden egybeveti az első kidolgozással, *A hidegajkúval*. — Minthogy Rubinyi idevágó jegyzetét a Krk 30. köt. 335—336. lapján már idéztük, most csak utalunk arra.

A MINISZTEREK ZSEBE

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. június 11., 3. évf. 159. sz. 3. l. (nem a tárcarovatban!) Névjelzése: P—s. [MK *Pluvius* álnevének rövidítése.]
- II. a) *Jk* 44. köt. = *Hi* 12. köt. *Anekdóták I.* 1917. 38—40. l.
b) Ua., sorozatcímlapok nélkül. [Címlapkiadás.]
c) *MKMR—Fr* 33. köt. [1930.] [Címlapkiadás.]

Keltekzése

MK 1881 tavaszán hallott egy politikai anekdotát arról, hogy két közéleti személy felöltőjét a ruhatárban fölcserélték — s a kabátokban értékes okmányok és diszkrét levelek lehettek . . . Ezt az anekdotát azon melegeben följegyezte *A diplomata levele* c. novellájában, de csak mint szervesen oda nem tartozó epizódot. (A jelen köt. 86. l.) Ebben a mellékes szakaszban csupán említve van egy Stefi nevű kártyás aranyifjú pecho; barátai azzal ugratták, hogy biztosan az elcserélt kabát zsebében volt az ő törvényszéki elnökké való kinevezési okmánya — s ő azt siettében elvesztette . . .

MK-nak tetszett a tréfa, s nemsokára önálló elbeszélést kerékkelt belőle. Az ottani Stefit ezúttal Mukinak hívják; éhhetetlen fráter, nem tud karriert csinálni! A rokonság kénytelen képviselővé választani, hogy valami kenyere legyen . . .

A kabátcsere anekdotáját az író ezúttal két aktív miniszterre: Tisza Kálmánra és Trefort Ágostonra alkalmazza. Trefort kabátjában lehetett a jámbor Mukinak a közalapítványi birtokoknál való tisztartói kinevezése, de mindkét miniszter letagadta a kabátcserét, mert kabátjaik zsebében voltak »aznap kapott szerelmes levelek . . .«

Mikszáth — mint a »független« Pesti Hírlap munkatársa — kedvére csipkedte Tisza Kálmánt, de nem kímélte Trefortot sem, akivel szemben — nem tudjuk: miért? — már 1874—75. évi publicisztikai működése óta mindvégig barátságtalan magatartást tanúsított.

Pár év múlva a tréfás históriából újabb változatot bonyolított, egy szerelmi háromszög áruelőivá téve az elcsereált kabátokat (*A felső kabátok esete*. 1884. Krk 35. köt.).

Az anekdotának itt vázolt háromféle kidolgozása tanulságosan szemlélteti MK műhelymunkáját: teljesen szuverén módon kezeli a hallott vagy bárhonnán kölcsönzött témákat és tréfáit aktuális mozzanatokkal fűszerezi.

A szövegről

A Pesti Hírlap szövegét közvetítjük.

A Hi szövegében nyolc önkényes módosítást és hibát számolhatunk össze (szókihagyások stb.).

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
192	1	<i>Muki</i> — MK elbeszéléseiben a léha ifjoncok sablonos beceneve.
	2	<i>zsebrák</i> — itt: szegényember, élösködő. (MK-ra — saját vallomása szerint — nagy hatással volt Beöthy Zsolt »A zsebrák« c. elbeszélése. Bizonyosan innen ismeri a szónak ezt a jelentését.)
„	3	<i>sine cura</i> — gond nélküli, munkával nem járó hivatal.
„	3	<i>apja</i> — apósa.
193	6	» <i>Kék macska</i> « — MK karcolataiban és cikkeiben is többször említi ezt az akkoriban divatos pesti (Király utcai) mulatót.
	8	<i>nolens—volens</i> — nem akarva — akarva.
	13	<i>kamarális birtokok</i> — közalapítványi birtokok (a kultuszminiszter főfelügyelete alatt állottak).
	15	<i>Trefort Ágoston</i> (1817—1888) — politikus és publicista. 1872-től haláláig vallás- és közoktatásügyi miniszter.
194	5	<i>Kemény Gábor báró</i> (1830—1888) — politikus. Előbb Deák pártjához csatlakozott, majd pedig Tisza Kálmán mellett

működött. 1878—1882-ig földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter. Irodalmi munkásságáért a M. Tud. Akadémia tagjává választotta. 1887-ben, Ipolyi Arnold halála után a Történelmi Társulat elnöke lett.

A FEKETE KISASSZONY

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. június 16., 4. évf. 136. sz., a tárcarovatban (1—2. l.). Névjelzés: *Censor*. [Ez az álnév Mikszáth elbeszélései között itt fordul elő első ízben!]
- II. a) *Jk* 40. köt. = *Hi* 8. köt. *Dekameron I.* 1914. 167—173. l.
b) Ua., sorozatcím lapok nélkül, új címlappal: *Mikor az új kastély füstbe ment és egyéb elbeszélések*. [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
c) [1929.] *MKmR* — *Fr* 27. köt. (Egyes példányokon a sorozatszám tévesen: 17. köt.) Kötet cím: *Mikor az új kastély füstbement*. [Címlapkiadás.]

Francia fordításban:

La demoiselle noire. Trad. par François Gachot. Nouvelle Revue de Hongrie. XXVe (Ière) année. No. V. Mai 1932. 368—373. l.

Keletkezése

A vásárfia jegyzeteiben (a jelen köt. 303—304. l.) említettük, hogy Mikszáth árva kislányokról szóló történeteinek két típusa van: az újmamát kérő és az elhunyt édesanyát viszontlátni kívánó kislányok meséje.

Ez az elbeszélés egyesíti a kétféle mesét. A góizoni iskolamester kislányának, Erzsikének előbb új mamát ígérnek, majd pedig halott édesanyja látogatását. Erre vágyik a kislány; annyira óhajtja, hogy nem bánja: történjék aztán bármi!... Éjszakára nyitva hagyja az ablakot, — hadd jöhessen be a mennyből leszálló édesanyja. De anyja helyett a betóduló téli hideggel »a fekete kisasszony« látogat el hozzá: a difteritisz! A difteritisz, amely akkor — a védőszérum fölfedezése előtt — járványszerűen tizedelte a kicsinyeket. Tragikus játéka a sorsnak, hogy Mikszáth — aki itt még csak a gyerekek iránti emberi részvételt szól »a fekete kisasszony« pusztításáról — kilenc év múlva (1890. ápr. 20.) legkedvesebbik kisfiát, Jánoskát veszti el — szintén e járvány áldozataként...

A mese első jelentkezése *A gyermekszobában* c. elbeszélés volt (Szegedi Napló 1880. jan. 1., Krk 30. köt.); második kidolgozása a szóban levő *A fekete kisasszony* (Szegedi Napló 1881. jún. 16.); a harmadik pedig *A kis ablak a mennyországból* (Lányok Lapja 1881. júl. 3.). A történet háromszori megfogalmazása és változatlan alapformája arra a föltevésre készítet, hogy Mikszáth szegedi harmadfél esztendejében valamelyik ismerős családnál (talán ügyvédbarátjánál?) zajlott le hasonló gyermektragédia.

Az elbeszélést az író szülőföldjére, Nógrádba helyezi. A színhely: *Gózon*, amely *A jó palócokban* is szerepel (*A gózoni Szűz Mária*). Említi továbbá a környékbeli *Majornok* helységet, valamint a *Bágy* patakot, amelyek szintén előfordulnak *A jó palócokban*. A falujabeli alakok közül felidéz *Kubcsik* főtisztelendő urat, aki *Az igazi humoristák* kötetében (1879) még Kubcsik János nevet viselt, de itt már Kubcsik Mihályra változott.

Elmondja az Időről szóló reflexióit is, melyeket oly szívesen szőtt bele cikkeibe, karcolataiba és más elbeszéléseibe is. Ld. *Elmefuttatás az időről* című, 1875-ből való karcolatát (Krk 52. köt.), *Újév napján* című cikkét (Budapesti Napilap, 1878. jan. 1.), továbbá *A gyermekszobában* című elbeszélését (Krk 30. köt.) és *A kis ablak a mennyországból* című novelláját (a jelen kötetben).

Ez a szomorú hangulatú elbeszélése tehát mintegy ötesztendei termésének különböző clemeiből kristályosodott ki az alkotómunka titokzatos műhelyében.

A szövegről

A Szegedi Napló szövegét közvetítjük.
Kijavítottuk a Szegedi Napló egy sajtóhibáját:

Lap Sor

194 : 5 azokat a virágokat tépni *le*, (SzN: azokat a virágokat tépni *el*.)

198 : 11 Krk: *díványon* (SzN — MK régies írásmódjával —: *dívánon*)

Irodalom

Az elbeszélést első ízben *Rubinyi Mózes* sorolta kötetbe (Hi 8. köt. = Dekameron I. köt. 1914). A kötet végén három kis novellát külön ciklusba foglalt ezzel a cikluscímmel: »A jó palócok. (Három kiadatlan)«. A három novella: *A fekete kisasszony*, *A szép asszony vászna* és *Asztaltól—ágytól*. (E két utóbbit ld. majd a Krk 32. kötetében!)

Eljárását *Rubinyi* a kötet jegyzeteiben (189. l.) következőképpen indokolja:

»Az a három rajz, amely e cím alatt befejezi a Dekameron I. kötetét, alakjaiban, hangulatában *A jó palócokra* emlékeztet... A két első mintegy *A jó palócok* utóhangjai, amelyek már nem kerülhettek be a főműbe; az *Asztaltól—ágytól* alkalmilag keletkezett, egy illusztrációhoz való szöveg [Tévedés!], de *A jó palócok* hangulatának mintegy utána-érzéséből. *A jó palócok* 1881 végén jelent meg először, de kézírata már jóval előbb várta a nyomdafestéket. Mind a háromnak jellemző tulajdonsága *A jó palócokkal* közös helyszínen, alakokon, hangulaton kívül, nyelvüknek az a sajátosan zenei hangzása, mely Mikszáth nyelvének egyéni sajátossága, de a legfeltűnőbb éppen *A jó palócokban* s e három függelékében...«

EGY KIS TÉVEDÉS

M. Pesti Hírlap. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. június 19., 3. évf. 167. sz., az 1. Melléklet 4—5. lapján, vagyis e szám 12—13. lapján. Műfajjelzése: Alkalmi karcolat. Névjelzés: *Fidél*. Kötetben itt először.

*

MK *Fidél* álnevéről *A kísértet* c. elbeszélés jegyzetei közt szólunk (a jelen köt. 336. l.). Ottani általános megállapításaink mellett ennek az elbeszélésnek témája, meséje, de azonfelül a Tártyi magyarázatokban kiemelt névkészlete és személyes vonatkozásai is meggyőzően bizonyítják Mikszáth szerzőségét.

Keletkezése

A *Két választás Magyarországon* jegyzeteiben (Krk 9. köt. 210. l.) megírtam már, hogy MK kora, a századvég és századforduló tele volt választási komédiákkal, melyekből az írók tetszés szerint válogathattak ki épületes példákat. A *Két választás* története mellett még számos hasonló eset kívánczított a krónikások tollára.

Mikszáth különösen kedvelte a választási históriákat mint korának jellemző dokumentumait. Akár egy egész kötetet lehetne összeállítani ilyen tárgyú novelláiból. Ez is azok közül való. Meséje abból áll, hogy az alispán az ellenzéki képviselőjelöltet, korteseivel együtt, lefogatja egy pénzhamisító banda tagjaiként, s mire másnap szabadon bocsátják őket, kiderül, hogy közben a kormánypárti jelöltet — ellenjelölt híján — »egyhangúlag« megválasztották . . .

Az erőszakos választásoknak ezt a tipikus példáját MK ebben az időben többször is megírta. Így pl. az *Egy konferencia* című »apró megyei történet«-ben (Pesti Hírlap 1881. júl. 30., a jelen köt. 224—227. l.), valamint *A klub* c. hosszabb elbeszélésében, ahol szintén elfogják s rövid időre lecsukják a nemkívánatos jelöltet.

Mellesleg szólva: a szóban levő elbeszélés képviselőjelöltje sem különb a többinél! Hetyke bajszú (200 : 19), öntelt ficsúr, aki jól tud táncolni, lovagolni, kardra, pisztolyra verekedni, s folyékonyan beszélni — a semmiről! (199 : 14—16.) Jelleme benne van előnevében: Kisgézengúzfalvi . . .

A történet tehát a választási visszaéléseknek egy elég gyakori tipikus esete. De újszerű a keret: a botránnyos eljárást maga a szenvedő fél meséli el, választási útja folyamán. Az elbeszélés MK vasúti történetei közé tartozik. A vasúti történeteket századvégi írónk — köztük Mikszáth is — kiválóan kedvelték. (Ld. pl. *Regény a vasúton* és *Kaliforniai rege*, mindkettő a jelen kötetben) stb.

A címben még ártatlanul hangzó »egy kis tévedés« a befejező szakaszban szatirikus értelmet nyer: a hivatalos közegek udvarias bocsánatkérésével, valójában: orcátlan cinizmussal »egy kis tévedés«-nek minősítik azt az eljárást, aminek magyarán törvénysértés és erőszak a neve.

A szövegről

A Pesti Hírlap közlésében egypár sajtóhiba található. Ezeket s az elavult helyesírásmódot javítottuk. (Zárójelben a Pesti Hírlap hibás kifejezései.) Néhány kifejezéshez megjegyzést fűzünk.

Lap	Sor	
199	: 6	<i>Az egész világ</i> (<i>Ha</i> [!] <i>egész világ</i>)
200	: 18	harminc éves közpályán [Helyesebb lenne: harminc éves közpályáján]
„	28	balerinák (<i>ballerinák</i>)
201	2	a vasúti állomáshoz tehát <i>úgy</i> érkeztem, (a vasúti állomáshoz tehát <i>így</i> [!] érkeztem,)
202	: 6	<i>Kakukkfa</i> (<i>Kakukfa</i>)
	20	a küszöbön (a küszöböm [!])
	24	világosság támadt; (világosság támad;)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
200	: 1—2	A kortesek közül <i>Fütykös</i> Lázárnak úgynevezett »beszélő neve« van. <i>Karancsi</i> Péter neve szinte önmagában is bizonyító erejű MK szerzősége mellett; hiszen a <i>Karancsvidek</i> (több <i>Karancs</i> nevű helységgel) Nógrádban a palócság egyik központi területe. Írásaiban MK gyakran emlegeti a <i>Karancsvideket</i> . <i>Epöli</i> Gábor: <i>Epöl — Esztergom megyei kisközség</i> . Nem tudjuk: honnan ismerte MK ezt a nevet. <i>Régó Dani</i> : MK kedvenc kortesneve. Ld. pl. <i>A tréfák királyai</i> c. anekdotájában: <i>Hi</i> 12. köt. 229. l.
	4	<i>csentei választókerület</i> — <i>Csente</i> (újabbban: <i>Csentevölgy</i>): kisközség Zala megye alsólendvai járásában. — Elbeszéléseiben MK szándékosan koveri a nógrádi és dunántúli stb. helységneveket. Ezúttal talán azért, hogy a választási visszaéléseknek az egész országra kiterjedő egyetemességét hangsúlyozza.
	8—9	»...mert egyszer a torkom fájt (<i>nem beszélhettem volna</i>)« — MK olykor önkéntelenül is szubjektív vonásokat visz alakjaiba. A torokfájás (gégehurut) egész életén át végigkísérte, s évek múltán, képviselő-korában ő maga is sokszor épp e betegsége miatt nem tarthatott programbeszédet.
201	16	<i>Úrfalva</i> , 201 : 36 <i>Tengersár</i> , 202 : 5 <i>Fütyökháza</i> , 202 : 6 <i>Kakukkfa</i> — gúnyos, költött helységnevek.

AZ ELSŐ DINNYÉK

M. Pesti Hírlap. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. június 27., 3. évf. 175. sz. (1—2. l., a tárcarovatban.) Műfajjelzése: Saison-csevegés. (A »Pesti Hírlap« eredeti tárcája.) Névjelzés: *Scarron*.

*

A tárcacsevegés második felét (»Szulejmán szultán híres francia szakácsának memoárjai szerint...« kezd. szakasztól végig) önkényesen adott új címmel (*A jó szakács*) újraközölte Rubinyi Mózes a Jk 44. köt. = Hi 12. kötetében: *Anekdoták I. köt. 1917.* 41—43. l.

E kiadvány jegyzetek nélkül jelent meg, s így az olvasó csak a Rubinyi-féle Mikszáth-bibliográfiából (MK élete és művei. Bp. 1917. 114. l.) szerezhetett tudomást arról, hogy *A jó szakács* címen közölt »anekdota« tulajdonképpen *Az első dínnyék* című tárcából kiszakított részlet.

A jelen Krk a Pesti Hirlap eredeti teljes szövegét közli.

Keletkezése

E tárcacsevegést olvasva úgy tűnik fel, mintha Mikszáth a régi flamand festők képeit vagy azok reprodukcióit szemlélvén megpróbálná az általuk teremtett csendéletek és zsánerképek hatását az írás eszközeivel tolmácsolni. Pieter Claesz, Jan Davidsz de Heem, Jan Fyt, Willem Kalf stb. színpompás gyümölcs-csendéleteire emlékeztet ez a rajz. De Mikszáth nem áll meg a »nature morte« képeinél. A gyümölcsök színeinek, illatainak, kecses formáinak dicsérete nála csak bevezetés művészete lényegéhez: az elbeszéléshez. A csendélet részletező rajza után egy ínyc-nekdota elmondása következik.

Mikszáth oeuvre-jét érdekes színfolttal élénkíti ez az írás. Hétévi különlése alatt örökösen férfitársaságban, vendéglőkben és kávéházakban töltve minden szabad idejét, alaposan megismerte a gourmand-okat s ő maga is nagy gourmand lett. (Erre hivatkozik is a 204. lap 15. sorában!) Ily irányú ismereteit — melyeket Brillat-Savarin olvasgatásával is fejlesztett — igen jól hasznosította, valahányszor csak vendéglői alakokat vagy társaságokat ír le; pl. a *Sörivők* és *A borivők* (mindkettő a Krk 29. kötetében), továbbá *A sipsirica* c. kisregényének első fejezeteiben (Krk 15. köt.) stb.

Mely ételeket és italokat kedvelnek a gourmand-ok? Hogyan: milyen tálalásban és milyen sorrendben fogyasztják ezeket stb. — íme, az ínycmesterség legfőbb problémái!

Ínyc-leírásaival Mikszáth valósággal iskolát teremtett. Hiszen nálunk a vendéglők, kávéházak, kocsmák költészete, Krúdy Gyula ínycsiklandozóan ízes ebéd- és vacsora-leírásai Mikszáth efféle írásai-ban találták meg legközvetlenebb hazai mintáikat. Krúdy után Márai Sándor, legújabbban pedig Berda József folytatja e hedonista hagyományokat. Mikszáth kezdeményezése tehát már több nemzedéken keresztül érezteti irodalmi hatását.

A szövegről

Az alapul vett Pesti Hirlap szövegében egypár sajtóhiba és néhány különös írásmóddal szereplő kifejezés található. Ezeket az alábbiak szerint javítottuk. (Zárójelben a Pesti Hirlap kifejezései.)

- Lap Sor
- 204 : 12 csalékony a felületük. (csalékony a feleletük. [!])
- „ 36 És mégis ezeké (És mégis *Ezeké* [!])
- 205 : 17 problémát [Nem módosítottuk a mai ejtés- és írásmód szerint: problémá-ra, mert a századfordulón általános ejtésbeli sajátságot tükrözi.]
- 22 Szulejmán (Szulejman)
- 23 padisah (padicha)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 203 : 14 *vignette* — itt: a borospalackokra ragasztott címke.
- 204 : 21 »még a Marschal élapja is« — MK egyéb írásaiban is említi Marschallt, aki az »Angol Királynő« éttermének bérlője volt.
- 38 »canaille« — csócselék, söpredék. (A francia arisztokrácia megvető kifejezése a nincsteleneke.)
- 205 : 18—19 »miért lesz az embernek veres az orra nemcsak a veres, de a fehér bortól is?« — Ezen a »titokzatos természeti tüneményen« MK más borozgató alakjai is elméláznak. Pl. »János« az *Utazás Székesfehérvárra* és *A borászati gyűlés* c. karcolatokban (Krk 30. köt.).
- 22 *Szulejmán szultán* — helyesen: *II. Szolimán* török szultán. (Élt 1495—, uralk. 1520—1566.) Az oszmán birodalom nagy hódítója, aki mohácsi győzelmével megvetette a másfél százados török uralmat hazánkban. — MK már csak azért is hivatkozhat a szultán francia szakácsára, mert II. Szolimánnak a francia király (I. Ferenc) szövetségese volt.
- 23 *padisah* — a szultán címe. (Jelentése: nagy király.)
- 29 *ulema* — mohamedán törvénytudó, egyházi jogtudós.
- 37 *Kecskeméthy Aurél* (1827—1877) — író, újságíró. »Kákay Aranyos« álnéven írt satirikus karcolataiban a politikai élet visszasságait csipkedte. (Álnévét Mikszáth is kölcsönvette: »Kákay Aranyos Nr. 3.«)
- 206 : 8 *Tóth Kálmán* (1831—1881) — költő, szerkesztő, országgyűlési képviselő. Hazafias és szerelmes költeményei annak idején igen népszerűek voltak; néhány színműve is sikert aratott. Tehetségét baráti köre erősen túlértékelté.
- 16 »a borjúelokvenca eszköze« — a borjúnyelv tréfás körülírása. (Lejjebb, a 17—18. sorban MK maga is megnevezi: »a nyelvet...«)
- 36—38 *a dinnyét »sóval fogja enni«, pedig annak »a paprika a hmpora«* — A mai olvasó előtt különösnek tetszik a megszózott vagy megpaprikázott dinnye; pedig a múlt században általános volt a sárgadinnyének sóval, paprikával, sőt borssal való fűszerezése is.

A KIS ABLAK A MENNYORSZÁGBÓL

M. *Lányok Lapja*. (Szerk. és kiadó-laptulajdonos: Dolinay Gyula.)
1881. július 3., 7. évf. 13. füzet., 198—199. l. Műfajjelzése: Rajz.
Teljes névjelzéssel.
Kötetben itt először.

Keletkezése és témaváltozatai

Keletkezésének körülményeiről és témaváltozatairól ld. mindenekelőtt *A gyermekszobában* (Krk 30. köt.), valamint *A fekete kisasszony* c. elbeszélést (a jelen kötetben) és azokhoz fűzött jegyzeteinket.

Az említett két elbeszélésnek és e harmadiknak témája annyiban közös, hogy mindegyikben halott édesanyjukat visszaváró gyermekekről van szó. Mintha csak Gyulai Pál »Éji látogatás« c. költeményének társai volnának ezek a mesék! A szóban levő változat egyik részlete (209 : 35—37) meg éppen szakasztott mása a Gyulai-féle vers kísértetjárásának!

Mindháromban közös tárgy az Idő múlásáról és méréséről szóló elmélkedés, valamint a csodatükör, amely mindent megmutat, ami a földön és az égen történik.

Az első (*A gyermekszobában*) meghagyja a kis árvákat abban a boldog illúzióban, hogy visszanyerik anyjukat, a másik kettő — drámai megoldásával — a halálban való biztos találkozásukról értesít . . .

Abban is különbözik a háromféle változat, hogy mindegyikben más-más személy áltatja a gyermekeket a szép hazugsággal. *A gyermekszobában* címűben maga az író (»Kákay Aranyos bácsi«), *A fekete kisasszony* címűben a kislány édesapja, az iskolamester, *A kis ablak a mennyországból* címűben pedig a kislány nagybátyja mondja el a végzetes mesét . . .

A szövegről

209 : 4 — *Jól* van, no. (A *Lányok Lapjában* itt tájnyelvi pongyola ejtéssel: — *Jó* van, no. De a 210. lap 8. sorában: *Jól* van stb.)
[Eszert javítottuk!]

Irodalom

W. *Petrolay Margit* »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« c. tanulmányának II. részében (ItK 1956., IX. évf. 4. sz. 429. l.) erről az elbeszélésről a következőket jegyzi meg:

»*A kis ablak a mennyországból* c. elbeszélés témáját a kisleányról, ki a decemberi hidegben kitérte ablakát, hogy halott édesanyja a mennyországból lejhessen hozzá, másutt is feldolgozta (*A fekete kisasszony*, Szegedi Napló 1881). Az ismert változattól csupán abban

különbözik, hogy itt első személyben meséli el a történetet a szerző, ő maga az, aki az árva kislánynak halálát okozza a csillagokról szóló hazug meséjével. Az elbeszélésben egyébként jó, reális színek keverednek az ifjúsági írások szentimentális hangjával.◀

A FOGADOTT RAB

M. I. *PH. 1881. július 19., 3. évf. 197. sz.* Melléklet 2—3. l., vagyis a teljes szám 10—11. lapján. Névjelzés: *Scarron.*

II. *SzN. 1881. október 1., 4. évf. 221. sz. 3. l.* Csarnok c. tárcarovatban. Névjelzés: *M. K.*

Kötetben itt először. (A Mikszáth-bibliográfiák sem tartották számon!)

Keletkezése

Mikszáth szatírájának egyik jellemző módszere, hogy úgy korhol és ostoroz személyeket, dolgokat és intézményeket, hogy látszólag dicséris s példaképpen állítja azokat.

A *fogadott rab* egyik iskolapéldája ennek a módszerének. Főalakja egy »ideális« alispán, amilyeneket hajdanában Vas Gereben rajzolt. Ez az alispán a megyeház udvarát csakis rabokkal takaríttatja, s midőn történetesen üres a megyei börtön, pénzért fogad egy rabot, hogy parancsához következetes maradjon. Fokozza a szatíra élet, hogy a megbecsült rabnak még fizetésemelést is adna . . .

Íme a »patriarchális« megyei rendszer paródiája! A mindenható vicispán egy »fogadott rab« illetményeit is beállíthatja az évi költségvetésbe, miközben szolgálai és hajdúi tétlenül lebzselnek a megyeház udvarán.

Az elbeszélés részleteiben is van egypár frappáns mikszáthi ötlet. »A fogadott rab« — ha már egyszer rab! — kezén, lábán bilincset hord, — de megkapja a bilincs lakatkulcsát is! A kocsmát szabadon látogatja és ott nagy respektusa van, — mert hiszen »az urakkal egy funduson él!« S végül a gyilkos poén: a tekintetes vicispán úr névünnepe után a záróra után kapun kívül szorult rabot a lerészegedett hajdúk vissza sem bocsátják börtönébe . . .

Mikszáth ezt a történetet — az alcím szerint — „A Moson megyei levéltárból” merítette. Megszoktuk már, hogy gyakran hivatkozik levéltári okiratokra, elsárgult fóliánsokra stb. — melyek azonban többnyire fiktívek. Ezúttal is csak tréfás megtévesztésül biggyesztette oda a komolynak látszó forrúsmegjelölést. Dehogy merített levéltárból! Nem tett egyebet, mint Vas Gereben »A multak emlékei« c. munkájából elbeszéléssé kerekítette azt az adomát, amelyet a szerző a „Régi képek” c. fejezetben közölt. Vas Gereben adomája így hangzik: »Mosony megyének hajdanában egy ízben nem volt több rabja egynél, s ez is, mint félszabad, az alispán konyhájában este pecse-

nyét forgatott. Sokáig tartott a mulatság, a rab már csak éjfél után szabadulhatott el a konyháról; tehát a megyeház kapuját már lezárva találta. Zörget a kapun; a zörejre kiszól a strázsa: — Ki az? „Én vagyok.” — De kicsoda? „Én vagyok, a szabad lábas rab.” — Mit akar kend ilyen későn? „Be akarok menni!” mondja a rab, röstellvén a hidegen kinn állni. — Dejsz, ide bizony nem jó kend, élheterlen! — mondja a hajdú —, hanem maradjon ott kinn, aztán máskor majd jókor hazasiet!«

A megyei élet krónikáit írva, Mikszáth szükségképpen állapodott meg időnként a megyei börtönöknél, melyeknek sötét képei már Eötvös és Jókai regényei óta kísértének. Mikszáthnak sem ez az egyetlen börtön-története. Elég utalnunk *Az elfelejtett rab* (Jk 27. köt. 36—42. l.) és *Egy rab története* c. elbeszéléseire (Jk 30. köt. 70—74. l.).

Egyébként *A fogadott rab* mulatságos históriáját majdnem két évtized múltán némi változtatással fölleventette Mikszáth *Apró képek a vármegyéből* c. művében (Krk 11. köt. 20—21. l.).

*

A fogadott rab c. novellát a magunk részéről az *Apró megyei történetek* c. ciklus kiindulási pontjának, illetőleg bevezető darabjának tekintjük.

Föltevésünk szerint: ennek az elbeszélésének benyújtásakor Mikszáth a Pesti Hirlap szerkesztőségétől kapott ösztönzést a folytatásra. Minden valószínűség szerint Kenedi Géza, a Pesti Hirlap akkori felelős szerkesztője, Mikszáth barátja, biztathatta az író, hogy az efféle megyei történetekből és korfestő anekdotákból minél többet adjon a lapnak.

Valószínűleg ilyen előzmény után indította meg Mikszáth mindjárt harmadnap a négy héten át folytatott ciklust.

A szövegről

A PH szövegét közvetítjük.

A SzN nemcsak egyes szavak ö-ző alakjával módosított a PH-ból átvett szövegen, hanem egypár kifejezést is megváltoztatott. (Zárójelben a SzN szövege.)

Lap Sor

- 210 : alcím: Krk: A Moson megyei levéltárból. (PH: A mosony-megyei levéltárból. SzN: alcím nélkül.)
 „ 10 fedelekről (fődelekről)
 „ 12 viceispány (vicispány)
 211 : 39 *ilyetén* (ilyen)
 212 : 26 *estenkint*, (esténkint,)
 „ 35 *becsíptek* (becsipnek)
 213 : 9 — *H á t é n — a r a b.* (SzN se nem ritkított, se nem kurzív szedéssel.)
 19 mert az elég van. (mert elég van.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 211 1 »*A két mogorva kőoroszlán a homlokzaton . . .*« stb. — Mikszáth ugyan »Moson megyei levéltári« történetet ígér az alcímben, de a két kőoroszlán említése figyelmeztet bennünket, hogy ezúttal is szülőmegyéje székhelyéről, Balassagyarmatról festi a képet. *A vármegye rókája* (1877) c. nagyobb elbeszélésének bevezetésében (Krk 1. köt. 119. l.) hasonlóképpen szerepelteti a világrészek elnyelésére kész oroszánokat: »A két kopott fejű oroszán a megyeház homlokzatán olyan méltósággal bámult le erre a komisz Európára, mintha azon tűnődne, ugyan hány világrészt egyék meg früstökre . . .«
- 12—13 *kis-kagylósi és bezerédi Kampós Mihály várnagy* — MK ez időben írt novelláiban többször használja »Az új földesúr« című Jókai-regényből kölcsönzött Kampós nevet. »Kampós uram« Jókainál Garanvölgyi derék ispánja. Mikszáthnál is többnyire ispánok, várnagyok neve.
- 17 stb. *instálom* — kérem. (A régi magyar nyelvben, kivált Erdélyben gyakran használt udvariassági kifejezés. — MK is szívesen alkalmazza főleg az archaizáló részletekben.)
- „ 31 *mindszentnap* — november 1.
- 212 : 9—19 *harminc sájn forint fertályévi fizetés* — harminc bankó forint (vagyis papírpénz) negyedévi fizetés.
- 10 *ott figurált* — ott szerepelt.
- 29 *három királyok napja* — január 6, vízkereszt. Máté evangéliuma szerint (2. 1—12): Jézus születésekor fényes csillagtól vezéreltetve »napkeleti bölcsék« zarándokoltak Betlehembe. Ezeket nevezik »három királyok«-nak. Nevük: Gáspár, Menyhért, Boldizsár.

APRÓ MEGYEI TÖRTÉNETEK

Mikszáth előszeretettel foglalta írásait (elbeszéléseit és karcolatait) ciklusokba. A ciklus a legegyszerűbb és legkényelmesebb keret, amelybe a rokon tárgyak összefűzhetők.

Mindjárt első köteteiben ciklus-szerkezetekkel találkozunk. *Az igazi humoristák* c. kötete (1879) két ciklusból áll: 1. a néphumor megnyilatkozási formái, 2. szülőfalujának alakjai (*A mi falunk* cikluscímmel). A ciklus-szerkezetet hangsúlyozza *A től atyafiak* (1881) és *A jó palócok* (1882) c. gyűjteménye is. — Baráti följegyzések szerint Mikszáth egy kötetnyi írást (újabb ciklust!) készült összeállítani cigánytörténeteiből is, minthogy azt vallotta: nála jobban senki sem ismeri a cigányokat.

Mindezt tudva természetesnek fogjuk tartani, hogy munkássága további fejezeteiben is még gyakran találkozunk ciklus-megoldásokkal.

Mikszáthot a Nógrádban és másutt megismert megyei élet. a megyei urak basáskodása, a visszaélések és erőszakosságok s a protekcionizmus emlékei egész pályáján végigkísérték. Érthető tehát, hogy az ily tárgyú históriákból ismételten összeállít egy-egy ciklust. *Pl. Apró képek a vármegyéből* (Krk 11. köt.), továbbá *A tekintetes vármegye és Az apró gentry és a nép* c. kötetei; az utóbbi kötetben belül: *Alföldi emberek, Felföldi emberek, Vidéki alakok* stb.

Az *Apró megyei történetek* eredetileg niint tárcaelbeszélések láttak napvilágot a Pesti Hírlap hasábjain. A tárcarovat eleve megszabta az elbeszélések terjedelmét; ez a körülmény a történetek »apró« jelzőjének magyarázatát is adja. A kilenc apró történet lényegében nem is egyéb, mint egy-egy tanulságos, leleplező anekdota a vármegyék urairól.

Önkéntelenül fölvetődik a kérdés: vajon az érdekes ciklus nagyobbik fele miért maradt ki Mikszáth műveinek eddigi gyűjteményeiből?

A kérdésre az egyes darabok tartalma felel. A történetek nagy részét ugyanis az író vagy egy-egy korábbi elbeszéléséből szakította ki, vagy beledolgozta későbbi műveibe. — Mindezekről az egyes darabokhoz fűzött jegyzeteink tájékoztatnak.

*

E sorozatnak mind a kilenc darabja két ízben jelent meg:

- I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. július 21—augusztus 19., 3. évf. 199—228. sz. Az I—VI. és VIII—IX. sz. *Apró megyei történetek* cikluscímmel, a VII. sz. cikluscím és sorszámozás nélkül. Az I—VI. és VIII—IX. sz. *Scarron* álnévvel, a VII. sz. *teljes névjelzéssel*.
- II. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. október 13—december 18., 4. évf. 231—286. sz. A III. és VI. sz. *Apró megyei történetek* cikluscímmel, I. és II. sorszámmal, a többi cikluscím és sorszámozás nélkül. Az I. és IX. sz. *M. K.* betűjeggyel, a II—VIII. sz. *teljes névjelzéssel*.
Harmadfél év múlva az író a sorozat négy darabját fölvette *Kavicsok* c. kötetébe is:
- III. *Kavicsok*. Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. Kiadja a Petőfi-Társaság. Bp. [1883.] Aigner Lajos. 163 l. *Képek a vármegyéből* cikluscímmel, sorszámozás nélkül az alábbiakat közli: [VII.] *Egy konferencia*, [II.] *Aki túlságosan loyális*, [III.] *A bécsi hintó*, [I.] *A császár embere*.
Az író halála után három darab helyet kapott *Anekdoták I.* c. gyűjteményében is:
- IV. *Jk 44. köt.* = *Hí 12. köt.* *Anekdoták I.* Éspedig a következők: [IV.] *Hét font emberhús*, [VI.] *Az arany kaloda*, [VIII.] *A diploma modora*.

Mínthogy — a fentiekből láthatóan — Mikszáth a sorozat darabjait háromféle közlésében két különböző cikluscímmel és különböző sorrendben közölte: az *Apró megyei történetek*et a Pesti Hírlap-beli első közlés nyomán szoros időrendben sorakoztatjuk fel.

A Krk-ban követett eljárásunknak megfelelően: négy darabnál a kötetkiadás (*Kavicsok*, 1883., rövid.: 1883) szövegét vesszük alapul, míg a többinél — melyeket Mikszáth a kötetkiadásban mellőzött — a Pesti Hírlap (rövid.: PH) szövegét közvetítjük. A Szegedi Napló (rövid.: SzN) csak *utinközlésben* publikálta e darabokat; ezért csekély és jelentéktelen szövegeltérései csupán szövegváltozatokként szerepelhetnek. Általános tájékoztatásul itt jegyezzük meg, hogy a SzN szövegeltéréseinek jelentős része a PH nyomán közölt szöveg *fel*-ige-kötőinek *föl*-alakra való átírásából áll. Ezeket az átírásokat a Szöveg-változatok jegyzékében nem is vesszük figyelembe!

Abból a célból, hogy a fenti bonyolult cikluscím-, névjelzés-, sorrend- és szöveg-kérdéseket világosan láthassuk: az alábbiakban külön-külön részletezzük az *Apró megyei történetek* megjelenésének adatait, keletkezését és témaváltozatait, szövegvariánsait, tárgyi magyarázatait és a rájuk vonatkozó irodalmat.

A fentiekben kilenc darab *Apró megyei történet*ről szoltunk, de a jelen kötetben csak nyolcat közlünk. A sorozat záródarabja ugyanis már helyet kapott a Krk egy régebbi kötetében (Krk 10. köt. 219—220. l.). Ez a darab: *A magyar demokrata!*

M. I. PH. 1881. augusztus 19., 3. évf. 228. sz. Melléklet 1. l., vagyis a teljes szám 9. lapján. *Apró megyei történetek* cikluscímmel, de sorszám nélkül. Névjelzése: *Scarron*.

II. SzN. 1881. október 15., 4. évf. 233. sz. 1. l., a tárcarovatban. Cikluscím és sorszám nélkül. Névjelzése: *M. K.*

A Krk fent említett 10. kötetének Függelékében Király István közölte és magyarázta (uo. 242—244. és 376. l.) mint *A demokraták* (1897) majdnem tizenhét évvel korábbi, első vázlatát.

A ciklus kialakulásához ld. *A fogadott rab* c. elbeszéléshez fűzött jegyzeteinket (354. l.).

I. A CSÁSZÁR EMBERE

M. I. PH. 1881. július 21., 3. évf. 199. sz. Melléklet 1. l., vagyis a teljes szám 9. lapján. Tárcsa. Cikluscím és sorszám: *Apró megyei történetek I.* Névjelzés: *Scarron*.

II. SzN. 1881. október 13., 4. évf. 231. sz., 1. l., a tárcarovatban. Cikluscím és sorszám nélkül. Névjelzés: *M. K.*

III. *Kavicsok*. [1883.] 169—162. l. Cikluscím: *Képek a vármegyéből*. Sorszám nélkül.

Keletkezése

A bátor és erős alispánnal összeverekedő regruta történetét MK később szinte szó szerint belefoglalta *A Noszty fiú esetébe* (Krk. 20. köt. 121—122. l.).

Ezúttal, az első megfogalmazáskor a bajnoki viadal látványát még mint saját élményét mesélte el.

Ámde az »élmény« valóságára iránt bizonyos kételyeket támaszt az a körülmény, hogy egy hasonló történetet már három évvel korábban elmondott — alispán helyett Viktor Emánuel olasz királyról. A Budapesti Napilapban, amelynek MK 1877—78-ban belső munkatársa volt, karcolatainak állandó rovata az »Apróságok«. Az 1878. jan. 11-i számban az »Apróságok« II. Viktor Emánuel olasz királyról szólnak. A »közvetlen modorú és lovagias« uralkodó elhunytá alkalmából Mikszáth fölelevenít róla egy pár anekdotát. Ezek sorában a palánk melletti verekedést is elmeséli:

»Egyszer későn este Visconti Venostával sétáltak egy külvárosi zugutcában, hol egy besorozott részeg újonc belekötött a királyba. A szóváltás mind élénkebb lett. A király intett a hátul maradó miniszternek, hogy ne avatkozzék a tusába s a fiatal újonc egy lökése után felgyűrűn kabátja ujját, a palánk oldalához szorítá azt. Soká küzdöttek együtt. Végre sikerült a királynak legyűrni a rakoncátlant az utca-sárba.

A küzdelem alatt szenvedélyes düh tartotta lázas remegésben tagjait, midőn azonban áldozatát már leteperte, egyszerre lecsillapult s így szólt szelíden:

— Látod, édes fiam, nagy szerencse rád nézve, hogy te voltál a gyengébb. Mert ha te lettél volna az erősebb, becsuktak volna vagy 10 estendőre. Most itt van húsz líra: igyál az egészségemre. Én a király vagyok.«

Ha előkerülne ennek az anekdotának olasz eredetije, kétségtelemnél válnék, hogy a későbbi változat (az alispán bajviadala) csak MK ötlete. A magunk részéről azonban valószínűbbnek tartjuk az ellenkező tréfát: hogy ti. a történet valamely táblabíró-anekdotából fakadt, s 1878-ban MK csak tréfából ruházta át e virtuscselekedetet az annak idején népszerű olasz királyra.

A történet mindenestre Mikszáth kedvére való téma volt, azért is újíttotta fel negyedszázad múltán (1906—1907) *A Noszty fiú* regényében. Ha nem tévedünk abban, hogy az *Egy goromba ember* című elbeszélés (Krk 29. köt. Függelék) szintén Mikszáth szerzeménye, akkor azt is megállapíthatjuk, hogy már előbb is (1877. aug.) följegyzett egy hasonló históriát: egy nagyúrnak és egy kiserbernek erőpróbáját, — ahol azonban az előbbi húzta a rövidebbet...

Az anekdotának — legalábbis az 1881. évi változatnak — magyar eredete mellett szól a cím is: »A császár embere«. Az alispánt nemcsak az ittas legény duhajsága dühíti fel, hanem főleg az, hogy a regruta mint »a császár embere« követeli a keskeny gyalogúton az elsőbbséget. A »császár« említése miatt kezdi ütlegetni s miután jól elagyabugyálta, megvetőleg »a császárhoz« küldi panasza... A történet mindenképpen jól beleillik a megyei »ellenállás« emlékvilágába. Itt jegyezzük meg, hogy MK *Az aranykisasszony* c. elbeszélésének bevezetésében is a »császár emberei«-nek nevezi az újoncokat (*A tót atyafiak* c. kötetben). Viszont később, midőn egy pár karcolatot írt a Gödöllőn nyaraló Ferenc Józsefről, a katonáskodó gödöllői legény »a király embere« néven szerepel karcolataiban.

A szövegről

A *Kavicsok*, 1883 (röv. 1883) szövegét közvetítjük, de ennek sajtóhibáit a PH és SzN nyomán javítottuk.

Lap Sor

- 214 : 3 PH, SzN és Krk: a keskeny gyalogúton (1883 sajtóhibával: a keskeny gyalogután)
23 PH, SzN és Krk: aktuálisnak találtam a nótát, (1883 sajtóhibával: aktuálisnak találtam s nótát.)
215 : 16 Ha a fejet hazavisszük, [Valamennyi szövegben (gy! Lehet, hogy csak örökletessé vált sajtóhiba (ehelyett: fejjél), de mivel s MK-tól újból átnézett 1883-i szövegben is így szerepel, nem változtattuk meg.]
18 — Pszt! *lassan!* — kiáltá (PH és SzN: — Pszt! *társam!* — kiáltá) [A PH és SzN sajtóhibáját MK a kötetkiadásban javította!]
216 : 2 a börtönben, (SzN sajtóhibával: a börtönbe),
3 *vegy rajta* (PH és SzN: *vegyél rajta*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 214 : 6 *András hajdú* — Nem érdektelen, hogy a ciklusnak *Hét font emberhús* c. darabjában (a jelen köt. 219–221. l.) a hajdút szintén Andrásnak hívják. — Mikszáthnál azonos állású, foglalkozású vagy azonos szerepet játszó személyek gyakran viselnek azonos nevet; pl. Miska és Palkó kocsis, Borcsa szolgáló, Erzse öregasszony, Sáríka grófnő stb.
22 *asszentáció* — katonai sorozás.
„ 23 *impurum* — fogalmazvány; első, pongyola fogalmazás.
215 12 *szimpliciter* — egyszerűen, röviden.

Irodalom

A *Kavicsok* című kötet recenziói közül csak kettő említi azt a négy »apró történetet«, amely e kötetnek »Képek a vármegyéből« című ciklusában szintén szerepel.

A kötetet az egykorú sajtó eléggé méltatta. Ennek legfőbb magyarázata az, hogy a *Kavicsok* Mikszáth két nagy sikerű könyvének (*A tót atyafiak* és *A jó palócok*) megjelenése után látott napvilágot, s e két könyv páratlan visszhangja biztosította az érdeklődést a soron következő gyűjtemény iránt is.

A napilapok 1883. évi recenziói közül számon tartjuk a következőket: Szege-di Napló (jún. 5.), Budapesti Hírlap (jún. 6.), Egyet-értés (jún. 10.), Pester Lloyd (jún. 24.), a folyóiratok közül pedig a Képes Családi Lapok (jún. 17.) és a Koszoru jú. 17-i, valamint jú. 24-i beszámolóját.

Ezekből mindössze a két utóbbi foglalkozik a ciklussal. A Koszorú jún. 17-i füzete (24. sz. 388. l.) csupán utal a négy rajzra, míg a jún. 24-i füzet (25. sz. 401—403. l.) egy kisebb szakaszt szentel e ciklusnak. Ezt az ismertetést *mf.* jeggyel *Prém József* írta. A ciklus egyes darabjait csak »afféle krónikás adomák«-nak nevezi. »Apróságok — úgy mond —, melyeknek nincs más előnyük, mint a jóízű előadás.« Ellenben a szóban levő darabot kivételes értéknek tartja: »A császár embere valóságos drágakő-morzsa, melyen csak úgy csillog az igaz humor.«

Kráhl Vilmos »Mikszáth, a jogász« c. munkájában (Bp. 1941. 20. és 125. l.) végigtekintve Mikszáth alakjain, többek között alispánfiguráinak tipikus vonásait is elemzi. A császár emberének alispánjáról megállapítja: »Van ebben az alispánban valami a nagyúr gavallériájából.«

II. AKI TÚLSÁGOSAN LOJÁLIS

- M.** I. *PH. 1881. július 22., 3. évf. 200. sz.* Melléklet 1. l., vagyis a teljes szám 9. lapján. Tárca. Cikluscím és sorszám: *Apró megyei történetek. II. Névjelzés: Scarron.*
- II. *SzN. 1881. november 27., 4. évf. 269. sz. 3. l.* Csarnok c. tárcarovatban. Cikluscím és sorszám nélkül. A *diplomata modora* c. elbeszéléssel együtt, azt követően. *Teljes névjelzéssel.*
- III. *Kavicsok. [1883.] 154—157. l.* Cikluscím: *Képek a vármegyéből.* Sorszám nélkül.

Keletkezése és egy témaváltozata

Lényegében ez is csak egy komótosan elmesélt anekdota. Az 1847. évi állapotokat tükrözi, amikor főispánok helyett az udvar érdekeit minden fenntartás nélkül szolgáló adminisztrátorok álltak a vármegyék élén.

Az anekdota csattanója abban áll, hogy még a »főispáni adminisztrátor« is megsokallja az egyik táblabíró hiperlojális hajbókolásait. »És láttam a szentséges király őfelségét fejedelmi dísz-ornátusban . . .« — áradozik a talpnyaló Fráter. »Volt-e bagó a szájában?« — kérdi megvetéssel a türelmét vesztett adminisztrátor.

Ezt a határos jelenetet Mikszáth ezúttal harmadízben írta meg.

Első följegyzésével, már öt évvel korábban, *Aki nem akar úr lenni* c. novellájában találkoztunk (Krk 28. köt. 91. l.). Abban is egy főispán ajkáról hangzik el a »felségsértő« kérdés, de csak egy külföldi uralkodóval, III. Napóleonnal kapcsolatosan. Amikor ennek »fejedelmi díszornátusról« áradozik egy szemtanú, Kerecsy János »meg nem állhatta, hogy elfelejtkezve főispáni állásáról, fitymálva közbe ne kiáltson: — Volt-e rajta ködmön?«

Második följegyzése már nem elbeszélésben található s nincs sem költött névbe rejtve, sem idegen uralkodó személyéhez kapcsolva.

Ezt *A királyi biztos és udvara c. tárcasorozatának Jankovich Miklósról* szóló fejezetében meséli el, már szinte a végleges megfogalmazásban (Szegedi Napló 1880. febr. 11.):

»Egyik rokona, Jankovich László azért vesztette el egykor adminisztrátori székét, mert midőn Fráter Pál hajdani követ berlini útjáról referálva, többi közt így folytatá óriás pátosszal, majdnem éneklő hangon:

— És láttam ó királyi felségét fejedelmi dísz-ornátusban ...

Meg nem állhatta, hogy főispáni székéből mérgesen fölpattanva gúnyosan közbe ne kiáltson:

— Volt-e bagó a szájában?«

A szövegről

A *Kavicsok*, 1883 (röv. 1883) szövegét közvettjük, de ennek sajtóhibáit a PH és SzN nyomán javítottuk.

Lap Sor

216 : cím stb. Krk: lojális (A korábbi szövegekben: loyális)

1 J—cs László (MK itt csak betűjellel nevezi meg az adminisztrátort, de — erről megfélekezve — később (217 : 9 és 24) kétszer is kiírja annak teljes nevét: Jankovics László.)

10 és keresztülfektetve (SzN: s keresztülfektetve)

21 PH, SzN és Krk: higgadt (1883 sajtóhibával: higgad)

23 és 24 PH, SzN és Krk: Fráter (1883 e két helyen: Frater) [Később e kötetkiadásban is: Fráter]

„ 27 fenék-kanyarítással (SzN: fenék-kanyarítással)

217 : 21 PH, SzN és Krk: meggondolatlan (1883 sajtóhibával: meg-gondatlan [!])

25 fényes *pályafutását* (PH: fényes *carrier-erejét* [A sorvégi helytelen elválasztás miatt előállott sajtóhiba.] SzN: fényes *carrierejét*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

216 : 1 *Jankovics László* — Mikszáth tévedésből nevezi Lászlónak a család ama tagját, aki adminisztrátori hivatalt viselt. Ezt ugyanis *Antal*nak hívták. Mikszáth tévedése minden bizonnyal onnan származott, hogy Nagy Iván forrásként használt genealógiai munkájában az 5. köt. 307. lapján, a Lászlóval kezdődő szakaszt vette alapul, s nem figyelt arra, hogy ugyanazon szakaszon belül következik László fia János és ennek fia Antal. László még a XVIII. század közepén élt s Nógrád megyei főszolgabíró volt. Fia, János a francia háborúk alatt inszurrekcionális ezredes. Ennek Skerlecz Antóniától született fia a szóban levő *Jankovics Antal*

- (1791—1855): Nógrád megyei gazdag birtokos, 1832-től másodalispán, 1836—39-ig első alispán, azután cs. kir. tanácsos és Gömör vármegye főispáni helyettese, vagyis adminisztrátora.
- 216 : 1 *főispáni adminisztrátor* — Az adminisztrátori rendszerrel a bécsi kormány nálunk az 1844—47-ig terjedő időszakban kísérletezett. Célja: a közigazgatás államosítása volt. E rendszert Metternich kezdeményezte, és gróf Apponyi György alkancellár képviselte. Az adminisztrátori rendszerben a főispáni hatalom, mely addig főleg egyházi és világi főrendek kiváltsága volt, a központi kormány közege lett. Az erre vonatkozó rendeleteket azonban országos felzúdulás fogadta. Még a főispánok nagy része is vonakodott a törvénytelen megbízatásnak engedelmessé válni, s 52 közül 32 helyére adminisztrátor került, jórészt a bécsi kormány készséges szolgálóiból. A kormány azonban nem érte el fő célját: az ellenzék letörését és egy engedelmes konzervatív többség létesítését. A rendszer heves vitákat váltott ki az 1847—48-i országgyűlésen. míg a párizsi februári forradalom hírére az egész apparátus, a vezetőikkel (Metternich, Apponyi) együtt hirtelen megbukott.
- 3 *pecsovics* — a túlbuzgó kormánypárti politikusok gúnyneve a múlt században.
- 15—19 *»Csak a nagy úr, az adminisztrátor nem törülte meg [homlokát] . . . őt nem dörögálja a természet. Őneki semmi sem lehet kellemetlen. Mert semminek sem szabad másképp történni, mint ahogy ő akarja vagy rendeli.«* — A hajthatatlan arisztokratikus gőgnek ezzel a jellemzésével találkozunk MK *Az apám ismerősei* (1878) c. regényében is (Krk 2. köt. 28—30. l.): *»És minden azt fogja hirdetni örökkön-örökké, hogy ami vele történik, abban ő nem lát semmi különöset, az mind az ő meghagyásából esik.«* stb. Hasonlóképpen a *Homályos ügy* c. témaváltozatban is (uo. 238. l.).
- 23—24 *Fráter család* — Az Ippi és Érkeserűi Fráter család régi magyar nemesfámília, mely az Árpád-korból származtatja magát. A család több vármegyében volt birtokos (Nógrád, Bihar stb.). — *Fráter Pátról* már szó volt *A gavallér asszony* c. elbeszélésben. (Rövid életrajzát ld. 289. l.)
- 24 *»a pozsonyi koronázó országgyűlés«* — Itteni említése anakronizmus. Az elbeszélés ugyanis az adminisztrátori rendszer idejéről (1844—1847) és az 1847—48-i pozsonyi országgyűlésről (216 : 28) szól. Ezen az országgyűlésen semmiféle koronázás nem történt! Az akkor uralkodó V. Ferdinándot (a 217. lap 15. sorában említett »szentséges király őfelségét«) már 1830-ban megkoronázták Magyarországot királyává. (De csak atyjának, Ferencnek halála után vette át az uralkodást: 1835—1848.)
- 217 6 *diktum* — kijelentés, jelentős mondás.

Irodalom

Ld. előbb a *Kavicsok* c. kötet ismertetéseiről szóló általános tájékoztatásunkat a 359–360. lapon!

A *Koszorú* (a Petőfi-Társaság heti közlönye) 1883. jún. 24-i füzetében (25. sz. 401–403. l.) *mf.* [= *Prém József*] a *Kavicsok* szóban levő ciklusát tárgyalva ezt az elbeszélést csak »helyi érdekű« »krónikás adomáé«-nak nevezi.

III. A BÉCSI HINTÓ

- M. I. *PH.* 1881. július 23., 3. évf. 201. sz. Melléklet 1. l., vagyis a teljes szám 9. lapján. Tárcsa. Cikluscím és sorszám: *Apró megyei történetek. III.* Névjelzés: *Scarron.*
- II. *SzN.* 1881. december 18., 4. évf. 286. sz. Tárcsa. 1. l. Cikluscím és sorszám: *Apró megyei történetek. I. Teljes névjelzéssel.*
- III. *Kavicsok.* [1883.] 157–159. l. Cikluscím: *Képek a vármegyéből.* Sorszám nélkül.

Keletkezése

Mikszáth a dzsentrik (a »gavallérok« és »svihákok«) ábrázolása közben alig talált szatirájára alkalmasabb figurákat, mint azok az apák és fiúk vagy közeli rokonok, akik egymásnak is hazudoznak s egymást is becsapják. Ilyenek lesznek 1894-ben *Beszterce ostromában* (Krk 6. köt.) a Behenczy bárók (apa és fia), és ilyen ebben a kezdeti fotográfiaiban a gazdag, fősvény és hazudós öreg Rolly s ennek méltó unoka-öccse, Laci, a jurista.

Az anekdota minden bizonnyal megtörtént esetet vagy legalábbis Mikszáth ifjúkoráig élő helyi hagyományt örökít meg. Nyilvánvaló ez abból, hogy a gazdag Rollyt a XIX. század elején játszó *Különös házasságban* is szerepelteti (Krk 14. köt. 181. l.). Eszerint: Buttler János gróf megrendezett temetésére Rolly is eljött »muzsikáló bricskáján«. Mikszáth nem mulasztja el ugyanott lábjegyzetben tájékoztatni az olvasót Rollyról és nevezetes bécsi hintójáról: »Rolly nevű excentrikus gazdag úr egy bricskát csináltatott Bécsben, melynek tengelyén egy muzsikáló gépezet volt alkalmazva, úgyhogy amint a kerék forgott, egyszersmind szólt a muzsika is.«

A Rolly (más néven Roll, Rholl vagy Rholly) család Abaúj, Gömör és Sáros megyei birtokos famíliá volt, mely a XIX. század elején Zemplén megyébe is elszármazott.

A szövegről

A *Kavicsok* (1883) szövegét közvetítjük.

Lap	Sor	
217	4	az unokaöccse Rollyt, ki szerfelett (PH és SzN: az unokaöccse. Rolly, ki szerfelett)
218	: 1	a főispán felesége (SzN hibásan: főispán felesége)
	18	hogy kipróbálja (PH és SzN: hogy <i>csak</i> kipróbálja)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
218	: 20	<i>Szilke</i> — költött helységnév. Előfordul <i>A Rékiék Borcsája</i> c. elbeszélés <i>Selyem-élet</i> c. első kidolgozásában és az <i>Egy borzasztó éj</i> c. elbeszélésben is (mindkettő a Krk 29. kötetében).
	21	<i>Serédy</i> — Fejér megyei eredetű régi nemescsalád volt, melynek hírét és vagyonát Serédy Gáspár alapította meg, akit I. Ferdinánd az ország felső részeinek főkapitányává tett. A családnak ez az ága régen kihalt. — MK, úgy látszik, ismert — vagy legalábbis hallomásból ismert — ily nevű családot.
	28	<i>parula</i> — a kézfogást, becsületszót jelentő <i>parola</i> szó tájnyelvi ejtéssel. MK-nál másutt is előfordul. Pl. <i>Rajzok a régi vármegyéből</i> , Krk 2. köt. 283. lap 11. sorában.

Irodalom

Ld. előbb a *Kavicsok* c. kötet recenzióiról szóló általános tájékoztatásunkat a 359-360. lapon!

A *Kavicsok*at legrészletesebben *mf.* [= *Prém József*] ismerteti a Pétófi-Társaság *Koszorú* című heti közlönyében (1883. jún. 24., 25. sz. 401—403. l.). E megyei történeteket tárgyalva *A bécsi hintót* »mulatságos tréfá«-nak nevezi.

IV. HÉT FONT EMBERHÚS

- M. I. PH. 1881. július 26., 3. évf. 204. sz. Melléklet 1. l., vagyis a teljes szám 9. lapján. Cikluscím és sorszám: *Apró megyei történetek. IV.* Névjelzés: *Scarron.*
- II. SzN. 1881. október 2., 4. évf. 222. sz. 4. l. Csarnok c. tárcarovatban. Cikluscím és sorszám nélkül. *Teljes névjelzéssel.*
- III. a) *Jk 44. köt. = Hi 12. köt. Anekdoták I. 1917. 47—50. l.* Cikluscím és sorszám nélkül.
- b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]
- c) *MK mR — Fr 33. köt. [1930.]* [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Mikszáth sokféle »kegyetlen története« között kevés van ennél keserűbb és kíméletlenebb. A vármegye kiskirályairól szólva példátlan

eseteket tud arról, hogy ezek a hatalmukkal lépten-nyomon visszaélő urak önteltségükben a feudális rend leghűségesebb szövetségését, a klérust is meggyalázták (a vallás létesítményeivel együtt), másfelől pedig leleplezi »az isten kegyelméből uralkodó császár-király« udvarának »erkölcsei alapjait s az igazságban« reménykedő nép becsapásának sablonos módszerét: a fészületet ledöntő és a falusi papot megbotoztató főszolgabíró megyéjét elhagyva — évek múlva mint egy másik megye főispánja (mint »temesi gróf«) tér vissza az országba . . .

Amikor MK ezt az elbeszélést írta, nagyjából már együtt volt *A jó palócok* kötetének anyaga. Mégis micsoda különbséget mutat *A jó palócok* némelyik darabjának »mennyei« igazságszolgáltatásával szemben ennek a történetnek nyers és kíméletlen tanulsága arról, hogy az elnyomás korszakaiban miként működik a földi igazságszolgáltatás!

A kort és embereit (a hatalmukkal visszaélő kiskirályokat) oly jellemzően szemléltető történet Mikszáth gondolatvilágában tovább élt, s tolla még három ízben öröklötte meg olvasóinak tanulságára.

Először *A jus primae noctis* c. elbeszélésében (Gondúz, 1885. júl. 12.). Ebben egy Zeley László nevű fiatal földesúrról van szó, aki szemet vetett a juhászgazda Magdaléna nevű lányára. Nem akart élni a régi, erőszakos »jog«-gal, szépszerével igyekezett megnyerni a lányt. De annak jóra való vőlegénye volt. Végét akarták vetni a földesúr tolokodásának s ezért váratlanul megtartották az esküvőt. Amde a földesúr hamis vádak alapján pandúrokkal vitette el a lakodalomról az újházas férjet és az apát, és éjszaka rátört Magdalénára. Hiába állíttatott a pap hatalmas keresztet a kastélytól a juhászmajorig vezető út közepe: az erőszakos földesúr tíz fejszecsapással maga vágta ki az útjában álló keresztet. A pap megátkozta az »isten-telent«, az nagyot kacagott (itt: a papot nem verette meg), s kalandja végeztével eltűnt a vidékről. A néphit szerint: a tíz fejszecsapásért tíz font húst vágatott ki testéből a király. Ezzel szemben két év múlva Zeley László vagy ötven fonttal meghízva tért haza bécsi mulatevészeiből . . .

1888-ban *A majornoki lázadás* c. novellájában újította fel Mikszáth a brutális esetet (Jk 28. köt. Kisebb elbeszélések V. köt.). A történet időpontja kb. az 1820-as évek. Az erőszakoskodó kiskirály: a félszemű Petky Pál, a litavai földesúr; a megbotozott áldozat pedig: Kotyogó István uram, a majornoki bíró. Az erőszakoskodás oka ezúttal is egy szép parasztlány iránt érzett és visszautasított szerelem. Az utat elálló keresztet Petky Pál is fejszével vágatja ki, a falu tekintélyes bíróját megbotoztatja, aztán eltűnik a vidékről, s midőn húsz év múlva hazatér, mert kinevezték a megyébe főispánnak, nem lett kevesebb kilenc fonttal (a kilenc botütésért remélt büntetéssel), hanem inkább több lett vagy egy mázsával . . .

Vizont közel két évtized múltán (1899) *A Krúdy Kálmán csínytevései* című nagyobb elbeszélésében ismét a falusi pap az áldozat. Ezúttal báró Balassa Antal, a kékkői vár különc ura, illetőleg ennek egyik huszárja bántalmazza a papot, mert nem tért ki az uraság hintaja elől (Krk 11. köt. 80. l.).

Lehet, hogy voltak (sőt bizonyosan voltak) más környékbeli urak is (Petkyek, Balassák stb.), akik a falu előjáróit s köztük a papot sem kímélték, — de Mikszáth az esetet legrealisabb szálakkal Tihanyi Ferenc, a »temesi gróf« (főispán) személyéhez fűzte. Az Országos Hírlap 1897. évfolyamában (16. sz.) egy visszaemlékezésben is elmondta még egyszer az esetet (*A temesi gróf*. Hi 5. köt. *Az én halottaim*, 199—205. l.).

A szövegről

A PH szövegét közvetítjük. A Hi szövege ezúttal is gondatlan. Helyenként a SzN is eltér a PH alapul vett szövegtől.

Lap Sor

- 220 : 33 — *Parancs!* — *kiáltá a hajdú, hirtelen leugorva.* (A SzN közlésében a nyomda gondatlansága miatt kimaradt!)
- 34 és vágj rá *hirtelen* huszonötöt (SzN kihagyással: és vágj rá huszonötöt)
- 221 : 10 stiklinek a *megyében* s iszonyú (SzN kihagyással: stiklinek s iszonyú)
- 21 tartotta *fenn* (SzN: tartotta *fönn*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 219 : 1 *Tihanyi temesi gróf* — Az Ebeczki előnevet viselő Tihanyi család Hont és Nógrád megyei régi nemzetség, mely a XVI. század közepén tűnt fel. A nemzetséget Mikszáth *A lúnavai erdő* c. elbeszélésében is említi (Hi 10. köt. Dekameron III. köt.) — A szóban levő *Tihanyi Ferenc* apja, Tamás, szintén főispán volt (Tolna megyében). Ő maga Nógrádban kezdte hivatali pályáját, hol 1818-ban főszolgabíró, 1828-ban másodalispán, 1832-től 36-ig elsőalispán. Alispánsága alatt, 1834-ben épült a megyeháza Balassagyarmaton. 1836-ban a kir. táblához, majd a hétszemélyes táblához bíról nevezték ki az »erélyes«, »keménykezű« hivatalnokot. Végül valóságos belső titkos tanácsos, »temesi gróf« és Temes megye főispánja lett. E magas hivatalát 1848-ig viselte. — A monográfiák följegyezték róla, hogy az 1850-es években a lutheránusok ügyének buzgó szószólója volt. 1859-ben halt meg.
- 14 *András hajdú* — Ld. e ciklusnak *A császár embere* c. darabjához (214 : 6) fűzött jegyzetünket (a 359. lapon).
- 220 : 18 *a pap, főtiszteleendő Kubcsik János úr* — *Az igazi humoristák* c. kötet (1879) *A mi falunk* c. ciklusának egyik elbeszélése szintén *Ft. Kubcsik plébános úrról* szól. (Ld. Krk 30. köt.) Szerepelteti őt — bár nem név szerint — a jelen ciklus VIII. sz. darabjában is (*A diplomata modora*). Ld. ide vonatkozó jegyzetünket a 372-373. lapon.

V. A HARMADALISPÁN

M. I. PH. 1881. július 27., 3. évf. 205. sz. Melléklet 1. l., vagyis a teljes szám 9. lapján. Cikluscím és sorszáma: *Apró megyei történetek. V. Névjelzés: Scarron.*

II. SzN. 1881. december 4., 4. évf. 275. sz. 1. l. Tárca. Cikluscím és sorszáma nélkül. *Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

Keletkezése és témaváltozatai

Az *Apró megyei történetek* ciklusa arra készítette Mikszáthot, hogy korábbi írásaiból is kiválogasson egy-két olyan részletet, amely ebbe a sorozatba beleillik. Ilyen kiszakított részlet ez az elbeszélés.

Tárgya: az adósságeszínáló megyei úr, aki írnokságnál magasabb állást nem vállal, mert egy 1868-tól 1876-ig érvényben volt jogszabály szerint az évi 300 forinton felüli fizetést lefoglalhatták a hitelezők javára. Ő pedig csak csinálni szerette az adósságokat, de fizetni nem!

Egy későbbi (1876-tól 1881-ig érvényben volt) jogszabály a foglalatmentes minimumot kétszeresére, évi 600 forintra emelte. Ez a rendelkezés tehát még jobban kedvezett az adósságeszínálóknak és táborkukat erősítette.

E rendeletekkel kapcsolatosan *A harmadalispán* c. elbeszélés Mikszáthnak immár a harmadik írása. A témát először (1872-ben) *Fotográfia a vármegyéből* című novellájában örökítette meg (Krk 27. köt.). Másodszer pedig (1876-ban) *Aki nem akar úr lenni* c. novellájában (Krk 28. köt.).

A harmadalispán a két első változat közül a *Fotográfia a vármegyéből* c. novella egyik szakaszából terebélyesedett ki. Ott szerepel (Krk 27. köt. 132—133. l.) a népszerű Kelemen bácsi, akit tisztújítás-kor főcsendbiztossá választottak meg, de ő — a fent említett jogszabály miatt — csak írnokságot vállalt. Az ő titulusa is »harmad vicispány« volt...

A második témaváltozat (*Aki nem akar úr lenni*) főalakját — minthogy unokaöccse a főispánnak — szintén magas tisztségekbe neveznék ki, de a szóban levő rendelkezés miatt ő sem vállalja el a törvényszéki elnöki állást — és inkább írnok marad...

A kiindulás alapjául szolgáló jogszabályokról és az első két témaváltozatról ld. még jegyzeteinket a Krk 28. köt. 284—285. lapján!

A szövegről

A PH szövegét közvetítjük.
(Zárójelben felsoroljuk a SzN szövegeltéréseit.)

Lap	Sor
221	3 <i>úszik</i> és 223 : 8 <i>»Harmadalispánnak«</i> (SzN-ben nem kurzív-szedéssel!)

Lap	Sor
222	1 azonfelül (azonfelöl [!])
	12 fenntartották (fönntartották)
	22 Olyan (Oly)
	31 mondtad (mondottad)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor
221	1 Sz. Miklós bácsi — A <i>Fotográfiák a vármegyéből</i> kiadásakor megállapítottuk, hogy az ott szereplő Kelemen Miklós főcsendbiztosnak modellje valószínűleg <i>Szilassy Miklós</i> lehetett, akit az 1872. jan. 9—10-i tisztújító közgyűlés alkalmával neveztek ki nógrádi főcsendbiztosnak. — Kézenfekvő a föltevés, hogy az itt említett Sz. Miklós »főszolgabíró« — Szilassy Miklós főcsendbiztossal azonos.
222	: 14—15 »2-od alispán« — a vármegyei főjegyzőt nevezték másod-alispánnak.
223	8 <i>komótus</i> (ismertebb szóalakokkal: komótos) — kényelmes.

VI. AZ ARANYKALODA

- M. I. PH. 1881. július 28., 3. évf. 206. sz. Melléklet 1. l., vagyis a teljes szám 9. lapján. Tárca. Cikluscím és sorszám: *Apró megyei történetek. VI.* Névjelzés: *Scarron.*
- II. SzN. 1881. december 18., 4. évf. 286. sz. Tárca. 1. l. Cikluscím és sorszám: *Apró megyei történetek. II.* [Az I. sorszámmal jelzett *A bécsi hintó* c. elbeszélést követően.] *Teljes névjelzéssel.*
- III. a) *Jk 44. köt. = Hi 12. köt. Anekdoták I. 1917. 50—51. l.* Cikluscím és sorszám nélkül.
- b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]
- c) *MK_{mR}—Fr 33. köt. [1930.]* [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A sorozatnak ez a darabja: egy tréfás beugratás története, semmi más. Az író barátaival együtt örökségi pörre indít egy előkelő származású, de »együgyű, hiszékeny és kapzsi« fiatalembert.

Könnyen lehetséges, hogy valamilyen formában megtörtént a tréfa.

Megjegyzendő, hogy MK *A klub* c. elbeszélésében is említi az országbíró kalodáját, de ott csak »ezüst kalodát« mond. (Krk 35. köt. 226. l.)

A szövegről

A PH szövegét közvetítjük. (Zárójelben feltüntetjük a SzN két szövegeltérését.)

223 8 *mondjuk* (mondják)

15 Hüm! *Miféle* kalodát mondasz? (Hüm! kalodát mondasz?)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

223 : 1 *Sz—i család* — Nem tudjuk kikövetkeztetni: melyik előkelő, »hatalmas, módos« családra s annak Pista nevű tagjára vélez Mikszáth.

1 *országbíró* (judex curiae regiae) — a feudális Magyarországon a nádor után következő legmagasabb közjogi méltóság volt.

[VII.] EGY KONFERENCIA

M. I. *PH. 1881. július 30., 3. évf. 208. sz. 1—2. l. Tárcsa. Címe: Egy Deák-párti konferencia. (Reminiszcencia.) Teljes névjelzéssel.*

II. *SzN. 1881. október 23., 4. évf. 240. sz. 1—2. l. Tárcsa. Címe: Egy Deák-párti konferencia. Teljes névjelzéssel.*

III. *Kavicsok. [1883.] 147—154. l. Címe: Egy konferencia. Ciklus-cím: Képek a vármegyéből. Sorszám nélkül.*

*

MK sem a PH-ban, sem a SzN-ban nem tüntette föl a ciklust, amelybe ez az elbeszélése szintén beletartozik, s ebből következőleg nem is sorsámozta. Ámde a *Kavicsok*-beli közléskor ezt a darabot is besorolta a *Képek a vármegyéből* c. ottani ciklusba, és pedig a ciklus élére; ezzel kétségtelenül jelezte, hogy ez az elbeszélés is az *Apró megyei történetek* közé tartozik. Éppen ezért — a PH-beli közlés időrendjében haladva — ezt a darabot [VII.] sorszámmal láttuk el. Ennek következtében a PH VII. sorszámmal jelzett következő darabja [VIII.] sorszámot fog kapni.

Keletkezése

Egyike MK azon elbeszéléseinek, amelyeket kedvére való témájuk miatt többször is megírt.

A történet lényege: az ellenzéki képviselőjelöltnek hamis ürügygel (»felségeértés, izgatás« vádjával) való elfogatása, s az elfogatást ellenző emberséges tisztviselő elgáncsolása.

Ezt a történetet MK többször is megírta. Első ízben (1881. márc.) *Miniszter kerestetik* c. novellájában (a jelen köt. 53—54. l.), aztán *A klub* c. hosszabb elbeszélésében (Krk 35. köt.), valamint az abból kiszakított, 1883. évi skorrájz-ban, amelynek címe: *Az asszony hajánál csak az ezze hosszabb* (Hi 11. köt. Dekameron IV. 1917.)

MK már a pályakezds évei óta érdeklődéssel kísérte a képviselőválasztási eseményeket. Regényeiben és elbeszéléseiben éppúgy, mint publicisztikai dolgozataiban élesen támadta a választási visszaéléseket, erőszakosságokat stb.

Ez az elbeszélés tehát újabb láncszem Mikszáth politikai gondolkodásának és magasrendű erkölcsi felfogásának megismeréséhez.

A szövegről

A *Kavicsok* (1883) szövegét közvettjük. (Zárójelben a PH és SzN szövegeltérései.)

Lap Sor

- 224 : cím *Egy konferencia*. (PH: *Egy Deák-párti konferencia*. (Reminiscencia.) SzN: *Egy Deák-párti konferencia*.) [Műfajjelző alcím nélkül.]
 4 a megye (SzN: e megye)
 6 stb. *Deák-párti* (SzN itt: *deákpárti*) [De alább, a 17. és 20. sorban SzN is: *Deák-párt*]
 „ 8 *bevárom*, (PH és SzN: *bevártam*,)
 225 : 7 ók, a régi urak (SzN sajtóhibával: ók régi urak)
 „ 25 *zúgtak rá* (SzN: *zúgták rá*)
 226 11 *Legföljebb* (SzN: *Legföljebb*)
 21 *Felkelt a padban* s ahelyett, hogy (PH: *Felkelt helyéről* s ahelyett, hogy; SzN: *Főlkelt helyéről* s ahelyett, hogy)
 227 7 *sose* (SzN: *sohase*)
 12 mai napig sem felelt természetesen —, csak (PH és SzN: mai napig sem felelt *Plachy Tamásnak*, — csak)
 17 *Az, — amit a hatalmasok meglátnak*. (SzN: e záromdat nélkül.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 224 : 1—3 s. . . *Ötven bot annak az akasztófárávaló újságírónak . . .* stb. — MK nemegyszer megörököltette azokat a nevetséges frázisokat, melyekkel egyes hivatali körök (főleg a megyei urak) ijesztgették az ellenzéki sajtót. Pl. *Falunk véneinek édes visszaemlékezéseiben* (1879) (Krk 1. köt. 216. l.) ezeket írja: s. . . külön büntető-kódex volt minden egyes szolgabíró, ki ha unalmában rádiktáltatott az emberfiára olvasatlan huszonötöt, pipogya újságírók ki nem kürtölhették a lapok-

- ban. Először, mert nem is voltak lapok, de másodszer, ha lettek volna is, úgysem olvasta volna senki, aztán meg harmadszor . . . statárium neki, az akasztófárávalónak, ha a vármegye dolgába merné magát ártani!»
- 224 : 5 *H. István, »a megye legmindenthatóbb oligarchája«* — Személyét nem tudjuk azonosítani az 1870—80-as évekbeli nógrádi vezetők egyikével sem (főleg az alispánokkal), — ha ugyan MK ezt a meséjét is szülőföldjéről hozta.
- 19—20 *választási »paktum«* — megállapodás abban, hogy a kormánypárti képviselőjelölttel szemben nem álltanak ellenjelöltet.
- 225 : 12 *»Az ós főispánok arcképei a falakon . . .«* — Mindegyik megyeház dísztermének falán a főispánok olajfestményű arcképei sorakoztak fel.
- 23 *Szent-Illyéni* — MK-nál másutt is előforduló költött név, mellyel »a legtőséggyökeresebb« nógrádi arisztokrata-családot szokta jelölni. Pl. *Mikor utolsó földesurunk a deszkán fekiüdt* című, 1875 előtt írt elbeszélésében (Krk 2. köt. 229. l.) az »utolsó földesurat« gróf Szent-Illyéni Pálnak hívják. *Valaki mindig lát* c. ifjúsági elbeszélésében (Krk 29. köt. 77. l.) szó esik egy Szent-Illyéni bárónéról stb.
- 35 *Ribay Miklós* — költött név; a magyar genealógiai irodalom nem ismer Ribay családnevet.
- 226 : 39 *flosculus* — szóvirág, cikornya.
- 227 : 10 *»hiszen benne volt akkoriban a hírlapokban . . .«* — Többször rámutattunk arra, hogy MK előszeretettel támogatta meg elbeszéléseinek »epikai hitelét« írásbeli emlékekkel: elsárgult levéltári iratokkal, »egykorú« nyomtatványokkal stb. Ezeknek az írásbeliségeknek legnagyobb része azonban csak költői lelemény.
- 14 *kivekszállák* — kizaklatták, kiüldözték.

Irodalom

Ld. előbb a *Kavicsok* c. kötet recenzióiról szóló általános tájékoztatásunkat a 359-360. lapon!

A Petőfi-Társaság *Koszorú* című heti közlönyében (1883. jún. 24., 25. sz. 401—403. l.) *mf.* [= *Prém József*] e megyei történeteket tárgyalva a ciklusnak e darabjáról mindössze ennyit mond: »Az első darab, *Egy konferencia* a megyei urak hatalmaskodását illusztrálja egy nem éppen csattanós példával.«

Kráhl Vilmos »Mikszáth, a jogász« c. munkájában (Bp. 1941.) a vármegyei életből vett témák és elbeszélések sorában (20. l.) megemlíti az *Egy konferencia* c. darabot is, amelyet MK *Kavicsok* c. kötetéből ismer.

[VIII.] A DIPLOMATA MODORA

- M. I. PH. 1881. augusztus 1., 3. évf. 210. sz. Melléklet 1. l., vagyis a teljes szám 9. lapján. Cikluscím és sorszám: *Apró megyei történetek. VII. Névjelzés: Scarron.*
 [A ciklusnak PH-beli VII. sorszámát a közbeiktatott *Egy konferencia* c. darab miatt kellett megváltoztatnunk. Ld. ide vonatkozó jegyzetünket a 369. lapon!]
- II. SzN. 1881. november 27., 4. évf. 269. sz. 3. l. Csarnok c. tárcarovatban. Cikluscím és sorszám nélkül. Közvetlenül ez után következik e rovatban a sorozatnak *Aki túlságosan lojális* c. darabja. *Teljes névjelzéssel.*
- III. a) *Jk 44. köt. = Hi 12. köt. Anekdóták I. 1917.* 69—71. l. Cikluscím és sorszám nélkül. (A Hi szerkesztője a PH-beli első közlést nem ismerte. Forrásként a SzN adatait tünteti fel.)
- b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]
- c) *MKm—Fr 33. köt. [1930].* [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A ciklusnak ez a darabja kivételesen nem a megyei urak ellen irányul, hanem »az isten egy jámbor szolgáját« állítja méltán görbétükör elé — s így Mikszáth antiklerikális írásai közé tartozik. A vármegye legfőbb ura, akiről itt szó van, a főispán, kiváló »diplomata modorával« szőgyeníti meg a nagyravagyó papot.

Honnan vette Mikszáth a témát? — nem tudjuk. Lehet, hogy megtörtént esetet jegyzett föl; de az is lehetséges, hogy csak egy hallomásból ismert anekdotát alkalmazott a szklabonyai plébánosra és a nógrádi főispánra, ezeknek jellembeli tulajdonságai alapján... A ciklusnak ez a darabja mindenesetre miniatűr remekmű!

A 227. lap 1. sorában említett »N. megyei főispán« (akit a 228. lap 28. sorában »főúr«-nak, 32. sorában pedig »gróf«-nak mond): kétségtelenül a Nógrád megyei főispán: gróf Gyürki Ábrahám (élt 1836—1901), akit 1872 áprilisában neveztek ki erre a méltóságra. Később (1891—97) országgyűlési képviselő. MK *Fotográfiák a vármegyéből* c. novellájában is utal rá — de ott sem név szerint. (Krk 27. köt. 130. l.)

Az esztergomi érsek (227 : 10 »János érsek«), akihez a főispánt »személyes rokonszenv« fűzte: Simor János (élt 1813—1891). 1867. jan. 20-án nevezték ki hercegeprímássá; ő végezte Ferenc József koronázási szertartását (1867. jún. 8.).

A »csoltói plébános« személyében (228 : 3) MK minden bizonnyal a szklabonyai plébánost mutatja be; ugyanazt a »főtisztelendő Kubcsik János plébános urat«, akiről *Az igazi humoristák* egyik zsánerképét rajzolta (Krk 30. köt.).

A »csoltói plébános« éppolyan »ócska reverendában« és »kopott saruban« járó alak (228 : 7), mint Kubcsik plébános úr, akiről szintén

följegyezte Mikszáth, hogy »vedlett reverendát« és »rongyos sarut« hord, s kopott ruházata és szedett-vetett bútorai miatt »már-már világszűfjává lett . . .« De ugyancsak följegyezte azt is, hogy amikor egy püspöki dorgatórium miatt kicserélte egész háztartását: »A selyembútorokhoz „morgó” [= ruganyos] hintót hozatott Váceról, a hintóhoz [pedig] parádés lovakat a győri vásárról . . .«

A két modell személyazonossága tehát kétségtelen.

228 17 *Verecske* — költött helységnév. (Talán Verecke nyomán.)

A szövegről

A PH szövegét közvetítjük.

A SzN másodközlése megegyezik a PH szövegével, csak a címben van egy sajtóhiba (*A diploma* helyett: *A diplomat* [!]) és két ízben a *fel-* igekötő helyett *föl-* alakváltozat szerepel; ezeket azonban nem részletezzük.

A Hi szövege ezúttal is megbízhatatlan: tizennégy ízben változtatott önkényesen MK szövegén. Pl. 227 : 16 bennük (bennünk [!]), 228 : 1 használnak (használnának), 228 : 13 arcát . . . a *jött* felé fordítva. (arcát . . . a *jobb* [!] felé fordítva.), 228 : 32 odalépett a *nyitott* ablakhoz, (odalépett *az* ablakhoz,) stb. stb.

CSERVÁRY ÁKOS HŰ FELESÉGE

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. *augusztus 3., 3. évf. 212. sz.*, a Melléklet 1—2. lapján, vagyis a szám 9—10. l. Névjelzés ebben a tréfás formában: *Összetákolta: Scarron*.
- II. a) 1917. *Jk 42. köt.* = *Hi 10. köt. Dekameron III. köt.* 76—84. l.
b) [1931.] *MKmR—Fr 46. köt.* Önkényesen alkalmazott új kötetcím: *Krónikás történetek*. [Címlapkiadás.]
c) [*Év nélkül.*] Ua., mint a II. b), de sorozat-címlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Az elbeszélésnek olyan egyszerű meséje van, amilyent minden fürdőszalon száz-számra termett.

Az időseke férj szép, fiatal felesége fürdőre megy s három hét alatt annyira meggyógyul, hogy meg is szökkik ott szerzett gavallérjával.

Ami ezt a sablonos mesét mégis eredetivé, sőt újszerűvé teszi: az a Mikszáth leleménye. A faképnél hagyott férj — mondja a kisugárzó tanulság — megérdemelte sorsát, mert számára fontosabb a politikai karrier, mint a kedves beteg gondozása!

A legfeltűnőbb a formai lelemény: az elbeszélés szerkezete. Húsz nap története húsz fejezetben (melyekből kettőt el is lehet hagyni!) — ez a hevenyészett s mégis újszerű keret a leghétköznapibb történetet is érdekessé, izgalmassá teszi. Ha az 1880-as évek elején már létezett volna a mozi, joggal híhetnék, hogy a pergő filmkockák sugalmazták e szerkezet ötletét. Így viszont mint Mikszáth remek formai bravúráját könyvelhetjük el.

*

A századvég és századforduló magyar társadalmában — Mikszáth ábrázolása szerint is — a ranglétra legfelső fokán a képviselőt látták. A kiegyezés után szalmacséplő politizálások, pártharcok és meddő közjogi viták fóruma az egész ország. A képviselők: a »honatyák«, kiknek szónoklataitól és »törvényhozásától« függött a nép sorsa.

A vidéken is a képviselő volt a vezető szerep. Ha időnként le-lelátogatott kerületébe, napokig tartott az ünneplése.

Ilyen körülmények között teljesen érthető, hogy Mikszáth szemléletében is a képviselő a legnagyobb úr. Éppen ezért görbetükrében ők szolgáltatták a legtöbb groteszk és nevetséges figurát. Társadalmi regényeinek jó része képviselőkről szól (*Galamb a kalitkában*, *Két választás Magyarországon*, *Új Zrínyiász*, *A Noszty fiú esete* stb.). Elbeszéléseiben pedig se szeri, se száma a képviselőfiguráknak. Sőt nemcsak a szépfíró örökíti meg őket, hanem a publicista is karcolatainak hosszú sorozatában (*A tisztelt Ház* stb.).

Mikszáth képviselői — kevés kivétellel! — vagy svihákok (mint a *Galamb a kalitkában*, a *Két választás* és *A Noszty fiú* alakjai), vagy szárnalmas és nevetséges figurák, akikkel többnyire nagyravágó, erélyes asszonyok rendelkeznek. *Miniszter kerestetik* c. elbeszélésének férj-alakja például csak hitvese parancsából viseli a számára terhes honatyaságot. A jelen elbeszélés »hőse« szintén »felesége kedvéért« hajszojja a mandátumot . . .

Ebben az időben, a századvégen Mikszáth egyre gyakrabban mutatja be a kapitalizmus sokféle válsága között a házasság válságát. A »holtomiglan« esküszóra alapított intézmény egyre tarthatatlanná válik, midőn legfőbb bázisait — az érzelmek szabadságát és az anyagi függetlenséget — mindinkább elnyomja a Tőke uralma, karrier-hajhászat, lakáshiány és egyéb tényezők. Gazdag és tekintélyes idős férfiak szép fiatal asszonyokat szereznek, akik — iskolázás és munkalehetőségek híján — nem léphetnek önálló pályákra, s gazdaságilag és társadalmilag függő helyzetükben kénytelenek tilalmas utakon keresni a boldogságot . . . A »meg nem értett asszonyok« regényéhez Mikszáth is számos fejezettel járul ekkoriban: *Hosszú szereltem*, *Egy igazi kislehetet*, *Hogy lehet meggazdagodni?* (KrK 30. köt.), *Regény a vasúton*, *A szép énekesnő regénye* (a jelen kötetben) stb.

A szövegről

A II. a—c) kiadásokban — mint a Hi valamennyi kötetében — számos önkényes szövegváltoztatással találkozunk. E novella szöve-

gében pl. tíz helyen állapítottuk meg a Pesti Hirlap eredetijétől eltérő részeket: a Hi szövege elhagyta a novella alcímét (*Szezon-beszély húsz fejezetben*) s többek között efféle »javításokat« végzett: 233 : 26 arra változott át helyett Hi: *azzá* változott át, 235 : 22 *mondja* helyett Hi: *mondá*, 237 : 5 *csevegtek* helyett Hi: *nevettek* stb.

A PH egy értelemzavaró sajtóhibáját javítanunk kellett: 237: a Huszadik nap c. fejezet 3. sorában: a huszonegyedik napon (PH: a huszonnegyedik napon) [A Bevezetés 231 : 5 és 8. sora is csak *húsz* napot jelez, amíg Cserváry — a pótválasztás miatt — nem mehet feleségéhez a fürdőre; a huszonegyedik napon tehát már odaautazhatott.]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 230 : cím stb. *Cserváry* — költött név. Sem Cservár nevű helység, sem Cserváry családnév nem létezett.
- 3 *Boriska* és 231 : 24 *Borcsa* — a Marcsa névvel együtt szinte elmaradhatatlan név MK 1880 táján írt novelláiban.
- 5 *Korinyica* — fenyves erdők között fekvő fürdő és klimatikus gyógyhely Liptó megyében.
- 235 : 23 »*Magyarország*« — 1879-től 1881-ig fennállott »társadalmi, közgazdasági és politikai napilap«. Felelős szerkesztője ifj. Ábrányi Kornél volt. Innen könnyen érthető Mikszáth gúnyos megjegyzése, mert ifj. Ábrányi Kornéllal éveken át (főleg 1877—78-ban) kíméletlen polémiaikat folytatott. (Ld. majd a Krk 54. kötetében: *Még újabb fény- és árnyképek, A politika svindlerei* stb.)
- 236 : 18 *Fenyéry Miklós* — a nyelvújítási *fenyér* (= füves tér, puszta) szóból képzett névalak, amely az irodalmi életben ismertté vált azáltal, hogy Zádor György (Kisfaludy Károly és Vörösmarty barátja) Fenyéry Gyula álnéven írt. Lehet, hogy volt ilyen magyarosított nevű család is. — MK-nál ez a név ezúttal harmadízben fordul elő: Fenyéri Szepi (*Miért fél Stofi bácsi a porostól?* Krk 27. köt. 48. l.); Fenyéri Irma (*Valaki mindig lát.* Krk 29. köt. 75. l.).

A SZÓLÓ

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. augusztus 7., 4. évf. 177. sz. 1—2. l., a tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel*.
- II. a) *Jk 39. köt.* = *Hi 7. köt. Szeged könyve II. köt.* 1914. 226—230. l.
- b) Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezés

A szőlőfürt meséje ugyanabba a mesetípusba tartozik, amelynek egyik példájával már találkoztunk Mikszáthnál, éspedig *A putnoki Pajkos* c. elbeszélésében (Krk 29. köt.). Ott egy nagyúrnak beteg leánykája vár gyógyulást egy marék cseresznyétől, itt egy falusi szegényember egy fürt szőlőtől remél csodatevő hatást. De honnan vegyen a család márciusban cseresznyét s szőlőt februárban?! Nagy-nagy áldozattal megszerzik mégis! A szépeges Balassa-kisasszonynak egy derék ifjú legény, a haldokló apának tulajdon leánya. A kisasszony meggyógyul a török basa üvegházából szerzett cseresznyétől, de az apáért hozott áldozat hiába való volt . . . Kie legyen mármost a szőlőfürt? Odaajándékozzák a legkisebb gyermeknek, úgyis az az összes öröksége. »O volt egész délelőtt a legirigyeltebb gyermek az iskolában.«

A szőlőfürt meséjét Mikszáth nem öncélúan mondja el, hanem allegorikus célzattal. 1881 augusztus első napjaiban rövid időre ellátogatott Szegedre, s ebben a tárcájában »annak a szíves fogadtatásnak a *főtölésleges részét*« kívánja megköszönni, amelyben ottan részesült.

Sajnos, célzásai annyira homályosak, hogy azokat ma már teljes világossággal alig lehet értelmezni. Baj, hogy sem levelezése, sem egyéb följegyzések nem nyújtanak támasztékot. Már akkor, megírásakor és megjelenésekor sem volt e szubjektív háttérű tárca mindenkinek szánva, sem mindenki számára érthető. Mikszáth ugyan azt mondja, hogy »okos ember majd ki fogja találni, hogy miért tartozik ide ez a történet a szőlőrül«, de aztán sietve hozzáteszi, hogy: »Legalább az az egy valaki, akire legjobban tartozik.« (238 : 24—25.)

Egy nagy megpróbáltatásra, illetőleg egy súlyos válságra utal tehát a szőlőfürt meséje. A szőlőt a legkisebb gyermek, az iskolás fiú kapja ajándékba — a válság után. Azért hát ne irigyelje senki az ő szőlőfürtjét!

Ha feloldjuk az allegóriát, a kihámozható mondanivaló alighanem ez: Mikszáth maga „az iskolás fiú” — Szegednek csak néhány évvel ezelőtt befogadott fia. A szőlő: a jóleső ünneplés, amelyben részesítették. A súlyos ok pedig, amely őt Szegedre vitte: a pesti nélkülözés és nyomor, amely még szerelmi házasságát is kettészakította. És végül: az a valaki, „akire e történet legjobban tartozik”: elváltan különülő felesége . . .

A szövegről

A Szegedi Napló (SzN) szövegét közvotfítjük. Egy akkoriban tévesen értelmezett szóalakat kiigazítottunk: 239 : 10 mérföldnyi (SzN: mértföldnyi).

A Hi (Szeged könyve) szövege ezúttal is megbízhatatlan: egy mondatot megcsonkított (239 : 24), egyik-másik módosítása következtében pedig homályossá vagy érthetetlenné vált Mikszáth előadása. Pl. 239 : 4 mondja az öregasszony *méla*, tört hangon. Hi: mondja

az öregasszony néha [!] tört hangon. 240 : 23 akik körben ültek a padokon, Hi: akik közben [!] ültek a padokon stb.

Egy tárgyi magyarázattal is tartozunk:
238 : 16 *Népkert* — a mai újszegedi liget.

CSAK SEMMI MOZGÁS

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Enyedi Lukács.) 1881. augusztus 18., 4. évf. 185. sz., 2. l., rovaton kívül. Névjelzés: Írta: János. Kötetben itt először.

Keletkezése

Felmayer Jánosról és Mikszáthnak *Írta: János* jelzéssel közölt humoreszkjeiről ld. részletes jegyzeteinket a Krk 30. köt. 255—257. l.

Ez a tárca a »János« névvel szignált tréfák legutolsó darabja. Összefüggésben van MK *Mehádiái utam* című karcolatával (Szegedi Napló 1881. aug. 2., kötetben: Szeged könyve II.), melyben az író elmondja, hogy orvosai tanácsára Mehádiára, helyesebben: Herkulesfürdőre kellene utaznia, de szívesebben menne Szegedre, hogy számbavegye a város fejlődését s »János«-sal elsétálgasson a Népkertben . . .

Mégis csak elment Mehádiára, helyesebben: Herkulesfürdőre, ahol »János« is csatlakozott hozzá. A nyaralás élményeit »útirajz« címen »János«-sal mesélteti el.

A két jó barát nagyszerűen megértette egymást. Egyik sem szerette sétálkkal, kirándulásokkal fárasztani magát. »János« szívesen fogadta el a kényelmeskedő Mikszáth intelmét: »Csak semmi mozgás!« Így aztán csupán hallomásból szereztek tudomást arról, hogy: »Herkulesfürdőnek igen szép tájéka van, nagyszerű vízesései, pompás meleg fürdője és hideg uszodája, [meg] kirándulási helyei . . .« stb.

A kedves humoreszk mint »János« fotográfiájának és mint Mikszáth életrajzának ismeretlen adaléka egyaránt figyelemre méltó. Innen értesülünk Makarttal való ismeretségéről és arról, hogy szórakozásuk legfőbb eseménye a »fogat-verseny« volt . . .

Ismételjük, hogy Mikszáth írásainak gazdag gyűjteményében ez az utolsó darab, amelyet »János« névben írt s az ő névvel szignált.

Ez után már csak egyszer-kétszer, elvétele fordul elő »János« neve. Így pl. *Istenek mulatsága* c. karcolatában (Szegedi Napló 1881. szept. 4.), ahol beszámolva a híres Renz-cirkusz mutatványairól. az egyik lovarnót, ki »nagy vagyont szerzett már össze«, mint »jó partit« ajánlja »János«-nak . . .

És ezzel az olvasó is örökre elbúcsúzhat Mikszáth e hűséges, jámbor, sokszor megréftált szegedi barátjától.

A szövegről

Lap Sor

- 241 1 Még [MK — kivált pályája első felében — gyakran használja ezt a szóalakot e helyett: még]
4 és 10, valamint 243 : 14 Krk: *kúrszalón* (SzN: Coursalon)
28 és 30 *Marlborough* — helyesen: *Marlborough*. [Ismételt előfordulása miatt nem javítottuk. Lehet, hogy sajtóhiba, de a félművelt »János« előadásába így is jól beleillik!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 241 : a keltezésben: *Mehádia* — nagyközség Orsova környékén. E helységnév itteni használata könnyen félreértésre adhat okot. Mehádiának nevezték ugyanis igen gyakran — de hibásan! — a világhírű Herkulesfürdőt, amelyről ez a tárcsa is szól. Mehádia és Herkulesfürdő közigazgatásilag is két külön község.
- 1 »a *palóc kollegám*« és 243 : 25 »a *palóc cimborám*« — »János« írásaival kapcsolatosan többször megjegyeztük már, hogy MK saját személyének kívülálló, harmadik személyként való szerepeltetésével is fokozni akarta efféle humoreszkjeinek hatását.
- 4 stb. *kúrszalón* — fürdőhelyi, gyógyhelyi társalgó.
- 11—13 ».. *kalapálom ezt a tárcát, hogy félbenszakadt irodalmi működésemet ismét folytassam*.« — A Szegedi Naplóban »János« nevével 1880. jan. 27. óta, tehát valóban elég hosszú ideje nem jelent meg tárcsa.
- 25 a *női »kecskék*« — a női szabók.
- 25 »*Zrínyi-köntöske*« — a XIX. század folyamán divatban volt, álló-gallérú mente.
- 28 *Marlborough* (a tárcában: *Marlborough*) — angol hercegi család, mely a XVII. század közepén emelkedett ki. — MK ebben az időben gyakran gúnyolódik az előkelő nevekkal szélhámoskodó svihákokon.
- 242 18 *Kikinda* — Nagykikinda: város a régi Torontál megyében.
- 27 »a *Katámnak*...« — »János« szóhasználatában a csinos, »begyes, rózsás arcú« hajadonok gyűjtőneve.
- 28 »a *Szegedi Napló szerkesztőjének egy lepke-zsuzsut*...« — a Szegedi Napló szerkesztője Enyedi Lukács volt. A »lepke-zsuzsu«-ra való célzás magyarázatát nem ismerjük.
- 29 »a *Híradó-ének száz darab Spielmarkot*...« — a kormánypárti Szegedi Híradót, a Szegedi Napló ellenfelét, Nagy Sándor ügyvéd szerkesztette. Úgy látszik, nagy kártyás volt, mert »János« száz kártyapénzt (Spielmarkot, zsetont) akar vinni neki.
- 29 »*Pálfy polgármesternek egy messzelátót*...« — Pálfy Ferenc

- volt Szeged akkori polgármestere. A célzás alighanem Szeged újjáépítésével (nevezetesen a szegedi színház építésével) kapcsolatos. (Ld. majd a *Cikkek és Karcolatok* c. ciklus szegedi tárgyú kötetében!)
- 242 : 30 »*Tisza Lajosnak egy kártyavárat . . .*« — gúnyos célzás Szeged királyi biztosának a város újjáépítésére vonatkozó működésére, amelyet MK — mint az ellenzéki Szegedi Napló munkatársa — éveken át szigorú kritikával kísért.
- 31 »*Borcának egy virágbokrétát . . .*« — MK több tetszetős hölgynek adta Szegeden ezt a nevet.
- 31 »*Szluha főkapitánynak egy ólomkatonát . . .*« — Szluha Ágoston szegedi főkapitánynak azért akar ólomkatonát vinni ajándékba, mert Szeged akkori rendőrsége és közbiztonsága egyáltalán nem volt kielégítő. MK tárcáiban és cikkeiben sokszor gúnyolódik a rendőr-hiány és a közrend bizonytalansága miatt. (Ld. pl. *Szegedi tútkok*. Krk 30. köt.)
- 34 az »*Oroszlány*« — az Aranyoroszlán című szegedi vendéglő. Mikszáthnak és baráti körének kedvelt tanyája volt.
- 243 1 *Makart, Hans* (1840—1884) — osztrák festő, korának egyik ünnepezt művésze. Főleg történelmi képeket és egyéb kompozíciókat festett. Az ő nevéről nevezték el a száraz virágokból, növényekből összeállított »Makart-bokrétát«.
- 4 »*Ezer új ház épült Szegeden, legalább is . . .*« — MK későbbi írásaiban is többször utal az árvíz után teljesen újjászületett Szeged nagyszámú épületére, az új utcákra, terekre stb.
- 16 »*A Bismarck-gyerek*« — Bismarck, Herbert herceg (1849—1904): Bismarck kancellár idősebb fia. 1881-ben (vagyis e tárcsa keletkezése idején) mint apjának magántitkára működött.
- 21 *Herkulesfürdő* — híres fürdő Orsova közelében. Már a rómaiak ismerték. A fürdőtelep Mehádia községtől hét és fél km-re, a Caerna vadregényes völgyében fekszik.

APABÁCSIKA

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. szeptember 6., 3. évf. 245. sz., 1—2. l., ily címmel: *Gergelyék története*. A »Pesti Hírlap« eredeti tárcája. Névjelzés: *Scarron*.
- II. *Az apró gentry és a nép*. Harminc kis elbeszélés. Írta *Scarron* (Mikszáth Kálmán). Bp. 1884. Révai Testvérek kiadása. 31—36. l. Új, végleges címmel: *Apabácsika*. (*A szegedi árvíz idejéből*.)
- III. a) *Az apró gentry és a nép*. Harminc kis elbeszélés. Második, bővített kiadás. 1889. *MKm* 2. köi. 35—40. l.
- b) 3. kiad. 1893.
- c) 4. kiad. 1897.

- d) 5. kiad. 1901.
 e) 6. kiad. 1903.
 f) 7. kiad. 1908.
- IV. a) *Jk* 29. köt. 1910. *Apró vázlatok és rajzok, I. köt.* 24–28. l.
 b) Ua., sorozatcímlap és évjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]
 c) *MKMR—Fr* 42. köt., ismét az eredeti kötetcímmel:
Az apró genyry és a nép. Évjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]
 d) Ua., mint a c), de sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Ez az elbeszélés utolsó láncszeme Mikszáth szegedi árvízⁱ historiáinak, melyeknek árva fiúcskákról és árva leánykákról szóló változatai vannak.

A fiúcskák történetét először (1880. júl. 25.) *A kis Szegedi Gergely* címen írta meg. Aztán, Pestre költözve — többször megismételt eljárása szerint — újból elővette a kedvére való témát és még egyszer elmesélte. Előbb a Pesti Hirlapban *Gergelyék története* címen, majd pedig kötetbe foglalva új címet adott az elbeszélésnek, kivetítve abból a legjellemzőbb kifejezést: *Apabácsika*.

Az árvízi gyermek-történetnek ez utolsó a valóban klasszikus kidolgozása rendkívül népszerűvé vált, főleg a régebbi iskolai olvasókönyvek és szemelvénygyűjtemények révén.

Kiegészítésül ld. *A kis Szegedi Gergelyről* írt jegyzeteinket is: 268. l.

Szövegváltozatok

Az elbeszélés szövegét MK mind az 1884. évi, mind pedig az 1889. évi kötetkiadás alkalmával átfésülte. Nagyobb mértékben az első alkalommal; másodikban már csak egypár kifejezést módosított.

A MKM 1889. évi szövegét vettük alapul, de sajtóhibáit a korábbi szövegek nyomán javítottuk.

Zárójelben a Pesti Hirlap (röv.: PH), valamint az 1884. évi kiadás és a *Jk* szövegváltozatai.

Lap Sor

- 243 : cím *Apabácsika. (A szegedi árvíz idejéből.)* (PH: *Gergelyék története.*)
 4 üde, gömbölyű arcán (PH sajtóhibával, üdegömbölyű arcán)
 244 : 13 PH, 1884, *Jk* és *Krk*: szólt a kormánybiztos öccse, (1889 stb. örökletessé vált sajtóhibával: szólt a kormánybiztos öccs, [!])
 [A 244 : 12. és 34. sorból világosan kitűnik, hogy az idősebbik testvér volt a kormánybiztos; hasonló értelmű *A kis Szegedi Gergely* c. témaváltozat bevezető része is, ld. a jelen köt. 15. l.]

- Lap Sor
- 244 : 16 körülbelül (PH: körülbelül)
 26 gyűgyelő szavakat (PH és 1884: gyűgyelő szavakat)
 31—32 olyanforma a kinézése — *találgatta az egyik utas.* (PH: olyanforma a kinézése — *felelte Horváth Gyula.*) [A kötetkiadások alkalmával MK rendszerint törölte a személyes vonatkozásokat!]
- „ 34 egy *pompás* tervet. (PH: egy *zseniális* tervet.)
 245 1 — *Jó*, ebben van (PH: — *Helyes*, ebben van)
 3 s abban állapodtak meg, hogy *döntsék* el (PH és 1884: s abban állapodtak meg, hogy *döntsük* [!] el)
 7 *Majdnem* egyhangúlag (PH: *Majd* egyhangúlag PH és 1884 nem új bekezdéssel!)
 9 sokat nyomott a *latba* (Jk — *Mikszáth*nak az élőbeszédet tükröző pongyolasága helyett — *grammatikai pontosság-gal*: sokat nyomott a *latban*)
 10 adott a *hajdúnak* (PH és 1884: adott *át* a *hajdúnak*)
 13 oly *karcsú*, (PH és 1884: olyan *karcsú*,)
 14 Krk: *»y«*-nal írjuk nevét. (PH — 1889: *»yalon*nal írjuk nevét. Jk: *»y«*-nal írjuk *a* nevét.)
 16 földre kívánczolt. (PH és 1884: *a* földre kívánczolt.)
 17 ekkor (PH és 1884: *akkor*)
 23—24 s lábaival *dörömbölve*. (PH és 1884: s lábaival *is* *dörömbölve*.)
 33—34 a *Zöldfa utcában*, onnan jár a *kisdedóvóba*, (Jk önkényes *»javíthatással*: a *Zöldfa utcába*, onnan *járt* a *kisdedóvóba*,)
- „ 34 *oda*, *ahová* (PH és 1884: *oda*, *ahova*)
 246 : 2 — *Hová* megy? (PH és 1884: — *Hova* megy?)
 7 a *leányaim*. (PH és 1884: a *lányaim*.)
 14 — *Apabácsika!* (PH két külön szó: — *Apa bácsika!*)
 15 a *kormánybiztos* *elé* futott. (Jk szövegrontással: a *kormánybiztos* *felé* futott.)
 20 *Maig* sem (Jk — a *sajátos* ejtést tükröző szóalak önkényes megváltoztatásával: *Máig* sem)
 23 Jk és Krk: A *vérben* hozta *magával*. (PH értelemzavaró *sajtóhibával*: A *vészbe* [!] hozta *magával*. 1884—1889: A *vérben* hozta *magával*.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 244 3 a *kormánybiztos* — A *kis Szegedi Gergely* című változatból tudjuk, hogy Kende Kanut országgyűlési képviselőről van szó, aki a szegedi árvíz idején (1879) percsőrai kormánybiztos volt. (Ld. részletesebb jegyzetünket a jelen köt. 269. l.)
 22—23 a *kormánybiztos* *öccse* — Kende Tibor földbirtokos,

Lap Sor

- országgyűlési képviselő. (Ld. a 269. lapon közölt jegyzetünket is!)
- 244 : 18 *Gergely napja* — március 12.
32 *stalálgatta az egyik utas.* — Az elbeszélés első megfogalmazásában, a Pesti Hirlap szövegében MK megnevezte ezt az utast: Horváth Gyula országgyűlési képviselő. (Ld. jegyzetünket a 269. lapon.)
- 245 : 11 *equipirozza ki* — szerelje föl, lássa el a szükséges holmikkal.
12 *kacabajka* (vagy: kacabáj) — rövid felsőkabát.

Irodalom

Rubinyi Mózes (Mikszáth Kálmán élete és művei. Bp. 1917. Révai kiad. 47—48. l.) megemlíti ezt az elbeszélést Mikszáth szegedi termése közt, utal arra, hogy a kis Wibra Gyuri is »papabácsiká«-nak hívja Gregorics Pált a *Szent Péter esernyőjében*. (Ld. Krk 7. köt. 48. l.)

A TRAMWAY

- M. I. *Pesti Hirlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. szeptember 13., 3. évf. 252. sz., 1—2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *Scarron*.
- II. a) *Jk 41. köt.* = *Hí 9. köt. Dekameron II.* 106—110. l. [A cím hibásan: *A tramway.*]
b) Ua., sorozatcímlapok nélkül, új címlappal: *Rajzok és satírák*. [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
c) [1929.] *MKmR—Fr 26. köt.* Kötetcím: *Rajzok és satírák*. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A Szegedről Pestre visszakerülő Mikszáth továbbfolytatja a fővárosi karcolatok műfaját. Részint újabb érdekes alakokat fedez föl és örökölt meg, részint Pest különféle specialitásait figyeli és rajzolgatja. Így állapodik meg a lófogatú (slófejű) vasútnál, a régi Pest egyik fő közlekedési eszközénél. (Ennek utolsó maradványa a Margitszigeten végighaladó járat, amely csak az 1920-as években szűnt meg.)

A tárcsa legérdekesebb vonása, hogy Mikszáth a közlekedést és a korabeli közlekedési eszközöket a társadalmi osztályok és »az emberi vérmérséklet« szempontjából értékeli.

A parasztok (és »a távgyalogló sportolók« — teszi hozzá tréfásan) gyalog járnak. Ezt a közlekedési módot nem kedveli. A gyalogjárókról őszintősen — nemcsak itt, hanem más írásaiban is! — a régi urak kengyelfutói jutnak eszébe. Még a szárfogatú talyigát

vagy az ökrösszekeket is jobban »tiszteli, becsüli«, mint a gyalogjárását. A tramway a városi polgárság jellegzetes közlekedési eszköze: »szelíd, türelmes, lassan mozduló; a polgári erények és tulajdonságok megtestesítője.« Egy hatosért mindenkit fölvesz és minden utca szögletén megáll. Hasonlóan demokratikus vívmánya a közlekedésnek a velocipéd és »a robogó gőzvonat«, amely »kisebbé lapította össze a világot, mert mindent közelebb hozott egymáshoz . . .«

Amde a technika ezen vívmányai mellett is az író minden dicsérete és elismerése a kiváltságos osztályok, az urak járműveit: a négylovas hintókat illeti. Önkéntelenül is ifjúkori nosztalgiáit fejezi ki ezzel — amit csak élete vége felé tudott szerényebb formában megvalósítani Horpácson, parádés kocsijával.

Egyébként érdekes megfigyelni: hogyan alakult Mikszáth gondolkodása ebben a vonatkozásban. A *Nosztly-fiú* regényének végén mély megvetéssel legyint a négyes fogatok megszegyentett vendégserege után (Krk 21. köt. 229. l.), *A fekete városban* pedig (Krk 23. köt. 43. stb. l.) nagy elismeréssel szól a »legdemokratikusabb« járműről, a Molitorisz-szekerekről, amelyek olcsó fuvardíj mellett szállították a diákokat és más utasokat.

Mikszáth ebben a tárcájában »vérmérsékletéről«, szenzitív természetéről is vall: a közúti vasút (a tömegközlekedés eszköze) minden utca szögletén megáll, mikor az ember siet, és nem ott áll meg, ahol az ember akarja, hanem ahová a direkciónak az állomásokat kijelölte. »Ez a rettenetes kimértséggel megöli a nervózus embert s meggyűlölteti vele a XIX. századot.« (Még nem ismerhette a villamost, az autóbust, meg a trolit!) A közúti vasutak rendszertelen irányítása is csupa bosszúságot okoz! »Ha az ember Óbudára megy, csak zugligeti kocsija van a láthatáron . . .« stb.

A finom idegrendszer e tiltakozó rezdüléseit aztán egyéni reflexiókkal kapcsolja össze. A lófogató vasút teljesen tönkretette a »kocsis-művészetet«! — Mikszáth írásai (elbeszélései és regényei) tele vannak a hajtás, a »kocsis-művészet« dicséretével. Mindig föllelkeseedik, ha szép lovakról (»de négy ló!«) s a lovakhoz mesterien értő kocsisokról van szó. Mindezek fonákjával elmond egy anekdotát a lóvasutak kontár kocsisairól . . .

Az egész tárcza — egy közlekedési eszköz ürügyén — csupa vallomás: korról, társadalomról, technikai vívmányokról, saját lelki alkataráról és ifjúkori emlékeiről . . .

A reflexiókkal és szubjektív mondanivalókkal — hangulatlírával — telített tárcza mintául tűnik fel Krúdy Gyula hasonló zsánerű írásaihoz.

A szövegről

A Pesti Hírlap (PH) szövegét közvetítettük. Ennek három sajtóhibáját — a Hi szövegével egyetértően — javítottuk.

Egyébként a Hi szövege erősen romlott; több mint egy tucat önkényes módosítással, köztük egy mondat megcsonkításával (249 : 4) hamisította meg Mikszáth írásművét. Pl. 247 : 20 a robogó gőzvonattól,

mely *kisebbé* lapította össze a világot, mert mindent közelebb hozott egymáshoz; a *Hi* teljesen értelmetlenné tette Mikszáth mondanivalóját: a robogó gőzvonattól, mely *kevésbé* lapította össze a világot stb.
 248 : 11 a lóvonatú emberei iránt *Hi*: a lóvonatú ember [!] iránt:
 249 : 11 híre *megy* *Hi*: híre *terjed* stb.

A PH szövegének sajtóhibái (zárójelben):

- 247 : 1 *Amióta (Ámint)*
 „ 10 *ormótlan (ormatlan)*
 248 : 17 *vice versa (via [!] versa)*

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 246 : cím stb. *tramway* — közúti vasút; itt speciálisan: lófogató vasút.
- 247 7 *poeta nascitur* — A teljes latin szállóige: *poeta non fit, sed nascitur*, vagyis: költővé senki se lesz, annak születni kell.
 13 »*Haltepunkt*«-*pózna* — megállóhelyet jelző oszlop.
 30—248 : 8 A kengyelfutó történetét az előző évben (1880. szept. 14.) hasonló módon mesélte el Mikszáth *A makói távgyaloglás* c. tárcájában is, amelyet »János« nevével szignált. (A jelen köt. 26—27. l.) Ott Majgónak hívták az itt Bodza Pálnak nevezett kengyelfutót. Ott »Arany vászonceléd«-nek hívták, itt »Kilenc rigó«-nak a balassagyarmati kocsmát stb. Mindezen mozzanatok ismételten bizonyítják azt a többször közölt megállapításunkat, hogy alkotó munkájában (emlékezéseiben, névkészletében stb.) Mikszáth a valódi és a fikatív elemeket teljes költői szabadsággal, szuverén módon kezeli.
- 248 1—2 »*Üljön fel, öreg bátyó . . . — Nem lehet, . . . mert nagyon sietek.*« — Ezt a tréfát MK ezúttal másodízben meséli el. Ld. *A makói távgyaloglás* 27. lap. 3—5. sorához írt jegyzetünket a 279. lapon!
 7 *pedes apostolorum* — szó szerint: az apostolok lábai, vagyis: a gyalog-járás.
 11 *velocipéd* — a bicikli őse: két vagy három kerekű jármű, amelynek kerekei nem egyenlő méretűek.
 „ 15 *Kerepesi út* — a mai Rákóczi út.
 „ 17 *vice versa* — és viszont, és megfordítva.
- 249 : 4 »*. . . akik a fűtyülőig aljasodtak, mint a gyűrűs zsidók.*« — Mikszáth minden bántó él s gúnyolódás nélkül teszi ezt a megjegyzést. Egyszerűen csak utal a félfudális—kapitalista társadalom egyik legelső rétegére: a vándor-őszerezesekre, akiket »fűtyülő« vagy »gyűrűs zsidók«-nak neveztek. Az elnevezés onnan van, hogy ezek a tollat-rongyot gyűjtő őszerezsek egylovas fakó-szekéren (targoncán, kordén) látogatván a falvakat-városokat, fűtyülő-szóval jelezték érkezésüket. Az ócska holmikért rendszerint olcsó bazáráruvel, leginkább

üvegköves gyűrűvel fizettek. A csillogó gyűrű — mint fizető-eszköz — a falusi gyermekek körében fokozott vonzerőt nyert azzal, hogy az ószeresek többnyire színes papírba csomagolt, vastag ceruzaformájú cukorkára húzva kínálgatták. — Mikszáth egyik legelső nagyobb elbeszélése, *A balyus zsidó lánya* (1871) éppen egy szegény ószeres családjáról szól; a végrehajítására kiszálló bizottság még a füttyülőjét sem foglalhatja le, mert az »mesterségéhez tartozó eszköz«. (Ld. Krk 1. köt. 51. l.) — »*A füttyülőig aljasodás*« kifejezés tehát a legnagyobb szegénységet jelzi.

HOSSZÚ SZERELEM

M. Pesti Hirlap. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1881. szeptember 16., 3. évf. 255. sz. 1—2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *Fidél*. Kötetben itt először.

A *Fidél* álnévről részletesebben szoltunk *A kísértet* című elbeszélés jegyzetei közt (a jelen kötet 336. lapján).

Az a körülmény, hogy a *Hosszú szerelem* témájának ez a változata szintén *Fidél* álnéven jelent meg, további bizonyítéka annak, hogy Mikszáthnak egy új, eddig ismeretlen álnévvel van dolgunk.

Keletkezése és témaváltozatai

Ez az elbeszélés Mikszáth egyik kedvenc témájának harmadik, de nem utolsó változata.

A házastársak éveig tartó boldogságának látszatára épített mese a tragikomikus kiábrándulás fordulatóval: 1878 májusától 1881 októberéig kíséri s kísértgeti az író tollát.

A téma — úgy látszik — pesti szemlélődése közben született (*Egy ellenzéki szavazat*, 1878. május 5., Krk 30. köt.). Szegedre költözve a pikáns történetet átköltötte ottani közönsége számára (*Hosszú szerelem*, 1878. aug. 11., Krk 30. köt.). Amint Szegedről visszakerül a fővárosba, az előbbi címen újból megírja a háromszögű históriát (ez a jelen elbeszélés), és végül — másfél hónap múlva! — ismét a *Pesti Hirlap* közönsége elé lép ugyanezen mesével, illusztrációkkal díszített s bővített előadásban, — ezúttal névtelenül (*Aki kivétel az asszonyok közt*, 1881. okt. 27.—nov. 1., a Krk következő, 32. kötetében).

A *Hosszú szerelem* szóban levő változata tehát Mikszáth azon novelláinak sorozatába tartozik, melyeket külön-külön elmesélt pesti és szegedi olvasóinak.

A pesti változatok több-kevesebb fővárosi vonatkozással élénkítik a keretet, a szegedi változatok pedig annyi helyi szint tartal-

maznak, hogy a mesék ikerpárjait nem ismerő olvasónak úgy tűnnek föl, mintha közvetlenül szegedi talajból fakadtak volna.

Ez a harmadik variáns az előbbiekhöz hasonlóan festi a felszarvazott férj tragikomikus sorsát, de befejezésében finomabb s művészebb amazoknál.

Az elbeszélés sem szövegmagyarázatot, sem tárgyi jegyzeteket nem igényel. De rámutatunk a benne található személyes vonatkozásokra:

Egy helyen (250 : 21—22) följegyzi — amit már szegedi életmódjáról is jól tudunk —, hogy az éjszakák nagy részét baráti társaságban tölti, s későn szokott fölkelni: »nekem tíz óra előtt ritkán kél föl a nap!«

Másutt (251 : 21—22, 251 : 38—252 : 1 és 253 : 3) szomorú soráról panaszkodik: »egyedüllet, árvaság, sok csalódás . . .« — »Most én magamban évdöm . . .« stb.

Szűkezávóságukban is sokatmondó vallomások a hatéves különélés idején. Mikszáth rejtett lírájának jellemző megnyilatkozásai!

A SZÉP ÉNEKESNŐ REGÉNYE

M. Pesti Hírlap. (Fél. szerk. Kenedi Géza.) 1881. szeptember 20., 3. évf. 259. sz., 4. l., rovaton kívül. Névjelzés: *Fidél.* [Mikszáthnak erről az álnevéről ld. *A kísértet*hez írt jegyzetünket: 336. l.] Kötetben itt először.

Keltekzése

Mikszáth a kapitalizmusnak a gazdasági és társadalmi életet s a közművelődést jelentősen elősegítő eredményeiből aránylag kevés elemet méltányolt. Annál élesebben figyelte hátrányait, s különösen az erkölcsi életet (emberség, tisztesség, barátság, szerelem, házasság) züllesztő hatását szorgalmasan jegyezte a kor krónikájává kiszélesedő írásaiban.

Az 1880-as évektől kezdve témaköre egyre gazdagodik, s novellái szerkezetileg is sokféle alakot öltenek. A világvárossá fejlődő Budapest életének, a modern városi életnek differenciáltabb embereit, új problémáit és új helyzeteit változatos képekben tárja elénk. Hangja egyre könnyedebb, frissebb, színesebb. Gúnyja pedig amint finomodik, annál csipősebbé érik. Észrevehető, hogy egész írásművészete nagy átalakuláson megy át. Az olvasó önkéntelenül arra gondol, hogy Mikszáth ebben az időben sok külföldi regényt s novellát olvashatott, elsősorban franciákat.

A könnyed párbeszédnek s másfelől: a rövid jelenetekbe sűrített, már-már drámai előadásnak újabbnál újabb példáit nyújtja. *A szép énekesnő* néhány újsághasábra tömörített »regénye« szintén efféle »modern« írás. Öt fejezetben pereg le a történet: Donna Diana mesé-

jének egy korszerű változata. Az ellenállhatatlan szépség hűvös és tartózkodó a lovagi hódolattal szemben, de tüstént felolvad, amint közönye közönnyel találkozik. A gyors ütemű fejezetek a szépasszony züllésének lépcsőfokait mutatják, míg végül »egy ismert mulatóhely« dizőze lesz, kinek a férfiak »ékszerekkel kedveskednek...«

Érdekes analógia: falusi történeteiben (pl. *A Rékiék Borcsája*, 1877. Krk 29. köt.) még a »talpig selyembe« öltözködés volt az erkölcsi züllés mértékjelzője, — most már, a modern élet nemzetközi színpadán előtérbe lép a pénz és az ékszer. Ld. már *Egy unalmas fickó* című, szintén »kozmpolita« jellegű elbeszélésében is! (Krk 29. köt.)

*

A szaggatott előadásban siető mese Mikszáthnak nem kevesebb, mint három más elbeszélése felé indít szálakat.

Az első két fejezet eseményei *Cserváry Ákos hú feleségének* másfél hónappal korábbi történetére emlékeztetnek (ld. a jelen kötetben!); a harmadik fejezet elején ecsetelt boldog idill a reggeltől estig csókolódzó párral — a *Hosszú szerelem* alakjait idézi elénk (szintén a jelen kötetben!); míg ugyanezen fejezet szomorú vége s az asszony züllését jelző további fejezetek előrevetítik a *Galamb a kalitkában* című, tíz évvel későbbi regény második történetét, illetőleg az elhagyott asszony sorsát (Krk 4. köt.).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 253 1 *Franzensbad* (Františkovy/lázně) — csehországi fürdőhely Eger közelében, mérsékelt hegyi klímával. Forrásait főleg vérszegénység és krónikus hurutok ellen használják.
- „ 3 *lady patronesse* — jótékonyági egyesületi védnökasszony.
- 254 : 21 *Donna Diana* — Moreto y Cabaña, Augustin (1618—1668) spanyol drámaíró híres színműve. A darab tulajdonképpeni címe: Közönyt közönnyel. (Győry Vilmos fordította magyarra 1870-ben.)
- 256 13 *Prater* — a bécsi városliget.

A KÉPMELLEKLETEKRŐL

- I. és II. Illusztrációk *A boldogok* című két kis »rajz«-hoz. Az Ország—Világ című folyóirat 1881 február első felében megjelent 11. füzetének 244. és 245. lapján. — A II. sz. képet egy hónappal később (1881. márc. 20.) a *Lányok Lapja* is közölte »Anyai szeretet« címen. Ld. részletes jegyzeteinket a jelen köt. 292. l.
- III. »Harc a kenyérért.« Illusztráció a *Kenyerharc* című »rajz«-hoz a *Hasznos Mulattató* 1881. márc. 27-i számának (9. évf. 6. füzet) 150—151. lapján. (Mellékletünkön a kép közepén végighaladó merőleges a *Hasznos Mulattató* szétnyitott két lapjának fűzés-vonala.) A kép eredete ismeretlen. Valószínűleg átvétel valamely német lapból. A koldusgyerek feje emlékeztet *Órszike történetének* szintén külföldről s szintén ismeretlen grafikustól származó illusztrációjára. (Ld. Krk 28. köt. IV. sz. képmelléklet.) — Megjegyzendő, hogy ugyanezen kép »Harc a kenyérért« címmel az Ország—Világ 1881. évi IX. füzetében is megjelent (kb. január közepén). Magyarázó szövegét szintén MK írta. (Ld. majd a *Cikkek és Karcolatok* 1881. évi kötetében!)
- IV. A *Lányok Lapja* című ifjúsági folyóirat borítólapja. (1881. jún. 5. szám; 7. évf. 11. füzet.) — Mikszáthnak 1877 óta számos ifjúsági elbeszélése jelent meg e folyóiratban: *A pajkos Ilonka* (Krk 28. köt.), *Az első nap*, *A selyemkokárda*, *Az anyja szerelme*, »*Ez a ház eladó*«, *Valaki mindig lát*, *A nemes szív fent és alatt*, *Egy fehér rózsza története* (Krk 29. köt.) stb. — Az itt bemutatott számban végződik a *Két rózsabimbó története*.
- V. A *Képes Családi Lapok* 1881. évi számainak borítólapja. Ebben a folyóiratban jelent meg először (1881. jún. 5. — júl. 10.) Mikszáth *A »Kék kakas« a Kerepesi úton* című elbeszélése.
- VI—VII—VIII. Illusztrációk Mikszáth *Óserevny Ákos hú felesége* című elbeszélésehez a *Pesti Hírlap* 1881. aug. 3-i számának 9—10. lapján; a grafikus nevének feltüntetése nélkül. — Az elbeszélést a *Pesti Hírlapban* 12 rajz kíséri. Ebből 6 képet mutatunk be, de az alábbiakban az összesről beszámolunk az elbeszélés »napjai« szerint haladva:
1. nap: »Cserváryné a fürdőbe érkezett.« (VI. képmelléklet 1.)
  2. „ »Az öreg orvos.«
  3. „ a) Két fürdőszolga »hordszéken viszi a fürdőszobába.«
  - b) »Beteszik a fürdőkádba.« (VI. képmelléklet 2.)
  6. »Cserváryné fehér flanel-kosztümben.«

9. nap: »Egy sétáló fiatalúr.«
 10. »— Ma igazán jól esett a fürdő . . .« »— Különösen a zuhany . . .« (VII. képmelléklet 1.)
 12. »A fiatalember ott van a parkban, és pillantásaik találkoznak.«
 15. »Felpróbáljs a derékfűzőt, de még szorítja egy kicsit.« (VII. képmelléklet 2.)
 16. »Cserváryné a legyező alól kacérkodik.« (VIII. képmelléklet 1.)
 18. »A parkban ma is találkoztak. Kölcsonösen üdvözölték egymást.«
 20. »Elrepültek együtt, mint egy szerelmes galambpár.« (VIII. képmelléklet 2.)

E KÖTET NOVELLÁINAK CÍMVÁLTOZATAI

(A lapszám említésük helyét jelöli)

A JÓ SZAKÁCS (350. 1.) ld. Az első dinnyék.

A MINISZTERJELÖLT (294. 1.) ld. Miniszter kerestetik.

EGY DEÁK-PÁRTI KONFERENCIA (369. 1.) ld. Egy konferencia.

GERGELYÉK TÖRTÉNETE (379. 1.) ld. Apabácsika.

KORMÁNYBIZTOS ÉS TÁBORNOK (330. 1.) ld. A szegény jámbor ármádia.

T A R T A L O M

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal)

1880		
A legszebb	5	261
Hova lett a botomról a korona, a monogram és a pléh?	8	264
A rózsák hervadása	13	266
A kis Szegedi Gergely	15	267
A »kis gazember«	19	270
Egy jelenet a vész napjaiból	22	272
A makói távgyaloglás	25	274
Az örökös vőlegény	27	280
A fekete haj, meg a szóke	31	282
1881		
Regény a vasúton	35	283
A gavallér asszony	39	286
A boldogok	42	289
A szalmaözvegy	47	293
Miniszter kerestetik	51	294
A legjobb diák	68	299
Kenyérharc	74	302
A vásárfia	76	303
A diplomata levele	80	305
A »komornyikom«	97	309
Egy mesebeli királyfi kalandjai	100	312
A kormányzó úr iskolalátogatása	104	314
A vásárhelyi ember	118	322
A szürke asszony	122	323
Két rózsabimbó története	125	326
A szegény jámbor ármádia	144	330
Kaliforniai rajz	147	333
A kísértet	152	336
A »Kék kakas« a Kerepesi úton	155	338
A miniszterek zsebe	192	344
A fekete kisasszony	194	346
Egy kis tévedés	199	348
Az első dinnyék	203	349
A kis ablak a mennyországból	207	352
A fogadott rab	210	353

Apró megyei történetek	214	355
I. A császár embere	214	357
II. Aki túlságosan lojális	216	360
III. A bécsi hintó	217	363
IV. Hét font emberhús	219	364
V. A harmadalispán	221	367
VI. Az aranykaloda	223	368
VII. Egy konferencia	224	369
VIII. A diplomata modora	227	372
Cserváry Ákos hú felesége	230	373
A szőlő	237	375
Csak semmi mozgás	241	377
Apabácsika	243	379
A tramway	246	382
Hosszú szerelem	250	385
A szép énekesnő regénye	253	386

JEGYZETEK

Rövidítések és Tudnivalók	258
<u>Rubinyi Mózes</u>	259
Az elbeszélések jegyzetei	261
A képmellékletekről	388
E kötet novelláinak címváltozatai	389

R 1997

R 1966

MTA ITI
R2008

R 1975

R 1985

